

ZÁHADY A TAJEMSTVÍ
JAROSLAVA FOGLARA

Miloš Zapletal

vychází u příležitosti
100. výročí narození Jaroslava Foglara

KNIŽNÍ KLUB

© Miloš Zapletal 2007
© Euromedia Group k, s., 2007

ISBN 978-80-242-1902-8

„Drahý Jestrábe,

vlastně by se teď o Tvé literární a výchovné činnosti mely psát články a studie, vést odborné i laické diskuse, měly by se rozebírat příčiny Tvých velkých úspěchů v obou těchto oborech, možná by se i polemizovalo. Jednou k tomu jistě dojde.“

Tato slova napsal hudební skladatel, sbormistr Národního divadla Jarmil Burghauser, do Pamětní knihy, kterou v roce 1977 věnovali bývalí členové oddílu Hoši od Bobří řeky svému vedoucímu Jaroslavu Foglarovi-Jestrábovi. Od té doby uplynulo již třicet let. Myslím, že neurčité „jednou“ je právě teď, v roce, kdy si připomínáme Foglarovy sté narozeniny.

PŘEDMLUVA

Touto knížkou bych rád splatil dluh, který vůči Jaroslavu Foglarovi pocituji. Jsem mu velice zavázaný za to, že mne uvedl na skautskou stezku. Sel jsem pak po ní celý život a setkal se s lidmi, kteří se stali mými nejlepšími přáteli – Jaroslav Foglar k nim patřil. Přesvědčil mě, že výchova dorůstající mládeže je činnost nejen potřebná a záslužná, ale i zajímavá a zábavná. Té jsem se pak věnoval jako profesionál i skautský vůdce. Jeho knihám vděčím za to, že jsem v nich našel již jako malý chlapec prostý morální kodex, kterým jsem se v dalších letech řídil. Probudily ve mně zájem o fenomén zvaný hra, jejímž studiu jsem se věnoval více než půl století. Foglarovky mě naučily chodit do přírody místo do hospody. Za to všechno jsem Jaroslavu Foglarovi, kterého jsem oslovoval skautskou přezdívkou Jestráb, velmi vděčný.

Jeho první kniha, nazvaná Hoši od Bobří řeky, se mi dostala do ruky v době, kdy mi bylo deset let, na začátku druhé světové války. Osobně jsem se s Jestrábem seznámil o pět let později. Přijel jsem tehdy do Prahy, vydal se na vinohrady a v Korunní ulici číslo 16 jsem zazvonil u dveří, na nichž byla mosazná tabulka se jménem Jaroslav Foglar. Slavný spisovatel mě nejen neodbyl, ale dokonce mě pozval dál do svého malého bytu. 25. července 1945 jsem si napsal do deníku: „Nedávno jsem byl v Praze. Šťastnou náhodou se mi podařilo najít redaktora Jaroslava Foglara, s kterým jsem již dávno chtěl mluvit. Strávil jsem s ním v rozhovoru přes půl hodiny.“

Překvapilo mě, že proslulý spisovatel neznámého patnáctiletého kluka nejen nevyhodil, ale věnoval mu tolik vzácného času a hovořil s ním jako s rovnocenným partnerem. Naším tématem tehdy bylo to, co nás oba zajímalo – skauting.

Od té doby jsem Jestrábovi čas od času napsal a na každý dopis jsem od něho dostal odpověď. Tak začalo naše přátelství, které trvalo dalších čtyřiapadesát let, až do jeho smrti. Část velkého dluhu jsem mu splatil tím, že jsem z jeho rukopisných materiálů, časopisů a kronik vypsál přes tisíc stránek textů a sestavil z nich pět svazků Foglarových sebraných spisů. Tento pokus o foglarovskou monografii má být tedy další splátkou.

Protože součástí Jestrábova i skautského mravního kodexu je pravdomluvnost a úcta k pravdě jako nejvyšší hodnotě, snažím se na dalších stránkách popsat život a dílo Jaroslava Foglara co nejpravdivěji, podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Kromě jeho knih a časopiseckých článků jsem prostudoval i velké množství archivního materiálu uloženého v Památníku národního písemnictví, ale

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

jsem si vědom, že i tak jsou moje vědomosti kusé, neúplné a najít pravdu není vždy snadné. Foglarovy knihy mají na mnohé mladé čtenáře tak sugestivní účinek, že si o jejich autorovi vytvořili mýtus jako o dokonalém člověku, rytíři bez bázně a hany. A přitom byl Jestřáb jen člověk jako každý jiný, měl dobré i špatné vlastnosti, silné i slabé stránky. Zanechal po sobě tak velké dílo, udělal pro druhé tolik pozitivní práce, že nepotřebuje, abychom o něm vytvářeli další legendy, ale spíš objektivně zhodnotili jeho život a dílo.

A o to se chci pokusit.

PODĚKOVÁNÍ

Tato práce by nevznikla bez účinné pomoci odborných pracovníků strahovského Památníku národního písemnictví paní D. Lábusové, Mgr. I. Prokešové a Mgr. O. Puchtové. Vždy mi ochotně vycházely vstříc a všemožně mi pomáhaly při hledání důležitých informací. Za to jim patří můj dík.

ČESKÝ FENOMÉN FOGLAR

Jaroslav Foglar – od druhé světové války nejčtenější český spisovatel, redaktor ve své době nejúspěšnějšího časopisu pro mládež, tvůrce nejpopulárnějšího obrázkového seriálu, nejdéle sloužící skautský vůdce. Literární kritikou většinou zatracovaný, totalitním režimem po desetiletí zakazovaný. Někdy se zdálo, že jeho jméno českou společnost rozděluje na dva nesmířitelné tábory, na jedné straně stáli oddaní čtenáři foglarovek a jejich vášniví obhájci, na druhé straně představitelé státní moci, kritici a závistiví kolegové. Ti první měli vždy drtivou početní převahu, ale ti druzí moc a víc možností publikovat své negativní postoje k Foglarovi a jeho dílu v novinách a časopisech. Mohlo se tedy zdát, že měly oba tábory vyrovnané síly. To je ale klamná domněnka, protože Foglarovi odpůrci neváhali použít proti svému protivníkovi, který se ani neuměl dobře bránit, nečistě, zničující prostředky. Dali jeho knihy na index. Zakázali všem nakladatelstvím foglarovky vydávat. Musely být vyřazeny z veřejných knihoven. Nesměly je kupovat a prodávat antikvariáty.

Dílo žádného jiného spisovatele nevyvolávalo v posledních šedesáti letech takové spory, nevycházelo v tak velkých nákladech, není spojeno s tolika záhadami. Se žádnými jinými klukovskými románovými postavami nejsou v tisku tak často srovnáváni různí dospělí lidé jako s Rychlými šípy z Foglarova stejnojmenného obrázkového seriálu a stínadelské trilogie. Knihy pro mládež od žádného jiného autora, našeho ani zahraničního, nezískaly nikdy takovou proslulost, aby se někteří jejich hrdinové stali povahovými archetypy, aby se z nich dostaly některé výrazy a obraty do běžného jazyka dospělých a byly skoro denně někde citovány – to se podařilo jen Foglarovi. V posledních dnech (píšu tyto řádky těsně po parlamentních volbách v červnu 2006) jsem četl v Mladé frontě DNES o bývalém premiérovi M. Zemanovi, že „vysvětluje důvod, proč prý výjimečně porušil bobříka mlčení“ (5. 6. 2006). Stejný deník napsal 1. června o kandidátovi na příštího premiéra M. Topolánkovi: „Topolánkovu odpověď skeptikům najdem v rozhovoru, který se dotkl Rychlých šípů: Vždycky jsem fandil Červenáčkoví, kterému furt nevěřili.“ 12. 6. řekl komentátor Českého rozhlasu 6 o výsledku voleb: „Volby postavily politické strany před záhadu hlavolamu. Vytáhnout ježka z klece nebude snadné.“ O několik dní později autoři úspěšného kresleného seriálu, kteří se prosadili i v zahraničí, říkají redaktorovi: „Zabiják nesmí být hoch od Bobří řeky.“ O významném poslanci jiné noviny tvrdí, že to rozhodně není Mirek Dušín. Titulek „Bratrstvo kočkovy pracky“ v Hospodářských novinách počítá s tím, že každý čtenář zná z foglarovek tlupu zvanou Bratrstvo kočičí pracky, a proto okamžitě pochopí, co tím chtěl autor článku naznačit o podnikateli Kočkoví, udržujícím styky s nejvýše postaveným politikem. Na ulici jsem slyšel v den voleb dva velmi staré pány, jak na sebe volají: „Koho budeš volit, Losnu, nebo Mažňáka?“ Foglarovu záhadu hlavolamu určitě četli téměř před sedmi desítkami let, ale dodnes mají v živé paměti autorův popis dramatické volby náčelníka vontů a předvolební boj dvou nejvýznamnějších představitelů vontského hnutí. Z jejich rozhovoru jsem pochopil, že pro jednoho z těchto staříků je poctivým Losnou předseda sociálních demokratů a ziskuchtivým Mažňákem předseda ODS. Ten druhý prisuzoval čelným představitelům nejdůležitějších politických stran právě opačné role. Známý kontroverzní pravicový politik Miroslav Macek těsně před volbami vyvolal skandál tím, že před televizními kamerami fyzicky napadl zezadu ministra zdravotnictví.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

V novinách se pak hájil citací z Foglarových Hochů od Bobří řeky, že s darebáky člověk nemá bojovat, ale má je trestat. A ve významném, váženém týdeníku Reflex i tentokrát – stejně jako každý týden – skončil kreslený seriál pro dospělé čtenáře otázkou, kterou autoři vždy oslovují postavu známou z Foglarovy Záhady hlavolamu: „Víš o tom Jan Tleskač?“

Kdo vlastně byl Jaroslav Foglar, člověk, který věnoval celé své spisovatelské dílo mladým čtenářům? Proč psal knihy téměř výlučně chlapcům? Jak se mu podařilo získat kromě klukovských čtenářů

1 nadšené obdivovatelky z řad dospívajících děvčat? O čem ve svých knihách vypráví, že měly tak ohromný ohlas a zastínily v očích českých dětí všechny slavné zahraniční spisovatele? Čím foglarovky tak okouzly dětské čtenáře, že byli ochotni i v dospělosti zastat se veřejně svého nejoblíbenějšího, ale zakázaného a pronásledovaného spisovatele, i když jim za to hrozil postih? Proč většina literárních kritiků nad úspěchem foglarovek nechápavě vrtěla a někdy dodnes vrtí hlavou? Jak tohoto nejúspěšnějšího českého autora přijímali mladí čtenáři v zahraničí? Z jakých osobních zkušeností Foglar při psaní knih vycházel a z kterých inspiračních zdrojů čerpal? Proč byly foglarovky vyřazovány z nakladatelských plánů i veřejných knihoven v dobách, kdy u nás neomezeně vládli komunisté? Co ho vedlo k tomu, aby věnoval podstatnou část svého času dobrovolné práci pro mládež, vedení skautského oddílu? Jak jeho pražský 2. oddíl Junáka, zvaný Dvojka, mohl přežít dlouholetý zákaz skautingu a pokračovat v činnosti za německé okupace i po únoru 1948? Kde hledat odpověď na otázku, proč se někteří odchovanci Foglarova oddílu rozešli ve zlém se svým vůdcem, který pro ně léta obětavě pracoval bez nároku na finanční odměnu? Jak vypadal Foglarův soukromý život? Co je na pověstech o jeho charakteru a sexuální orientaci, které šířili někteří Foglarovi nepřátelé? Za jakých okolností se jméno Jaroslav Foglar objevilo v seznamech agentů komunistické Státní bezpečnosti?

Na tyto a další záhady hledám odpověď v knize o člověku, který se stal pro některé lidi uctívaným vzorem, pro jiné ideově nepřijatelným, odvádějícím mládež z reálného světa do vysněných, bizarních krajin.

JAROSLAV FOGLAR

SPISOVATEL

Nejvíce zcela protichůdných ohlasů měly vždy Foglarovy knihy. Mnoho chlapců a děvčat je četlo – a čte dodnes – s velkým zájmem a jejich autora považují za svého nejoblíbenějšího spisovatele. Ale nejsou to jen dospívající děti. Sdružení přátel Jaroslava Foglara má širokou členskou základnu a jeho pobočky v různých městech soustřeďují jak mladé, tak dospělé ctitele foglarovek. Jiní lidé, zpravidla kritici a literární vědci, Foglara za spisovatele nepovažují a jeho rozsáhlé dílo naprosto ignorují. Jak jinak si můžeme vysvětlit, že v obsáhlém Slovníku zakázaných autorů z let 1948 až 1980, sestaveném J. Brabcem a jeho spolupracovníky, heslo Jaroslav Foglar vůbec nenajdeme, ačkoliv to byl jeden z nejzakazovanějších spisovatelů? Pro tvůrce zmíněného Slovníku není Foglar ani spisovatel, ani autor (což je pojem mnohem širší). Právě tak chybí Foglarovo jméno ve Slovníku české prózy od Blahoslava Dokoupila a Miroslava Zelinského. Zato je v obou publikacích hodně spisovatelů, jejichž díla už dávno nevycházejí, nikdo je nečte a nekupují je ani antikvariáty.

PRVNÍ KRÚČKY

NA SPISOVATELSKÉ DRÁZE

Těmito naprosto odlišnými ohlasy foglarovek se budeme zabývat později. Nejdříve hledějme kořeny Foglarova literárního díla a zastavme se u jeho počátků. Číst a psát se naučil již v předškolním věku od staršího bratra. To znamenalo v jeho životě zásadní zlom. Když zatoužil po pohádce, nemusel už čekat na mamčin pozdní návrat z práce, ale mohl si sám některou pohádku přečíst. V první třídě měl před spolužáky značný náskok. Se stejnou chutí četl i psal. Tehdy věnovali učitelé těmto základním předmětům velkou pozornost a většina dětí si časem vycvičila úhledný, dokonale čitelný rukopis. Malému Jaroslavovi působilo psaní potěšení. Měl rád slohové úkoly a dostával za ně od učitelů

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

zpravidla známku 1/1. Ta první jednička oceňovala obsah práce, druhá její písemnou úpravu. Na zálibě v psaní se možná podílel chlapcův zvláštní vztah k papíru, jehož vůni s rozkoší vdechoval v mamčině papírnickém obchůdku.

V hodinách češtiny probírali život a dílo Jana Nerudy, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického a děti se učily odříkávat nazpaměť básně, jejichž obsah jim byl cizí. Viděly však, jak si dospělí lidé básníků váží, a tak se někteří chlapci pokoušeli sami psát verše. Žák Foglar se dokonce odvážil poslat jednu ze svých básniček do redakce Národní politiky, významného deníku. A tam mu ji otiskli! Bylo mu teprve třináct let. Uveřejněná báseň se jmenuje Měsíční noci.

„Když měsíční nadejdou nocí,
já lesy se toulám sám,
jsem podmaněn kouzelnou mocí
a podivnou touhu mám.“

Z obsahu úvodní sloky promlouvá budoucí autor Hochů od Bobří řeky, slyšíme tu tóny Písně úplňku, která bude znít o deset let později ve Foglarově nejlepším příběhu pro dospívající mládež.

I v dalších letech psal čas od času verše, ale básník se z něho nestal, byly to spíš neumělé příležitostné veršovánky než skutečná poezie. Jeho hlavní zájem se přesouvá k próze. V roce 1923 posílá první příspěvek do časopisu Skaut-Junák a redakce jej zařazuje do prosincového čísla. V příštím ročníku tohoto spolkového měsíčníku uveřejní tři Foglarovy články, ale jsou to jen začátečnické črty o skautských akcích.

KRONIKÁŘ

Pak se naskytla nová, nečekaná příležitost k soustavnému, pravidelnému psaní a uveřejňování textů: kronika skautského oddílu, do kterého na podzim 1924 vstoupil. I když je okruh čtenářů omezen na několik málo chlapců, je to přece jen silná motivace. A mladý kronikář svou povinnost svědomitě plní po celých šest let. Za tu dobu popíše tři silné knihy velkého formátu. Stránku za stránkou zaplňuje svým dokonalým, vyrovnaným písmem. Popisuje především průběh letních stanových táborů a oddílových výprav do přírody, o zajímavou látku proto nemá nouzi.

Foglarovy kronikové zápisy mají od samého začátku slušnou stylistickou úroveň a čtou se i dospělému tak dobře jako dětem jeho pozdější knihy. V něčem jsou možná ještě lepší – kronikář si nemusí vymýšlet zápletky ani popisované příhody uměle dramatizovat. I jednající postavy jsou zde lépe charakterizovány a prokresleny, mají daleko k černobílé schematičnosti. A co čtenáře těchto kronik nejvíc překvapí – všechny záznamy jsou psány bez konceptu, hned načisto. Nikde nenajdeme jediný škrt nebo vsuvku.

Za jeho první knihu tedy můžeme považovat kroniku, kterou nazval Ohnivci a zaznamenal v ní činnost 34. skautského oddílu v letech 1924 a 1925. Druhou kroniku pojmenoval Pod junáckou vlajkou a psal ji v letech 1926 a 1927. Tento titul použil později pro jeden ze svých skautských příběhů, který však nemá s obsahem stejnojmenné kroniky celkem nic společného. V třetí kronice, z let 1927 až 1930, najdeme zápisy z Tábora Svazu třinácti, Tábora Zelené příšery a Tábora na Bobří řece. Setkáme se tu s mnoha povědomými událostmi – kronikář je později zpracoval v knihách Hoši od Bobří řeky a Tábor smůly. Do Tábora smůly odtud převzal celé kapitoly!

Souvislá řada kronikových zápisů končí po Táboře na Bobří řece. Následuje tříletá přestávka. V letech 1933 a 1934 se pokouší znovu pravidelně zapisovat dění ve svém skautském oddílu, ale vydrží jen několik týdnů. Teprve od podzimu roku 1935 pokračuje v psaní oddílové kroniky po celý rok. A pak dalších třicet devět let. Vytvořil tak dílo, jaké asi nemá obdoby v téměř stoletých dějinách českého skautingu. Kolik tisíc hodin musel nad kronikami strávit! Dnes tvoří v Památníku národního písemnictví malou knihovnu, je tam uloženo na sedmdesát foliantů. Někdy s ním na kronikách spolupracovali chlapci z oddílu, ale z více než devadesáti procent jsou tam zápisy Jestřábův, tak se tu Jaroslav Foglar podepisuje, to je jeho skautská přezdívka. A zase nejen ta neuvěřitelná vytrvalost, ale i stylistická pohotovost! Dokáže kroniku psát i za těch nejobtížnějších okolností, na táboře k ní usedá po perném dni nabitým programem až třeba před půlnocí a denní události zaznamenává v mihotavém světle svíčky. Plní stránky svým charakteristickým písmem, které s lety získalo osobitou, neopakovatelnou podobu, aniž ztratilo něco ze své úhlednosti a dokonalé čitelnosti.

Kroniky se staly neoddělitelnou součástí Foglarova literárního díla, i když

se k širšímu okruhu čtenářů dostaly teprve na sklonku autorova života. A to jen malý výbor, vydaný tiskem ve třech svazcích Foglarových sebraných spisů.

HOŠI OD BOBŘÍ ŘEKY

Pětiletou kronikářskou odmlku v třicátých letech si můžeme vysvětlit tím, že se Foglar plně soustředil na psaní příběhů.

První jeho dokončenou knihou byli Hoši od Bobří řeky. Pracoval na ní několik let a stále si nebyl jistý, zda ji napsal tak, aby mladé čtenáře zaujala. Tehdy byly knihkupecké výkladní skříně plné knížek, v nichž prožívali chlapečtí hrdinové vymyšlená dobrodružství a děj se točil kolem penězokazů, lupičů, pašeráků, pytláků. A teď za nakladateli tohoto skutečného literárního braku, naprosto bezcenného, přichází nezkušený mladíček s prvním rukopisem a nabízí jim příběh o tom, jak mladý student kolem sebe shromáždí skupinku chlapců, chodí s nimi na výlety do přírody a v létě pro ně pořádá stanový tábor kdesi daleko od lidských sídel. V táboře sice dochází k záhadným úkazům, straší tam jakási zelená příšera, ale tak daleko se žádný nakladatelský redaktor při čtení Foglarovy prvotiny nedostal, rukopis odkládali už po několika stránkách, na nichž se podle jejich mínění nic zajímavého nedělo.

Foglar vypráví, jak se chtěl přesvědčit, zda lektori jeho rukopis vůbec čtou, a lehce slepil některé stránky. A když mu jej nakladatel po čase vrátil jako nevhodný k vydání, zjistil, že ty stránky zůstaly slepené.

Po několika marných pokusech už ztrácel odvahu Hochy od Bobří řeky dále nabízet. Potom se však objevila nová naděje. Jedno z nejznámějších nakladatelství, Melantrich, vypsaló soutěž o nejlepší novou knihu pro mládež. Posílá do ní rukopis Hochů. Porota mu sice žádnou cenu neudělí, ale redakce melantrišského Českého slova, jednoho z nejčtenějších deníků, projeví o tento příběh zájem a začne jej otiskovat v roce 1934 na pokračování ve Slovíčku, nedělní příloze určené dětem.

Knižního vydání své prvotiny, která je podle mého soudu jeho nejlepším dílem, se Foglar dočkal teprve v roce 1937. V té době se už schylovalo k druhé světové válce a tahle foglarovka měla sehrát v blízké budoucnosti důležitou roli.

Pak šly dramatické události rychle za sebou – mnichovská dohoda a ztráta pohraničních krajů, osamostatnění Slovenska, maďarský zabor Podkarpatské Rusi, nejvýchodnější části republiky. Destrukce svobodné demokratické Československé republiky byla dokončena 15. března 1939, kdy Čechy a Moravu obsadila německá armáda. Začala první okupace naší země, která trvala více než šest let.

Za necelého půl roku po vpádu hitlerovských vojsk do naší země začíná druhá světová válka. Německý útlak sílí a okupační úřady rozpouštějí postupně organizace, do nichž české děti chodily ve volném čase. Jednou z prvních obětí se stává Junák. Chlapci i děvčata se najednou ocitají v jakémsi vzduchoprázdnu, nemají ve volném čase co dělat. To je ta pravá chvíle, kdy jim nabízí Jaroslav Foglar ve své knize Hoši od Bobří řeky zajímavý program. Lov bobříků, všestranné zkoušky zdatnosti motivované romantickým příběhem o Royovi a jeho indiánském příteli Svišticím šípem. A mladí čtenáři tuto výzvu ochotně přijímají.

V rozmezí let 1937 až 1944 vydal Jan Kobes Hochy od Bobří řeky celkem sedmkrát, a přece nestačil uspokojit všechny zájemce. Kniha jde z ruky do ruky, lov bobříků se stal pro mnoho dospívajících chlapců i děvčat nejoblíbenější zábavou.

Člověk zpravidla nezapomíná na toho, kdo mu podal pomocnou ruku v pravý čas. Právě tady můžeme hledat důvod, proč se tolik Foglarových čtenářů zastávalo svého nejmilejšího autora z dětských let, když na něj později literární kritici a marxistickou ideologií zaslepení vlivní funkcionáři útočili.

Děti by nelovily bobříky s takovou chutí (a možná by si jich ani nevšimly), kdyby je nezaujal příběh s nimi spojený. A ten měl strhující účinek. Zažil jsem to sám na sobě. Hochy od Bobří řeky jsem dostal k vánocům v roce 1940, bylo mi tehdy deset let. Děj na mě zapůsobil tak sugestivně, že jsem knihu autora pro mne dosud naprosto neznámého četl znovu a znovu. Vrátil jsem se k ní v dalších čtyřech letech celkem osmkrát! Nakonec jsem ji znal téměř zpaměti. Neuvěřitelně silný čtenářský zážitek, jaký se už nikdy později neopakoval, i když se mi dostala v dalších letech do ruky nejproslulejší díla naší i světové literatury.

S velkou dychtivostí jsem se pak pídil po dalších Foglarových knihách a tato čtenářská záliba mi zůstala až do patnácti let. Snad mohu odpovědně prohlásit, že jsem se díky foglarovkám stal stálým čtenářem. A vliv knížek, které někteří kritikové považovali a dodnes považují za podřadnou literaturu, pokud je vůbec do literatury řadí, byl a dosud je pro mne nejpřesvědčivějším důkazem, že foglarovky ve 20. století prokázaly několika generacím nesmírně cennou službu –

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

naučily mnohé děti pravidelně číst, udělaly z nich čtenáře.

A možná tu službu prokazují některým dětem dodnes. Není to tak dávno, co mi šéfredaktor nakladatelství Olympia vyprávěl, jak se marně po léta snažil přimět svého syna, aby četl knížky. Teprve když mu podstrčil Hochy od Bobří řeky, stala se zázračná změna. Ta kniha kluka chytla. Začal se zajímat, co ten autor napsal, a požádal otce, aby mu přinesl další foglarovky.

SEDM TVŮRČÍCH ETAP

Foglarova spisovatelská dráha nebyla rovná a hladká, procházela různými zákřuty a často se na ní vyskytly nečekané, zdánlivě nepřekonatelné překážky. Když ji sledujeme z dostatečného časového odstupu, zjišťujeme, že se v ní odráží jako v zrcadle doba, v níž Jaroslav Foglar žil a tvořil. Pokud v naší republice vládne právo a zákon, píše snadno a dokáže udělat neuvěřitelné množství práce. Jakmile se politické poměry změní a místo demokratického režimu se k moci dostanou diktatury, projeví se to i na jeho díle. Přestává psát knihy a jeho zájem se přesouvá k praktické výchovatelské činnosti, věnuje skoro všechen čas i síly svému skautskému oddílu. Z veřejného života se však do soukromí stahuje nerad a nedobrovolně.

Na první knize začal pracovat v roce 1927, tehdy mu bylo 20 let. Poslední dokončil v létě 1994, nedlouho po oslavách svých 87. narozenin. Dobu mezi začátkem a koncem jeho spisovatelské dráhy můžeme rozdělit do sedmi tvůrčích etap. Ta první, vymezená roky 1927-1941, je pro mladého Jaroslava Foglara nejpłodnější a nejšťastnější. Politické poměry jsou zpočátku jeho práci příznivé, je to čas první, Masarykovy republiky. V nedávno zrozeném Československu se střídají u moci demokraticky zvolené vlády a každý člověk může svobodně uplatnit své schopnosti. Velká hospodářská krize, která dolehla v roce 1929 na celý svět, zhoršila v několika následujících letech hmotné podmínky i u nás. To nejcnnější však občanům stále zůstalo zachováno v plné míře – svoboda myšlení, jednání, veřejného vyjadřování i tvorby.

Poté co začal Foglarův první příběh, Hoši od Bobří řeky, vycházet na pokračování ve Slovičku (1934), stoupl prý náklad Nedělního Českého slova. Přesto nakladatelství Melantrich neprojevilo zájem o knižní vydání. Toho se mladý spisovatel dočkal až za další tři roky. Přispěla k tomu šťastná náhoda. Dva synové plzeňského tiskaře a nakladatele Jana Kobese byli vodní skauti. Odebírali časopis Skaut-Junák a četli také nedělní dětskou přílohu Českého slova. Tam objevili první foglarovky. Obě se jim líbily, a tak tatínka začali přemlouvat, aby je vydal v knižní podobě. A otec je poslechl. Byl to jeho nejlepší, nejvýnosnější nakladatelský počin. Nejdříve ve svém vlastním podniku vytiskl Boj o první místo, o rok později Hochy od Bobří řeky. Obě knihy měly u čtenářů úspěch, a tak Kobes Foglarovi nabídl, že mu vydá i jiné rukopisy.

Na první republiky, podobně jako dnes, se jen málokterý český spisovatel uživil psaním knih. Musel mít ještě nějaké občanské zaměstnání. Rada známých autorů působila v redakcích novin nebo časopisů, to aspoň nějak souviselo s jejich spisovatelským povoláním. Jaroslav Foglar ve své první tvůrčí etapě pracoval dvanáct let jako úředník, nejdříve v papírenském velkoobchodu, později v propagačním oddělení Melantrichu. A jen dva a půl roku byl v redakci časopisu pro mládež, kde konečně uplatnil spisovatelský talent.

Teprve jako redaktor se mohl cele věnovat světu dospívajících dětí, kterému nejlépe rozuměl a v němž se cítil naprosto šťastný. Po pracovní době nastupoval druhou směnu – stával se vůdcem 2. skautského oddílu. Vedení Dvojky považoval za své poslání, ale byla to také jeho nejmilejší záliba. Zbývající čas věnoval psaní nových příběhů. Téměř každodenní styk s chlapci byl pro něho nejcnějším zdrojem spisovatelské inspirace. Ve svém oddíle mohl prakticky vyzkoušet nápady, které se mu v hlavě jen rojily. Potom se mu psalo velmi snadno.

Po Kobesově nabídce, že mu vydá všechno, co nového napíše, pustil se Jaroslav Foglar s nadšením do dalších příběhů. Na knihkupeckých pultech se každý rok objevila aspoň jedna nová foglarovka. Od roku 1938 do jara 1941 napsal pět knih a jednu divadelní hru.

V roce 1938 vyšel Tábor smůly, soubor povídek, z nichž některé otiskoval na konci dvacátých let časopis Skaut-Junák. Dílo inspirované vlastními zkušenostmi a zážitky ze skautských táborů, zcela odlišné od ostatních Foglarových knih, plné vzácného koření – legrace. Dokazuje, že autor měl mimořádný smysl pro humor, slovní komiku a dovedl mistrně užívat nadsázku. Setkáváme se s tím i v obrázkovém seriálu Rychlé šípy a především v kronikách Dvojky. Můžeme jen litovat, že tento dar nevyužíval a nerozvíjel v jiných svých knihách.

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

Ve stejném roce jako Tábor smůly vychází i Historie Svorné sedmy, ale zatím jenom na pokračování ve Slovičku. Foglarovka trochu odlišná od jiných už tím, že v ní hrají jistou roli i dívky. Svorná sedma je přátelské sdružení sedmi dětí z jednoho velkého domu, čtyř chlapců a tří děvčat. Objevuje se tu poprvé model foglarovského klubu, který autor později využije a rozvine v příbězích o Rychlých šípech a v několika dalších knihách. Ačkoli rozsahem nevelká Historie patří k nejméně vydávaným foglarovkám, cením si jí právě proto, že v ní autor nevyužívá dramatické zápletky jako v jiných svých příbězích. Vypráví tu o drobných každodenních radostech a starostech městských dětí, které nemají dost prostoru pro své zábavy a najdou si v přírodě, kousek od domova, místo, kde si mohou nerušeně hrát. Ale i z tohoto malého království jsou vytlačeny novou domovní zástavbou. Tento drobný příběh s pěkně charakterizovanými postavami dětí končí trochu násilně požárem, který Svorná sedma zpozoruje jako první a pomůže přivolat telefonem hasiče. Je z toho cítit, že autor měl v novínové dětské příloze přísně vymezený prostor a musel vyprávění k určitému datu ukončit.

Chata v Jezerní kotlině, vydaná v roce 1939, patří k foglarovkám čtenářsky nejvděčnějším. Je to příběh o věrném přátelství dvou dospívajících chlapců. Pavel Zeman se po smrti svého otce odstěhuje z Prahy na venkov a na jedné výzkumné výpravě za městečko objeví ve skalnatém terénu těžce přístupné jezírko. Zpočátku považuje Jezerní kotlinu za výlučně svoje království, ale po několika návštěvách se v ní setká se spolužákem Ludvou Grygarem, který sem také chodívá. Oba jsou nejdříve zaskočeni tím, že tajemství Jezerní kotliny objevil i někdo jiný, ale počáteční konflikt vyřeší smírně a stanou se z nich přátelé. K jezírku se vydávají společně a tráví tam blažené chvíle. Ale jen do té doby, než začnou po jejich tajemství, Jezerní kotlině, pátrat záhadní nepřátelé. Děj pak nabývá na dramatickosti, která místy přerůstá ve skutečný horor. Jaroslav Foglar jej využívá k udržení čtenářova zájmu tak obratně, že působí zcela přirozeně a věrohodně.

Postavy Pavla a Ludvy prozrazují, jak Foglar chlapce zná a jak dobře se mu píše o světě, který je mu nejbližší. Setkáváme se tu znovu s motivem známým z předcházejících foglarovek, jenž nebývá v knihách pro mládež příliš častý – se smrtí. V Hoších od Bobří řeky končí legenda o ušlechtilém Royovi jeho nikdy neobjasněným zmizením v divočině. V Boji o první místo zemře podvyživený Věnceslav Lanc, který se nechal od spolužáků fackovat za housku. Chata v Jezerní kotlině začíná boxerským zápasem, při němž zahyne v ringu Pavlův otec. Obráží se v tom jistě autorova smutná životní zkušenost, jeho tatínek zemřel, když malému Slávkovi byly čtyři roky.

Krátce před prvním zákazem skautské organizace vychází u Jana Kobese další kniha, Pod junáckou vlajkou. Čtvrtá foglarovka, v níž hraje významnou roli skautský oddíl. Chlapec ze slušné rodiny, Mirek Trojan, se chytí špatných kamarádů. Chce se vytáhnout před ostatními a slíbí, že opatří stan. Peníze na něj ovšem nemá, a tak rozvine před partou svůj plán: přihlásí se ke skautům, nějaký čas tam bude chodit, při vhodné příležitosti si nepozorovaně stan „vypůjčí“ a pak z oddílu zase vystoupí. Skauti ho vlídně přivítají a Mirek brzy zjistí, že chlapci pod Tapinovým vedením mají zajímavější program než parta z ulice. Přestane o krádeži stanu uvažovat a rozhodne se, že v oddíle zůstane a k partě se už nevrátí. Ta ho začne vydírat, vyhrožuje mu, že když pro ni stan neukradne, prozradí vedoucímu, s jakým úmyslem se ke skautům přihlásil. Mirek pak celé dny trne hrůzou, že ho Tapin z oddílu vyloučí.

Tato prostá dějová osnova je vyplněna popisy skautských výletů, her, soutěží, které jsou tak lákavé, že mladý čtenář dostane chuť prožít něco podobného.

Po vydání knihy Pod junáckou vlajkou je už Foglar považován za hlavního představitele nového druhu literatury pro mládež – skautského příběhu. Často se sice mluví v této souvislosti o skautském románu, ale s románem mají málo společného jak foglarovky, tak jiné knihy pro mládež.

O skautech u nás psal jako první Jaroslav Novák. V roce 1921 vydalo Vilímkovo nakladatelství jeho Skautská srdce, ale ta neměla zdaleka tak živou čtenářskou odezvu jako příběhy Foglarovy. Ve třicátých a čtyřicátých letech se stala skautská tematika velice oblíbená, ale často ji využívali spisovatelé, kteří skauting znali jen z doslechu. Na foglarovkách je vidět, že je napsal člověk, který dlouhá léta skauty vedl a dokonale zná to, o čem píše.

Poslední novinkou na samém konci první tvůrčí etapy je příběh s tajemstvím, nazvaný Záhada hlavolamu. Vychází jako románová příloha

v týdeníku pro mládež, Mladém hlasateli, od konce srpna 1940 do počátku března 1941. V té době už je Jaroslav Foglar mezi mladými čtenáři nejoblíbenějším spisovatelem. Jeho nová kniha má obrovský úspěch. Vděčí za to nejen detektivní

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

zápletky, ale především Rychlým šípům, hlavním hrdinům, které čtenáři dobře znají z kresleného seriálu vycházejícího na zadní stránce Mladého hlasatele.

Záhada hlavolamu patří dodnes k nejčtenějším foglarovkám a dočkala se dvou filmových zpracování. V roce 1969 podle ní natočil významný filmový režisér Hynek Bočan devítidílný televizní seriál. O čtyřicet let později vznikla nová verze Petra Kotka a promítala se v kinech jako celovečerní film.

Nebudu se tu zabývat dějem, zastavím se jen u jednoho výrazného rysu této knihy. Stínadla s krivolakými uličkami, osvětlovanými večer plynovými lampami, s průchody, volnými plácky a tichými náměstíčky jsou v ní tak plasticky popsána, že díky tomu mnozí mladí čtenáři objevili kouzlo nejstarších městských čtvrtí, které dříve vůbec nevnímali.

Do první tvůrčí etapy spadá i Foglarovo pětileté působení v časopisu Mladý hlasatel. Nejdřív do něho jen přispíval, ale koncem roku 1938 se stal jeho redaktorem a uvedl na zadní stránku Rychlé šípy, nejslavnější český kreslený seriál, o němž jsme se zmínili v souvislosti se Záhadou hlavolamu.

Písmo se objevilo v lidských dějinách teprve nedávno. Naši předkové po desetitisíce let získávali všechny potřebné informace především tím, že vnímali očima obrazy – krajinu, lidi, zvířata, věci. Tato potřeba v nás stále zůstává, proto je dnes nejoblíbenějším sdělovacím prostředkem televize. V první polovině dvacátého století ale ještě nevysílala a série obrázků s minimálními dialogy byla vlastně její předchůdkyní, rozfázovaným, nepohyblivým filmem. Proto ta obliba kreslených seriálů. A právě Foglarovi přálo štěstí, když před sedmdesáti lety vytvořil živý příběh zasazený do obyčejného českého města a za jeho hrdiny zvolil pět kluků, s nimiž se děti mohly ztotožnit. Na úspěchu Rychlých šípů měl nemalý podíl kreslíř Jan Fischer. Jaroslav Foglar vymýšlel nejen děj, ale pro každé pokračování vypracoval velice podrobný scénář, kterého se musel kreslíř držet. Nebyl sice první, kdo s kresleným seriálem přišel, ale vnesl do něho tolik nových nápadů a zpracoval svá témata tak suverénně, že tím okouzli tisíce čtenářů Mladého hlasatele. Rychlé šípy se staly vzorem a nejznámějším českým komiksem. Žádný jiný seriál – český ani zahraniční – nedosáhl u nás takové obliby, zná ho několik generací. Některé postavy se staly dokonce jakýmsi archetypem – tak například Mirek Dušín je představitelem člověka naprosto morálně čistého, neúplného. Bohuš je považován za vzorek lidí bezcharakterních, kteří mění své názory a chování podle toho, jak jim to osobně prospívá. A Bratrstvo Kočičí pracky je typem gangu složeného ze všehoschopných darebáků.

O nesmírné oblibě Rychlých šípů u všech generací se můžeme přesvědčit i v současnosti. Hudební skladatel Evžen Zámečník napsal o Rychlých šípech muzikál. Jihočeská oblastní scéna hraje o nich s úspěchem divadelní hru. Na pražském jevišti představili hrdiny foglarovského seriálu herci divadla Sklep. V semaforu se konala neobvyklá soutěž – její účastníci měli z paměti doplňovat slova do Fischerových obrázků, v nichž byly jen prázdné „bubliny“. Někteří ctitelé i ctitelky Rychlých šípů dokázali reprodukovat dialogy z mnoha pokračování bez jediné chyby! K tomu již není třeba nic dodávat.

Kromě seriálu psal Foglar do Mladého hlasatele pravidelný sloupek nazvaný nejdřív Skautská stezka, později Z Bobří hráze. A zpracovával pro každé číslo stránku věnovanou čtenářským klubům.

Na počátku září 1939 vypukla druhá světová válka. Ze samostatného, demokratického Československa zbyl v okleštěných českých zemích jen tzv. protektorát Čechy a Morava, ovládaný německou armádou a okupační správou. Skautská organizace byla zakázána a s ní i většina ostatních občanských spolků a institucí. Chlapci a děvčata zůstávají najednou bez vedení, odkázaní jen na ulici. Právě v této chvíli nabývají Foglarovy knihy nový význam. Dávají mládeži program pro volný čas. Ve světě plném nenávisti hlásají porozumění, přátelství, vštěpují mladým lidem základní mravní hodnoty.

Můžeme říct, že vyšly v pravý čas, kdy byly nejpotřebnější.

Osm knižně vydaných příběhů, které Jaroslav Foglar napsal v první tvůrčí etapě, a články v Mladém hlasateli nepředstavují celé jeho spisovatelské dílo z tohoto období. Na konci roku 1940 měla kronika 2. skautského oddílu, kterou vedl, již deset velkých svazků! K tomuto mimořádnému dílu se ještě vrátíme.

A to není všechno. Také psal a tiskl na rozmnožovacím stroji pro členy svého

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

oddílu časopis Čigoligo. I to můžeme považovat za součást jeho tvůrčí činnosti.

15. května 1941 bylo vydávání Mladého hlasatele německými okupačními úřady zastaveno. Tímto datem také končí Foglarova první tvůrčí etapa. Přišel o možnost psát do časopisu, nechystá ani žádnou další knihu. Tíha doby na něho dolehla plnou vahou. Teď jde o jedinou věc – přežít válku. Zatím však jsou vyhlídky pochmurné, německé armády vítězí na všech frontách. Krátce po zastavení Mladého hlasatele přepadla hitlerovská vojska Sovětský svaz. Němci postupují téměř bez odporu a berou do zajetí miliony Rusů. Kdo by měl náladu za těchto okolností psát nový klukovský příběh!

HODNOCENÍ FOGLAROVEK

Ohlasy na první Foglarovy knihy byly celkem příznivé, ale tehdy se k nim ještě nevyjadřovali profesionální kritici ani Foglarovi závistiví kolegové a konkurenti. A ideologičtí odpůrci nebyli dosud u moci a nemohli vydávání jeho knih zakázat.

Již první foglarovka, která vyšla v knižní podobě, Přístav volá, získala ocenění v soutěži prestižního nakladatelství Melantrich o nejlepší novou knihu pro mládež. Hlavní cenu ve výši 10 000 Kč rozdělila porota rovným dílem mezi tři spisovatele, J. Heyduka, J. V. Plevu a J. Foglara. Foglar byl mezi nimi začátečník, kterého nikdo neznal a dosud mu žádná knížka nevyšla. Autorovo jméno proto nemohlo mít na hodnocení rukopisu nejmenší vliv. Porota byla tříčlenná a zasedaly v ní významné osobnosti: Božena Benešová, Václav Tille a Bedřich Fučík. Ani jednoho z těchto spisovatelů nemůžeme podezírat z nízkého vkusu, všichni patřili ke vzdělaným, kultivovaným představitelům české kultury. Když poctili foglarovku cenou, musela mít podle jejich přísných estetických kritérií jistou hodnotu.

Soutěže velkého nakladatelství se jako obvykle zúčastnilo několik desítek autorů. Jejich přesný počet neznáme, ale můžeme jej odhadnout z pořadového čísla přiděleného Foglarovu rukopisu – 61. Obstát v tak silné konkurenci byl pro začínajícího spisovatele velký úspěch. Výsledek soutěže vyhlásili v září 1934 a kniha Přístav volá se prodávala již na předvánočním trhu.

O necelé dva roky později vyšla Foglarovi druhá knížka, Boj o první místo. I ta se dočkala vlídného přijetí, jak o tom svědčí posudek profesora A. B. Svojsíka, zakladatele a nejvyšší autority českého skautingu:

„Když jsem knihu znovu přečetl, vzpomněl jsem, jak se také mně jevila duše chlapce, který žije životem s rozpačitým výrazem tváře, a potká tak málo těch, kteří pochopí, co se děje v jeho duši.“

Bratr Foglar jest z těch mála, kteří duši chlapce rozumějí dokonale... Má rád své skauty, sdílí každou jejich radost i žal, proto chápe každé hnutí jejich duše – dobré i zlé. Dokladem toho bylo mi každé setkání s jeho oddílem, každá jeho literární práce, od prvních nespělých pokusů až podnes...

Knihu bratra Foglara doporučuji skautům i vůdcům, i starý zkušený vychovatel najde v ní mnoho nového a pozoruhodného. Rády ji jistě přečtou také naše skautky, neboť i v dívčím prostředí je stálý boj o první místo, třeba se děje jinými prostředky. Je-li tu a tam v knize naneseno více barvy, je to také ve stylu těch, jichž problémy a boje tak dobře zachytil.“ (Skaut-Junák, roč. 23. č. 1, str. 11)

Tak hodnotí druhou knižně vydanou foglarovku přední český vychovatel, člověk všestranně vzdělaný, širokého rozhledu.

V dalším roce – 1937 – vychází třetí Foglarova kniha, Hoši od Bobří řeky. Jeho prvotina, která čekala na knižní vydání celých sedm let od dokončení. A zase je přijata se zájmem a pochopením. Především ve skautských kruzích. Nepodepsanou recenzi v časopisu Vůdce, určeném vedoucím skautských oddílů a činovníkům, napsal patrně také A. B. Svojsík, člen redakční rady. Myslím, že přesně vystihl hodnotu a význam tohoto díla i jeho kouzlo pro mladé čtenáře.

„Kniha pro chlapce, kteří se chtějí přesvědčit o svých vlastnostech. Nová skautská kniha. A řekněme hned – velmi dobrá. Bratru Foglarovi podařilo se tu opět zaujmouti své čtenáře dobrodružnými příhodami, napínavými a vysoce romantickými, se skvělými výchovnými tendencemi. Hoši od Bobří řeky loví ‚bobříky‘ tj. dobré vlastnosti, které z nich činí dobré hochy. Snad by se to zdálo někomu tuze školometské a nezáživné. Ale je to vše zasazeno do takového rámce, že se kniha čte jako román. A je psána takovým sugestivním způsobem, že se její četba nemůže minout účelem, za kterým je psána. Přijměte tuto bratrsky vztaženou ruku, dejte ji svým hochům číst a sledujte výsledky a účinky této četby. Bratr Foglar má šťastnou ruku a na každou další jeho práci můžeme se těšiti.“ (Vůdce, roč. XVIII, č. 3, str. 47)

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

Dobry posudek knize vystavil i casopis Uhor, který se zabýval dětskou literaturou a nebyl nikdy příliš nakloněn dobrodružné četbě.

Mladí čtenáři přijali Hochoy od Bobří řeky s nadšením. Do konce roku 1941 vyšla tato foglarovka ještě pětkrát! Známa levicová spisovatelka Marie Majerová, kterou později komunistický režim jmenoval národní umělkyní, uvítala je jako knihu, která pomáhá originálním, strhujícím způsobem formovat čtenářovu povahu. Neuváděl bych tu její hodnocení, kdyby se o deset let později nerozpoutala na

Foglara doslova štvaniče a Hoši od Bobří řeky se neoctlí na seznamu zakázaných knih. Marie Majerová byla tehdy režimem oslavovaná, s jejím jménem spojili výroční literární cenu za nejlepší dětskou knihu. Měla významný vliv i ve Státním nakladatelství dětské knihy, mohla za umlčeného Foglara ztratit dobré slovo, ale neudělala nic. Nacisté knihy nepohodlných autorů pálili, komunisté je nechávali sešrotovat.

VÝCHOVNÉ POSELSTVÍ

Dějová stereotypnost i černobílé postavy jsou nejčastější důvody, proč dospělí kritici foglarovky jednoznačně odmítají. Dětskému čtenáři to však zřejmě vůbec nevadí, ten hltá děj, tajemství a záhady ho vzrušují, konflikty kladných a záporných postav ho udržují v napětí. Kritikům uniká, co je na Foglarových příbězích opravdu cenné – a to je především jejich mravní poselství. Nejde jen o to, že podobně jako v pohádkách i tady dobro vždy vítězí nad zlem, důležitější je morální kodex, který autor zabudoval do svého vyprávění. Ten stojí za to, abychom se u něho na chvíli zastavili, protože mladý čtenář jej většinou přijímá za svůj. Vždyť tak jednájí hrdinové příběhu, s nimiž se při četbě seznámil a téměř vždy i ztotožnil!

Nejcennější jsou ty mravní hodnoty, o nichž se v příběhu nemluví, ale které vyznačují z jednání hlavních postav. Poctivost, čestnost, spravedlnost, obětavost, ohleduplnost, ochota pomáhat druhým, sociální citění, smířlivost, sebeovládání, úcta k pravdě. Přístav volá a Chata v Jezerní kotlině neříkají slovy, ale celým dějem, jak má vypadat věrné přátelství a co pro člověka znamená. Rikitan v Hoších od Bobří řeky je ztělesněním obětavosti. Jednání Petra Solnara v Boji o první místo je výmluvným svědectvím, jak se v člověku probouzí smysl pro spravedlnost a dodává mu sílu k boji proti násilníkovi, který terorizuje slabší spolužáky.

Skoro v každé foglarovce najdeme i přímo vyslovená mravní naučení, naivní, někdy neobratně formulovaná, ale dětský čtenář se nad nimi kupodivu vůbec nepozastaví, přijímá je jako všechno ostatní, o čem píše oblíbený autor. Když to takhle říká, je to asi správné.

Hoši od Bobří řeky jsou Foglarovým nejlepším a nejúspěšnějším dílem, soudím tak nejen podle dosavadních šestnácti vydání, ale především podle ohlasu této knihy u několika čtenářských generací. Najdeme v ní řadu příkladů, jaký morální kodex spisovatel vytváří.

Když se dvanáct chlapců se svým novým, dospělým přítelem vrací z první výpravy za město, objeví zarostlou lesní rokli. Rikitan je tam vyzve:

„Slibme si, hoši, že budeme sobě i svému sdružení věrni, že si budeme vždy dobrými kamarády a že budeme jednat vždy jako správní, čestní chlapci.“

Všichni pak podepíší slavnostní slib: „Slibujeme si věrnost, přátelství a oddanost navždy. Nebude mezi nám zrádců ani odpadlíků. Budeme stateční, vytrvalí a čestní.“

O něco později zpívá Rikitan chlapcům Píseň úplňku, která je tak působivá, že ve Vilíkově duši rozvíří dosud nepoznané pocity:

„Připadal si najednou tak nějak ubohý, špatný a zlý. Napadlo mu, jak prázdný a neúčelný život až dosud vedl, a pocítil přání, aby byl dobrým člověkem, kterého by měl každý rád a který by činil všem jen dobro.“

Vyprávění o Royovi zapůsobí i na ostatní tak silně, že všechny chlapce z Rikitanova sdružení motivuje ke stálému zlepšování své povahy. Štóra si dává pozor, aby už nemluvil tak ošklivě. Jiřík se začne chovat doma k rodičům lépe než dřív, už jim neodmlouvá. Spolu se svým nejlepším přítelem Vilíkem jsou k sobě ohleduplní.

Chce-li se Rikitan přesvědčit, zda se pod jeho vedením zlepšila povaha chlapců, nabídne jim za horkého letního dne po únavném putování poslední zbytek vody v láhvi. A chlapci obstojí se ctí, dávají jeden druhému přednost, nikdo se nechce napít, když se nedostane také na rukou.

„Je to tak správné,“ rozhodl nakonec Rikitan. „Máme žízeň jistě všichni stejně, a nemůžeme-li se napít všichni, nebude pít ani jeden z nás. (A nalije

vodu do misky psíkovi, který je doprovází.) Mám velkou radost, že se žádný z vás o vodu nehlásil. Zde jste neúmyslně dokázali, že jste dobří kamarádi... Buďte k sobě takoví vždy: snášenliví, přátelští a hlavně obětaví. Na sebe myslíte vždy až naposled.“

Jindy chlapcům vypráví o hochovi, kterého často potkává a dělal len nejlepší dojem.

„A teď si představte. Dnes jsem šel zase jeho ulicí. Stál tam a držel za ruce jakéhosi malého uplakaného chlapce. Pak ho pustil, ale doběhl ho, znovu chytil a tloukl. Hrál si s ním jako kočka s myší... Můj dobrý dojem o něm byl pryč. Jak jsem se v něm zklamal! Nevíte, kdo vás pozoruje, kdo o vás má dobré mínění. Často jediné slovo nebo čin, který vypadá třeba hůře, než jste mysleli, vás připraví o dobré mínění, jež o vás někdo měl.“

Podobné příklady z civilního mravního kodexu najdeme ve všech foglarovkách. V Boji o první místo si třída udělá z chudého spolužáka, věčně hladového Laňce, fackovacího panáka a ten je ochoten se nechat bít za housku. Petr Solnař se podvolí tlaku ostatních a také si „zaplatí“ facku. Ale když má Laňce uhodit, najednou couvne.

„Nemůže přece udeřit někoho, kdo mu neublížil a kdo je slabší. I když mu za to zaplatí. Zděsil se toho objevu. Lepší část jeho povahy se v něm začala prudce ožývat.“

Lanc pak Petrovi housku vrátí. „Oč byl Lanc lepší, kavalírštější a poctivější než on – Petr – a ostatní hoši ve třídě!“

Boj o první místo končí těmito slovy:

„A Petr? Jeho život bude jedinou řadou krásných a užitečných činů, ale bude bohatý i na leckterou bolest, kterou mu způsobí každá špatnost jiných lidí. Zřídka kdy bude pochopen jeho plamenný smysl pro spravedlnost, čest a přímost.

Ale přesto se nezmění! Půjde dále svou cestou, ať pochopen nebo nechápán, protože jeho konání se nebude řídit názory nízkých a průměrných lidí, s nimiž se potká v životě, Petr se bude řídit jen svým svědomím. A to svědomí mu bude říkat: Buď čestný a nesmlouvavý. Buď spravedlivý a dobrý, poctivý a přímý. Buď muž!“

V knize Přístav volá se Láďa Vilemín snaží žít „Modrým životem“, jako šlechtic ducha. Jeho kamarád Jiří ho napodobí. Napiše si do sešitku tyto zásady:

„Budu čestným, upřímným kamarádem, nefalešným, otevřeným. Nebudu lhát. Nikdy neublížím slabšímu. Budu užitečný.“

Denny, jeden z protagonistů příběhu Modrá rokle, má jednu obdivuhodnou vlastnost, pořád se snaží být druhým lidem prospěšný, všemožně jim pomáhat.

V knize Když Duben přichází se dotkl Foglar ožehavého tématu. Vyšla poprvé v roce 1944, tehdy ještě platila přísná tabu v sexuální oblasti, o sexu se nemluvalo, zejména ne s mládeží. A tu oblíbený autor píše o skupině kluků, kteří rozšiřují ve třídě pornografické obrázky.

„Ekrt držel obrázky v kapse. Rychle vytáhl ruku i s nimi, rozevřel je do vějíře jako hrací karty a podal je Fankovi.“

Ten je vzal do ruky, vrhl na ně nechápavý pohled, pak je prudce shrnul a odhodil na zem, jako odhazujeme něco strašného, čeho se štítíme... Někteří hoši se Fankovým rozpakům a útěku smáli, jiní zmlkli, zastyděli se. Věděli, že přestřelili, a poznali znovu, že Fanek je lepší, čistší a vznešenější než oni. A přáli si, aby byli takoví jako on v celém svém počínání.“

Mladý učitel Kovář, který má pro chlapce pochopení, vnese do třídy zcela jinou atmosféru. Učení a pobyt ve škole, které byly dřív nezáživnou povinností, se pro mnohé žáky promění v zajímavou, radostnou hru. Vojta Řezina pak navrhně:

„Uděláme takové sdružení čestných, správných chlapců. Domluvíme se na pravidlech a rozličných zákonech..., jako že člen sdružení nebude lhát, neslušně mluvit, že bude pomáhat slabým, nikoho nebude pomlouvat.“

Dospělý čtenář nedůvěřivě vrtí hlavou. Takhle mluví obyčejný kluk, který byl donedávna ve třídě opovrhovaným psancem a ani učení mu nešlo? Tohle Foglar přehnal, tak se živí kluci nechovají, to by nikdy neřekli! To je plané moralizování! Možná i vám připadají jako prostoduché moralizování všechny příklady uvedené na předcházejících řádkách. Slovo morálka, mravnost se dnes moc neužívá, a když se o někom řekne, že je to moralista, berou to lidé jako nadávku. To ovšem něco vypovídá o stavu naší společnosti, kde jsou peníze – jak to kdysi řekl dnešní prezident – až na prvním místě.

Jak obrovský rozdíl je mezi těmito slovy a tím, co kladl na první místo náš jiný prezident, T. G. Masaryk: „Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližním. Nevěřím, že se nutná reforma dá provést jen hospodářsky. Zároveň se musí provést reforma mravů a názorů.“

Jaroslav Foglar se ve svých knihách snaží o tuto reformu, a i když to dělá možná naivně, dětští čtenáři se nad tím nepozastavují, přijímají jeho slova tak

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

samozřejmě jako děj, do něhož jsou zasazena.

I knihu Když Duben přichází mladí čtenáři brali a možná dodnes berou jinak, než si myslí zralý, zkušený člověk. Právě proto, že znají šedivou skutečnost a jsou často svědky nepěkného chování spolužáků, vnímají Foglarovo vyprávění o jedné třídě jako lákavý obraz, jak by to mělo ve škole vypadat. Možná se někdy sami stali terčem silnějších spolužáků, kteří je šikanovali, a teď čtou o sympatickém mladém učiteli a jeho třídě, kde se většina chlapců začala chovat k sobě navzájem ohleduplně, rytířsky.

Znám učitelku, která se pro pedagogickou dráhu rozhodla právě po přečtení této „moralizující“ foglarovky. Realita, na niž pak v životě narazila, ji nedokázala připravit o mladistvé ideály a snažila se uskutečnit aspoň některé svoje – a Foglarovy – představy, jak by měl vypadat učitel a jeho vztah k žákům. Jsem přesvědčený, že není jediná, koho kniha Když Duben přichází inspirovala v jeho životním povolání.

Mravní poselství vložil Foglar i do těch příběhů, pro které měli někteří kritikové zdrcující odsudek. Ivan Klíma zhodnotil v roce 1952 první dva svazky stínadelské trilogie takto:

„Snad nejšpatnější knihou Foglarovou, která klesá na úroveň Rodokapsu, je román Záhada hlavolamu a Stínadla se bouří. Proč Foglar líčí mládež vždy rozeštvanou a mezi sebou válčící?“

Dočetl Záhadu hlavolamu vůbec do konce? Pak přece musel číst i slova, která říká odstupující Velký Vont svému nástupci Losnovi:

„Veď Stínadla, jak nejlépe umíš, vymyt z nich špatnost a nízkost. Nedopust, aby se i jen jednomu Vontovi stalo bezpráví. Snaž se, aby svornost a kamarádství zavládlo ve vontských řadách, potlačuj každou špatnou myšlenku svoji i kohokoli jiného, dej zvítězit jen právu a spravedlnosti.“

Tahle slova zněla zvláště naléhavě právě v době, kdy Ivan Klíma svou kritiku uveřejnil v předním českém deníku. Tehdy bylo právo a spravedlnost nejvíc pošlapáváno. Jeden politický proces následoval za druhým a lidé v nich byli odsuzováni na dlouhá léta do vězení, někteří dokonce i popravováni, ačkoliv se neprovinili ničím jiným, než že nesouhlasili s diktátorským režimem. A budoucí významný spisovatel místo aby odsoudil zločiny, o nichž každý den přináší zprávy jeho noviny, má na očích klapky a psí hlavu nasazuje člověku, který hlásá právo a spravedlnost.

Foglar patřil k nejvášnivějším bojovníkům proti kouření. Vyslovoval se proti němu stále znovu, a dokonce svůj postoj ke kouření vyjádřil přímo v ději jedné ze svých nejlepších, čtenáři nejoceňovanějších knih, Chata v Jezerní kotlině. Pavlův kamarád Ludva Grygar se sblíží se starším studentem, který už kouří, a přemluví Ludvu, aby to zkusil také. Ludva si brzy na cigarety zvykne, stane se na nich závislý.

To se za čas projeví na jeho mladém organismu a ohrozí to jeho zdraví. Ludva onemocní a dokonce bojuje o život. Po této těžké zkušenosti se vrací zpátky k Pavlovi a starému dobrému životu.

Proč takový odpor ke kouření, když na počátku minulého století neznali ještě lékaři tak důkladně zdravotní rizika tohoto zlovyku, jak o nich vědí dnes? Foglarův starší bratr zemřel na rakovinu plic. Zhoubná nemoc ho postihla právě proto, že od mládí kouřil. To bylo pro mladšího bratra memento, na které nikdy nezapomněl. A snad i díky tomu, že sám byl nekuřák, žil o pětatřicet let déle než bratr Zdeněk.

V dobách, kdy Chatu v Jezerní kotlině psal, školní řád zakazoval nedospělým studentům kouření a bylo naprosto nemyslitelné, aby kouřily děti ze základní školy, což je dnes skoro běžné. Foglarovo tažení proti kouření je tedy v současnosti ještě důležitější, než bylo před sedmdesáti lety.

Mravní poselství považují za to nejcennější, co mladý čtenář ve foglarovkách nachází. Není to však poselství jediné. Foglar nabízí mladým čtenářům aktivní činnost, pozitivní program. Vyzývá je, aby vedli plný, zajímavý život. Nebuďňouma, pecivál. Vyprav se za dobrodružstvím do nejstarší městské čtvrti. Hledej sluneční zátoku. Možná že i ty objevíš Jezerní kotlinu! Vstup do skautského oddílu, čekají tam na tebe silné zážitky. Jeď v létě na tábor, to je opravdová robinsonáda.

Foglar je v tom neúnavný, přináší stále nové nápady a dovede je podat tak přesvědčivě, že děti jeho návrhy ochotně přijímají. Není to jen lov bobříků, po vzoru Rychlých šípů vznikly tisíce klubů, které vyvíjely všestrannou činnost. I dnes je myšlenka malých kolektivů důležitá a možná ještě potřebnější než dřív. Děti se stále častěji izolují od svých vrstevníků u počítačů a televize,

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

neúměrně mnoho času věnují stupidním počítačovým hrám. Foglar jim místo této plytké zábavy nabízí výpravy do přírody, výzkumy, táboření, pohybové hry, testy tělesné i duševní zdatnosti. Vede je ze sociální izolace do přátelského společenství, ať už je to spontánně vytvořený klub složený jen z dětí nebo skautský či turistický oddíl vedený dospělým.

Mladí čtenáři nacházejí ve foglarovkách často jiný hodnotový žebříček, než je ten, který si utvářejí podle rodičů, spolužáků, kamarádů. Výš než peníze a věci v něm stojí přátelství, čistý charakter, čínorodost, chuť stále něco nového poznávat a objevovat, tělesná zdatnost, příroda.

Foglar se snaží ve svých knihách opakovaně přimět mladé čtenáře, aby se nespokojili tím, jací jsou, ale stále se snažili o sebezdokonalení. A ukazuje jim, jak sebevýchovu uskutečňovat. „Modrý život“, který se pokoušelo napodobit mnoho chlapců i děvčat po přečtení knihy Přístav volá, není zaměřen jenom na etické hodnoty, ale i na základní prvky životosprávy.

Foglar vyvádí své hrdiny ze sociální izolace, ukazuje jim, co pro člověka znamená přátelské společenství, ať je to klub nebo skautský oddíl. A protože trvalé přátelství vzniká obvykle jen v mládí, je to velmi cenná část spisovatelova poselství.

V době, kdy chlapci tak citelně postrádají mužné vzory (polovina jich žije jen s maminkou, ve školách učí hlavně ženy), nacházejí je u Foglara v Rikitanovi, Tapinovi, Salim, učiteli Kovářovi.

Foglarovky byly a snad dodnes jsou pro děti lákavým čtením. Průzkum, který před lety prováděli knihovníci, ukázal, že je občas vzali do ruky i učňové, kteří jinak knihy vůbec nečetli. Jsou tedy platným příspěvkem ke čtenářské výchově.

Je to všechno tak bezvýznamný přínos k výchově a sebevýchově, abychom z pozice náročných estetických kritérií Foglarovy knihy odsuzovali a prohlašovali je za málo hodnotné čtení nebo dokonce za brak, jak to dodnes činí někteří kritikové?

SLABÉ STRÁNKY FOGLAROVEK

Předem říkám, že některé slabiny Foglarových knih jsem začal vnímat teprve jako dospělý čtenář. Kdybych se k nim jako pedagog-profesionál nevracel ze studijních důvodů, dodnes bych si o nich myslel, že neměly žádnou chybu. Zůstaly by mi z nich v paměti i v podvědomí jen nesmírně silné čtenářské zážitky z klukovských let, kdy jsem je s nadšením hltal a nemohl se dočkat další knihy svého nejmilejšího spisovatele.

Dnes mi na foglarovkách asi nejvíc vadí, že jejich hrdinové se zdokonalují velice rychle a snadno. Je v tom skryto čertovo kopýtko. Mladý čtenář, který je chce napodobit a pokouší se také zlepšit svou povahu nebo tělesnou zdatnost, brzy zjistí, že to není tak snadné a vyžaduje to od něho velké úsilí i vytrvalost. Není na to dost připraven, v knize se ta proměna udála skoro přes noc. Nejsem si jistý, zda to leckoho neodradí a zda bude mít chuť v nápravě sebe sama pokračovat.

S tím souvisí i silně idealizované prostředí, do něhož se hrdina knihy často dostane. Mám na mysli skautský oddíl, jak ho opakovaně Foglar vymaloval v těch nejzářivějších barvách. Jako vzor viděl stále svůj vlastní oddíl. Dvojka měla velmi dobrou úroveň, ale ani v ní nebylo všechno tak ideální, jak to vypadá v knihách Boj o první místo, Pod junáckou vlajkou, Devadesátka pokračuje a Poklad Černého delfína. Mohu to doložit úryvkem z deníku V. Trejbala, který patřil k nejlepším, nejuvěrnějším členům Foglarova oddílu:

„Pod junáckou vlajkou. Jedna z mnoha pěkných Jestrábových knih. Napsal jich již pěknou řádku. Téměř ke všem byl inspirován příhodou nebo hochy z oddílu. Tato je z naší Dvojky, jen se zde nazývá Devadesátkou. Hoši jsou většinou figurky, ale prostředí je hodně podobné. Přál bych si, aby to tak jednou skutečně v oddíle vypadalo. Splní se mi to?“

V čem je idealizace prostředí trochu zrádná? Na jednu stranu může sloužit jako vzor a cíl, k němuž bychom měli směřovat, na druhou stranu tu hrozí velké

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

zklamání, až čtenář zjistí, že ve skutečném skautském oddílu to na rozdíl od Devadesátky nejde všechno hladce. Nejsou tam tak ušlechtilí chlapci. Na táboře si skauti jenom nehrají, musí také vařit, uklízet, prát, za slunečného počasí i za vytrvalého deště v noci hlídat. Rozdíl mezi ideálem v knize a realitou ve skutečném životě může vést i k tomu, že na obtíže a překážky nepřipravený čtenář to vzdá a z oddílu zase odejde.

Teprve za těmito výhradami jsou obvyklé kritické připomínky k foglarovkám. Děj bývá poměrně chudý (až na stínadelskou trilogii) a často se v malých obměnách opakuje. To však mohou děti vnímat jako přednost, ještě nedávno vyžadovaly po mamince, aby jim vyprávěla znovu pohádku, kterou slyšely už desetkrát.

Často se mluví o tom, že postavy ve Foglarových příbězích jsou černobílé, ale já je spíš vidím jako figurky, které autor posunuje po scéně podle svých záměrů. Ani to však mladým čtenářům nepřipadá divné, vždyť sotva odrostli dobám, kdy milovali loutkové divadlo.

Nejostřeji bývá foglarovkám vytýkáno, že jejich autor idealizuje chlapectví jako nejkrásnější životní etapu. Dokonce považuje za svůj ideál „věčné chlapectví“ a tím děti brzdí v jejich přirozeném vývoji. Na těchto výhradách něco je, ale musíme vzít v úvahu, že to vyplývá z autorova života. Sám uvázl částí své osobnosti v pubertě a snad nikdy v jistém smyslu úplně nedospěl. Jinak by také sotva dokázal napsat knížky, které tak silně oslovily právě tuto věkovou skupinu. Nejlépe to dokládají řádky, které Foglar napsal před šedesáti lety:

„Začínám nový rok, je mně čtyřicet a půl roku. Začínám tedy i nové desetiletí svého života. Poslední desetiletí jakés takés mladosti. Cítím se ale pořád nejen jako mladý, ale dokonce jako chlapec! Jak je to možné? Sám tomu nerozumím. Snad celý můj způsob života, který se nezměnil od chlapeckých let? Asi. Kdy se tento můj život změní? Přál bych si, aby se nezměnil nikdy! Přál bych si, aby jarní dny, měsíční noci, léto měly pro mne pořád to kouzlo jako až dosud.“

O čtyři roky později:

„Uvědomuji si pořád intenzivněji svůj věk a moje soukromé záliby už od chlapeckých let se mnou jdoucí se mně někdy zdají až nevhodné. Jsem člověk s mládím srostlý a mládím napojený tak, že se s ním prostě nemohu rozloučit. A bojím se, co bude jednou dál. Přepadnou-li mne tyto úvahy (většinou v noci), jde na mne až děs.“

PRAMENY INSPIRACE

Jaroslav Foglar ve své tvorbě vycházel především z osobních životních zkušeností a vlastní fantazie. To platí jak o jeho příbězích, tak o návodných textech. Opakovaně to zdůrazňoval a byl citlivý, někdy snad až precitlivělý na originalitu svých příběhů a her. Nejspíš to byl on sám, kdo o sobě šířil pověst, že nečte knihy, aby uchoval svůj styl před vlivem jiných spisovatelů. Nebyla to pravda, kdo nečte, nemá dost velkou slovní zásobu a sám se nedovede písemně vyjadřovat tak, aby dokázal napsat povídku, natož novelu nebo román. I spisovatelské povolání je založeno na řemeslné dovednosti, kterou člověk získá tím, že se učí od jiných mistrů.

Často prohlašoval, především v soukromých rozhovorech a osobní korespondenci, že ti a ti autoři ho kopírují nebo dokonce vykrádají. Stačilo, když například psali o skautském oddílu. Nebo vymysleli a publikovali novou dlouhodobou hru rozdělenou do několika etap.

A přitom sám čerpal inspiraci z knih jiných autorů. To je ovšem naprosto přirozené, každý spisovatel svým dílem navazuje na to, co bylo vytvořeno v minulosti.

Ostatně nejlepší důkaz, že Foglar pravidelně četl, a četl opravdu hodně, najdeme v jeho osobním archivu.

27. 12. 1944 si zapsal: „Čtu ještě do půl dvanácté v noci Olbrachtovu knížku Hory a staletí.“

„12. 1. 1945 Začínám číst knihu o výpravě do Antarktidy.“

„29. 1. 1945 Čtu si Mathesia.“

„4. 2. 1945 Večer si čtu knížku o lovech na tygry.“

„11. 2. 1945 Začínám číst Humberto.“ (Bassův román Cirkus Humberto)

Tyto záznamy z krátkého časového období svědčí o tom, že Foglar hodně četl a většinou to byla hodnotná literatura a cestopisy, ne jen bezcenný brak, jak o něm šířili jeho nepřátelé.

Některé z přečtených knih se mu také staly pramenem silné inspirace. Naprosto jednoznačně to můžeme prokázat u Hochů od Bobří řeky. Hlavní a nejpůsobivější

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

součást příběhu – zkoušky všestranné zdatnosti a návod k jejich skládání – převzal Foglar z díla kanadsko-amerického spisovatele Ernesta Thompsona Setona Dva divoši. To vyšlo u nás poprvé v roce 1925, tedy nedlouho předtím, než se Foglar pustil do psaní Hochů. V podtitulu Seton naznačuje obsah: „Dobrodružství dvou chlapců, kteří žili jako indiáni, a čemu se naučili.“ Malí hrdinové příběhu se seznámí se starým zálesákem Clarkem Calebem a ten jim vypráví o vynikajících výkonech, za které dostávali indiáni orlí péra. Chlapci pak s Calebovým přispěním skládají různé zkoušky a za jejich splnění získávají právo nosit péra i ve své čelence. To je vzor Foglarových „bobříků“. Kdo o tom pochybuje, může srovnat 37. kapitolu Hochů od Bobří řeky s 19. kapitolou (III. části) Dvou divochů. V obou je popsána noční zkouška odvahy. Setonovi kluci za ni dostali orlí péro, Rikitanovi chlapci šestého bobříka. I někteří další Foglarovi „bobříci“ byli inspirováni touto Setonovou knihou, i když nepřímě.

Několik bobříků převzal z výchovného programu skautské organizace. Úkoly předkládané Rikitanem při lovu bobříka mlčení (8.), bobříka hladu (12.) a bobříka osamělosti (9.) jsou přesně stejné jako podmínky nejváženější skautské setonovské zkoušky nazvané Tři orlí péra. Bobřík dobrých činů (5.) vychází z příkazu, který má plnit každý skaut (vykonej aspoň jeden dobrý skutek denně).

Ještě další věci dosvědčují inspiraci Hochů od Bobří řeky Dvěma divochy – v obou knihách má shodné jméno vodní tok, kde se odehrává část děje – je to Bobří řeka. V obou příbězích hraje důležitou roli legenda o ušlechtilých indiánech, kteří jsou u Foglara učitelé bílého chlapce Roye, u Setona malých „bledých tváří“ Yana a Sama. Paralelu najdeme i mezi Rikitanem a Calebem, dospělými muži, kteří se přátelí s chlapci a ledaco je naučí.

Foglar v mnoha svých knihách píše pěkně o jaru, vzrušené atmosféře dubnových dní, vůni země, letících oblačích. I zde nacházím ozvuky Dvou divochů. Stačí srovnat dva malé úryvky z obou jmenovaných knih.

„Jakou píseň zpívaly toho roku divoké husy! Jak mu jejich zvonivé troubení rozechvívalo srdce, dotýkalo se nových a skrytých strun, které se rozezvučely a zněly v odpověď... Píseň větru a putování, píseň rašící zeleně a pukajícího ledu, arktických krajů a tajemných cest. Píseň rozlehlé černé bažiny, nízké rudé oblohy a slunce, které nezapadá...“

Jakou píseň zpívaly toho roku divoké husy! Ale byla to píseň nová? Ne, stará, prastará píseň, ale Yan ji slyšel novými ušima. Začínal rozumět jejímu smyslu. Toulal se po jejích nepostřehnutelných stopách, kdykoli jen mohl, směrem na sever, stále na sever, podél řeky za město a dále, a vyhledával nejopuštěnější cesty a dny...“ (Dva divoši, str. 27)

„A jak krásné a kouzelné bylo jaro toho roku! Vlaštovky přilétly skoro o dva týdny dříve než jindy a v podstřeší opravovaly a stavěly svá hnízda. Vzduch byl těžký, vonný a plný neznámého kouzla. Ze sadů a zahrad voněla čerstvá země. Vše bylo v jarním sluníčku tak jiskřivé a jásavé, až oči bolely... Podivné vzrušení ovládlo celý kraj.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 13)

Foglar nikdy nemluvil o vlivu, jaký na něho Seton měl, zato v roce 1928 (tehdy pracoval na knize Hoši od Bobří řeky) napsal do kroniky Tábora Zelené příšery:

„Jakmile jsme měli trochu volno od táborové práce a různých závodů, už jsme se z tábora ztratili do okolních lesů, polí a luk na pozorování přírody. Zpravidla mne na těchto toulkách doprovázeli jen Rudla a Moja, dva staří zálesáci, zbláznění právě jako já do Setonova Rolfa zálesáka.“

Ve své knihovničce měl Foglar několik Setonových knížek. Když ho v polovině padesátých let opakovaně vyslýchali na Státní bezpečnosti, hájil svá díla tím, že poukazoval na setonovky, které vycházely i v Sovětském svazu. Vyslýchající estébák ho pak požádal o jejich zapůjčení.

O účtě, jakou Foglar k Setonovi choval, svědčí i osobní setkání těchto dvou spisovatelů. Slavný americký autor přijel v roce 1936 do Prahy. Foglar ho pozval do klubovny svého skautského oddílu a Seton se jim podepsal do kroniky.

Můj skautský vůdce, který mluvil o Hoších od Bobří řeky v superlativech, Setonovy Dva divochy neznal a po přečtení této knihy zklamaně řekl: „Foglar to všechno od Setona opsal!“

Stejný odsudek jsem slyšel později i od jiných čtenářů. I já jsem už Dva divochy znal, přesto jsem Foglara před nespravedlivým obviněním z plagiátu vždycky hájil. Nepopírám, že ze Setonova románu čerpal hlavní inspiraci, ale dokázal stejné motivy mistrovsky upravit pro naše prostředí a napsat pro české čtenáře knihu, která se Setonovu krásnému románu přinejmenším vyrovná. Podařilo se mu jejím prostřednictvím vyprovokovat desetitisíce a možná statisíce kluků a děvčat, aby hrdiny jeho knihy následovali nejen při skládání rozmanitých zkoušek, ale i na cestě mravní sebevýchovy.

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

Kterému jinému českému (nebo i zahraničnímu) spisovateli se podařilo něco podobného? O žádném nevím!

Ostatně i velcí umělci někdy zpracovávají témata, která vymyslel některý z jejich předchůdců. Notoricky známé je to o hrách Williama Shakespeara. A nikdo se nad tím nepozastavuje. Proč bychom tedy Foglarovi upírali, že v oblasti literatury určené dospívajícím vytvořil v Hoších od Bobří řeky mistrovské dílo. O jeho přitažlivosti nejlépe vypovídá, že do konce minulého století vyšlo v celkovém nákladu vyšším než půl milionu výtisků. A to bylo během 63 let, která uplynula od prvního knižního vydání do roku 2000, převážnou dobu na indexu. Po 34 let nesmělo vůbec vycházet!

LONDONŮV PŘEDOBRAZ STÍNADLA?

Trilogie začínající Záhadou hlavolamu, jejímž druhým dílem je kniha Stínadla se bouří a poslední část tvoří Tajemství Velkého Vonta, patří k nejúspěšnějším, nejčtenějším foglarovkám. Umístnil Foglar děj svých nejdramatičtějších příběhů do křivolakých uliček nejstarší městské čtvrti proto, že měl rád pražské Staré Město, nebo ho k tomu inspirovalo něco jiného? Dokud se mi nedostala do ruky jedna z Londonových knih, měl jsem za to, že Stínadla jsou jen dílem autorovy fantazie. Když jsem však četl Londonův příběh nazvaný Chlapec na moři, napadlo mě, že tohle je možná vzor, podle kterého Foglar stvořil Stínadla i jejich atmosféru. Nacházel jsem v něm kapitoly, které se stínadelskému příběhu neuvěřitelně podobaly. Ocituji zde několik úryvků:

„Co budeme dělat?“ zeptal se Joe Freda a Karla, kteří na něho čekali.

„Jdeme pouštět draky,“ řekl Karel. „Pojď rychle! Museli jsme tak dlouho na tebe čekat!“

„Vždyť žádné draky nemáme. Ten velký vítr nám minule všechny zničil,“ namítl Joe.

„Tentokrát si je nebudeme dělat sami. Víš přece, jak skvělé a zvláštní draky mají kluci z Pekla. Půjďme pro ně k tomu starému námořníkovi,“ vysvětloval Fred.

Všichni tři šli ulicí z kopce, odkud již byla vidět dolní čtvrť, které chlapi říkali Peklo. Bylo to pro ně velice nebezpečné území, kam se odvažovali jen nebojácní chlapi. V Pekle bylo totiž mnoho klukovských tlup, které pronásledovaly každého vetřelce. Zvláště na chlapce z Horní čtvrti měli mladí obyvatelé Pekla spaden. A Joe i jeho kamarádi byli z Horní čtvrti. Šli do Pekla, aniž by některý z nich naznačil, že se bojí...

Chlapi zde byli dosud jen ve dne, ale tentokrát se již šerilo, a tak to bylo nebezpečné dobrodružství.

Když šli k námořníkovi, nic se nestalo. Jen několik menších kluků na ně pokřikovalo a dívali se na ně velice nepřátelsky... Přece jen se k sobě trochu víc přimkli, když procházeli uličkami, kterým se nemohlo věřit. V některých bylo velice živo, jinde zase pusto... Brzy zpozorovali, že za nimi táhne několik kluků. Houf se stále zvětšoval, dodával si odvahy a přibližoval se. Na nároží, pod lucernou, kolem které museli projít, stálo několik kluků jejich věku. Světlo pouliční lampy ozařovalo zrzavé vlasy jednoho z nich. Nemohl to být nikdo jiný než Zrzek Simpson, vůdce jedné z tlup. Již několikrát vnikl se svou bandou do Horní čtvrti a rozesel tam mezi chlapi i děvčaty hrůzu.“ (Jack London, Chlapec na moři, str. 10-11)

Kdybychom změnili jména chlapců a čtvrtí, jako bychom četli kapitolu ze Stínadla. Ale tenhle Londonův román přece vyšel v časopise Vpřed až po druhé světové válce, můžete namítnout. Záhadu hlavolamu však Foglar psal pro mladého hlasatele už v letech 1940/1941!

To je sice pravda, jenže tahle londonovka vyšla už před válkou v knižní podobě, dokonce jednou jako Joe mezi piráty, podruhé s titulem Křižování Dazzlera. A Foglar ji nejspíš znal.

Tím však nechci říct, že Foglarova stínadelská trilogie je plagiátem Londonovy knihy. V Záhadě hlavolamu i dalších dvou pokračováních vytvořil Foglar svébytné, osobité dílo, k němuž byl možná inspirován slavným americkým autorem. Sám zažil ještě doby, kdy se život většiny kluků ve volném času odehrával převážně na ulici, protože je doma nedržely počítače ani televize, které ještě neexistovaly, a ulice s minimálním automobilovým provozem byly bezpečné. Tehdy

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

se odehrávaly slavné bitvy znepřátelených čtvrtí; pověstné bylo právě soupeření vršovických klupek a vinohradáků.

Kritici považují Foglarovu stínadelskou trilogii často za pouhé čtivo, které nemá žádnou hodnotu. Přesto mohu doložit, že Záhada hlavolamu mne naučila vnímat zvláštní kouzlo města, zejména jeho nejstarších čtvrtí. Křivolaké uličky, ztichlá náměstíčka, chodníky dlážděné kočičími hlavami, průchody, kostely, z jejichž věží zní za večerního soumraku dunivé hlasy zvonů, to všechno bylo i ve městě, kde jsem vyrůstal. Ale až když jsem četl o výpravách Foglarových Rychlých šípů do Stínadel, začalo mne naše staré město zajímat. Podnikl jsem tam nejednu výpravu. Vonty jsem nenašel, ale objevil jsem něco jiného, cennějšího, vůni dávných časů a historie, kterou vydechují barokní, renesanční a gotické stavby. A znovu se ptám, je to tak málo, co mi četba Záhady hlavolamu a jejího pokračování přinesla, abych řekl spolu s kritikem, že čtení těch knih bylo ztraceným časem? Z mnoha jiných románů, které jsem v pozdějších letech přečetl, ve mně nezůstalo nejspíš nic, přestože to byla často díla uznávaných našich i světových spisovatelů.

HLAVNÍ ZDROJ INSPIRACE – SKAUTING

Foglarovým hlavním zdrojem inspirace při psaní knih byl skauting, zážitky a zkušenosti se skautským oddílem, do kterého vstoupil, později se stal jeho vůdcem a vedl jej dvaasedesát let. Než začal vyprávět o tajemné Zelené příšeře, která měla dodat ději dramatické napětí tím, že znepokojovala po řadu dní chlapce z Rikitanova sdružení, sám některé její rejdy vyzkoušel. Stalo se tak na táboře Dvojky v roce 1928, který pak příznačně pojmenoval Tábor Zelené příšery. Příběh o tom, jak vzniká a rozvíjí svou činnost chlapecký oddíl skautského typu, je zajímavý a čtivý, ale nejvíc na něm mladé čtenáře upoutal lov bobříků, tím se kniha Hoši od Bobří řeky proslavila. Čtenáře možná překvapí, že se chlapci rozhodnou tábořit daleko od domova, jedou k Bobří řece skoro čtyři dni, všechno táborové vybavení vezou na vozičkách a ve Sluneční zátoce tráví celé prázdniny. Dnes se to zdá nepravděpodobné, jak to pěší putování do vzdáleného kraje, tak tábor trvající devět týdnů. Ale Foglar jen přesně popsal jeden z prvních táborů zakladatele českého skautingu A. B. Svojsíka, který se vypravil se svými chlapci o patnáct let dřív z Prahy až za Lipnici na Českomoravské vrchovině. Šli tam pěšky, vezli si všechny věci na káře a pak strávili pod stany celé prázdniny.

Jako mladý skautský vůdce se učil od starších, zkušenějších, jak o tom vypráví ve svých pamětech. Ale protože byl vynalézavý a v hlavě se mu neustále líhly zajímavé, originální nápady, obohacoval činnost svého oddílu o nové prvky. Někdy to byly drobnosti, jindy dost závažné věci. Většinu svých nápadů, které se v praxi osvědčily, popsal pak v časopisech i knihách. Aniž si to uvědomoval, dával tím českému skautingu zvláštní tvářnost.

A protože vydržel vést oddíl nepřetržitě dvaasedesát let, jeho podíl na dnešní podobě skautského hnutí je přinejmenším stejně závažný jako podíl A. B. Svojsíka. Ale o tom bude řeč v jiné kapitole.

Jaroslav Foglar uměl využít a rozvinout myšlenky zakladatele světového skautského hnutí. Angličan R. Baden-Powell přišel jako první s družinovou soustavou, neboť poznal, že nejlépe, nejefektivněji pracují a fungují malé, nejvýše desetičlenné skupinky. Proto za základ svého výchovného systému prohlásil skautskou družinu a skautský oddíl pro něho byl jen sdružením několika spolupracujících družin.

V pražské Dvojce zavedli družinový systém dřív, než do ní Jestřáb vstoupil. V čele každé družiny stál rádc, který se měl starat, aby schůzky měly dobrou, zajímavou náplň. Nový mladý vůdce se snažil činnost družin zlepšit a prohloubit. Několik let pomáhal rádcům s přípravou programu. Když začal vycházet Mladý hlasatel, napadlo ho, že by prostřednictvím časopisu mohl pomáhat nejen rádcům z Dvojky, ale i z jiných oddílů. A protože neměl nikdy daleko od nápadu k činu, navrhl redakci Mladého hlasatele pravidelné uveřejňování článků pro skauty.

Návrh byl přijat a v Mladém hlasateli se objevila Skautská stezka. Její ohlas byl zřejmě dobrý, a když Foglar přemýšlel, jak rozšířit okruh zájemců o novou rubriku, napadla ho geniální myšlenka: Co kdybych prostřednictvím Mladého hlasatele zorganizoval družiny i z těch čtenářů, kteří nejsou ve skautských oddílech? Pak bych mohl mít vliv na to, jak budou trávit volný čas tisíce chlapců po celé republice!

Tak se zrodily v roce 1937 čtenářské kluby Mladého hlasatele, které jsou nade všechny pochybnosti založeny na organizační struktuře i programové náplni skautských družin. Tato myšlenka by asi neměla zdaleka tak velký ohlas, kdyby ji

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Foglar nepodpořil a nezpupularizoval o půldruhého roku později kresleným obrázkovým seriálem Rychlé šípky. A kdyby za další dva roky nezačal psát detektivní příběh Záhada hlavolamu o dobrodružstvích tohoto fiktivního, ale nejslavnějšího čtenářského klubu.

Rekl jsem už, že Foglar uměl přijít s některými svými nejlepšími nápady a projekty v pravou chvíli, kdy byly pro jejich úspěch nejvhodnější podmínky. Sotva se uchytila myšlenka čtenářských klubů, jejichž členové neměli jen číst, ale podnikat i spoustu zajímavých akcí, začala druhá světová válka. Po likvidaci organizací mládeže se začaly množit neuvěřitelně rychle Foglarovy čtenářské kluby, řízené oblíbeným časopisem. Ve chvíli, kdy byl Mladý hlasatel okupačními úřady zastaven, měl Foglar v redakci zaregistrováno 24 600 klubů! Protože podle stanov musel být klub nejméně čtyřčlenný, znamená to, že se Foglar stal na nějaký čas skautským vůdcem pro 100 000 chlapců a děvčat. Některé kluby se sice po kratší nebo delší době rozpadly, v jiných však byly víc než čtyři děti.

Mladý hlasatel přestal vycházet v květnu 1941, ale kluby nikdo nemohl rozpustit, nebyly nikde registrované. Mnohé pokračovaly v činnosti po celou válku, která skončila teprve o čtyři roky později, v květnu 1945. Můžeme se ptát: kdo udělal v těch nejtěžších dobách víc pro českou mládež než Jaroslav Foglar?

Po válce Foglar obnovil čtenářské kluby i v časopisech Junák a Vpřed, kde postupně pracoval jako vedoucí redaktor. A když v roce 1948 musel redakci nedobrovolně opustit, měl přihlášených přes 12 000 klubů. Ale to bylo v době, kdy mnoho dětí chodilo do obnovené skautské organizace, do Sokola i dalších sdružení.

DRUHÁ TVŮRČÍ ETAPA (1941–1945)

Ve chvíli, kdy je vydávání Mladého hlasatele zastaveno a tisk knížek omezen na minimum, ztrácí Foglar vítr z plachet. Od jara 1941 do jara 1945, ve svém druhém tvůrčí období, napíše jedinou knihu – Když Duben přichází.

Válečné události těžce doléhaly na celou českou společnost. Kromě těch Cechů a Slováků, kteří odešli včas do emigrace a vstoupili do československé zahraniční armády, nemuseli u nás ostatní muži narukovat na vojnu. Němci nám nedůvěřovali, dobře si pamatovali, kolik našich vojáků z rakouské armády přeběhlo k nepříteli a kolik jich po zajetí vstoupilo do legií, které bojovaly po boku Ruska, Anglie, Francie a Itálie.

Přesto přišlo v první polovině čtyřicátých let o život mnoho našich lidí, někteří byli Němci popraveni za odbojovou činnost nebo jen pro nepřátelský postoj k Hitlerově říši, jiní zemřeli za heydrichiádu nebo v koncentračních táborech. Zvláště v prvních třech letech války panovala u nás velice pochmurná nálada, Němci tehdy na všech frontách v Evropě i v Africe postupovali a jejich vítězství se zdálo neodvratné.

V té době neměl Jaroslav Foglar chuť dát se do psaní nové knihy. Skautská organizace byla rozpuštěna už na podzim 1940, ale Dvojka se nerozešla a pokračovala v činnosti pod krycí firmou klubu českých turistů. To byla jeho jediná radost.

Alé pak došlo ve vývoji války k překvapivému zlomu a situace na bojištích se obrátila. Ted všude ustupovaly německé armády. Foglar ožil a začal se zabývat tématem nového příběhu. Tak vznikla kniha Když Duben přichází. Název symbolický, odpovídající zjitřeným, nestálým náladám dospívajících chlapců. O skautech psát nesmí, a tak si zvolí námět ze školní třídy. Není to ostatně poprvé, ve stejném prostředí se odehrává i Boj o první místo.

FOGLARŮV UZAVŘENÝ SVĚT

Druhá světová válka pokračuje již skoro dva roky, teror německých okupantů se stupňuje. A za této situace pořádá Jestřáb pro chlapce ze svého oddílu letní tábor, přestože tábory jsou zakázané a skautské oddíly byly už dávno rozpuštěné. Nepochybný projev velké odvahy. Jako kdyby si však zároveň neuvědomoval, jaké důsledky by to mělo, kdyby je někdo udal.

Ve Dvojce zůstala jen část původních členů, ti nejodvážnější, nejvěrnější.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Jestřáb odvádí o prázdninách v roce 1941 dvanáct starších chlapců na Českomoravskou vysočinu, do malé vesničky nedaleko Sluneční zátoky, odkud je do přírody pár kroků. Tam s nimi provádí obvyklý program, hry, skautský výcvik, výlety, koupání. Aspoň na několik týdnů se dostanou z dosahu neblahého dění, uniknou stísněné atmosféře velkého města. Jestřáb tu pro ně vytváří zvláštní svět, v němž sám také žije a který jako kdyby byl mimo válečný čas a protektorátní prostor. Vede je do své vysněné říše. „Dvojka – království chlapců“ hlásá předtištěný titulek na jeho dopisním papíru.

Zatímco se německé armády valí do ruského vnitrozemí, Jestřáb píše do kroniky báseň, která je svědectvím o jeho vnitřním světě:

Na kraj se snesla bílá noc.
Všechno už spí.
Ale my ne!
My nemůžeme!
Dnes je přece úplněk.
Tam dole čeká na nás naše zátoka.
Tam je kouzelně bílo v takovou noc.
A roztavené stříbro ve vodě tam teče.
A peřeje hučí...
Musíme tam jít!
Vždycky nás zátoka při úplňku viděla!
Jdeme tedy.
Les je černý.
Ale stříbrné nitě ho protkávají.
Naše hlasy se tiší.
Už jsme tady, na našem svatém místě.
Seno tu voní pod našimi zády.
Vážeme uzly na provaz, který se tím stává památným.
Podepisujeme se.
Peřeje pořád tak zpívají jako kdysi.
Je zde ticho, prázdno.
Ale my víme, že sem patříme.
Měsíc na nás shlíží ze své dráhy.
Touže cestou šel loni, předloni a všechny července předchozí.
Naše památné stromy „vlk“ a „bába s nůs“
se rýsují na světlém nebi.
Hoši šeptem mluví.
Ale já neslyším.
Já mám podivný sen.
Já slyším hlasy staré, dávno již zmlklé.
Ano, jsou tady!
Jsou tady stíny těch, jimž Chlapectví umřelo.
Kolem mne se kupí, usmívají se a ruce podávají.
Jsou to jen stíny, já to vím.
Jen já z nich jsem živý.
Jen já jsem zůstal takový, jako jsem byl tenkrát.
Jak dlouho?
A jak dlouho se nepromění ve stíny ti živí,
kteří tu tiše šeptají a nevidí, že v bdění s ním?
Slíbili, že dlouho.
Ó – vy kouzelné bílé noci tam dole!
Ó vy tiché podivné sny v jejich stříbrných sítinách.
Vás bych chtěl snít pořád.

Foglarův vnitřní svět nám může připadat bizarní. Ale copak nežijí v takovém podivném světě i jiní spisovatelé? Víím, že tím pobouřím literární vědce, ale nemohu odolat pokušení, abych se nezeptal – není ještě bizarnější svět Franze Kafky? Kritici mu nepředhazovali, že o něm píše, naopak mu knihy Proces a Zámek přinesly světovou slávu. Ostatně Záhada hlavolamu má podobné kulisy i atmosféru jako Meyrinkův Golem.

Mohl bych tu jmenovat i další příklady, srovnání s jejich autory snad nebude tak svatokrádežné – Tolkienova Hobbita, Pipi punčochatou Astrid Lindgrenové i nedávný bestseller, Harryho Pottera. Nebo kteroukoli knížku z oblasti science-fiction.

TŘETÍ TVŮRČÍ ETAPA
(1945–1948)

Po konci války vládne v obnoveném Československu euforie, zdá se, že se lidstvo z druhé světové katastrofy poučilo a otvírají se ty nejjasnější perspektivy. Nikdo netuší, že doba nadšené obnovy válkou zdevastovaného státu a společnosti skončí za necelé tři roky a zářivá budoucnost se promění na dalších čtyřicet let v dobu nového temna.

Foglar se vrhá do díla, začíná opět pracovat jako redaktor časopisu pro mládež, vede dál skautský oddíl, který přežíval válku v ilegalitě, a navíc píše nové příběhy. Junák obnovil činnost hned první den po skončení války a počet členů se ztrojnásobil. Největší zásluhu na tom měly Foglarovy skautské knihy, které šly po celou válku z ruky do ruky a probouzely v chlapcích i děvčatech touhu prožít něco podobného, o čem četli ve foglarovkách. První poválečný příběh musel být proto ze skautského prostředí. Foglar tedy píše o dalších příhodách Mirka Trojana a jeho Devadesátky, které známe z knihy Pod junáckou vlajkou. Tento druhý díl pojmenoval Devadesátka pokračuje. A sotva ho dokončí, pouští se do pokračování úspěšné Záhady hlavolamu a dává mu název Stínadla se bouří.

Devadesátka upoutá čtenáře dlouhodobou hrou Alvarez, kterou Tapinův oddíl hraje od jara až do konce letního tábora. Družiny se při ní vydávají po stopách španělských conquistadorů do říše Aztéků a prožívají uprostřed české krajiny podivuhodná dobrodružství. Stínadla mají úspěch zaručený už tím, že hlavními postavami jsou opět rychlé šípy, pětice věrných kamarádů, která se stala během posledních let legendární mezi dospívajícími chlapci. I děvčata ráda sledovala jejich osudy jak v obnoveném kresleném seriálu, tak v pokračování Záhady hlavolamu.

Foglar obě nové knihy píše na pokračování do časopisů, kde působí jako redaktor. Každý týden musí mít několik nových stránek a to je pro něho silný motivační stimul. Na druhou stranu je časopisecké publikování v jistém smyslu nevýhodné, protože upoutává pozornost kritiků, kterým se časopis vpřed nelíbí. A není divu, protože vpřed je tištěný na nové, velmi poruchové rotače a podle toho tisk vypadá. Přesto má tento týdeník stejný úspěch u čtenářů jako předválečný Mladý hlasatel.

Úspěch se však v Cechách neopouští a závist je odedávna považována za naši typickou národní povahovou vlastnost. Ted mají konečně méně úspěšní Foglarovi konkurenti z řad spisovatelů i publicistů v ruce hůl, kterou mohou svého protivníka bít.

PRVNÍ TVRDÉ KRITIKY

Jako jeden z prvních vytáhne proti Foglarovi do boje Václav Deyl. Bere si na mušku Foglarův jazyk, drobné prohřešky proti češtině. V únoru 1947 mu otisknou Svobodné noviny v rubrice Kulturní kronika tento sloupek:

„Ve stínadlech straší

Vyňal z kapsy kramli, Jarka rovněž a zabořili jejich ostré špičky do spárů mezi kameny. (Kámen se nalézal poblíž.)

Odpusťte, vážení, ale tyto dvě věty jsem nevypustil samostatně ze svého pera. Četl jsem je v povídce Stínadla se bouří, otiskované v časopisu Vpřed, jistě to jedné z nejrozšířenějších tiskovin pro mládež u nás. Jednu kramli bych možná spolkl (ač s jakýmsi potížením), ale v té povídce jich je několik desítek, a to už snad je důvodem, aby byl autor veřejně poučen. Nejde totiž jen o něho. Jde o všechny ty mladé muže a ženy, ve věku od 9 do 15 let, kteří se touto literaturou se zvláštní zálibou obírají. Jsou mezi nimi chlapci, kteří nevědí, že slovo kramle je ohavný zmetek, zděděný z dob, na něž se i staří tesaři pamatují jen zcela matně, ba některým je dokonce neznámo, že se pod tímto slovem skrývá poctivá tesařská skoba.

To ovšem není vše. Z uvedených vět se mladý čtenář s úžasem dozvídá, že mezi kameny jsou jakési bližší neurčené drápy či dravci pařáty. Autor si zřejmě plete slova spár a spára, nebo přinejmenším jejich sklonění. Chyba tisku – řeknete si. Ale kdež. Ve stínadlech je toto slovo použito častěji a lehce lze dokázat, že to autor myslí s pařáty mezi kameny docela vážně. Konečně o druhé z uvedených vět, v níž se kameny nalézají poblíž, je škoda slov, neboť to je tak hrubá urážka mateřštiny, že vyrazí z každého gramotného člověka dech, vyjímajíc ovšem autora.

Je jisté možné, aby člověk, který má vyprávěcí dar, neuměl správně česky psát. Jedinečně to prokázal sympatický ledový stařík welzl. Jsou-li však jeho slova určena do tisku, musí mu vést někdo zkušenější ruku. V časopisu Vpřed by snad na to stačil mladý poučený studentík. Přehlédl by rukopisy, vydělal by si pár korun a náš dorost by nebyl strašen a obtěžován jazykovými stvůrami, při

nichž vstávají vlasy na hlavě. Nemůžeme dobře zakázat dětem z moci rodičovské ctení tohoto časopisu. Třeba by totiž zakázané ovoce lépe chutnalo.“

Deyl má pravdu, Foglar psal ve velikém chvatu, každý týden musel mít připraveno nejen nové pokračování, ale i celé nové číslo časopisu. Neměl čas, aby se k napsanému textu vrátil. A chyběl mu potřebný, aspoň půlroční odstup, který autorovi umožňuje, aby na napsaný text pozapomněl a četl ho pak novými očima. Tyto jazykové a stylistické úpravy později dělal zčásti Foglar sám, ale hlavně profesionální redaktori, kteří jeho knihy připravovali do tisku. Hlavní zásluhu na tom, že se foglarovky dobře čtou i po sedmdesáti letech od chvíle, kdy byly napsány, má dlouholetý redaktor nakladatelství Olympia Vladimír Dobrovodský.

Ale vraťme se k poválečnému období a negativním kritikám. Tehdy začal vycházet časopis Štěpnice, který se měl kriticky zabývat literaturou pro mládež. Tam se objevily články ostře napadající Foglarův časopis Vpřed. Jejich autoři se zaměřili nejen na výtvarnou podobu a mizerný tisk, ale především na Foglarovy rychlé šípy.

„Mluvit o výchovné hodnotě seriálu je těžké, protože kde nic není, ani čert nebere..., mládež, která si navykla sytit se obrázkovými seriály, nechce číst vůbec hodnotné autory, poněvadž takové čtení je na rozdíl od tohoto velmi nepohodlné. Vždyť tu se musí člověk prokousávat básnickým nebo spisovatelovým slohem, musí pročítat mnoho písmen, slov a vět, než postoupí s dějem o kus dopředu... Mám zjištěno, že sedmdesát procent odběratelů takovýchto časopisů z mého okolí cítí po dvou měsících odbírání živelný odpor k hodnotné literatuře.“

Řeč je tu o kreslených seriálech, ale kritik míří i na Foglarovy knihy, i když ho přímo nejmenuje. To je jasné z jiné části stejného článku:

„Je dostatečně známo, že se mládeži líbí často to, co má ke skutečné kultuře nebo dokonce umění daleko. Kolikrát již bylo řečeno a často z úst, kterým rádi věříme, že dáme-li chlapci nebo dívce vybrat v prvním případě mezi Babičkou a kovbojkou, v druhém mezi Babičkou a červenou knihovnou nebo románkem od Hüttlové, že jistě nesáhne po naší národní umělkyni. Je to fakt, s nímž se setká každý vychovatel, proti němuž bojuje a nakonec obvykle ustupuje s poukazem na to, že se dítě ustálí v pozdějším věku a pak nalezne cestu k hodnotné literatuře. Ovšem takováto cesta je snad hodna liberalistického učitele a vychovatele, ale jistě nepatří do lidové demokratické republiky. Vláda by měla ze všech sil potírat kýč a pseudoumění.“

Proč autor této kritické stati nejmenuje výslovně Foglara, i když ho má nepochybně na mysli? Nejspíš proto, že se dostal do schizofrenní situace. Za války chodil do Foglarova oddílu a je tedy svému bývalému vedoucímu do jisté míry zavázán za to, co pro něho udělal. Na druhou stranu byl spolupracovníkem časopisu Vpřed do chvíle, kdy Foglar převzal vedení a od základu změnil tvář i obsah tohoto týdeníku pro mládež. Nová redakce už o jeho příspěvky nestála, měl tedy důvod k nespokojenosti.

Ocitoval jsem výňatky z kritického článku podepsaného J. M. P. proto, že se v něm objevuje nebezpečná tendence – volání po cenzuře. Jak jinak si máme vyložit větu, že by vláda měla ze všech sil potírat kýč a pseudoumění? Vedle hodnotných děl je ve všech uměleckých oblastech spousta věcí bezcenných, to ví každý. Otázkou ovšem zůstává, kdo má být arbitrem a rozhodovat, co kýč a pseudoumění je a co není. Pokud si tuto úlohu přisvojí úřady nebo dokonce vláda, hrozí akutní nebezpečí, že budou zakázána kromě opravdového braku i díla dobrá, užitečná, hodnotná. Jen proto, že se někomu z mocných znelíbí, nebudou odpovídat jeho ideologické doktríně.

Že to není planá obava, dokazuje další vývoj české společnosti. Neuplynul ani rok od chvíle, kdy J. M. P. volal ve Štěpnici po zásahu vlády, a skutečně vznikla cenzura. Došlo k tomu krátce poté, co komunistická strana uchopila v Československu moc a začala likvidovat všechny své odpůrce a konkurenty. Stovky autorů se najednou ocitly na indexu. Jejich knihy se nejdříve jen nesměly vydávat, potom byly vyřazovány z veřejných knihoven a nakonec skončilo mnoho nepohodlných autorů ve vězení. V té době zmizely z knihkupeckých obchodů a novinových stánků Rodokapsy, Rozruchy, Večery pod lampou a korunové sešitky s nesmyslnými dobrodružstvími Buffalo Billa, „detektivů“ Leona Cliftona a Toma Sharka, ale s nimi i skutečná umělecká díla – romány katolického spisovatele Jaroslava Durycha, verše básníka Jana Zahradníčka a knihy mnoha jiných známých autorů. A také díla Jaroslava Foglara. Foglar sice ušel osudu Zahradníčkovu, který byl dlouhá léta vězněn a krátce po návratu z vězení zemřel, ale na dalších sedmnáct let byl umlčen.

Ale to předbíhám, stále ještě jsme ve Foglarově třetím tvůrčím období, mezi květnem 1945 a únorem 1948, kdy u nás vládly s jistým omezením demokratické poměry a Foglar mohl svobodně psát i vydávat knihy.

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

I v tom neuvěřitelném pracovním vytížení spojeném s redigováním týdeníku pokračoval v pravidelném psaní oddílové kroniky. Za ty necelé tři roky přibylo šest nových svazků a převážnou většinu stran v nich vyplnil Jestřáb. Kroniky se vůbec staly konstantou v jeho psaní, těm se naplno věnoval stále, bez ohledu na to, zda směl nebo nesměl veřejně publikovat. Vznikl tak jedinečný historický dokument zachycující příhody a události v jednom skautském oddíle za šedesát let. Nacházíme v nich důkaz, že Foglar přes všechny vnější tlaky zůstával po celou tu dobu svůj. Nenechal se přinutit, aby přizpůsobil své výchovné cíle a metody dobovým požadavkům, které se měnily podle toho, kdo byl právě ve státě u moci. Za války nepodlehł tlaku kolaborantské organizace Kuratorium pro výchovu mládeže, která chtěla mít monopol na celou českou mládež. Po roce 1948 nebyl ochoten dělat to, co mu předepisoval totalitní režim.

Zatímco u mladých čtenářů měly foglarovky i po válce úspěch, převážná většina dospělých kritiků na nich začala nacházet tolik negativních rysů, že je šmahem odsuzovali a zařazovali mezi bezcenné čtivo. Do boje proti nim vytáhl i pardubický knihovník a pozdější redaktor Literárních novin Zdeněk Vavřík. O Foglarově spisovatelském díle napsal tvrdý odsudek do novin. Vadilo mu, jak autor zachází s mateřským jazykem, zdálo se mu, že píše překotně a nedbale.

To bylo ovšem rok před nástupem komunistů k moci a jeho články vyzněly celkem do prázdna. Foglara sice nepříznivé ohlasy vždycky zasáhly na nejcitlivějším místě, ale vydavatelství Mladá fronta ani nenapadlo, aby zakazovalo další uveřejňování druhého dílu stínadelské trilogie v časopisu Vpřed. A různá nakladatelství dál tiskla Foglarovy knihy, které měly čtenářský i komerční úspěch.

Časy se rychle začaly měnit až po únoru 1948, kdy jedna politická strana uchvátla v republice veškerou moc. Do tažení proti Foglarovi se zapojila kulturní politika, týdeník významného divadelního režiséra E. F. Buriana. Marná byla Foglarova snaha o obhajobu svého díla, jeho obranu nikdy neotiskli. Zato na příkaz z vyšších stranických kruhů byl propuštěn z redakce časopisu Vpřed. Ztratil živý kontakt se svými čtenáři a neměl kde uveřejňovat seriál o Rychlých šípech, povídky a příběhy na pokračování.

Vzápětí následoval další úder, byla zlikvidována soukromá nakladatelství, i to Kobesovo. Dříve jich v českých zemích působilo několik desítek a mohla vydávat literaturu podle svého uvážení a záměru, včetně knih pro mládež. Ted však vzniklo státní nakladatelství dětské knihy a získalo monopol na vydávání knih pro chlapce a děvčata od předškolního věku do patnácti let. Foglar se několikrát marně pokoušel SNDK nabídnout některé své knihy, ale všechny jeho snahy končily neúspěšně. Zvláštní na tom je, že šéfredaktorem byl tehdy mladý komunistický básník Stanislav Neumann, vnuk S. K. Neumanna, a knižníci pro střední školy řídil Jaromír Průša – oba někdejší členové Foglarova oddílu. Tak svět odplácí.

Redaktoři SNDK tvrdili, že všechny foglarovky jsou po stránce umělecké naprosto bezcenné, a přitom vydávali knihy, o nichž musel po letech přiznat jeden z nejtvrdějších Foglarových odpůrců V. Stejskal, stejně zaslepený marxistickou ideologií: „Nemělo by smyslu zavírat oči nad tím, že první pouťorová léta přinesla v české literatuře pro děti povážlivé množství umělecké strusky.“ (Moderní česká literatura pro děti, str. 210)

Ve skutečnosti se Foglarovy knihy dostaly mezi „libri prohibiti“ hlavně proto, že vyprávěly příběhy ze života skautů. A skautská organizace patřila k těm, které byly krátce po únorovém převratu zlikvidovány a jejich přední činovníci se stali obětí inscenovaných politických procesů. Když pozorně sledujeme, co se na konci čtyřicátých a po většinu padesátých let v Československu odehrávalo a studujeme politicky motivované výroky soudů, musíme přiznat, že Foglar měl velké štěstí. I on se mohl snadno octnout v uranových dolech nebo v tereziánské pevnosti – věznicí Leopoldov. Byl přece oblíbeným spisovatelem, vedl skautský oddíl považovaný za jeden z nejlepších, a navíc přispěl k nesmírné popularitě skautingu svými knížkami a instruktážními články. Komunistická strana prohlásila apolitického Junáka za reakční organizaci, vychovávající mládež v duchu západní, kapitalistické ideologie, svým programem zaměřenou na výcvik špiónů a podvracení státu. A důsledek tohoto nenávistného tažení – stovky nevinně uvězněných skautů, někteří dokonce skončili na popravišti. Ze mezi nimi nebyl i Jaroslav Foglar, může se zdát jako malý zázrak. Nebo aspoň jako velká záhada. Možná na tom měl zásluhu člen mocenského aparátu komunistické strany nebo ministerstva vnitra, který nezapomněl, jak rád četl ve dvanácti letech foglarovky. Když byly připravovány procesy se skauty, autora svých oblíbených knížek prostě vynechal. Jistý náznak o tom jsem objevil v dokumentech státní bezpečnosti, o nichž bude řeč později.

Foglara nikdy nezavřeli, ačkoliv se ve vězení za vlády komunistů octly

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

desetitisíce nevinných lidí. Dokonce mu nikdy ani nezakázali vést Dvojku, o níž museli vědět, že je to stále ten foglarovský oddíl, který provádí pořád stejný skautský program, jen místo slova skaut se v něm užívá termín mladý turista. Díky svému odhodlání i odvaze Foglar nikdy své sdružení Hoši od Bobří řeky nerozpustil a Dvojka se stala nejstarším skautským oddílem, který od svého založení v roce 1913 nepřestal pracovat ani za těch nejnepríznivějších okolností, ani v těch nejnebezpečnějších dobách.

ČTVRTÁ TVŮRČÍ ETAPA (1948-1965)

Krátké třetí tvůrčí období Foglarovo skončilo v roce 1948 a od té doby neměla po dalších sedmáct let vyjít žádná jeho kniha. Z redakce časopisu vpřed ho vyhodili a všechny foglarovky bez rozdílu se dostaly na index. Foglarových čtenářů však neubývalo, ba právě naopak. Nejspíš tu zapůsobilo, o čem mluvil Václav Deyl – kouzlo zakázaného ovoce. V předcházejících deseti letech vyšly foglarovky v mnoha vydáních a teď šly z ruky do ruky. Tu a tam se mladí nebo naivní dospělí lidé odvážili zeptat, proč nevycházejí znovu Hoši od Bobří řeky nebo Chata v Jezerní kotlině. Všichni věděli, že po likvidaci Junáka vrchnost nedovolí, aby vyšly Foglarovy skautské knihy Pod junáckou vlajkou, Boj o první místo nebo Devadesátka pokračuje. Vždyť se každou chvíli konal veřejný proces se skautskými funkcionáři a stal se vždy vhodnou záminkou k výpadům proti „reakční Baden-Powellově ideologii, která vychovává špiony a diverzanty, zavilé nepřátele pracujícího lidu“ (abych užil slovník tehdejších politických komentátorů). Dopisy čtenářů s dotazem na foglarovky dostávali zřejmě i novináři, a ti buď mlčeli, nebo napsali „vysvětlující“ článek jako Ivan Klíma v Mladé frontě. Ačkoli věděl, že už dávno funguje cenzura a nežádoucí spisovatelé jsou skutečně zakázáni, píše v článku Odhalujeme tajemství Chaty děsu:

„Ptáš se, zda se Foglarovy, Novákovy nebo Cemusovy romány smějí číst. Jistě, že se tyto knihy číst smějí-jiná věc je, zda se číst mají..., tyto knížky odvádějí od skutečnosti k falešné romantice, zobrazují skutečnost nepravdivě a zkresleně, zobrazují zkresleně především mladé lidi, chlapce a děvčata... Ted ke knihám Foglarovým. Napsal jich mnoho a některé jsou od začátku do konce špatné a hloupé. Chlapci v nich nemají zájem o skutečnost, o svou práci, o všechno, co se děje kolem nich – a tak je tomu přece ve skutečnosti – ale utíkají od skutečného života k hloupým snům o vymyšlených indiánech (Chata v Jezerní kotlině), utíkají vůbec od lidí a prožívají nejnesmyslnější dobrodružství, plná hrůzy a hloupých strašidel.“

ÚNIK OD SKUTEČNOSTI

Vrátil jsem se k článku Ivana Klímy z roku 1952, abych na něm ukázal nejčastější výtku, kterou kritici předhazovali Foglarovi zejména v době, kdy u nás vládly diktátorské režimy. Odváděl Foglar své čtenáře z reálného světa opravdu do světa neskutečného? Co neskutečného je na tom, když Rikitan odvádí o nedělich městské kluky ze špinavých ulic do přírody? Co neskutečného je na hrách, které tam s nimi hraje, na táboře, který společně s nimi staví? Jaký únik máme vidět v prázdninovém pobytu u čisté říčky, z něhož se chlapci vrátí domů otužilejší, zručnější, obohacení o mnoho nezapomenutelných zážitků? Od čeho utíká Jiří Dražan, když chodívá do přístavní čtvrti za svým novým kamarádem Ladou Vilemínem a začne se podle něho snažit o sebezdokonalení? Jaký únik od skutečnosti představuje příběh Lubora Klementa a jeho školní třídy?

A přece je pravda, že Foglar své čtenáře odvádí z reálného světa do svého „chlapeckého království“, o tom už byla řeč ve Foglarově druhé tvůrčí etapě. Z reálného světa odvádí čtenáře do světa své fantazie každý spisovatel, i Mark Twain zavádějící českého čtenáře do povodí Mississippi, Julius Verne vyprávějící o plavbě kapitána Nema pod mořskou hladinou nebo Ernest Thompson Seton, s jehož hrdinou románem Rolf zálesák se touláme kanadskou divočinou. Řekli jsme si, že již v první polovině čtyřicátých let měl únik z každodenního skutečného života do spisovatelova vysněného světa pro české chlapce a děvčata blahodárný, ba možná dokonce sebezáchovný smysl. Jen se vžijme do doby druhé světové války, kdy naši zemi okupovala po šest let hitlerovská vojska. Na denním pořádku bylo zatýkání, popravy, později stále hrozilo velkým městům bombardování. Dospělí se

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

dostávali do těžkých stresových situací, všude vládl strach. Za těchto pochmurných okolností se dvanáctiletý kluk začel do Foglarových Hochů od Bobří řeky a nad stránkami knihy putoval s dvanácti chlapci a Rikitanem do Sluneční zátoky. A když dočtenou knihu odložil, začal sám lovit bobříky. To byl docela jistě únik z neblahé skutečnosti, který chlapci dal zapomenout, že třeba jeho tatínek je už dva roky v koncentračním táboře.

Jestliže mají děti vyrůst ve zdravé, duševně vyrovnané osobnosti, nemohou sdílet se svými rodiči všechny jejich starosti. To by na ně mělo drtivý účinek. Musí žít ve svém zvláštním světě, do kterého události ze světa dospělých doléhají jen tlumeně. Potřebují ke svému zrání drobné radosti. Musí si hrát, i když kolem nich jsou dospělí ochromeni strachem.

Proto působily Foglarovy knihy na českou mládež blahodárně nejen v dobách druhé světové války, ale i v těch čtyřiceti letech, kdy u nás vládla komunistická diktatura.

I tehdy jsme mohli cítit v celém Československu všudypřítomný strach, kterému podléhalo hodně dospělých. Nevinní lidé byli zavíráni jen pro své smýšlení nebo na nepravdivé udání. Statisícům nepohodlných osob bylo znemožněno vykonávat svoje povolání a museli dělat podřadné práce. Jaké důsledky by to asi mělo na dětskou psychiku, kdyby chlapci a děvčata neměli svoje hry a zábavy, ale sdíleli se svými rodiči celou tíhu doby?

Kritici, kteří vytýkali v padesátých letech Foglarovým knihám, že odvádějí dětské čtenáře ze skutečnosti do nereálného světa, doporučovali mladým čtenářům díla současných „angažovaných“ spisovatelů, českých, a především sovětských. Jaké to byly knihy, které děti neodváděly do vysněných světů, ale vyprávěly o „žhavé současnosti“ a podávaly „pravdivý obraz skutečnosti“?

Sylva Krejčová v románu Kluci, dáme se do toho píše o pětiletém (!) Jarkovi, který se svou čtyřletou (!) sestřičkou přiměl základní organizaci komunistické strany, aby pořádala brigády, při nichž byly z ulice odklizeny trosky zbouraného domu.

Přední představitel „pokrokové“ dětské literatury Bohumil Říha napsal úspěšnou knížku O letadélku Káněti. Posuďte sami, jak reálný obraz o dětském světě v ní vytvořil. Cituji slova tehdejšího předního kritika a šéfredaktora Státního nakladatelství dětské knihy: „Veselé příhody pekelských dětí i jejich psa s malým letadlem (jak zní podtitul) jsou umístěny do čistotné scenerie české krajiny s voňavými loukami a úhlednou vesnicí... Nové a překvapivé je tu sousedství zkušebního letiště, na němž je ověřován prototyp miniaturního jednoduše ovladatelného letadélka, jakéhosi osobního letadla budoucnosti. Děti je samozřejmě objeví a zkoušejí na něm svou odvahu a obratnost k velké zlosti hlídače dědečka Kozelky. Tato prostinká zápleтка je rozuzlena poněkud zběžně a troufale: děti posléze zachrání zkušebnímu pilotu Hejdukovi život tím, že vzlétnou s Kánětem a shodí Hejdukovi padák v okamžiku, kdy nemůže přistát, protože se mu na letadle Sokol porouchalo zařízení pro vyklápění podvozku. Husarský kousek pekelských dětí se tu neblýští okázalou aureolou hrdinství, vyhlíží samozřejmě... Spisovatel vyšel vstříc technickým náklonnostem a snům dnešní mládeže... Téměř vše jako by hledělo v tomto vyprávění kupředu a vzhůru.“ (Václav Stejskal: Moderní česká literatura pro děti, str. 288)

Tak tehdy měla vypadat „skutečnost“, od níž Foglar odváděl kluky do „smyšlené“ Sluneční zátoky!

ÚDERY POD PÁS

Necitoval bych tu Stejskala, kdyby právě on nepatřil k nejzavilejším odpůrcům foglarovek. Jako šéfredaktor SNDK (kde byl B. Říha ředitelem) se zasadil, aby tam Foglarovy knihy nevycházely ani v době, kdy na krátký čas cenzura povolila a jiná nakladatelství se začala předhánět v nabídkách autorovi donedávna zakázanému. V Moderní české literatuře pro děti hodnotí Foglarovo dílo takto:

„Na 1. sjezdu spisovatelů v roce 1946 proklamoval ve svém projevu tehdejší prezident Edvard Beneš nezávislost umění na společenských zájmech jakékoli strany, třídy i státu, postavil spisovatele nad i mimo společenské děje.

Rafinovaná propagace apolitičnosti kultury našla své horlivé stoupence i v dětské literatuře, ať již byly jejich pláštěm náboženské ideály (skupina kolem nakladatelství Vyšehrad), nebo skautská ideologie (časopisy Vpřed a Junák), ať vládli nesporně uměleckým fondem (jako Fr. Křelina), nebo se spokojovali s vymrskanými kýčovitými prostředky falešné americké romantiky (seriály a knížky Foglarovy).

Mimořádnou rafinovanost v tomto směru prokazovaly zejména předúnorové

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

časopisy pro mládež vpřed a Junák, oba vedené Jaroslavem Foglarem. Dokázaly využít zvláštních mentálních rysů pubertální mládeže k tomu, aby jí očkovaly nebezpečnou ideologií, která neměla daleko k atmosféře přímo fašistického podhoubí. Je pravda, že Foglar, jehož obliba u mládeže vkořenila do šířky obzvláště za okupace, sáhl po Květnu (1945) pohotově a obratem ruky po partyzánské tematice¹, avšak jeho rekvizity zůstaly stejné, jen se ještě více přiblížily (například v seriálu o Rychlých šípech) manýrární soudobého amerického braku.“

A o kousek dál pokračuje: „Celé kouzlo‘ Foglarova působení na mládež tkvělo však pouze v tom, že dokázal rafinovaněji než kdo jiný zneužít bezelstnosti a bezbrannosti dětí, které zavalil dráždivým nevkušem.“ (Moderní česká literatura pro mládež, str. 204)

Snad by vůbec nestálo za to citovat zde tato „kritická“ slova, kdyby se podobné názory na foglarovky neobjevovaly i dnes. Stejskal místo poctivého rozboru některé z Foglarových knih prohlásí prostě celé dílo za „falešnou americkou romantiku“. Co tím chtěl vyjádřit, mi nikdy nebylo jasné. A také jsem nechápal, kde Stejskal našel ve foglarovkách partyzánskou tematiku, které se „pohotově a obratem ruky“ chopil po druhé světové válce. O partyzánech totiž Foglar nenapsal vůbec nic. Stejskal tím chtěl naznačit, že je to autor, který pozorně zkoumá, odkud vane vítr, a doveče se rychle přizpůsobit požadavkům doby. Přitom pravý opak je pravda, Foglar zůstal jako spisovatel vždycky svůj. Za vlády komunistů byl téměř stále na indexu, a přestože ho mnohokrát vybízeli, aby napsal něco o současných dětech (mysleli tím vždycky o pionýrech), raději dál mlčel. Kdyby ty výzvy poslechl, mohl se velmi rychle dočkat chvíle, kdy se jeho nová kniha objeví v knihkupectvích. Ale takovou přizpůsobivost nikdy neprojevil.

Zato ji projevili jiní spisovatelé. „Národní umělec“ Josef Toman se svou manželkou Miroslavou napsali knížku s titulem skoro foglarovským – Táborový oheň. Vyšla v SNDK v roce 1953 a literární kritika ji přivítala jako zdařilý pokus o nové zpracování tradičního dětského příběhu. Václav Stejskal o ní později napsal, že úspěšně prošla zkouškou času.

Stojí za to, abychom se u ní na chvíli zastavili. Když Táborový oheň čteme, s údivem nacházíme dějová schémata a postavy, které dobře známe z foglarovek. Ve školní třídě je parta s negativním znaménkem, která si říká Jestřábi. Proti ní stojí kladný kolektiv, pionýrský oddíl. Mezi nimi kolísá hlavní hrdina příběhu, Vašek, který se dopustí nečestného činu a žije ve strachu, že to na něj praskne. Nápadně to připomíná foglarovku Pod junáckou vlajkou. Aby bylo jejich vyprávění dramatictější, zapletou manželé Tomanovi do příběhu, který se odehrává na škole v přírodě, i motivy známé z Hochů od Bobří řeky – tajnou úmluvu Jestřábů a strašidlo, které ovšem není zelené, ale bílé.

Vašek se chce napravit a u táborového ohně recituje Nezvalův Zpěv míru. To je samo o sobě dost tristní, ale korunu táborákové scéně nasadí „spisovatel“, který tu pronese k dětem neuvěřitelný, dlouhý proslov složený ze samých politických frází. Ocituji z něho aspoň několik vět:

„My všichni máme jistotu, že vy, naše zdravé a veselé děti, které žijete v přátelském soudružství, milujete oddané svou vlast, svého prezidenta, syna dělnické třídy, a našeho mocného ochránce, moudrého učitele lidstva generalissima Stalina, nejen slavně dobudujete socialismus, ale že vy první vstoupíte do bran vytouženého ráje všech lidí – do komunismu.“

Tím nejmenovaným spisovatelem, který u táboráku k dětem takhle promlouvá, je sám národní umělec Josef Toman. Ta kniha je přece jeho dílo!

Druhé vydání Táborového ohně vyšlo o šest let později, „poněkud“ přepracované. Autoři tam nemohli ponechat chvalo zpěv na moudrého učitele lidstva generalissima Stalina, který byl mezitím odhalen novým sovětským vůdcem Nikitou Chruščovem jako paranoický zločinec.

Co oslavovali v prvním vydání Tomanovi, není nic proti sovětské knize o Pavlíku Morozovovi, která u nás vyšla v překladu a byla dávana za ideový vzor. Příběh kluka, který se postaví na stranu bolševické státní moci, nahánějící vesničany – i jeho vlastní rodinu – do kolchozu. Malý udavač jako příklad pro české děti!

Ve čtvrté tvůrčí etapě, která spadala do doby nejhoršího útlaču a skončila až v roce 1965, napsal Foglar jen dvě knihy, přestože byl na vrcholu svých sil. Dva nevelké rukopisy za nekonečných sedmáct let! v průměru jednu stránku za dva týdny. Zatímco v době, kdy trávil celé dny v redakci časopisu Mladý hlasatel nebo vpřed, dokázal napsat za týden dvě kapitoly a za šest měsíců celou knihu! Na tom nejlépe vidíme, jaký vliv mají na spisovatele poměry ve společnosti. Když

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

autor ví, že na jeho rukopis čekají nakladatelé a čtenáři, jde mu obvykle práce pěkně od ruky. Ale má-li psát s vědomím, že jeho román nejspíš vůbec nevyjde, chybí mu zpravidla motivace.

TAJEMNÁ ŘÁSNOVKA

Jak vypadala práce, do které se pouštěl jen s malou nadějí na úspěch, můžeme vystopovat ve Foglarových záznamech. Zapisoval si, jak pokračuje v psaní knihy později nazvané Tajemná Řásnovka.

„26. 5. 1949 Sedím chvíli v parku nad Bruskou, je zde hezky. Pokouším se marně začít knihu o klubu. Jen tu 1. kapitolu (propadnutí ve škole) asi nechám jako úvod. (Napsáno už za okupace.)“

„2. 6. 1949 Dnes odpoledne jsem učinil průlom do psaní knihy o klubu. Při odpoledním psaní a 'jukání' jsem přišel cestou do skříně v předsíni na námět, kterým se dostanu přes mrtvý bod v začátku. Hoch propadnuvší ve škole neučil se pro rodinné nešváry a utíká do jiné čtvrti, kde se seznámí s hochy, s nimiž utvoří klub. I název knihy už se rýsuje: Stráž Riegrovky nebo tak podobně.“

Tíživá atmosféra doby po únoru 1948 nepřidává Foglarovi potřebný klid ani chuť do práce.

„4. 6. 1949 Do domu k nám jde strážník a já se celý vyplašil, ač mám čisté občanské svědomí. Ale teď je taková všeobecná nejistota a hromadné záhadné zatýkání, že žádný člověk neví ani dne, ani hodiny.“

„13. 8. 1949 Přichází Dan. Říká mi o rozsudku nad Navrátillem, Teddym, Skálou.“ (Skupina skautů se tehdy pokusila zorganizovat převrat, ale ještě než došlo k akci, byla pozatýkána. Jiří Navrátil a Teddy chodili kdysi do Foglarovy Dvojky a teď je soud poslal na dlouhá léta do vězení.)

„31. 8. 1949 U Topiče prohlížím Lidové noviny... Vidím tam s úžasem o Skálové, že dostala doživotí. Tak je to přece jen pravda. Myslel jsem, že je to jen šeptanda“ (I Rakšu Skálovou, starou skautku, která byla odsouzena k doživotnímu vězení, Foglar dobře znal.)

„15. 9. 1949 Dnes jsem vyplnil své fantastické myšlenky na velkou stolní hru Fan-tan. Celé dopoledne, odpoledne a pak i večer až do půlnoci v posteli se zaměstnávám sestavováním hry Fan-tan, která až dosud existovala jen v mé fantazii jako jeden z nápadů pro knihu o klubu.“

„30. 9. 1949 Jedu na seřadovací nádraží, chci tam psát knihu o klubu, ale nejde mně to. Mám děsný spleen, jako jsem už dlouho neměl, je mně všechno protivné.“

„1. 10. 1949 Jdu koupit poprvé bez lístku chleba, ode dneška je po 10 letech k dostání volně, též pečivo a mouka.“ (Většina potravin byla od začátku druhé světové války až do roku 1949 na příděl, lidé dostávali zvláštní poukázky, kterým se říkalo potravinové lístky.)

„3- 10. 1949 Dopoledne jdu do Grébovky, píšu 3. kapitolu: Zoufalé rozhodnutí.“ (Grébovka je rozsáhlý park mezi pražskými čtvrtěmi Vinohrady a Vršovicemi, kam Foglar chodil psát.)

„13. 10. 1949 U Kobesů se dovídám, že Karel je zatčen. Jsem rozechvřen zatýkáním (hromadným), třebaže se do ničeho nemíchám. Chtěl bych pokračovat v psaní knihy, ale nemohu.“ (Kobes byl Foglarův nakladatel.)

„13. 3. 1950 Nemám ani pomyšlení na spisování Řásnovky. Mám Balzacovské pochyby.“

„13. 4. 1950 Posloucháme s Pumíkem výslech obžalovaných z Americké informační služby.“ (Pumík říká své mamince. Politické procesy s tvrdými rozsudky byly na denním pořádku.)

„21. 9. 1950 Ediční rada zamítla Hochy od Bobří řeky.“

„22. 9. 1950 Čtu rukopis Řásnovky. Ani po odstupu čtvrt roku se mně to moc nezdá!“

„26. 10. 1950 Konečně se dostávám z mrtvého bodu Řásnovky.“

„10. 11. 1950 Poprvé od března pokračuji v psaní Řásnovky.“

„7. 11. 1950 Jdu k Bernauovi. Dává mně čist dopis Svazu spisovatelů. Zamítá se moje kniha Hoši od Bobří řeky pro Slovensko i do ciziny. Na dopisu podepsán jakýsi Pavel Bojar.“

„28. 11. 1950 Proces s katolickou hierarchií.“

„29. 11. 1950 Jdu na František a prohlížím vše dle včeličkovy knihy. Zajímavé. Mluvím s lidmi v domě Myší díra.“ (Na Františku se jmenuje část staré pražské čtvrti, kde je také ulice Řásnovka a kam Foglar umístil část děje knihy, kterou právě psal.)

„12. 1. 1951 Dopoledne jdu do Grébovky, sedím na zledovatělém hřišťátku nad sluneční pavlačí. Už předtím doma jsem trochu psal a zde píšu dále. Jarní den

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

mne inspiroval. Píšu kapitolu Pláč ve dvoře U bílých koníčků. Je tu maličký chlapec, který se se mnou dává do řeči. Domů jdu až ve dvě hodiny.“

„13. 1. 1951 Dopoledne zase píšu Řásnovku, kapitolu o vstupu koníčka do klubu a o zvedání úrovně klubu.“

„12. 2. 1951 Píšu 2 stránky Řásnovky Prohlížím rukopis a zdá se mi, že kniha bude přece jen dobrá a plná stále nějakého děje.“

„10. 3. 1951 Přemýšlím o nějaké dějové vsuvce do Řásnovky, už nemohu zatím dál psát čistopis. Přicházím tak trochu na jakousi zápletku. Jen si ji ujasnit!“

„10. 4. 1952 Přichází Glen a přináší ošklivou zprávu. Jsou prý námitky vůči táborníkům v Radlicích. Zneklidnilo mě to a zdrtilo. Mám špatný večer a ještě horší noc.“ (Foglarův skautský oddíl se po zákazu Junáka skrýval postupně v různých spolcích. V roce 1951 byl „tábornickým oddílem“ při tělovýchovné jednotě v Praze-Radlicích.)

„20. 4. 1951 Jedu z Jiřího třídy čtyřkou na seřaďovací nádraží poprvé po operaci. Sedám si tam do jednoho vagónu, chci psát Řásnovku, ale nejde to.“

„26. 4. 1951 Jdu do parku k vodárně, vidím tam pána s maličkým hochem, pak k nim přibíhá ze školy větší chlapec, ideální typ. Mám takovou touhu se oženit a mít rodinu!“

„18. 6. 1951 Nemohu hnout se psaním Řásnovky, třetí třetina knihy se mně ani trochu nepáčí.“

„5. 10. 1951 Dopoledne jdu do Grébes, poprvé po táboře. Sedím také poprvé ve Svatyni ginga, kterémuž místu dnes dávám to jméno. Sbírám tu kaštany a čtu Řásnovku. Nemohu hnout s jejím závěrem.“

„31. 10. 1951 Dnes jsem konečně hnul po několika měsících mrtvého bodu se závěrem knihy Stráž Řásnovky. Napsal jsem asi dvě kapitoly a dopsání knihy je otázka snad několika dnů. Píšu až do pozdního odpoledne a ještě pak večer nad tím dumám.

V půl šesté jako obvykle zhasla elektrika. Je to každodenní kalamita, někdy i dvakrát za večer, někdy po hodině, někdy déle. Ve tmě – svítíme petrolejkou.“

„31. 12. 1951 Nemohu nějak dopsat Řásnovku.“

„3. 1. 1952 Po večeri беру po delší době Řásnovku, pročítám a vidím, že to přece jen bude dobré. Ještě v posteli do půlnoci dumám nad závěrem knihy a přicházím na řešení závěru příběhu.“

„5. 1. 1952 Dopoledne usedám ku psaní Řásnovky a píšu až do pěti hodin odpoledne! Napsal jsem plných 10 stran normalizovaného papíru!! Kapitoly Poslední den lhůty a Děvče a váhy. Večer – před odchodem do klubovny – jsem mírně utahaný, ale nesmírně šťastný.“

„7. 1. 1952 DNES VE ČTYŘI HODINY ODOLEDNE JSEM DOPSAL SVOU DVANÁCTOU KNIHU STRÁŽ ŘÁSNOVKY.“

Ačkoliv někteří smířlivěji naladění kritici Foglarovi říkali: „Vaše starší knihy se dnes nedají vydávat, napište něco nového, jiného,“ zatvrzele se držel své tematiky. Jak vidíme ze zápisů, psaní Řásnovky postupovalo velice pomalu. Po jejím dopsání nebyla celých pět let nejmenší naděje, že by mohla vyjít tahle nová foglarovka, v níž autor zavádí mladé čtenáře znovu do svého vysněného světa. O pionýrech tu není ani slovo, na scéně se zase objevuje klub složený z dětí, které se věnují svým zábavám a radostem.

O reedici některých Foglarových starších knih nemohlo být ani řeči, ty byly úředně prohlášeny za škodlivý brak. Státní bezpečnost ho hlídala a čas od času vyslýchala. Ale i estébáci asi věděli, že tenhle člověk nechystá žádný převrat a žije jen ve svém polodětském světě plném her, výprav do přírody a táboření.

Po smrti dvou předních představitelů totalitního režimu, Stalina a Gottwalda v roce 1953, se represe poněkud zmírnily. O tři roky později proběhl v Sovětském svazu XX. sjezd vládnoucí komunistické strany, kde Nikita Chruščov odsoudil Stalina a mluvil o milionech jeho obětí. Pak nastalo skutečné, ale bohužel krátké tání. V časopisu Zlatý máj se objevil článek s titulkem „Proč už nezní Píseň úplňku“. František Benhart se v něm přimlouvá, aby Foglarovi vydávali nové knihy a občas i některou knihu starší. Jeho hlas je však vzápětí umlčen. Po krátké oblevě znovu přituhlo a o nějakých ústupcích nespokojeným čtenářům mocní už vůbec neuvažují.

BOMBA VE ZLATÉM MÁJI

Rukopis Řásnovky musel čekat třináct let na chvíli, kdy o něj projevilo jedno nakladatelství zájem. Pochopitelně to nebylo Stejskalovo SNDK, ale brněnský Blok. Ale to už bylo v době, kdy po hrůzách padesátých let nastalo výrazné

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

uvolnění poměrů. Z věznic a pracovních táborů byli postupně propouštěni političtí vězni. Někteří dosud zakazovaní spisovatelé byli vzati na milost a směla jim vyjít kniha. I Foglarova Tajemná Rásnovka. Ale předtím se odehrálo něco velice zajímavého.

V časopisu Zlatý máj, který se zabýval dětskou literaturou, pracoval jako redaktor Z. K. Slabý. Před dvaceti lety chodil do Foglarova skautského oddílu a možná to byl právě on, kdo se zasadil, aby mohl vyjít ve Zlatém máji článek Petra Sadeckého „Proč mlčí Jaroslav Foglar?“ Zdá se mi to pravděpodobné, přestože před patnácti lety Z. K. Slabý Foglara tvrdě kritizoval. Doba se však změnila, i lidé režimu dříve naklonění viděli, kolik zločinů se jeho představitelé dopustili, a dívali se na něj jinýma očima. Někdy měli dokonce dobrou vůli odčinit to, že diktátorský režim zpočátku aktivně podporovali. Možná také zapůsobil čas, mnoho Foglarových odchovanců opouštělo jeho oddíl v období, kdy je dospívající chlapec velice kriticky k těm, které donedávna ctil a poslouchal. Čím větší odstup však člověk má od těch bouřlivých let, tím je ochotnější připustit, že tenkrát ti dospělí, proti nimž rebeloval, měli v ledačem pravdu a vděčí jim za mnoho dobrého.

Ať už je to tak nebo tak, v roce 1964 vyšel článek Petra Sadeckého a zapůsobil jako bomba. Mladý čtenář ostře kritizoval, jak mocní zacházejí s Jaroslavem Foglarem:

„Urážející povýšenost, formálnost, ignorance a mnohdy nepřátelství světa dospělých, to je jeden z pocitů mladého člověka. Cítí to i hrdinové Foglarových knih. Jen málokterí dospělí se mládeži věnují, rozumějí jí, mají ji rádi: Rikitan z Hochů od Bobří řeky, Tapin z Devadesátky.

A stejně jako nerozumějí mládeži, nechápou mnozí dospělí ani Foglara. Nechtějí být objektivní. Viděli a vidí jen chyby (které si mnohdy sami vymysleli). Ale zapomněli, v čem je Foglarovo dílo i dnes živé a prospěšné.“

Autor článku dále píše, že Foglar dnes vede turistický oddíl, který je ostatním vzorem, a vypočítává, co všechno v něm chlapci dělají a prožívají. Potom pokračuje v obhajobě foglarovek:

„Foglar navázal na nejlepší díla dobrodružné literatury typu Statečných kapitánů a Růfka zálesáka. Jeho kniha Hoši od Bobří řeky a Poklad Černého delfína jsou pravdivým a napínavým dobrodružstvím z našeho prostředí a zároveň výchovnou instruktáží.“

Hlavní důraz potom klade na etickou stránku Foglarových knih:

„Foglarovi hrdinové rytířsky bojují za práva slabých. Chtějí čestně dokázat co nejvíce. Dávají víc, než berou. Velkomyslně vezmou riziko druhých na sebe. Jsou to nejlepší žáci. Jejich slovo je činem. Nemluví sprostě, nepijí, nekouří – ale nejsou to žádní andělé; pěkně ostří hoši. O sebe se starají naposled... Jsou plni chlapecké cti, šlechetnosti, vědomí odpovědnosti, spravedlnosti, kolektivnosti, nesmlouvavosti...

To není Foglarův bláhový sen. Všechny své knižní ideály umí realizovat. Takové výjimečné lidi úspěšně pěstuje v členech svého oddílu. Nevěřící Tomášové – jděte se podívat.“ (Zlatý máj, roč 1964, č. 3, str. 105-108)

Petr Sadecký ve své obhajobě Foglarových knih jen nahlas vyslovil to, co si myslelo mnoho jiných lidí, kteří v mládí četli foglarovky. Ti se však dosud báli vyslovit svůj názor nahlas nebo si mysleli, že by to stejně nikde neotiskli. Ale teď se ozval jeden odvázný mladý člověk a odvázný redaktor jeho článek uveřejnil. A nyní se stalo něco, co snad český literární svět nikdy nezažil, redakci Zlatého máje zavalila lavina dopisů. Bůhví jak se o Sadeckého článek dověděla široká veřejnost, Zlatý máj měl malý náklad, odebírala ho jen hrstka zájemců o dětskou literaturu.

Kdyby časopis zahájil diskusi o některém jiném spisovateli píšícím pro mládež, třeba o Karlu Mayovi, R. L. Stevensonovi nebo Marku Twainovi, snad by se jí zúčastnili dva tři čtenáři a o něco víc kritiků. Knížky těchto autorů patří sice k zlatému fondu dětské literatury, zná je z vlastního mládí i většina dospělých čtenářů, řeknou vám, že je četli docela rádi, ale málokdo by se odhodlal do diskuse přispět svým názorem. Ostatně proč by to dělal, když jejich romány bez překážek vycházejí? Ale i kdyby byly na indexu podobně jako foglarovky, čtenářský zážitek s nimi spojený nebyl tak silný, aby člověka vyprovokoval vystoupit veřejně na jejich obranu.

Jméno Jaroslav Foglar však zapůsobilo skutečně jako bomba a na stránkách Zlatého máje se v dalších číslech projevil neočekávaný (nebo snad některým z redaktorů očekávaný?) výbuch nespokojenosti s tím, že je tento spisovatel již šestnáct let zakazovaný a umlčován. Jak silně musely jeho knihy v mládí zapůsobit na tehdejší třicátníky a čtyřicátníky, když překonali strach a podepsali se plným jménem pod dopisem, kterým se připojili k Sadeckého vášnivě obhajobě foglarovek! Redakce nikdy neprozradila, kolik příspěvků do diskuse

přišlo, omezila se na jedinou poznámku vytištěnou petitem:

„Článek Petra Sadeckého Proč mlčí Jaroslav Foglar, uveřejněný v minulém čísle, vyvolal značnou souhlasnou i nesouhlasnou odezvu.“

Vzhledem k tomu, že v řadě dalších čísel, kde diskuse probíhala, objevila se negativní stanoviska jen od několika kritiků a spisovatelů z okruhu zaměstnanců a spolupracovníků Státního nakladatelství dětské knihy, můžeme předpokládat, že řadoví čtenáři se v drtivé většině Foglara zastali. Redakce otiskla postupně kratičké úryvky z padesáti dopisů, z nichž jen jeden jediný byl proti vydávání foglarovek! V závěru diskuse uvedla seznam jmen dalších čtenářů, kteří by vydávání foglarovek uvítali.

Hlavní slovo však dostaly významnější osobnosti z obou táborů, příznivců a odpůrců Foglarových knih. Snad aby polemika byla „vyvážená“, ale spíš proto, aby redakci nikdo nemohl obvinít, že nadržuje Foglarovi.

První slovo v diskusi dostal spisovatel Vladimír Kovářík, úzce spjatý se SNDK. Uznal sice, že foglarovky mají některé pozitivní rysy a Foglar „hlásá opravdu vesměs ušlechtilé myšlenky“, přesto „nelze dnes mávnout rukou nad jeho uměleckými nedostatky a vydat znovu knihy, které patří minulosti“.

Za jeho článkem redakce otiskla Foglarův příspěvek: „Dejte mi konečně slovo.“ Po letech, kdy marně žádal, aby se směl veřejně vyjádřit ke své kauze, může veřejnost poprvé slyšet jeho hlas. I když je to jen v odborném časopisu, který dostane do ruky málokdo. Foglar píše:

„Jak jsem se dostal k práci s mládeží? A tím i k psaní pro ni? Z čeho čerpám své zkušenosti? A nakonec i přesvědčení, že pracuji dobře a že výpady proti mé práci jsou neopodstatněné?

Přirozená chlapecká touha po romantice a hlavně po přírodě mne přivedla jako čtrnáctiletého chlapce do tehdejšího skautingu. Tam u mne byly objeveny určité známky pedagogických schopností, a tak mi byli později svěřováni k dílčímu vedení jiní chlapci, o dva tři roky mladší.

Zajímali jsem se o jejich práci ve škole, o soukromé zájmy, o jejich prostředí doma. A poznenáhlu jsem tak vnikal do života proletářské mládeže. Hoši byli většinou děti holešovických a libeňských dělníků, někteří z nich však pocházeli i z rodin rozvrácených, alkoholických apod. Brzy potom se dostavila ještě trvalá nezaměstnanost.

Touha po romantice se proto u mne záhy změnila v touhu nejen po zlepšení osudu chlapců našeho oddílu, ale i po zlepšení celé lidské společnosti, neboť jsem viděl tolik bídy hmotné i mravní, že mne to nemohlo nechat lhostejného. Tato touha mne pak neopustila již nikdy.

S nápravou dospělých jsem si ovšem tehdy nevěděl rady, ale chtěl jsem aspoň pomoci při výchově mládeže. A tak jsem začal šířit své zásady za hranice našeho třicetičlenného oddílu psaním různých článků pro mládež a později i knih.“

V dalším čísle pozvedl svůj hlas na Foglarovu obhajobu Miroslav Kovářík dlouhým článkem, který začíná:

„Situace je neudržitelná: zeptejte se kohokoli z generace dnešních dvacátníků až třicátníků na foglarovky a odpoví vám nadšeným vzpomínáním na to, jak je prožíval a že byly jedním z nejsilnějších zážitků onoho věku, který tolik rozhoduje o pozdějším a mnohdy i definitivním utváření osobnosti. Dodnes kolují ty knížky, patřičně sešlé a leckde vyspravované, bez titulních listů, někde dokonce jako rukopisy, je o ně plno zájmu – jen moudrá ediční politika mlčí.“

O měsíc později vyjdou staté dávných Foglarových odpůrců, Václava Stejskala a Zdeňka Vavříka. Stejskal stále vede svou a nenamáhá se uvádět důkazy na podporu svých výpadů. Napiše, že foglarovky „útočí na velmi nízké čtenářské pudy“, ale nevysvětlí, co tím míní. I Vavřík setrvává na svém odmítavém stanovisku. Ale pak už se vysloví na straně Foglarových odpůrců jen jeden redaktor SNDK, Stejskalův podřízený, a všechny ostatní hlasy význačnějších osobností jsou pro Foglara. Mimořádně pěkný je příspěvek kritika Bedřicha Bössera. Vyjímám z něho tyto řádky:

„Mimo diskusi se dnes dostala, myslím, otázka, zda Jaroslav Foglar má či nemá právo na naprostou lidskou i občanskou rehabilitaci. Jaroslav Foglar je krásný a vzácně čistý člověk, o jehož občanské i mravní bezúhonnosti nemůže být dnes již nejmenších pochyb. Nelíbený a činorodý zájem o děti, o to, aby žily své dětství jako děti a ne jako mladí starci, se mu stal životním osudem.

Zejména na něho nemohou zapomenout dnešní třicátníci, jimž vydatně pomáhal jak svými knihami, tak radami a pokyny na stránkách Mladého hlasatele v době pro ně nejhorší, za okupace. Tehdy řídil Foglar ústně, dopisy i prostřednictvím Mladého hlasatele veškerou mimoškolní činnost desetitisíců našich dětí, které se jeho pokynům podřizovaly ochotně a dychtivě... Již tenkrát byla Foglarovi, zvláště pak po zákazu Mladého hlasatele, zapovězena veškerá práce s mládeží a on se nakonec uchýlil pod ochranná křídla klubu českých turistů. Ale Foglar nemohl

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

jinak. Tento nesmělý člověk nemohl žít bez práce s dětmi. A je krásné, že tyto děti na něj nezapomněly a že se nyní ve svých listech redakci k němu hlásí a vydávají o něm a jeho pozitivním vlivu upřímná svědectví.

Patřím také k těm starším, kteří na sobě již nemohli poznat působení Foglarovy mise. Ale považoval jsem za svou povinnost seznámit se s ní a přijít na kořen této mimořádné a podivuhodné síle výchovatelské osobnosti Foglarovy. Ani jako literární kritik, ať už mám jakékoli mínění o estetických kvalitách jeho knížek, nemohu a ani nemám právo ignorovat jejich pedagogickou sílu, jejich mimořádně jednoznačný a přitom kladný účín na malé čtenáře, protože mistrně si dovede získat děti jako jen málokdo a my zrovna v přítomné době pedagogickými osobnostmi ani neoplyváme.“ (Zlatý máj, roč. 1964, č. 11, str. 496-497)

Ocitoval jsem několik hlasů z dávné diskuse, o které už dnes skoro nikdo neví. Jsou v nich přesně formulovány nezpochybnitelné hodnoty foglarovek a dokazují smutnou skutečnost, že když v zemi vládne totalitní režim, neznamenají hlasy jednotlivců nic, o všem rozhodují mocní.

CO KRITIKOVÉ FOGLAROVKÁM VYTÝKALI

Vladimír Kovářík: „V jeho knihách jsou dva druhy chlapců, ‚zářivě ušlechtilí‘ a ‚zlí‘. Ušlechtilý bývá zpravidla jeden: urostlý chlapec svalnatých lýtek, kterému všechno sluší, hezky oděný, dobrý žák a dobrý sportovec. Všichni ho obskakují, všichni mu závidí a on přijímá jejich hold buď s vlídnou samozřejmostí, nebo s předstíraným odmítáním. Většinou nemá kamarády, nestojí o ně, je si plně vědom své výjimečnosti, je nádherný ve své splendid isolation, všední život kolektivu, ve kterém žije, ho zajímá jen nepatrně, má svůj svět, do kterého nikomu nic není... Všichni ostatní mají pocit, že se vedle takové obecně uznávané dokonalosti úplně ztrácejí, že jsou docela obyčejní, bezvýznamní hoši, a autor jim tento pocit často souhlasně připomíná.

Ti druzí, ‚zlí‘, jsou mnohem početnější, a jsou právě tak čítankoví, jak je charakterizuje Foglar, otrhaní, špinaví, suroví, sprostí, zanedbaní, hrubci. Vytvářejí party a bandy a nemají nic jiného na práci než vymýšlet jednotlivé špatnosti i celé akce, vedení zpravidla náčelníkem, který je výlupkem vší špatnosti.

Pak je tu ještě jedna skupina, nejpočetnější. To jsou ti ‚nijací‘, tj. jací ‚opravdu jsou‘: všední, bezvýznamní, ničím nevynikající, po ničem netoužící. Jdou životem bez zájmu, marně hledají něco, co by je vyvedlo z nudy, občas se přiklánějí k těm zlým, občas se marně pokoušejí napodobit ty vzorné. Žijí všední, nezajímavé dny, nic je nevzrušuje, na nic nečekají. Dospělí, pokud se u Foglara objevují, jsou jejich nepřátelé. Nechápu je.

Co mají dělat tihle obyčejní a nezajímaví se svým chlapectvím? Je třeba, aby aspoň jeden z nich prohlédl. I dá mu Foglar setkat se s někým, kdo mu ukáže jiný svět. Ať už pak prožívá svá dobrodružství ve dvou nebo v malé skupině nebo ve větším kolektivu junáků, v každém případě se octne ve společnosti, kde není místa pro ‚všední‘ chlapce a kde každíčký jednatel je něčím ‚zvláštní a obdivuhodný‘. Od toho okamžiku přestane pro něho existovat kolektiv, v kterém dosud žil, školní třída a klukovská parta. Začne se měnit. Od stránky ke stránce probíhají změny a v poslední kapitole je dokonalejší, než byl jeho vytoužený a nedostupný vzor.

To je základní schéma všech Foglarových příběhů. Vše je dáno od první stránky; kdo přečetl jednu knížku, mohl by kdekoli pokračovat v druhé a dovyprávět bezpečně celý příběh v základních rysech.“ (Zlatý máj, roč. 1964, č. 4, str. 157-158)

Stejně výtky adresovalo Foglarovi víc kritiků. Václav Stejskal: „Ve Foglarových knihách není totiž opravdový život, nejsou v nich lidé, nýbrž pouze výchovná monstra (vzorní, zavržení a opovrženíhodní, kolísající, kteří se propracovávají k dokonalosti).“

Kovářík má pravdu v tom, že klukovská společnost ve foglarovkách je rozdělena na tyto tři druhy jednajících postav. A já se ptám – není tak rozdělena i společnost skutečná? Kovářík jako představitel „socialistické“ kritiky nemohl připustit, že by existovala početné nevelká elita, masa lidí průměrných, a také spodina, jedinci nedodržující zákony psané ani nepsané. Marxistická pedagogika žila dost dlouho v iluzi, že zločinnost je spojena s kapitalistickým zřízením, zatímco lidé v socialismu a později v komunismu nebudou mít důvod ke špatnému chování. Projevovalo se to mimo jiné i tím, že se o zločinech nejdřív dlouhá léta nepsalo vůbec (publikovány byly velmi podrobně jen soudy s politickými odpůrci, proklašovanými za nejtěžší zločince, ačkoli to byli třeba lidé mravně bezúhonní). Později jsme mohli číst o kriminálních zločinech jen dvou třířádkové

noticky v rubrice z černé kroniky, zastrčené v novinách někde dole na xté stránce.

Kovářík správně charakterizuje rozvržení postav v některých foglarovkách, ale v jedné věci není dost přesný. Autor nikomu nebere možnost, aby se zlepšil, začal žít jinak než dosud. Je to naopak jeho záměr. Mirek Trojan se dokáže vymanit z vlivu Ondrovy party a z chlapce mravně narušeného se stane docela dobrý kluk. Vojta Řezina začíná v žebříčku učitele Kováře úplně dole, mezi „trosečníky ducha“, ale usiluje o to, aby se dostal do vyšších kast.

Znovu tu připomínám dětské pohádky, v nichž dobro bojuje se zlem, jednající postavy jsou zcela černobílé a zpravidla nemají naději, že se jejich povaha a podstata změní. Čert zůstane vždy čertem, čarodějnice čarodějnicí. To Kováříkovi nevadí?

Pravdě neodpovídá jeho tvrzení, že na konci příběhu je hrdina, který začínal jako všední a průměrný, dokonalejší než jeho vzor. I když se snaží sebevíc, nanejvýš se svému vzoru trochu přiblíží. Je na tom něco špatného, že takový vzor má? „Klasik“ literatury pro mládež Ernest Thompson Seton prohlásil, že mladí lidé potřebují mít před očima vzor, říkal tomu „hrdiný ideál“. A ve svých knihách i v organizaci, kterou pro mladé založil, stavěl chlapcům před oči dokonalého indiána. Následoval v tom vlastně i svého předchůdce Fenimora Coopera. A Foglar tento setonovský princip důsledně ve svých knihách používal.

Redaktor Literárních novin Zdeněk Vavřík: „Být nakladatelským redaktorem, bral bych Foglarův rukopis do rukou s minimální důvěrou..., má nedůvěra by plynula ze znalosti Foglarových knižních textů, protože nad těmi by nebylo těžko dokázat, že byly vždycky psány tak chvatně, až zanedbávaly primární zásady literární tvorby jako odpovědné lidské práce, péči o jazyk počínajíc.“

Vavřík Foglarovi opakovaně vytýkal v novinových kritikách nedbalý jazyk a mnoho prohřešků proti jazykové čistotě. Některé knihy Foglar opravdu psal ve velké časové tísní, hlavně příběhy na pokračování pro časopisy. Ale stejné neobratnosti, někdy dokonce topornosti skutečně nacházíme i v těch foglarovkách, na nichž pracoval několik let. Jsou zejména ve starších vydáních, za první republiky a po válce neměli mnozí malí soukromí nakladatelé odpovědné redaktory, kteří by ty nejvážnější prohřešky proti duchu českého jazyka autorovi opravili. Ve vydáních současných však už tyto chyby většinou nejsou, protože je zachytili nakladatelští redaktori. Ale o tom už byla řeč.

Je velice zvláštní, že těchto „hráchů“ proti mateřštině je mnohem méně v oddílových kronikách dvojky než v knižních příbězích. Ačkoliv do nich Foglar psal vždy bez přípravy, konceptů, často v ještě větší časové tísní než příběhy na pokračování. Například na táboře po večerce, ve svitu petrolejové lampy. Čím to asi je, že věty v kronikových záznamech plynou hladce, nejsou v nich ta podivná slovní spojení jako v knižně vydaných foglarovkách? Nejspíš tím, že do kroniky zapisoval běžné události, a i když je často přibarvoval a užíval při nich nadsázky, nebyly to suché románové konstrukce, pro které nesnadno hledal vyjadřovací prostředky.

Otakar Chaloupka a Jaroslav Voráček v Konturách české literatury pro děti a mládež (Albatros 1984) stále ještě odsouvají Foglarovo dílo za hranice literatury, ale jejich soudy už nejsou tak kategoricky negativní:

„Čtenářskou potřebu oddechové literatury vyplňovala i tzv. chlapecká četba... knížky tohoto druhu měly značný čtenářský ohlas, zejména svazky J. Foglara (Hoši od Bobří řeky, 1937; Chata v Jezerní kotlině, 1939 aj.), J. Nováka (Zelené jezero, 1939, Skautská srdce, 1935 aj.). V mnohých z nich jako právě u Foglara a Nováka nacházeli čtenáři vnějškově působivé životní vzory správného chlapectví, klukovské cti, kamarádství, sportovního ducha apod., podané však se značným schematismem a se zkreslováním sociálního včlenění dítěte, s umělým harmonizováním společenských rozporů, či prostě tak, že hrdinové těchto

knížek byli z reality životního prostředí vytrženi a děje příběhů se odehrávaly pouze v situacích, jež zbavovaly autory nutnosti vidět celek skutečnosti – například na prázdninových táborech, v klubovnách, při dobrodružných hledáních pokladů atd.“

A dále se zase projevují hodnotící kritéria, proklamovaná ideology totalitní moci: „Směřovaly převážně k tomu, aby chlapecký čtenář byl zbaven zásadních společenských hledisek v chápání světa, který jej obklopuje, aby tato hlediska byla nahrazena absolutizací některých jistě žádoucích osobnostních charakterových zásad (kamarádství, pravdomluvnosti, pracovitosti apod., které však v abstraktní, sociálně nezakotvené poloze nemohly čtenářům stačit k všestranné interpretaci života kolem nich.“ (Citované dílo str. 158.)

V podtextu vyčteme, že Foglar záměrně psal tak, aby odvedl chlapce a děvčata

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

od současné společenské reality, což byl v třicátých a čtyřicátých letech, kdy byla většina foglarovek napsána, podle marxistických ideologů třídní boj.

Ale abych nebyl nespravedlivý, ocituji i část hodnotícího textu, který autoři napsali v heslu Jaroslav Foglar:

„Ideálem F. knížek je čestný, slušný a morálně čistý chlapec, který si dovede klást vysoké cíle a směřovat k nim za cenu osobního odříkání; tento ideál, pojatý abstraktně bez společenských vztahů, se však u autora často mění v tezi, usnadněnou rozdělením postav podle více méně schematických hledisek. Nejlepší F. knihy, především Hoši od Bobří řeky a Chata v Jezerní kotlině, zahrnují ale vedle tohoto formativního schématu i osobitou poezii života v přírodě, tvořivé aktivity chlapců a životního optimismu a iluzorní kouzlo hry. Tyto rysy nejzdařilejších F. próz působily zejména na pubescentní chlapecké čtenáře velmi sugestivně.“ (Citované dílo str. 213.)

Spisovatel Vojtěch Vacke uveřejnil hodnotící článek o Foglarovi poté, co znovu směla vyjít kniha Hoši od Bobří řeky. Píše v něm:

„Tolerantnější z kritiků sice přiznávali Foglarovu dílu nesporně hodnoty pedagogické, leč tu pozvedli hlas pedagogové a pravili, že přes všechnu atraktivnost metod jsou jeho výchovné cíle scestné, že jeho pedagogickým ideálem je jakýsi v sobě se narcistně zhlížející übermensch či spíše überjung, neboť ještě ke všemu prokazatelně kanonizuje chlapectví jako idol lidství, je tedy jeho výchova bezperspektivní a statická.“ (Kmen, roč. 1988, č. 40, str. 1, článek Svět pouze pro chlapce?)

Spisovatel, sociolog, novinář Jan Jandourek: „Je až pozoruhodné, jaké paralely je možno najít mezi dokonalými hochy z Foglarových knih, a jinými dokonalými hochy, kteří byli vychováni, aby do Evropy vnesli ‚nový pořádek‘. Kdyby se to tehdy povedlo, byl by to nejspíš svět velmi podobný tomu, který se rozkládal na březích Bobří řeky. Žilo by v něm mnoho chlapců krásných opálených těl, kteří by se v trenýrkách či bez nich vrhali do chladných vln, až by jim pečlivě vypracované svaly jen hrály.“ (Dokonalí hoši, Mladá fronta DNES, 3. 3. 2001)

Vacke naznačuje, že Foglarovi ideální hrdinové jsou vlastně modelováni podle představy německého filozofa Friedricha Nietzscheho o „nadčlověku“. Jandourek zachází ještě dál a o Foglarových Hoších od Bobří řeky přímo říká, že se velice podobají chlapcům z Hitlerjugend! Kdyby Jandourek věděl, že příběh o Rikitanovi a jeho mladších kamarádech byl napsán dřív, než se Hitler chopil v Německu moci, možná by bez uzardění řekl, že Foglar Hitlerovi vnukl myšlenku na vytvoření této organizace nacistické mládeže. O nehoráznosti těchto tvrzení snad není třeba mluvit. Kdo přečetl několik foglarovek, ví, že se tam mluví o přátelství, obětavosti, odvaze, ochotě pomáhat, chránit slabší a dalších veskrze pozitivních vlastnostech. Právě těch je tolik potřeba, a tak se jich nedostává!

Nevím, jestli Jandourek někdy slyšel o antickém ideálu tělesně zdatného, krásného člověka, jestli někdy uvažoval o tom, zda je kromě výchovy potřebná i sebevýchova. Pokud ano, jsou to pro něj zřejmě typické projevy nacistického světového názoru.

Nevím, jestli se Vacke pamatuje ze svého mládí na dobu, kdy táhnou kluci jen spolu a děvčata dávají přednost jen dívčí společnosti. A zda ví, že v době, kdy Foglar žil a psal své knihy, byly oddělené školy chlapecké a dívčí, že na schůzky a výlety skautských oddílů a cvičení sokolských jednot chodili zvlášť chlapci, zvlášť děvčata (je tomu tak většinou dodnes). Bylo tedy přirozené, že psal výlučně o klukovském světě, který dobře znal.

Rozhodně však neměl „jinou sexuální orientaci“, jak se dnes říká homosexualitě – tohle podezření cítím z Jandourkových slov: „Pohlaví jsou tu (ve foglarovkách) přísně oddělena a pokud se setkávají, tak na vysoce formální rovině. Erotično tu ovšem je velmi silné.“

Jandourek buď chce čtenáře zaujmout rádobou originálním, provokativním pojetím výchovných ideálů známého spisovatele, nebo vyslovuje soudy o věcech, o kterých nic neví nebo jim nerozumí.

Stanislav Komárek zase objevil ve Foglarových knihách podobné nebezpečí, jaké na dnešního člověka číhá v podobě náboženských sekt. O úvodní výzvě v knize Hoši od Bobří řeky, kde se autor ptá, zda si chce mladý čtenář změřit svoje síly a zjistit, zda něco dokáže, Komárek píše: „Tak dnes začínají letáky agresivních sekt – ostře nastavená hranice mezi ‚dobrem‘ a ‚zlem‘ se spolu s neúměrně vysoko ležící laťkou stává nutně pramenem pokrytectví, stejně jako v sektách.“ To aspoň říká v článku Jestráb a kuřátka, který otisklo Právo 21.6. 2001.

O něco dál zachází ve svých nehorázných tvrzeních stejně daleko jako Jan Jandourek, jenže podle něho se kladní představitelé Foglarových příběhů nepodobají mladým nacistům, ale bolševikům. Rychlé šípy se prý chovají jako agenti Kominterny. „Provádějí neuvěřitelně indiskrece za hranicemi dobrého

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

vkusu, drobnou kriminalitu typu vloupání do cizích kluboven..., tajemná zelená příšera se posléze ukáže být milovaným vůdcem..., zmíněný moment navlas připomíná dobovou situaci, kdy OGPU (jeden z názvů sovětské tajné policie) vyráběla drtivou většinu „důkazu o protisovětských rejdech ve své režii.“

Trochu mi uniká smysl těchto komárkových slov, ale zřejmě se z nich dá vyvodit, že Foglar byl nejen tajným rádčem Hitlerovým, ale i Stalinovým.

Co o těchto „kritikách“ říct? Má to být zvláštní druh humoru? Nechce se mi věřit, že by to Komárek, Jandourek a Vacke mysleli vážně. Ale co když na postřehu novinářů něco je? Vidí to přece podobně. Vacke napsal svůj článek do časopisu komunistického svazu spisovatelů, proto přirovnává odsuzované Foglarovy hrdiny přirozeně k nacistům. Komárek uveřejnil svůj článek v době, kdy jsou žádanější projevy antikomunistické, a tak v nich vidí bolševiky.

Kritici měli pravdu, když upozorňovali na Foglarovy jazykové prohřešky a neobratnosti, můžeme souhlasit s jejich výtkami, které se týkají dějových schémat, málo prokreslených postav. Přes všechny tyto nedostatky musí foglarovky vyzařovat jakési tajemné fluidum, které jsou schopni vnímat jen mladí čtenáři. Těm nevadily a snad nevadí dodnes výše jmenované slabiny, protože čtou Foglarovy knihy nejen s velkým zájmem, ale dokonce opakovaně a jsou ochotni na Foglarovu obranu vytáhnout do boje nejen v dětských letech, ale i v dospělosti. Ukažte mi jiného českého spisovatele, který by měl tolik přívrženců a obdivovatelů a tak početný fan-klub!

LAVINA

Jak viděli foglarovky dospělí, pro něž znamenaly v mládí silný zážitek?

I když Foglar psal téměř výlučně o chlapcích, jeho knihy četla ráda i děvčata. Svědčí o tom příspěvky do diskuse časopisu Zlatý máj (ročník 1964, č. 8-12).

Zuzana Ceplová, nakladatelská redaktorka: „Foglarovy romány jsou na pomezí literatury: není to umělecká beletrie, ale ani výchovná příručka. Něco mezi tím. Co kdybychom zkusili rozšířit pojem literatury pro děti, aby se nám do něho vešel i tento neobvyklý útvar?

Jako mnoho účastníků diskuse i já mohu potvrdit z vlastní zkušenosti, že schematictí, správní hoši‘ nepůsobí na dvanácti- až čtrnáctileté odpudivě, právě naopak.“

Spisovatelka a herečka Nataša Tanská: „Foglar. Hltala som jeho knižku Hoši od Bobří řeky a dodnes som nezabudla na zážitok z nej..., skutočnosťou ostáva, že sme ju ja a niekoľko mojich kamarátok toho istého veku čítali a prežívali s rovnakým zaujatím ako chlapci..., je pozoruhodné, že to bola v istom období práve Foglarova kniha, ktorá nám pomáhala vyhábať sa vnucovanému ovzdušiu korzovej erotiky...“

Hudební skladatel Evžen Zámečník: „Vím, proč jsem se nenaučil kouřit, vím, kdo mně objevil kouzlo jara, zapadajícího slunce... Snažil jsem se vést ‚Modrý život‘ a budu se snažit jej vést pořád.“

Václav Malý: „Myslím, že Foglarův úspěch tkví v jeho lásce k práci s mládeží. Jako on nikdo druhý mladého člověka lépe nepoznal, neboť je s ním ve styku po celý svůj život. Dovedl této činnosti obětovat všechn volný čas a veškeré osobní pohodlí.“

Zdeněk Svoboda: „Před necelými dvaceti pěti lety jsem o Vánocích dostal knihu, kterou jsem přečetl za jediný den. Bylo mně tehdy třináct let – a dnes vím, že právě tato kniha byla jedním z nejsilnějších vlivů, které na mne v dospívání zapůsobily. Onu knihu napsal Jaroslav Foglar a má název Hoši od Bobří řeky. Četl jsem ji pak nescetněkrát stejně jako ostatní Foglarovy knihy. Nedá se ani dobře vypsat, co znamenaly pro chlapce vyrůstajícího v dusné atmosféře protektorátu. Nebyla to jen nádherná a tajuplná romantika, která nepůsobila nijak nepravděpodobně, nebylo to jen kouzlo vyprávění, které zaznívalo jako Píseň úplňku z každé stránky, nýbrž i silná pobídka k napodobení chlapeckých hrdinů, naléhavé volání po čestnosti, upřímnosti, spravedlnosti, šlechetnosti – po těch hodnotách, bez nichž se nikdy nelze obejít.“

Vysokoškolský profesor MUDr. J. Pfeiffer: „V určitém věku, který nelze vždy přesně stanovit, dozraje mladý člověk ke schopnosti vytvářet si vlastní názory.

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

většinou neví, co chce, ale ví, co nechce. Přestává být dítě, ale dospělý ještě není. Vnitřně prožívá velké hrdinské činy, ale uskutečnit je nemůže, poněvadž nemá dost sil. V tomto věku se rodí budoucí charakter. Je nesmírně důležité, co takový člověk čte a jak ho to výchovně ovlivňuje.

Foglar výborně porozuměl tomuto věku a dovedl dobře hospodařit s dosud plastickou životní energií těchto chlapců a děvčat, která může být usměrněna v nezištně tvořivé nadšení, stejně jako se může zvrhnout v destruktivní činnost chuligánských tlup...

Foglar hovoří řečí kluků a děvčat. Dovede získat jejich důvěru a vést je v přitažlivém spikleneckém ovzduší proti prostřednosti a lenosti, vést je k tomu, aby byli lepší.

Lepší než kdo? V tom je kámen úrazu. Lepší než ti, kteří nejsou iniciativní, kteří nechtějí na sobě nic aktivně měnit.“

Josef Stulík: „Jedním z nejsilnějších dojmů na mne zapůsobila kniha když Duben přichází. Příhody třídy v knize se plně vztahují k příhodám naší třídy. Máme násilníka Kroška i slabého Bílka, Fanka Jelínka i Ekrtu, je zde šplhoun Bacín s Levínovou partou, a tak bych mohl jmenovat všechny z knihy, jenom s pozměněnými jmény. Na této knize se projevuje Foglarova znalost mládeže.“

J. Halová: „Výchovná složka foglarovek neměla nikdy ráz mravokárného poučování, které většinu mladých lidí odpuzuje.“

J. Majer: „Foglarovy knihy na mne působily zvláštním kouzlem. Dýchalo z nich na mne něco, co jsem nacházel jen zřídka v knihách současných spisovatelů. Vždycky jsem byl překvapen, jak Foglar vystihuje, co mne jako chlapce zajímalo, vábilo, přitahovalo, čeho jsem se bál, co mi imponovalo, co bych rád dělal anebo prožil. Myslím, že v tom je celé ‚kouzlo‘ a ‚tajemství‘ Foglara. Po Vernovi, Setonovi, Mayovi, Cooperovi byl to Foglar, který mne přesvědčil, že i ta pravá romantika může být u nás v naší zemi. A říkal to takovým způsobem, že mu za to zůstanu navždy vděčen.“

MUDr. H. Eckstein: „Pokládám Foglara za jednoho z mých nejlepších učitelů. Učil tomu, co nebylo ve školních osnovách: čestnosti, pravdomluvnosti, otužování, bystrosti postřehu, odvaze, zdravému životu. V praxi naplňoval to, co teoretičtí pedagogové proklamovali heslem, učit hrou.“

Tohle všechno byly ovšem hlasy dospělých, které můžeme podezřívat, že je to pro ně jen sentimentální návrat do dětských let. Jenže ve stejné době sociologové provedli průzkum, co čtou učňové. A v jejich anketě to vyhrál na celé čáře právě Foglar. Výsledky ovšem nesměly být veřejně publikovány.

Další námitka – od diskuse ve Zlatém máji uplynulo přes čtyřicet let, na svět přišly nové dvě generace, doba se změnila, svět je naprosto jiný než v době, kdy Foglar psal své knihy. Čtou dnešní děti vůbec ještě foglarovky, zajímají je, mají na ně nějaký vliv?

Na tuto otázku můžeme hledat odpověď jednak na současném knižním trhu, jednak ve veřejných knihovnách, kde vedou statistiky o výpůjčkách. Stačí jediná návštěva v knihkupectví, abychom zjistili, že je tam řada foglarovek. Ale úplně všechny skoro nikde nenajdeme, přestože nakladatelství Olympia je stále znovu vydává a dotiskuje.

Dobrá, ale děti samy do knihkupeckých obchodů nechodí, knihy pro ně kupují rodiče a prarodiče. Podle toho nelze s jistotou říct, jaký ohlas mají foglarovky u dnešních dvanáctiletých chlapců a děvčat.

V liberecké nové, moderní knihovně je velké oddělení pro děti. Tam se dozvídám, že děti foglarovky (na počátku roku 2007) čtou,

1 když méně než v minulosti. Přes konkurenci Harryho Pottera a jiných reklamou na trhu prosazovaných současných světových autorů.

A ještě jeden výmluvný údaj – když po sametové revoluci znovu začala vycházet díla autorů dříve zakazovaných, zvítězila v soutěži o nejčtenější knihu roku nová, poslední foglarovka Modrá rokle.

Foglarovy knihy obstály v nejtěžší zkoušce – zkoušce času. Od doby, kdy Foglar začal psát svoje příběhy, četly je čtyři generace. Kde jsou dnes všechny ty dětské knihy z padesátých a šedesátých let, které tehdy tak chválil Václav Stejskal i jiní kritici? Většina z nich ve zkoušce času neobstála, zmizely nejen z knihkupeckých obchodů, ale většinou i z knihoven. A pokud v některé knihovně zůstaly, sedá na ně prach.

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

PATA TVŮRČÍ ETAPA
(1965–1971)

Zlatý máj Foglarovi cestu do významných pražských nakladatelských domů neotevřel, ale povzbudil redaktora brněnského nakladatelství Blok Jaroslava Nováka. Přišel za Foglarem a nabídl mu, že vydá jeho novou knížku. V roce 1965 se objevila v knihkupectvích Tajemná Řásnovka. Nestalo se nic, vedení státu mělo už jiné starosti se silící kritikou režimu, než aby volalo k odpovědnosti opovržlivého redaktora. Proto se o rok později dostala na knižní trh další nová foglarovka, Poklad Černého delfína, dopsaná před sedmi lety.

I když tyto dvě novinky nejsou lepší než příběhy, které napsal Foglar dříve, jejich úspěch byl nad očekávání velký. Čtenáři na umlčeného spisovatele nezapomněli, i po bezmála dvou desetiletích projeví o jeho dílo živý zájem. V dalších pěti letech vyšlo kromě Řásnovky a Pokladu i devět starých foglarovek. Za tu dobu dokázal napsat Jaroslav Foglar tři nové knihy! Všechna významnější nakladatelství najednou stojí o vydávání knih autora, o kterém se donedávna mluvilo tak hanlivě. Vedou je k tomu také důvody ekonomické. Foglarovky jsou bestsellerem. Kromě Bloku se na jejich vydávání podílí Mladá fronta, Olympia, Melantrich. Jen SNDK i po přejmenování na Albatros Foglara ignoruje. Zato nakladatelství, od kterého bychom to čekali nejméně – Naše vojsko – vydá další Foglarovu novinku, Kroniku Ztracené stopy; dokonce dvakrát, než po nedlouhém období tání a pražském jaru přijde místo úrodného léta – drsná zima!

Do Československa vpadly v noci 21. srpna 1968 tanky „spojenců“ z varšavského paktu, armády Sovětského svazu a jeho čtyř satelitů. Češi i Slováci tváří v tvář obrovské přesile sáhnou po jediné účinné zbraní, kterou se mohou bránit – po celé zemi se zvedne vlna nenásilného, gándhíovského odporu. Ale pak začne odpor slábnout, tlak sílit a všechno se vrací do starých kolejí. Změnu poměrů můžeme doložit i na foglarovkách. Olympia stačí ještě vydat druhou novinku, Dobrodružství v Zemi nikoho, ale už nestihne vydat třetí rukopis, Náš oddíl. Poslední foglarovky vyjdou v roce 1971 a pak jsou opět na dalších šestnáct let zařazeny do dlouhého seznamu zakázaných knih.

Ani ve čtvrtém a pátém tvůrčím období nepřestal Foglar psát oddílovou kroniku. I když v ní přibývá zápisů jiných členů Dvojky, Jestřáb má stále hlavní autorský podíl. Za tu dobu se kroniková knihovna rozrostla o více než čtyřicet svazků!

TAJEMSTVÍ ÚSPĚCHU FOGLAROVEK

Právě proto, že jsem v chlapeckých letech přečetl všechny foglarovky tehdy vydané, některé z nich opakovaně a Hochy od Bobří dokonce osmkrát, rozluštil jsem možná záhadu autorova fenomenálního úspěchu u dětí:

1. Foglarovy knihy se zabývají téměř výlučně světem dospívajících dětí.
2. Děj bývá zpravidla takový, že probouzí ve čtenáři iluzi: tohle přece můžu prožít taky!
3. Autor se staví na stranu dětí vždy, když se dostanou do konfliktu s dospělými.
4. Téměř v každé foglarovce jsou strašidelné kapitoly, při jejichž čtení naskakuje malému čtenáři husí kůže.
5. Záhady a tajemství vzrušují člověka v každém věku – a ty nechybějí v žádné knize tohoto autora.
6. Foglar dobře zná touhu mladých lidí po dálkách, neznámu.
7. Ve foglarovkách se hlavní nositelé děje sdružují do klubů, oddílů, tlup.
8. v mládí hraje velkou roli přátelství mezi vrstevníky. Foglarovky jsou často právě o něm.
9. Seton napsal, že děti potřebují mít před očima ideální vzor. Foglar tento požadavek plní ve většině svých knih.
10. Foglarovky vždy nabízejí program pro volný čas.
11. Součástí většiny příběhů jsou hry.
12. Robinsonské příběhy neztratily dodnes svou působivost. A letní stanový tábor je velká robinsonáda.
13. Čtenář má často možnost změřit své znalosti, dovednosti a schopnosti.
14. Na city dospívajícího působí poetické popisy přírody.
15. Foglar naučil své čtenáře vnímat kouzlo města, zejména jeho nejstarších částí.
16. v každé jeho knize je něco zvláštního, neobvyklého, bizarního, ať už je

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

to věc, zvyk nebo tradice.

17. Podobně jako pohádky nesou i foglarovky poselství mravních hodnot. Zlo v nich bývá poraženo, dobro vítězí.

18. Foglar má mimořádný smysl pro humor.

Jaroslav Foglar ve svých příbězích mistrně kombinuje tyto prvky a vytváří z nich neobyčejně přitažlivé knihy. Působí ovšem jen na mladé čtenáře, na ně mají foglarovky často téměř magický účinek. O tom se můžeme přesvědčit při každé veřejné debatě, která se o foglarovkách čas od času rozpoutá. I lidé zralí, inteligentní, sečtělí, s vysokoškolským vzděláním se bez rozpaků hlásí ke spisovateli, který byl kdysi dávno jejich nejoblíbenějším autorem. A hlásí se k němu veřejně bez ohledu na to, že třeba strží posměch kritiků, kteří měli tu smůlu, že nečetli foglarovky v klukovských letech nebo byli už ve dvanácti letech předčasně dospělí.

Ale vraťme se k jednotlivým bodům tohoto výčtu. Pokusím se svá tvrzení doložit přímo citacemi z jednotlivých knih.

Všechny Foglarovy příběhy se odehrávají ve světě, který děti důvěrně znají. To platí jak o jeho prvním díle, Hoších od Bobří řeky, tak o knize Modrá rokle, kterou napsal jako poslední. Děj je vždy zasazen do prostředí, v němž čtenáři žijí, městských ulic, školní třídy, kopců za městem. Hrdiny bývají chlapci mezi desátým až patnáctým rokem, to je věk, kterému Foglar nejlépe rozumí. Někdy se zdá, jako by se jeho vnitřní vývoj zastavil v tomto životním období. Snad právě v tom je tajemství jeho spisovatelského úspěchu, dovede se vžít do mentality pubertálních dětí. Jan Halas řekl, že foglarovky jsou knížky, které by napsal třináctiletý kluk, kdyby to uměl.

Foglar nikdy nezavádí své hrdiny do exotických krajů, vždycky prožívají vzrušující dobrodružství někde v Cechách, zpravidla v Praze a jejím nejbližším okolí (jen závěr Pokladu Černého delfína se odehrává ve slovenských horách na břehu Belé). Tato lokalizace vzbuzuje v dospívajícím čtenáři iluzivní dojem, že i on může prožít něco takového. Stará čtvrť s úzkými uličkami a tichými náměstíčky je v mnoha našich městech. Pokud nejsou stínadla tam, kde bydlím, mohu je objevit v sousedním městě. Do Sluneční zátoky putovali Hoši od Bobří řeky sice několik dní, ale nemůže to být dál než někde na Šumavě nebo v Jizerských horách. Tam je plno takových říček s křišťálově čistou vodou, na jejichž březích nestojí žádné lidské stavení. Tajemná Jezerní kotlina je nejspíš někde v pískovcových skalách Českého ráje nebo Děčínských stěn. Nebo snad v Českém či Moravském krasu? Mohl by to být také některý ze zatopených žulových lomů na Českomoravské vrchovině.

I když, se pak čtenáři nikdy nepodaří objevit Vonty ani Jezerní kotlinu, přece není zklamání tak velké. Při pátracích výpravách na něho zapůsobí kouzlo gotických, renesančních a barokních domů, křivolakých uliček, zešeřelých průchodů. Pozná, že koněpruské jeskyně nebo zatopený lom Amerika uprostřed lesů jsou stejně krásné a zajímavé jako místa v knihách Modrá rokle a Dobrodružství v Zemi nikoho. A šumavská Vydra nebo Jizera ve stejnojmenných horách si svou romantičností nezadají s Bobří řekou. Jdeme-li do těch míst se svými kamarády nebo skautskou družinou, můžeme si tam zahrát některou z her ve Foglarových knihách podrobně popsanych a sen o zajímavých příhodách se tak promění ve skutečnost.

Foglarovi je svět dospělých cizí, lhostejný, často i nepřátelský. Proto se jím ve svých knihách téměř vůbec nezabývá. Rikitan, Tapin nebo Salí, kteří vedou chlapecký oddíl a připravují pro něj strhující program, mají sice již mužný věk, ale čtenář je přijímá, jako by to byli jen o pár let starší chlapci. Když se klukovský hrdina příběhu dostane do konfliktu s dospělými, ať to jsou rodiče, učitelé, majitel domu nebo nemístně zvědavá sousedka, spisovatel stojí vždy na jeho straně a získává tím čtenářovy sympatie. Kdo by také neměl podobné potíže doma i ve škole! Copak i já se nesetkávám s nepochopením, netrpím různými zákazy stejně jako hrdinové mých oblíbených knížek?

„Víte přece, že většina velkých lidí se na vás dívá jako na uličníky, na darebné děti, na které platí jediné pohlavy a hrozby,“ říká Rikitan svým mladším kamarádům. „Ukažte těm přezíravým a nafoukaným lidem, že vy, chlapci, dovedete být právě tak užiteční jako oni a že na vás nemusí pořád pohlížet spatra...“ (Hoši od Bobří řeky, str. 78.)

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

Foglar rád na táborech a při vícedenních výletech vyprávěl chlapcům ze svého skautského oddílu strašidelné příběhy. Když se setmělo a všichni se uložili ke spánku, některý z chlapců obvykle řekl: „Jestřábe, vypravuj něco.“ A vůdce se nenechal dlouho pobízet, měl v zásobě spoustu historek, které od někoho slyšel nebo někde četl. Někdy povídal o tom, co sám prožil, po krátkou dobu totiž pracoval v soukromé informační kanceláři. V jeho vyprávění vždycky bylo něco tajemného, záhadného, vyvolávajícího pocit nebezpečí, ohrožení.

„Když se Pavel probudil, byla hluboká noc... Měl nepříjemný pocit, že ho probudil nějaký hluk..., jako kdyby někdo sahal z chodby na kliku u dveří... Klikla se pohnula. Zvolna a hrůzně. Pavel se ji marně snaží udržet ve vodorovné poloze, opět a opět nějaká nezměrná síla ve tmě chodby mačká přes jeho odpor kliku dolů a snaží se otevřít dveře. A pak uslyší podivný, dutý hlas:

Tu knihu. Tu knihu chci. Ukázat cestu. Jak se tam jde? Tam k jezeru chci. Chci vidět kříž.“

To se v příběhu o velkém přátelství, nazvaném Chata v Jezerní kotlině, blázen Dernet dobývá v noci k Zemanům do bytu a chce po

Pavlovi Ludvovu knihu, kde je zakreslený plánec cesty do Jezerní kotliny.

I když se nám to zdá divné, děti strašidelné povídání rády poslouchají.

Představte si, že tyhle věty čte malý kluk večer v posteli a je třeba taky doma sám jen s maminkou jako Pavel Zeman. Na žebra mu brnká strach a najednou si není jistý, že večer zamkne dveře. A tak se ptá maminky, zamkla jsi? Sám by teď nešel za nic na světě do temné předsíně.

Strach možná děti příjemně vzrušuje. Nebo je četba hororů jakýmsi očkováním proti skutečnému strachu?

Ať je to tak nebo tak, je jisté, že si Foglar při opakovaném večerním vyprávění strašidelných příběhů uvědomil, jak jsou působivé, a využíval je velmi často při psaní knih. Skoro v každé foglarovce jsou kapitoly, nad nimiž mladí čtenáři pocítují příjemné mrazení. Třeba když jdou Hoši od Bobří řeky na důkaz své odvahy za tmy k močálu. Nebo když chlapci z Devadesátky vykopávají v noci truhlu, v níž je uložena lebka. Hrůzu nahání chlapcům v Přístavní čtvrti muž, který má znetvořenou hlavu. Skutečně děsivé scény se odehrávají v knize Chata v Jezerní kotlině. Jak autor tyto motivy zpracovává, aby byly co nejúčinnější, ukazuje úryvek z kapitoly Přízrak ve vikýři.

Za tajemné noci blíží se bouře. Vzduch je naplněný podivnou, zneklidňující vůní. Ve tmě prudce šumí stromy a vítr se vzdmáhá, sténá a hučí. Pavel Zeman se chce podívat k Ludově skryši na půdě:

„Pavel se na chvíli zastaví na prvním schodu. A jak tak stojí, jeho pohled jede vzhůru do černé výšky, až tam k vikýři pod střechou, kudy Ludva vcházel na půdu.

A vtom jako by se tam nahoře něco pohnulo! Blýská se! A v té sinavé záři Pavel hledí vzhůru, přimražen hrůzou. Tam nahoře se cosi nevýslovně ohyzdného šklebí a chechtá..., to neznámé se najednou pohybuje s kočičí obratností po schůdkách k němu – k němu – k němu! Pavel vykřikne a jeho jediná myšlenka v tom děsu je utéci, utéci!“ (Chata v Jezerní kotlině, 77.)

Psál Foglar všechny strašidelné kapitoly opravdu jen proto, aby víc zaujal čtenáře? Nebo byly neoddělitelnou součástí jeho vnitřního života? Spíš se přiklání k druhé možnosti. Jeho život v poklusu obsahuje hodně vzpomínek na chvíle, kdy smrt kráčela kolem něho velmi blízko. V mnoha jeho knihách hraje smrt významnou roli. Deník mrtvého vynálezce létajícího kola Jana Tleskače stojí na počátku dramatických dějů stínadelské trilogie. V Jezerní kotlině se zabil pádem ze skály Venda Jílek. Dobrodružství v Zemi nikoho přivede chlapce v poddolovaném terénu k místu, kde se propadla podlaha staré chatrče a při tom zahynul sběratel zkamenělin, který tu měl svou základnu. V Devadesátce skončí výprava španělského dobrodruha smrtí Alvareze a jeho druhů. Foglarovky nejsou rozhodně jen sladká idylická četba zakončená happyendem.

Foglar rozuměl klukovské duši. Tu odedávna přitahují všechny záhady a tajemství. Kdo se skrývá za tajemnou Zelenou příšerou? Komu jsou určeny záhadné světelné signály vysílané za tmy? Co znamenají ta dvě divná, cizokrajně znějící slova Fan-tan? Kde je jeskyně obřích trilobitů? Kdo a proč postavil u skalní stěny v Jezerní kotlině dřevěný kříž? Co je v Ludově Zavřené knize?

Tajemství tří, Prozrazené tajemství, Výměna tajemství – hned ve třech kapitolách Pokladu Černého delfína nachází čtenář příslib něčeho neobyčejného. Vzhůru do tajemného prostoru, Záhadné světlo ve věži, Záhadná noční příhoda – tři titulky z obsahu knihy Strach nad Bobří řekou. Alvarezovo tajemství vzrůstá, Tapin poodhrnuje roušku tajemství, Tajemný pomocník – tři názvy kapitol v

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Devadesátce. Záhadné zmizení Oldy a Minka, Tajemství modré hlíny vypátráno, Záhadný nález – kapitoly v Modré rokli. Někdy jsou ta fantazii podněcující slova přímo v názvu knihy: Záhada hlavolamu, Tajemství Velkého Vonta, Tajemná Řásnovka a mladý čtenář je otvírá s dychtivým očekáváním. Vyprávění o příhodách Rychlých šípů je záhadami a tajemstvím přímo nabito! Jak skončil život Jana Tleskače? Co ukrývá hlavolam zvaný ježek v kleci? Kdo je tajemný „M“?

Mohl bych pokračovat ještě dlouho v tomto výčtu. Jsem přesvědčen, že právě časté vyprávění o věcech záhadných a tajemných má velký podíl na mimořádném čtenářském úspěchu foglarovek.

Touha po dálkách, neprozkoumaných končinách je příznačná pro klukovskou duši. Dálky asi přitahují i děvčata, ta mají obzvlášť ráda místa dalekých rozhledů. Kolikrát je o této touze řeč v Hoších od Bobří řeky!

„Vzduch voněl ještě více jarem a jakási divná touha vábila hochy pryč z ulic, někam tam za městské hradby, daleko, do těch modrých kopců, které bylo vidět za jasných dnů.“ (str. 14)

„A hochům se zase leskly oči touhou rozběhnout se tam do červeného kraje, do kopců v růžové mlze a zažít tam něco velikého, krásného, co ještě nikdo nezažil.“

Rikitane, pojď, pravil tiše vilík, pojď, půjdeme v neděli hned časně ráno – tam daleko, a mávl k ozářeným kopcům, kde již začaly vystupovat stíny.“ (str. 19)

„Vím, hoši, o jednom krásném, zapomenutém kraji, začal zvolna a tajemně Rikitane. Je daleko od našeho města. Železnice tam nevede, ba ani silnice, a človíčka tam v okolí široko daleko není. Museli bychom tam jít několik dní.“

Je to kraj lesů, kopců a skal. Divoký, liduprázdný a zanedbaný, ale krásný!“ (str. 84)

Tahle foglarovka končí slovy:

„A všichni cítili, že to vše je jen předzvěstí mnoha dalších krásných příhod a dobrodružství, jež na ně čekají tam někde daleko, kam slunce chodí spát a kam večer plují barevné mraky, víte – tam někde daleko – daleko – tak velmi daleko...“ (str. 193)

K nejčastěji citovaným Foglarovým textům patří několik slov z krátkého článku, který nejdříve otiskl v časopisecké rubrice Z Bobří hráze a později jej uveřejnil jako vlastní rukou psaný frontispis v Kronice Ztracené stopy: „Pojď se mnou tam, kde nebe je vysoké a modré a kde oblaka bílá rychleji než kde jinde plují. Slyšíš tu píseň větrů v korunách borovicí Slyšíš tu píseň dalek závratných?...“

Tam kdesi v neurčité dálce je Foglarova Sluneční zátoka, Jezerní kotlina, Jezerní kraj, Modrá rokle, Daleký palouk, Zlatonosná říčka.

Foglarovky tak chlapeckou touhu po dálkách uspokojují a přitom ji v klukovské duši posilují.

O tom, jak blahodárný účinek měly právě v tomhle směru, mohu podat osobní svědectví. Foglarovi jsem vděčný za to, že mě naučil chodit do přírody. I kdybych si z nich neodnesl nic jiného, i tak by to byla veliká služba, kterou mi prokázal.

Člověk je stádní tvor a zejména v době dospívání se potřebuje zařadit do některé tlupy. Foglar této potřebě velice dobře rozumí.

„Z vaší řeči, hoši, poznávám,“ začal Rikitane, „že se vám dnešní výprava líbila. Nemusí to tedy být naše výprava poslední. Mohli bychom jich dělat více a vůbec, mnoho a mnoho věcí ještě jiných...“

„Můžeme utvořit nějaké takové sdružení, které by se nikdy nerozešlo,“ navrhl největší z hochů.

„Bylo by to nádherné. Sprátelili jsme se tak, jako bychom se znali už několik roků.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 32.)

Téměř ve všech foglarovkách je popsán vznik nějakého kolektivu a jeho činnost. Nejčastěji klubu. Skupinka dětí z jednoho domu vytvoří klub v Historii Svorné sedmy. Klub hraje významnou úlohu v knihách Dobrodružství v Zemi nikoho, Tajemná Řásnovka, Modrá rokle, Kronika Ztracené stopy. A celá stínadelská trilogie vypráví o dobrodružstvích legendárního klubu Rychlé šípky.

V knihách Boj o první místo, Pod junáckou vlajkou, Devadesátka pokračuje, Strach nad Bobří řekou, Tábor smůly jsou hlavní osoby příběhu členy skautského oddílu.

Téměř v žádné foglarovce nechybí obraz přátelských vztahů, dva protagonisté

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

příběhu bývají spojeni silným citovým poutem. To je v době puberty normální jev. Přímo vzorovým příkladem chlapeckého přátelství je chování dvou hlavních postav v knize Chata v jezerní kotlině. Pavel Zeman a Ludva Grygar žili dost osaměle, dokud se nesetkali na břehu těžce dostupného jezírka obklopeného skalami. Ludva, který píše do Zavřené knihy příhody vymyšleného indiánského kmene, řekne Pavlovi:

„Uzavřeme tedy přátelství.“ Usmál se svým nenapodobitelným způsobem a dodal tónem, kterého použil již předtím, když mluvil o bílých raccích nad vodami, a který připomínal tón, jímž se citují úryvky z nějaké významné knihy:

„Nechť srdce naše v bratrství se spojí a cesty nic zlého nezkříží a nerozdvojí. To si slibujeme, to si slibujeme!“ (str. 36)

Stejně vzácné přátelství spojuje chlapce ve skautském oddíle.

„Na táboře tehdy Láda se Skukúmem podali obraz nejkrásnějšího a nejvzornějšího kamarádství, jaké jsem kdy mezi dvěma hochy poznal.“ (Pod junáckou vlajkou, str. 45.)

To není autorova fikce, ale záznam skutečnosti. O vztahu těchto dvou členů Foglarovy Dvojky se totéž dočteme v oddílové kronice.

Stejně pevné přátelství spojuje Jiřího Dražana a Ládu Vilemína v Přístavní čtvrti, Lubora Klementa a Vojtu Řezinu v knize Když Duben přichází, Standu s Lojzkem v Pokladu Černého delfína, Jirku s Vilíkem v Hoších od Bobří řeky a další chlapecké dvojice.

Kdo je ve styku s dětmi, dobře ví, jak rády napodobují druhé. Již Komenský si tohoto povahového rysu všiml a napsal o dětech, že „jsou to opičátka“. Jejich vzory mohou být dobré i špatné. O tom, jak neblahý vliv mívají vzory negativní, napsali psychologové stovky studií, založených zejména na rozborech televizních programů a jejich účinku na mládež. Kritikové často Foglarovi vytýkají, že ve svých knihách a kreslených seriálech staví chlapcům a děvčatům před oči neskutečně dokonale hrdiny.

„Jiří měl tedy opět důvod, pro který mohl chodit do tajemné Přístavní čtvrti. Měl tam přece kamaráda! Vzorného, čestného, obdivuhodného kamaráda! ... Jiří tajně Ládu pozoroval všemi smysly. Tajně proto, aby Láda nepoznal, jak se mu obdivuje. Láda ho přiváděl do úžasu svými myšlenkami i nápady. Svým uhlazeným vystupováním. Byl štíhlý a mrštný. Ládovo tělo bylo dokonale rostlé a krásně vypěstěné.“ (Přístav volá, str. 82.)

„Hezký jedničkař Fanek Jelínek, kterého celá Bedna zaslouženě obdivovala a zbožňovala..., měl pro každého nějaké laskavé slovo a úsměv. I ti nejvzpornější a nejšpatnější hoši vždy tak nějak změkli a zjemněli, když s ním měli promluvit.“ (Když Duben přichází, str. 10.)

„Luděk..., vážný, tichý hoch, někdy až smutný. Působil jakýmsi vznešeným dojmem... Když s hochy mluvil, díval se jim zprámo do očí. Všichni hoši – i ve škole – ho měli rádi; třebaže byl stejně starý jako oni, zdálo se jim, že nad ně vyniká. U Luděka nevěděli dobře, čím na ně tak působí. Byla to jemnost jeho povahy a jeho uhlazené způsoby. Nikdo nemohl říci, že by ho slyšel mluvit neslušně nebo vůbec dělat něco, co správný hoch dělat nemá.“

Věděl se o něm, že je ve třídě prvním žákem. Nikdy se doma nijak zvlášť nepřipravoval na školu, a přece mu šlo učení hravě. Byl to jeden z hochů, kteří jsou určeni k tomu, aby šířili ušlechtilost mezi ostatními hochy, a ke kterým i nejhrubší chlapci cítí potají jakousi úctu a obdiv.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 37.)

Dospělým čtenářům připadají tyto postavy černobílé, ploché, mají málo prokreslené charaktery. Nejvíce jim vadí „ideální hoši“ popisovaní v předcházejících úryvcích z Foglarových knih. Takové andělské povahy přece v životě nikdy nepotkáme! Ty se mohly zrodit jen ve fantazii špatného spisovatele! Kromě toho pojem „kladný hrdina“ dokonale zdiskreditovali spisovatelé v době, kdy u nás vládl totalitní režim.

Kritici mají pravdu v tom, že takoví chlapci, jako je Luděk z Hochů od Bobří řeky, Fanek Jelínek z Dubna, Láda Vilemín z Přístavu nebo Alexej Dostál z Rásnovky a Mírek Dušín ze seriálu o Rychlých šípech nikde neexistují. Zapomínají však na to, že hrdinové v knihách mívají zpravidla mimořádné vlastnosti a schopnosti, někdy i něco nadlidského, aspoň v příbězích dobrodružných. Vzpomeňte si na ušlechtilé indiány z knih Mayových nebo Cooperových, na hlavní postavy z románů Julesa Verna. Světlé postavy ve foglarovkách českým mladým čtenářům kupodivu nikdy nevadily. Přijímají je stejně jako jejich antipody Kováče, Ekrtu, Kluky z Michalovy bandy, Bohouše a Štětináče. A nejspíš se těm vzorným chlapcům obdivují, protože jim autor nepokrytě straní, a poměřují jimi i své chování.

Dospívající děti hledají často odpověď na otázku: co mám dělat? Generace dnešních dědečků a babiček ji pocítovala asi mnohem bolestněji než jejich vnoučata. Ještě před šedesáti lety většina dětí měla omezený výběr zábavy – především četbu a toulání po ulicích. Naštěstí tehdy vycházely foglarovky, které měly stejně napínavý děj jako mayovky nebo vernovky a navíc v nich podnikavý kluk i děvče našli podněty k zajímavé činnosti. Co dělali hlavní hrdinové Foglarových knih, bylo – nebo se aspoň zdálo být – dostupné každému, kdo o to stál. Životní zkušenosti dětí jsou úměrné jejich věku. Foglar toho zažil a poznal mnohem víc než třináctiletý kluk. Hrdinům svých příběhů připisuje svoje představy a zkušenosti a tím působí na mladé čtenáře jako jejich „programátor“.

Podle Hochů od Bobří řeky začaly tisíce mladých čtenářů lovit bobříky. Chata v Jezerní kotlině, Dobrodružství v Zemi nikoho i další foglarovky podnítily mnoho dospívajících k pravidelným výpravám do přírody. A program, jaký dvanácti chlapců připravoval Rikitan, stal se modelem nejen pro vedoucí skautských oddílů, ale i jiných organizací mládeže.

O Foglarově stínadelské trilogii můžeme bez nadsázky říct, že díky jí mnoho dětí začalo vnímat zvláštní atmosféru starých městských čtvrtí. Kolik objevitelských výzkumných výprav do nich čtenáři podnikli! Vraceli se tam stále znovu, přestože je nikdy nepotkalo žádné z těch dobrodružství, jaké tam zažívala pětka z klubu Rychlé šípy. Při pátrání po zrušeném kostele sv. Jakuba a podzemní chodbě však nacházeli jiné, stejně zajímavé, tajemné a hlavně skutečné objekty – památné stavby, z nichž dýchá staletá minulost, katakomby pod středověkým náměstím, stromy stejně zvláštní jako ginko. Kdo se v mládí díky Rychlým šípům naučil vnímat kouzlo starých čtvrtí, kostelů s jejich zvony, tichých náměstíček, kde se zastavil čas, našel program na dlouhá léta – výpravy do městských památkových rezervací.

Když na počátku čtyřicátých let minulého století v Záhadě hlavolamu začal Mirek Dušín s kamarády vydávat časopis Tam-tam a parta ze Dvorců konkurenčního Sběrače, nebyla snad jediná školní třída, v níž by skupina nadšenců nezačala psát podobný časopis, obvykle v jediném výtisku, s originálními barevnými ilustracemi. Jen v naší třídě se postupně objevily takové časopisy tři: jeden se jmenoval Vlčák, druhý Střela, další v rákosí (ten psal a zdobil kresbami klub, který si říkal Žabáci).

Foglar se nebál vkládat do děje návody k činnosti – a mladé čtenáře to zřejmě neodpuzovalo. Často podle nich začali něco dělat. Přístav volá je přiměl, aby se snažili zlepšit svou tělesnou zdatnost. Jistě víme z vlastní zkušenosti, jak neochotné děti provádějí ranní rozcvičku. Přimějeme je k ní nanejvýš na letním táboře. Nikdy jsem neslyšel od žádného spolužáka ani kamaráda z ulice, že by cvičil doma a dobrovolně – dokud nevyšla foglarovka Přístav volá. Jedna z hlavních postav v ní udivuje svou tělesnou zdatností.

„Láda byl stejně starý jako Jiří... Byl štíhlý a mrštný..., každý jeho sval byl jako z oceli... Nebylo jediného sportu, který by neovládal... Ještě než ráno odcházel do školy, vždy doma čtvrt hodiny cvičil. Měl celý cvičební systém...“ (Přístav volá str. 83.)

Jeho kamarád Jiří Dražan se Láďově zdatnosti tajně obdivuje a začne ho při cvičení napodobovat. A nejednoho čtenáře tím povzbudí, aby se také podíval do zrcadla a začal něco dělat pro zlepšení své fyzické kondice. Zejména když to autor popisuje tak naléhavě.

„Láda cvičí každý den, venku i doma, psal si Jiří, ...a nic mu není dost obtížné! Dokáže všechno líp než já! Vyšplhal mnohem rychleji než já na sloupy v přístavu. A zdá se mi, že také dovede rychleji běžet. Rozhodně nedokáži vyskočit na ty čtyři schody v jeho ulici jako on... Ale chci ve všem Ládu dohonit!“ (Přístav volá, str. 87.)

Zvlášť cenným podnětem k pestré činnosti byla (a možná dosud leckde je) Foglarova myšlenka čtenářských klubů. Záhada hlavolamu, Stínadla se bouří, Tajemství velkého Vonta, Dobrodružství v Zemi nikoho, Tajemná Řásnovka, Modrá rokle, Historie Svorné sedmy – to jsou příběhy, v nichž hraje hlavní roli klub složený z dětí, vyvíjející zajímavou činnost i bez dospělého vedoucího. A Kronika Ztracené stopy už není beletrie, ale návodný program napsaný přímo pro takové kluby.

Kolik děvčat i chlapců začalo dělat svůj vlastní herbář podle kytičkářova příkladu v Hoších od Bobří řeky! Kolik klubů, družin, oddílů začalo psát podle foglarovek svou kroniku! A Zavřená kniha, do níž zaznamenával Ludva Grygar vymyšlené příběhy indiánského kmene Krí, inspirovala nejednoho čtenáře, aby se sám pokusil něco vyprávět druhým. I já jsem byl mezi nimi.

Mohl bych uvést ještě mnoho dalších příkladů, jak foglarovky pomohly čtenářům najít zajímavý program pro volný čas.

Foglar věděl, jakou roli mají v každodenním životě dětí hry. Dlouhá léta vedl skautský oddíl a připravoval program schůzek i výletů do přírody. Z vlastní praxe tak poznával, že chlapce nejvíc zaujme hrou. Vyzkoušel jich stovky a sám mnohé vymyslel. V tom byl skutečný mistr. I tu nejprostší hru uměl podat tak lákavě, že se do ní členové jeho oddílu pouštěli s velkou chutí. A když je pak popsal v některé ze svých knih, dokázal ve čtenářích probudit prostou větou touhu, aby si něco podobného mohli také zahrát:

„Sázím se, že jste tohle ještě nikdy nehráli.“

A než uvedl podrobnější pravidla hry, umocnil účinek slovy:

„Sali jim pověděl o takové hře, že již při vyprávění hoši nedočkavě vstávali, netrpěliví a dychtiví.“ (Boj o první místo, str. 77.)

Způsob, jakým většinu svých her Foglar uváděl, měl silný motivační účinek. Vymyslel k nim úvodní příběh, kterému říkal poněkud nepřesně „legenda“.

„Kteréhosi dne večer,“ řekl Tapin tajemně ztlumeným hlasem, „dorazil do pohraničního městečka na divokém západě těžce zraněný indián, a dříve než zemřel na prahu šerifova domu, učinil toto prohlášení: Daleko od města, ve Zlatém údolí, je šest zlatodolů s ohromnými ložisky zlata...“ A skautský vůdce dál vypráví v knize Pod junáckou vlajkou na str. 63 příběh, který může dospělý čtenář vnímat jako epizodu z rodokapsu. Mladý chlapec ji však čte se stejným zájmem jako některou z Londonových aljašských povídek.

Neobyčejný úspěch knihy Devadesátka pokračuje, první foglarovky napsané po druhé světové válce, můžeme připsat Alvarezovi. Stejnojmenné hře, která udržovala skauty z 90. oddílu v napětí od jara až

do konce letního tábora. Byl to vlastně řetěz drobných závodů, soutěží a úkolů spojených dobrodružným příběhem. Tato dlouhodobá hra čtenáře tak zaujala a nadchla, že ji mnohé oddíly sehrály na výletech a letních táborech. Stala se modelem, podle kterého v dalších letech vznikly desítky podobných her, rozdělených na řadu etap, podložených vymyšleným nebo z některé knihy převzatým dějem. Ačkoli Foglar popsal Alvarezovo dobrodružství již v roce 1946, vlna zájmu o tento nový druh her dodnes neopadla.

Hlavní děj Tajemné Řásnovky se točí kolem stolní deskové hry, pro kterou autor zvolil tajemně znějící jméno Fan-tan. Četl kdysi knihu, jejíž děj se odehrával v Číně a v níž byla zmínka, že Číňané mají rádi hru s tímto názvem. Foglarovi ta dvě záhadná slova uvízla v paměti, a když psal Tajemnou Řásnovku, užil je pro hru, kterou stvořil ve své fantazii. Popsal ji ovšem nejasně a mnozí mladí čtenáři žádali Jaroslava Foglara o přesná pravidla. Dostávali však vyčerpávající odpověď. Čínská hra, o níž je v knize zmínka, se ve skutečnosti jmenuje fan-tam a je to hazardní hra s mincemi.

Daniel Defoe se zapsal nesmrtelně do dějin literatury svým románem Robinson Crusoe. Příběh boje osamělého trosečníka o holé přežití na pustém ostrově uchvátil miliony malých i velkých čtenářů. Je to vlastně vyprávění o věčném zápasu lidí s tvrdými životními podmínkami. Zvítězí v něm jen ten, kdo prokáže samostatnost a soběstačnost. Foglar využívá robinsonského motivu v mnoha svých knížkách. Vždyť letní tábor je skutečná robinsonáda, jakou může prožít každý kluk i v české krajině! Musí to však být tábor bez dospělých placených zaměstnanců, kde si chlapci nebo děvčata dělají všechno sami. Hned po příjezdu na prázdnou louku se musí postarat o střechu nad hlavou, nakácet v lese soušky a postavit stanovou podsadu. Doma dostávají jídlo hotové na stůl, tady si je musí uvařit.

Hoši od Bobří řeky prožívají robinsonský příběh ve Sluneční zátocě, skauti z Devadesátky na břehu Vydří říčky, mladí turisté v Pokladu Černého delfína pod Krivánem. A i když taková robinsonáda znamená práci, někdy v nesnesitelném letním parnu, jindy za trvalého deště, pro čtenáře je to napínavé čtení. Jak Jirka s Vilíkem, Mirek Trojan a Standa Melichar v této tvrdé zkoušce obstojí?

Dospívající chlapci rádi měří své síly se svými vrstevníky. Obvykle v prostých závodech – kdo doběhne dřív k určenému místu, doskočí dál, zasáhne kamenem cíl. Častou zkouškou zdatnosti bývá obyčejná klukovská pranice. Foglar

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

dobře zná tento rys dětské mentality a v knize Hoši od Bobří řeky předkládá třináct testů, na nichž si každý bez ohledu na věk může ověřit svou všestrannou zdatnost. Ještě než začne vyprávět příběh o Rikitanovi a jeho mladých kamarádech, osloví čtenáře jako svého důvěrného přítele:

„Haló, kamaráde, chtěl bys vědět, co v tobě vězí? Chceš se přesvědčit, jsi-li vzorný, obdivuhodný chlapec, jakých je málo, či jenom obyčejný hoch, který nikdy nic nedokáže? Můžeš se to dozvědět! Změř svou odvahu, dovednost, vytrvalost, sílu a všech třináct vlastností, které má mít pořádný chlapec. Změříš je tím, že se pokusíš dokázat to, co dokázali Hoši od Bobří řeky v této knize. A uvidíš potom, jsi-li i chlapec, jako byli oni, nebo jen líný pecivál a strašpytel, který se večer bojí jít do sklepa nebo na půdu. Pušť se do toho vesele a odvázně! Skoč do toho rovnýma nohama! Nechceš přece být zbabělcem, který umí jen knihu přečíst, ale sám nic neprožije!“

Předmluva naprosto neobvyklá, podněcující zvědavost. Příběh, který pak vypráví, motivuje i čtenáře, aby si ověřili svou vlastní všestrannou zdatnost na různých zkouškách. Autor je přesně popisuje a dává tím čtenáři možnost aktivní spoluúčasti. To je těch „třináct bobříků“. Foglar dává svým čtenářům příležitost, aby vyzkoušeli nejen svou zdatnost tělesnou, ale i duševní a mravní.

Když se na Foglarovy požadavky podíváme zblízka, mohou se nám zdát jako nevyrovnaný soubor úkolů různé kvality a závažnosti. Vedle opravdu nesnadných důkazů sebeovládání jsou tu prostinké tělocvičné zkoušky. Osmý bobřík vyžaduje, abychom vydrželi mlčet celých čtyřadvacet hodin. Pravidla hry nedovolují vyhýbat se lidské společnosti. Nevydat ze sebe den a noc ani hlásku dokáže jen málokdo. Ve srovnání s tím je druhý bobřík směšně lehký, ze vzdálenosti deseti kroků máme zasáhnout metrový čtverec nejméně osmdesátkrát ze sta pokusů. Pokud se nám to nepodaří, můžeme se o to pokusit hned znovu, a třeba desetkrát.

Z třinácti bobříků čtyři testují tělesnou zdatnost (kromě házení kamenů je to pět shybů na hrazdě, plavání a lehkootletický trojboj – běh na krátkou trať, skok do dálky a skok do výšky). Jeden je zaměřený na znalost rostlin, jeden na manuální zručnost, jeden od nás vyžaduje, abychom si věděli rady v situacích, kdy lidem hrozí vážné nebezpečí. Čtyři další vyžadují sebeovládání (bobřík mlčení, hladu, odvahy a samoty). Poslední dva jsou zkouškou charakteru (bobřík dobrých činů a ušlechtilého chování).

Hoši od Bobří řeky se dočkali po padesáti letech pokračování. V druhém dílu, nazvaném Strach nad Bobří řekou, je dalších třináct bobříků. Ale jak už to bývá, opakovaný nápad čtenáře tak nezaujme, proto ohlas nebyl tak spontánní a silný jako u dílu prvního.

Foglarovky jsou plné drobných poetických obrázků z přírody. Čtenář těmto lyrickým pasážím nevěnuje zvláštní pozornost, ale zapadnou do jeho podvědomí. Teprve když vezme některou z Foglarových knih po letech, až dospěje a dozraje, s úžasem zjišťuje, že právě ty krátké popisy barevných západů slunce, plujících oblaků, měsíčních nocí, zpívajících peřejí formovaly jeho vztah k přírodě. Jsou již v první Foglarově knize:

„V dálce už večer doléhal. Větrík přinášel vůni kvetoucích luk. Tu a tam někde vyskočilo do šera žluté světélko. To na samotách rozsvěceli. Sedmikrásky se už zavíraly a včely přestaly bzoučet na jitroceli. Lesy v kopcích zmodraly, pak zšedly, až zmizely docela. Na potoce začaly kuňkat žáby v rákosí. Vše usínalo v záři červánků.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 56.)

„Tajemná noc se klenula nad krajinou. Větrík ovíval tváře hochů, rozpálené ohněm, a zanášel sem vůni otav z dalekých luk. Sýček chvílemi zahoukal z černého stínu... Na řece temně hučel proud...“ (str. 175)

Ale i v jiných knihách Foglar kreslí drobné přírodní obrázky.

„Oheň dohořival, nad krajem visela tichá noc plná hvězd a zelená říčka hučela své vodní písně přes omleté balvany.“ (Poslední slova v knize Poklad Černého delfína.)

„Babí léto plulo do dálek, jeho stříbrná vlákna se hochům zachycovala na šatě i na obličejích. Jezerní kotlina tonula v podzimním slunci, bílé skály se ostře rýsovaly v jeho záři. A tam nahoře, kde končily vrcholky skal a stromů, tam v té modré výši letělo nebe s průsvitnými mrakovými závoji, rychle, tiše a někam daleko. Vítr hučel a ve stromech šumělo... Pavel vzal do ruky podivnou fialovou květinku, vnitřek zvonkovité korunky vyplňovaly oranžové blizny. Vydávala silnou, omamující vůni a měla kolem v trávě tisíce sestřiček, kam jen oko

pohlédlo.“ (Chata v Jezerní kotlině, str. 145.)

„Na nebi zářily myriády hvězd. Z protějšších břehů vonělo seno i pozdní tráva a jetel. Peřeje temně hučely svou stříbrnou píseň. Když k nim oba hoši došli a pozorně se zaposlouchali, poznali, že ta píseň se skládá z nespočetného množství všelijakého zurčení, každý splávek u každého kamene v řece zpíval sám, některý hluboce, jiný vysoce, podle polohy kamene a podle proudu vody, který se do něho opíral.“ (Devadesátka pokračuje, str. 184.)

V dobrodružných románech pro mládež takové lyrické texty téměř vůbec nenajdeme. Proč je nacházíme tak často ve všech foglarovkách? Především proto, že autor sám přírodu citlivě vnímal. Od nejútlejšího dětství měl silně vyvinutý smysl pro barvy a vůně. Často popisuje oblohu při západu slunce:

„Byl právě takový krásný soumrak jak tehdy, kdy k nim do Staré čtvrti přišel Rikitan poprvé.

Červánky zaplavily krajinu. Nebe hořelo nache. Vše bylo plné červených stínů, střechy domů i trávy v hradbním valu.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 19.)

„Na chvíli se znovu mlčky zahleděli do kraje, oslnění září zapadajícího slunce. Kraj fialověl, temněl, skaliska, stromy i pahorky vrhaly dlouhé podivné stíny a oni nemohli od té barevné podívané odtrhnout oči.“ (Dobrodružství v Zemi nikoho, str. 40.)

„Slunce zapadá. Krvavá zář mění barvu do fialová, stěny skal se barví šarlatem. Z Jezerní kotliny vystupují šedomodré stíny. Nebem se táhnou zlatisté závoje, roztrhané šlahouny slabých par.“ (Chata v Jezerní kotlině, str. 64.)

Zvláštní zálibu Foglar nachází v měsíčních nocích. Vytvořil dokonce jakýsi kult úplňku. „Veliký bílý měsíc v úplňku stoupal po nebi a jeho kouzelný svit zaléval kraj. Hoši si pomalu začali vidět navzájem do tváře; v měsíční záři byli všichni bledí jako půlnoční zjevení. Strašidelné stíny se dloužily za nimi. A Rikitanova píseň zapadala do tohoto bílého tichého večera jako barevná kouzelná pohádka do snů malého chlapce.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 38.)

I v jiných foglarovkách najdeme podobné obrazy měsíčních nocí.

„Už vychází – podívejte se!“ zvolal najednou Denny. To už se obzor nad černými obrysy borovic tajuplně rozsvétlil do žlutavé záře a v jeho středu se zableskl cíp úplňku. Všichni hoši v ta místa zírali jako očarovani, nikdo nepromluvil... A v tom žlutavém středu se poznenáhlu zjevoval měsíc v úplňku jako velký oslnivě bílý disk. vznášel se nad borovicemi výš a výš, až se vyhoupl nad stříbrně ozářenou krajinu – a pak plul po nebi a majestátně se zhlížel v klidné vodní hladině.

Na všechny chlapce působilo to zvláštní světlo hluboce a mocně jako nějaká pohádková scéna. Báli se promluvit, aby neporušili to posvátné kouzlo. (Modrá rokle, str. 141.)

V knize Chata v Jezerní kotlině Ludva Pavlovi slibuje, že mu odhalí tajemství Zavřené knihy:

„Až luna bílá v úplňku kraj v stříbro promění, v ten večer já své tajemství ti zjevím.“ (str. 37)

„A večery jsme prozpívali na táborovém náměstíčku, oslepeni a okouzleni požárem červánků. A pak jsme se ještě vydali na protější kopec podívat se do usínajícího kraje, na samoty v dálkách s červenými světélky, na tmící se loučky s rybníky a lesy... A když začal měsíc dorůstat a měnit večery ve stříbrné pohádky..., sedli jsme si pod ztichlé borovice a pozorovali stíny a měsíční dráhu.“ (Pod junáckou vlajkou, str. 45.)

Foglar měl rád pražské Staré Město a dovedl je popsat tak, že naučil vnímat kouzlo historických čtvrtí i mladé čtenáře, kteří obvykle ještě nemají pro dávno minulé pochopení.

„Okna obrácená k západu hořela. To červánky se odrážely ve skle. věže kostelů, vyčnívající k nebi z úzkých uliček staré čtvrti, zářily jako červené zlato. Večerní zvony slavnostně vyzváněly klekání. V ulicích tu a tam do večerního šera probleskla první nazelenalá světla plynových lamp a zhasínala ve větru.“ (Hoši od Bobří řeky, str. 12.)

„Do ulic padly podivné stíny a namodralé šero. A zase se ulice rozdělila na dvě části: jednu potopenou do tmy, druhou stápějící se ve svitu vycházejícího úplňku... Přišli na malé náměstíčko, liduprázdné, s vodní kašnou uprostřed. Tonulo v měsíční záři a tvář úplňku se zhlížela v klidné hladině vody v kašně.“ (Chata v Jezerní kotlině, str. 41.)

Stínadla, starou čtvrt, do které se Rychlé šípy v trilogii Dobrodružství v temných uličkách stále vracejí, Foglar vykreslil podle Starého Města a Malé Strany.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

„Stínadla! Tajuplná, nebezpečná čtvrť, do které se teď už zase několik týdnů neodvážím ani jeden chlapec z Druhé Strany. Čtvrť propletená křivolakými uličkami s nescetnými schůdky a zábradlíčky, všelijak divně propletanými, vzhůru do kopce se škrábajícími a zase do hlubin se řítícími, plná průchodů z uličky do uličky, s nezbadanými tajemnými zákoutími a záhadnými dvorečky za zdmi domů.“ (Stínadla se bouří, str. 41.)

„Proti chlapcům se přes ulici otvíral pohled úzkou uličkou kolmo od Rozdělovači třídy do Stínadel. Bylo tam již ticho a klid. Lampa na železném sloupu házela své žlutozelené světlo do zákoutí uličky a vytvářela strašidelné stíny.

A tam někde uvnitř, v hloubi té spleti uliček a domů, stojí opuštěný kostel svatého Jakuba, němý svědek podivné smrti Jana Tleskače.“ (Záhada hlavolamu, str. 41.)

„Přístavní čtvrť byla nejstarší částí města, sevřená ze všech stran novějšími rozsáhlými čtvrtěmi. Byla to čtvrť starodávných spletutých uliček, všelijak točených, křivolakých. Tajemné domy a domečky se tísnily v ustavičném šeru a na jejich malé zapáchající dvorečky málokdy zasvítilo slunce. Mnohé uličky tu spojovaly tmavé průchody, pro neobeznámeného chodce naprosto nepozorovatelné.“ (Přístav volá, str. 16.)

Ale nejen v nejstarších čtvrtích, i v novějších částech města se odehrává děj některých foglarovek a autor je umí popsat tak, že se mladý čtenář ptá: kde to asi je? A má chuť se tam vypravit, aby viděl ten podivný viadukt i seřadovací nádraží na vlastní oči. Někdy se sám vydá do neznámých čtvrtí na druhém konci města v naději, že tam na něho čeká také nějaké dobrodružství jako na hrdinu knihy, kterou právě dočetl.

„Pořád méně a méně poznával ulice, kterými snad někdy ještě občas prošel. Ráz města se zde začínal znenáhla měnit... Živé ulice s tramvajemi, nabitě proudícím davem lidí, se střídaly s ulicemi a zákoutími tichými a skoro liduprázdnými, kde se mezi kameny dlažby zelenala tráva... brzo potom dojel k rozlehlým železničním dílnám. Několik tratí se proplétalo Rásnovkou po ulicích mezi domy i nad nimi po mostech, vlaky zde duněly a hlomozily na viaduktech, pod nimiž dole bouřily ulice se svými auty a elektrikami. Celá tato nezbadaná část města měla svůj zvláštní ráz. Bylo v ní něco málem neskutečného.“ (Tajemná Rásnovka, str. 5.)

V každé foglarovce je něco zvláštního, neobvyklého, někdy až bizarního, co probouzí čtenářův zájem i jeho fantazii a podněcuje k napodobení. Děj se často odehrává na neobyčejných, romantických místech.

V Boji o první místo Pavel Solnař trénuje na chystané závody tak, že každý den chodí k nádraží a běží s rozjíždějícím se rychlíkem tak dlouho, dokud mu stačí. A snaží se vždycky doběhnout o něco dál. V téže knize sbírá Jiřík Danner krabičky od zápalek a nikomu nechce prozradit, co s nimi dělá. V kůlně na dvorku z nich staví jakousi záhadnou budovu, která už dosahuje výšky dospělého člověka. Plánek na tuto budovu má pečlivě vypracovaný.

„V jednotlivých patrech jsou různé chodby všelijak propletané, i schody, vedoucí do sousedních pater,“ vysvětluje Jiřík Petrovi Solnařovi. „Také jsou tam celé dvorany, přes které se klenou další poschodí... Zde začíná skluzavková chodba. Vede až na dno stavby..., probíhá spirálovitě všemi poschodími.“

Potom vezme kuličku, položí ji nahoru na začátek skluzavky a kulička s temným duněním zmizí uvnitř stavby, aby po chvíli vylétla dole z přízemního patra. (str. 15)

Kolik čtenářů tenhle nápad inspiroval ke sbírání zápalkových krabiček, z nichž pak budovali různé objekty! Jeden z nich později, v dospělosti, napsal na toto téma knížku, kterou nazval Divotvorné krabičky.

V Tajemné Rásnovce vymýšlí podnikavý chlapec Tonda Menčík novou strategickou deskovou hru.

Pavel s Ludvou si v Jezerní kotlině stavějí chatu z bedniček.

Knihy Když Duben přichází obsahuje několik inspirativních podnětů – Vojta s Luborem sbírají kresby slavného malíře Buriana, především jeho knižní ilustrace, obálky a nakladatelské propagační letáky. Jen jméno Burian je tu zaměněno za podobně znějící Florian. Děj se odehrává v rámci školní třídy a nový učitel Kovář zavede pozoruhodnou novinku, která má zvýšit zájem o učení: žebříček duševní zdatnosti. Chlapci pak sami ustaví společnost, která se má starat o nápravu a přijala název Rytíři.

Dobrodružství v Zemi nikoho zavádí čtenáře do končin, kde lze najít ve vápencových vrstvách mimořádně velké zkameněliny. A ve stejnojmenné knize se odvíjí zvláštní štafetový závod nazvaný Terasy.

Nejnapínavější části Modré rokle jsou umístěny do oblasti vzrušující dětskou fantazii – opuštěných lomů a jeskynního labyrintu.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Foglar ve svých knihách jen málokdy užívá autentická místní pojmenování, většinou je nahrazuje svými vlastními názvy: Rokle úmluvy, Sluneční zátoka, Země nikoho, Daleký palouk, Jezerní kotlina atp. Ani jména vodních toků z foglarovek nenajdeme na žádné mapě, Bobří řeka a vydří říčka jsou jen výplodem spisovatelovy fantazie. Ve skutečnosti se události podobné těm, o nichž autor píše, odehrávaly v Prokopském údolí, na Sázavě a v údolí potoka Mastníku ústícího do Vltavy.

O mnoha foglarovkách můžeme říct, že to jsou vlastně pohádky pro dospívající mládež. Jako ve skutečných pohádkách i v nich bojuje dobro se zlem a dobro nakonec vítězí. Mladý čtenář ten zápas sleduje s napjatým zájmem. Tajemný spolek, který se podepisuje Tarantule, se marně snaží zaplést Pavla a Ludvu do svých pavoucích sítí. Mravně zkažení ekrtovci se octnou v žebříčku duševní zdatnosti učitele Kováře v kategorii „trosečníků ducha“. Mirek Trojan se po vstupu do Devadesátky odvrátí od tlupy ničemného Ondry. Rychlé šípy ve všem převyšují své antipody z Bratrstva kočičí pracky a jejich vedoucí, Mirek Dušín, se stal v očích nejen dětí, ale dnes i celé naší společnosti představitelem charakterové ryzosti.

Tak bychom mohli probírat jednu Foglarovu knihu za druhou a v každé bychom našli postavy kladné i záporné. Čtenáři, který se nedostal k foglarovkám v tom pravém, dětském věku, ale otevřel je poprvé teprve jako dospělý člověk, připadají hlavní postavy těchto knih černobílé, schematické, neživotné. Nechápe, proč je kluci a děvčata čtou s takovým zaujetím a proč je mnozí dospělí vrstevníci tak odhodlaně hájí. Můžeme mu jen připomenout: vždyť to jsou opravdu pohádky a od pohádkových postav nemáme očekávat hlubší psychologické prokreslení povahy. Aspoň dětský čtenář to nepotřebuje, tomu jde hlavně o to, aby boj dobra se zlem dobře dopadl.

Foglar měl mimořádný smysl pro humor, škoda že ho uplatnil ve svých knihách tak málo. Naplno ho rozvinul vlastně jen ve sbírce krátkých povídek, nazvané Tábor smůly. Začal je psát v roce 1929 pro časopis Skaut-Junák. Tehdy mu bylo dvaadvacet let. Děj se odehrává převážně na letním stanovém táboře a všechny postavy v něm vystupující jsou skuteční chlapi z Foglarova skautského oddílu, se svými pravými přezdívkami.

Tábor smůly jsem dostal k Vánocům, když mi bylo deset let. Dva roky po jeho prvním vydání. Tehdy jsem právě dočetl od stejného autora knihu Hoši od Bobří reky, která mě skutečně nadchla. Očekával jsem tedy, že i v této foglarovce najdu stejně strhující děj a podobné podněty k činnosti, jako byli bobříci. Ale sotva jsem začal číst, hned mi bylo jasné, že tohle je docela něco jiného. Zatímco nad stránkami Hochů jsem prožíval napínavá dobrodružství, nad Táborem smůly jsem se pořád smál. Smál – to je ovšem slabé slovo, spíš bych měl napsat, že jsem se hlasitě chechtal, až si maminka myslela, že mi přeskočilo. Když se mě ptala, čemu se tak směju, ochotně jsem jí nahlas přečetl kapitolu My jsme správní námořníci. Ale maminka se kupodivu tvářila dost rozpačitě. Zkusil jsem to tedy znovu s povídkou Pojedeme spolu na kole. A maminka se zase tvářila tak vážně, asi měla obavy o moje duševní zdraví. Musel jsem totiž předčítání každou chvíli přerušit, abych se neudusil smíchem.

Mamince prostě ty ztřeštěné příběhy ze skautského tábora nepřípadaly ani trochu legrační. Já se k nim však vracel znovu a znovu, až byla ta kniha celá ohmataná, popraskaná a její vazba vážně narušená.

Tehdy jsem pochopil, že desetiletému klukovi je k smíchu něco jiného než dospělému. Ostatně nebyl jsem sám, kdo takhle přijímal Tábor smůly. Ta knížka šla z ruky do ruky a někteří moji vrstevníci z ní uměli z paměti citovat celé odstavce.

Když se vracím k Táboru smůly po více než šedesáti letech, už se nad jeho stránkami jen usmívám. Zato dovedu ocenit autorovu nadsázku, situační komiku a schopnost nekonvenčně popsat a charakterizovat rázovité postavičky kluků i dospělých.

Na Tábore smůly jsem si ověřil, že Foglar umí vyprávět nejen příběhy vážné, napínavé, ale i veselé. Ze má vzácný dar, který byl dán do vínku jen málokterému spisovateli.

O třicet let později napsal ještě jednu knížečku tohoto typu a pojmenoval ji

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Nováček Bubáček píše deník. Ta má jen necelých čtyřicet stránek a nepřipadá mi zdaleka tak povedená jako Tábor smůly. Nebo v ní nenacházím ten pravý foglarovský humor proto, že jsem četl Nováčka Bubáčka poprvé až jako dospělý člověk?

Věkem to asi není, protože v Kronikách Hochů od Bobří řeky, které jsem připravoval do tisku, se projevuje autorův vzácný dar – dovede vidět i nepříjemné situace z té lepší, veselé stránky. A stále znovu dokazuje, že nadsázka a slovní hříčky jsou jeho silnou stránkou. O tom mi už kdysi dávno napsal jeden z členů Jestrábovy Dvojky:

„Jaroslav Foglar byl člověk s neutuchajícím smyslem pro humor. S výjimkou zvláštních situací, jako bylo krátké povídání o vánoční nadílce nebo u táborového ohně při skládání slibu, snad nepronesl jedinou větu, kde by nebyla nějaká drobná humorná narážka, slovní hříčka, okřídlené oddílové rčení.“

Potvrzení jeho slov jsem opakovaně nacházel v kronikách a v Čigoligu, oddílovém časopisu. Tam je veselých zápisů, výroků a slovních hříček opravdu hodně. Uvádím tu aspoň několik malých ukázek:

„Nějaký moula rozhazuje falešné ústřižky závěti strýce Jamese. Nechci nikoho podezřívat, ale mám dojem, že v této aféře má své prstíčky Mišáneček. Tak pozor na prstíčky, pozor, vona bez nich ruka vypadá tak divně!“ r (8. 7. 1941)

„Je to chlapec jinak velmi bystrý, chytrý, hodný, který pořád říká, že by pro mne do ohně skočil (což jsem zatím fakticky nevyzkoušel, protože bych musel napřed do toho ohně pochopitelně skočit sám)!“ (6. 8. 1942)

„Na táboře peče Odyrník. Večer se rozléhají naší místností ostré rány na dřevo. Co je to? Perník! Vláda utrpěl tržnou ránu tvrdým předmětem. Co to bylo? Perník! Ozval se zvuk vypadávání zubů. Co to bylo? Perník!

Chcete nabrousit diamant? Použijte našeho domácího perníku! Smítko má trvanlivý materiál na sochy – náš perník! Vybízí valdu, aby šel perník vyzkoušet na pískový brus. Valda odpovídá: Jó – a budu platit nový brus!“ (30. 7. 1942)

„Během první hodiny jízdy se Frantinovi a Bonnymu podařilo rozsednout kytaru. Vlak sebou škubl, Frantinou to mrsklo do kouta vagónu přímo na kytaru. Uražený krk, zpřetrhané struny, promáčklý spodek, takový je zhruba zdravotní stav kytary po té nehodě. Div že ještě neměla zápal slepého střeva!“ (30. 6. 1949)

„Gabi nemá lžící! To je hrozný. Asi třetí den tábora se mu ztratila nebo ji někdo o něj přerazil nebo ji Gabi spolkl či co. Gabi musí každý den při obědě čekat jako vyděděnec, až někdo milosrdný rychle jídlo sní a lžící mu půjčí.

Podnikli jsme řadu akcí na Gabiho záchranu. Ptali jsme se v Pribylině, v Hrádku, ale nikdy se nám lžící nepodařilo koupit. Jednou lžice byly, ale měli zavřeno. Pak zase bylo votevřeno, ale nebyly lžice. Jednou bylo dokonce zavřeno a lžice nebyly. Pak taky jednou lžice byly a bylo votevřeno, ale my jsme na to zapomněli. Jednou bylo votevřeno, lžice byly, všechno bylo, my jsme nezapomněli, ale zase jsme s sebou neměli pět korun na tu lžící. Zkrátka možností celé spousty – jen lžice ani jedna. Naštěstí už brzo pojedeme domů.“ (30. 7. 1949)

„Jepice, jepice, lítají jepice!

Začalo to dnes pozdě večer, už za úplně tmy. Jumbo se Songem dělali při svitu mé petrolejky v kuchyni placky na nudle k zítřejšímu obědu. Najednou slyším podivné šumění na střeše kuchyně. „Prší,“ řeknu zdrceně. A náhle se něco začne motat a točit kolem lampy, jakési mury nebo co. Jumbo pořád nadává na „ty mouchy“, pořád říká, „já to do těch nudlí rozválím, budou aspoň s masem, uvidíte...“ „A už je to tady! Ne dešť na kuchyňské střeše, ani „ňáký mouchy“, ale jepice, jepice, spousta jepic, tah jepic, záplavy jepic. Co teď? No těpic! Těch jepic!“ (11. 8. 1945)

„Je tady jeden takovej klub a ten se jmenuje klub neestetiků. Voni vám jedí syrové houby, takovej hřib satan je pro ně hotová kremrole, co si myslíte, a jak si přitom pomlaskávají!“ (23. 7. 1944)

„Ke studánce se letos převážíme na vlastním plavidle, tak zvané rakvi. Je to podivná antikvami loďka, kterou jsme koupili v Ledči za devadesát korun. Název rakev, který jí kdosi ušil, skutečně seděl. vyhnílé, vykousané boky, věčně se vytrhávající řetěz, dlouhá vesla, s nimiž jste si mohli vždycky při veslování vyrazit zuby, záhada, kde je příd a kde zád, to všechno jsou jen nepatrné ukázky vlastností této potměšilé lodice. Ale konečně za devadesát kaček – snad byste,

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara
propána, nechtěli motorový člun!“ (16. 7. 1939)

„Co jsem dnes ráno slyšel ve stanu. Říša utíká ke Glenovi a říká: ‚Hele, Glene, umíš ošetřit tržnou ránu?‘

Děsím se, co se stalo, ale Říša pokračuje: Já totiž chci Mirkovi utrhnout hlavu. Tak aby byla náká první pomoc.“ (8. 7. 1951)

„Arne jde spát čili ryc ryc...

Pojď sem blíž ke krbu, šeptám ještě Arnemu, když jsme si lehli. Ale Arne pohodil sebevědomě hlavou na jakousi tkaninu, nápadně připomínající pytel na brambory, a pravil trochu uraženě: Já mám přece spacák!

Tak jsme si tedy lehli. Já znovu usnul, ale pořád vám při tom dřímání slyším takové trhavé zvuky ryc, ryc, ryc, jako když se párá stará peřina nebo něco takového. Posadím se – a vidím Arneho, zkormouceně sedícího v otevřené almaře.

Mně je zima, drkotá zuby.

Tak pojď blíž ke krbu!

Arne jde. Prohlížím jeho spacák, sahám na něj – a kde se látky dotknu, tam se udělá trhlinka a vždycky se přitom ozve hned to ryc, ryc, ryc!

Pozor! úpí Arne, ono je to už kapku starší!

Ucukne přede mnou spacákem a jak s ním trhne, zase už ryc, ryc, ryc.

Chechtám se potichu, Arne leze do spacáku ryc, ryc, ryc, stoupl si v něm a ryc, ryc, ryc, utrl se kus spodku, sedl si a praskla celá horní polovina – ryc, ryc. Natáhl v něm nohy a ryc, ryc – nohy jsou dole celé venku, skrčil kolena – ryc, ryc, kolena jsou venku – já už myslel, že mě raní mrtvice – ryc, ryc – co to? Jó, to vono taky prasklo ještě na zádech ryc, ryc – každý už je vzhůru, Jíra myslel, že je zemětřesení, všechno to prej tady tak praská – ryc, ryc – no bylo to něco hrozného. Do rána zbyly ze spacáku jen asi tři nitě, to všechno ostatní byly samé díry. Každý větší klůcek udělal v noci ryc, ryc.“ (31. 3. 1956)

ŠESTÁ TVŮRČÍ ETAPA (1971–1987)

Celých jedenadvacet let od konce pražského jara trvalo, než diktátorský režim padl a s ním i všechny seznamy zakázaných autorů. A podobně jako v šedesátých letech i před sametovou revolucí 1989 se vztah režimu k Foglarovi a jeho knihám stal jakýmsi seizmografem, ukazujícím, že se blíží zemětřesení. Po šestnácti letech, kdy nesměla vyjít žádná nová ani stará foglarovka, objevili se v knihkupeckých obchodech znovu Hoši od Bobří řeky. Foglarův příběh svou přítomností na pultech a ve výlohách naznačil, že totalitní moc slábne a dochází jí dech. Sto tisíc výtisků rozebrali čtenáři všech generací během několika dní, takže kniha musela být dotisknuta. V den, kdy Hoši od Bobří řeky měli vyjít, stála v Praze před velkým knihkupectvím Melantrich obrovská fronta.

Toho dne skončilo Foglarovo šesté tvůrčí období, které trvalo téměř tak dlouho jako období čtvrté. Foglar byl po léta opět autorem nežádoucím, zakazovaným, vylučovaným z knihoven. Co za tu dobu stárnoucí spisovatel napsal? Žádnou novou knihu. Stále se jen chystal, že svou spisovatelskou éru zakončí sepsáním pamětí. Měl už pro ně dokonce přiléhavý titul Život v poklusu, ale nějak se nemohl do práce zabrat. Proč by také psal, když nebyla žádná naděje, že to bude někdo číst? Teprve když se podařilo nakladatelství Olympia získat povolení k reedici Hochů od Bobří řeky, pustil se do práce. A první část vlastního životopisu mohla vyjít hned poté, co se s konečnou platností zhroutil nedemokratický režim, který byl v Československu u moci dlouhých jedenačtyřicet let a devět měsíců. Do tisku byl Život v poklusu připraven již na podzim roku 1989 a Karel Jánský k němu napsal předmluvu 11. listopadu, šest dní před sametovou revolucí. Příznačné je, že tuto knihu vydala tělocvičná jednota Sokol v malé moravské obci Silůvky, autor se ji neodvážil nabídnout velkému pražskému nakladatelství, byl si jistý, že by rukopis odmítlo. Život v poklusu totiž není obvyklá foglarovka, příběh o dospívajících dětech pro dospívající děti, ale spíš vyprávění pro dospělé. Foglar otevřeně píše o svém životě, úspěších i prohrách, nevychýbá se ani

nejožehavější kapitole, jak byl režimem pronásledován, jak se ho snažila do

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara
svých sítí zatahnout smutně proslulá tajná policie, Státní bezpečnost.

SEDMA TVŮRČÍ ETAPA (1987–1994)

Sedmé, závěrečné tvůrčí období začínalo v době, kdy Foglarovi bylo osmdesát let. Kromě vlastního životopisu pak už napsal jedinou knihu, příběh nazvaný *Modrá rokle*. Vycházel ze scénáře třídílného obrázkového seriálu, který v osmdesátých letech vypracoval pro kreslíře Káju Saudka. Vysoký věk a pokračující oční choroba zavinily, že práce na nové knize postupovala velmi pomalu. Ale přece jen ji za pomoci svého přítele Jiřího Raby dokončil.

S pádem prohnílého režimu padla i všechna tabu. A o foglarovky najednou mělo zájem kdekteré nakladatelství. Foglar prožíval znovu triumfální návrat. Do roka vyšlo 13 jeho knih. Olympia začala vydávat Foglarovy sebrané spisy, které zatím dosáhly dvaceti sedmi svazků. Ty poslední už připravili do tisku Foglarovi spolupracovníci – materiál pro ně získali především z kronik Dvojky, ale i z článků rozptýlených v různých časopisech.

POHLED DO SPISOVATELOVY DÍLNY

Psaní knih může být zaměstnáním nebo povoláním. Mezi těmito dvěma pojmy cítíme jistý rozdíl. Zaměstnání vykonává člověk hlavně proto, aby se uživil, a je nakonec jedno, čím se živí. Ve slovu povolání cítíme něco osudového, jedinečného, člověk byl zkrátka povolán jakýmsi vyšším řízením, aby dělal právě to, co dělá. Ideální je, můžeme-li vykonávat takové zaměstnání, k jakému se cítíme povoláni.

U Jaroslava Foglara to bylo trochu složité, polovinu produktivního života strávil v zaměstnání, bez kterého by se byl obešel, v druhé polovině mohl spojit zaměstnání s povoláním. Ať už si o jeho knihách myslíme cokoli, ať je prohlašujeme za součást české literatury nebo je z ní vylučujeme, je jisté, že psaní knih pro něho bylo výsostným povoláním. Podařilo se mu to, co mu může závidět mnoho spisovatelů, jejichž dílo je považováno za umění – oslovil tolik čtenářů jako málokterý český autor a zapsal se jím trvale do paměti.

Psaní knih, podobně jako každé jiné zaměstnání, vyžaduje jistou řemeslnou zručnost. Ta je založena na několika předpokladech. Kdo se chce stát spisovatelem, musí

1. umět dobře jazyk, kterým píše,
2. mít druhým lidem co říct,
3. mít chuť to druhým sdělit,
4. prokázat velkou vytrvalost.

5. Talent je až na posledním místě a úzce souvisí s fantazií. Všechny tyto podmínky jsou dost důležité, i když z praxe známe

výjimky. Například znamenitý vypravěč Jan Welzl česky uměl velmi špatně, přesto napsal několik dobrých knih. Přesněji řečeno napsali je za něho Edvard Valenta, Bedřich Golombek a Rudolf Těsnohlídek, kterým svoje fantasmagorie vyprávěl. Welzl je však uváděn jako autor.

Jaroslav Foglar nepochybně splňoval všechny předpoklady, aby se mohl stát spisovatelem. Česky se naučil již v prvních třech letech života. Dlouholetou prací s mládeží získal tolik zkušeností a měl navíc tolik originálních nápadů, že druhou podmínku splňoval naprosto suverénně. A nechyběla mu chuť o tom vyprávět druhým. V začaté, ale nikdy nedokončené knize o Dvojce o tom píše:

„Za měsíčních večerů jsme si zvykli chodit z tábora vzhůru do lesa na paseky a tam čekat, až za lesem vyjde měsíc... Byl jsem přeplněn pocity, jež ve mně znovu rozezvučely ty měsíční noci, sluneční jas, omamná vůně jehličí, pryskyřice, vody i trávy, blyštící se řeka i náš družný táborový život. A měl jsem nevyslovitelnou touhu tyto své pocity sdělit všem hochům a děvčatům snad na celém světě. Už několik roků jsem se neuměle pokoušel o napsání nějaké knihy pro mládež. Ale teprve zde, na tomto táboře, zformovaly se mé myšlenky tak, že jsem své pokusy usměrnil v něco, z čeho později vyrostla kniha *Hoši od Bobří řeky*. Vidím i teď v duchu před sebou ten slunný břeh, asi sto kroků za táborem, kde jsem tuto knížku vlastně začal psát.“ (Kniha o Dvojce, str. 36, záznam o Táboře Svazu třinácti – 1927.)

O Foglarově neuvěřitelné vytrvalosti jsme se už několikrát zmínili v souvislosti s vedením skautského oddílu a psaním kroniky. Talent mu také nechyběl.

Mezi lidmi, kteří splňují všechny uvedené podmínky, bývají velké rozdíly a stejně velké rozdíly pak jsou v hodnotě jejich díla.

Několik slov bychom si měli říct i o „technických“ záležitostech spojených s psaním knih.

Látkou, z níž spisovatel tvoří dílo, jsou jeho osobní zážitky, zkušenosti, nápady. Měl by být dobrý pozorovatel a potřebuje také rozvinutou fantazii.

Základním pracovním nástrojem je jazyk. Na dokončené povídce, novele, románu čtenář pozná, jak s ním autor dovede zacházet.

Někteří spisovatelé si nejdřív promyslí celý děj příběhu a pak se pustí do psaní. Tak to dělají například filmoví scenáristé. Od nich se očekává, že nejdříve napíší krátkou synopsi, v níž na dvou stránkách shrnou celý obsah zamýšleného celovečerního filmu. Potom téma zpracují formou povídky. Teprve když je povídka přijata, začnou pracovat na scénáři, obvykle s režisérem filmu.

Jiní autoři vyjdou ze základního nápadu, utvoří si jistou představu, jak se bude příběh vyvíjet, ale ponechávají svým postavám volný, přirozený vývoj – a ty děj zavedou třeba jinam, než si spisovatel původně představoval.

Foglar kombinoval obě tyto metody. Novou knihu začínal psát až tehdy, když se v jeho hlavě zrodil nápad, který ho zaujal. Někdy k němu dala podnět obyčejná drobnost:

„Hledám dárek pro Zdendu a nacházím zase skvostné album, které mě inspiruje ke psaní proponovaných pamětí. Vzrušilo mě to jako vždycky cosi takového, horším zrovna touhou pro tu myšlenku. A nejráději bych se do toho dal hned.“

To si poznamenal 26. 12. 1944. O dva týdny později se k tomu nápadu vrací: „Začínám psát Paměti.“

Načrtl ovšem jen kapitolu o svém spolužáku Stieblingovi, s nímž se vypravil na skautské ústředí. V práci na knize Život v poklusu pokračoval až o půl století později. Pustit se do pamětí v sedmatřiceti letech je opravdu předčasné.

Jindy nejdřív sbíral k zamýšlené knize drobné nápady a do psaní se dal, až když jich měl dostatečnou zásobu. Nosil u sebe stále zápisník, do kterého si nosné myšlenky hned poznamenal.

„15. 3. 1949 kniha o klubu:

Dobrého chlapce odtahuje pořád zloduch (Pepík Štajn).

Chodili do obrovských rozlehlých kolejišť, kde byly rozbité vagóny, určené ke správce.

Putovní pohár čtvrti, již po generace snem každé party.

Šplhání po lanech kdesi ve skalách do jeskyně.“

O něco později začal psát Tajemnou Řásnovku.

Někdy rozepsal nový příběh na téma, které mu připadalo zajímavé, ale po několika prvních stránkách už nikdy nepokračoval. Na konci války si poznamenal, že ho chytil nápad na knihu o chlapci-zálesákovi. Dokonce už pro ni vymyslel titul: Dub na slunné stráni. 11.1. 1945 ji začal psát, ale dramatické události na konci války započatou práci znemožnily. Později se k tomuto námětu už nikdy nevrátil.

Každý spisovatel časem zjistí, v jakém prostředí se mu píše nejlépe. v bytě na Korunní třídě, kde Foglar s maminkou žil sedmdesát let, byla jen kuchyně, předsíňka s příslušenstvím a jediný pokoj. Za války a ještě dlouho po jejím skončení byl nedostatek uhlí, a tak většina rodin topila jen v jedné místnosti, v níž pobývali všichni pohromadě. U Foglarů to byla kuchyně, kde kralovala maminka. V její přítomnosti se mu nepsalo dobře, a tak většinou odcházel se sešitem a psacími potřebami ven. Nejčastěji do parku, někdy si však sedl na zídku v tiché ulici. Tajemnou Řásnovku zčásti napsal na žižkovském seřadovacím nádraží. Ven se uchyloval někdy i v zimních měsících. Doma přepisoval hotové texty na stroji. Nové rukopisy tam vznikaly jen za deštivého počasí nebo za tmy – a to musel mít šibeniční termín k jejich dodání do tiskárny.

Leďaco nám prozrazují slova, která vložil do úst Ludvy Grygara: „Píšu knihu! Já sám ji píšu, rozumíš? Knihu o zvláštních událostech z dalekého světa, který jsem si sám vytvořil... Mám v té knize celý vybájený svět s mnohými postavami, které v ní žijí, mluví, jednají a já je už tak znám, že je v duchu vidím před sebou a slyším jejich hlasy.“

„Někdy mě nenapadne kloudná myšlenka, rozuměj tomu! V hlavě je prázdné, nic se nedaří. Napíšeš několik řádků a hned je zavrheš. Ale jindy ruka nestačí tak rychle psát, jak by hlava chtěla. Jedna myšlenka letí za druhou, příhody, o kterých píšu, jako by se odehrávaly přímo přede mnou, tak živě si je představuji a tak dobře na sebe navazují. No a tomu říkám, že mám náladu na psaní... Začátek knihy jsem napsal za dva večery. Předtím jsem ale o ní hodně týdnů přemýšlel. Pak jsem s tím nemohl dlouho hnout. Několikrát jsem chtěl mermomocí pokračovat, ale nemohl jsem se na víc než na několik vět. A ty se mi zdály ještě tak hloupé, že jsem je pak ani nepoužil.“ (Chata v Jezerní kotlině, str. 39 a 44.)

Tak Foglar začínal. Tehdy ještě docházel každý den do kanceláře a ke psaní se dostal jen někdy. Později, když se z něho stal profesionální spisovatel,

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

pochopil, že nemůže čekat na inspiraci, ale musí každý den něco napsat. Nejlépe se mu píše, má-li stanovený termín, kdy musí text odevzdat. Jakmile tento „bič“ chybí, práce se tak nedaří – a jak jsme viděli v záznamech o vzniku knihy Tajemná Řásnovka, někdy postupuje kupředu zoufale pomalu.

DĚJOVÉ SCHÉMA FOGLAROVEK

Zatím jsme mluvili především o kladných stránkách Foglarových knih, které z autora učinily jednoho z nejoblíbenějších spisovatelů pro mládež. Ted je třeba, abychom se podívali i na některé jejich slabiny.

Když začneme rozebírat Foglarovy knihy a zaměříme se na jejich děj, zjistíme, že autor převážnou většinu píše podle dvou schémat.

1. Na začátku představí jednoho nebo dva chlapce, kteří těžce nesou obyčejné, všední dny a touží po zajímavých příhodách. Vypraví se nazdařbůh do města nebo do jeho okolí a tam potkají někoho, kdo úplně změní jejich život a udělá z něj řetěz malých i velkých dobrodružství.

Podle tohoto modelu napsal Foglar Hochy od Bobří řeky (Jirka a Vilík se na ulici setkají s Rikitanem), Přístav volá (Jiří Dražan pozná Ládu Vilemína), Chatu v Jezerní kotlině (Pavel se seznámí s Ludvou), Poklad Černého delfína, Tajemnou Řásnovku.

Někdy je toto schéma trochu obměněno. Ústřední postava příběhu někoho stopuje a ten ji zavede na neobvyklá místa a tím i přímo do středu děje. Tak začíná Kronika Ztracené stopy, to posunuje příhody v Dobrodružství v Zemi nikoho, události v knize Modrá rokle.

2. Hrdinové příběhu chtějí odhalit nějaké tajemství. To je hlavní princip, na němž je postavena celá stínadelská trilogie (Záhada hlavolamu, Stínadla se bouří, Tajemství Velkého Vonta), a uplatní se i v knihách Dobrodružství v Zemi nikoho a Modrá rokle.

V mnoha foglarovkách hraje významnou úlohu klub složený z dětí, který vyvíjí rozmanitou zajímavou činnost. Začíná to Svornou sedmou, pokračuje třemi knihami o Rychlých šípech, Tajemnou Řásnovkou, Kronikou Ztracené stopy, Dobrodružstvím v Zemi nikoho a končí Modrou roklí.

V některých knihách má podobnou roli skautský oddíl. S tím se setkáváme ve foglarovkách Boj o první místo, Pod junáckou vlajkou, Devadesátka pokračuje. O skautském oddíle autor vypravuje nepochybně i v Hoších od Bobří řeky, Strachu nad Bobří řekou, Pokladu Černého delfína a Našem oddílu, i když se v nich slovo skaut vůbec nevyskytuje. Tři z těchto knih psal v dobách, kdy byl skauting u nás zakázaný a skautský příběh neměl nejmenší naděje na vydání.

Ke stereotypním dějovým schématům ve foglarovkách patří i tři typy jednajících postav. Ústřední roli hrají zpravidla chlapci (nikdy děvčata!) průměrní, obyčejní, všední. Vedle nich vystupuje někdy chlapec ušlechtilý, dokonalý, který se stane jejich vzorem (Luděk v Hoších od Bobří řeky, Láda Vilemín v knize Přístav volá, Fanek Jelínek v příběhu když Duben přichází, Alex Dostál v Tajemné Řásnovce, Mirek Dušín v knihách o Rychlých šípech).

Vedle těchto kladných postav vystupují ve foglarovkách často i osoby jednoznačně záporné (Kováč v Hoších od Bobří řeky, ekrtovci – Když Duben přichází, Ondra – Pod junáckou vlajkou a Devadesátka pokračuje, Ruda Lorenc – Boj o první místo, Zelené vesty – Dobrodružství v Zemi nikoho, Ota Šperk – Přístav volá, Bratrstvo kočičí pracky – knihy o Rychlých šípech, kluci z tajemného spolku Tarantule – Chata v Jezerní kotlině, Fretka – Modrá rokle, „přístavní povaleči“, parta Zandy Lubeše – Strach nad Bobří řekou).

Toto základní rozestavení – chlapec hledající, průměrný + hrdina bez bázně a hany + darebák se opakuje ve většině Foglarových knih a bývá hlavním hybatelem děje. I tím se foglarovky podobají pohádkám.

Po tomto rozboru si můžeme znovu položit otázku – jak to, že Foglarovy knihy mají na mladé čtenáře tak silný účinek? Odpověď asi najdeme na stránkách, kde jsme rozebrali tajemství jejich úspěchu.

FOGLAROVKY V ZAHRANIČÍ

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

Přestože se Jaroslav Foglar stal nejčtenějším českým spisovatelem knih pro mládež, jeho knihy dlouho zůstávaly – a vlastně dodnes zůstávají – českým fenoménem. Osm foglarovek bylo sice přeloženo do jiného jazyka, ale většinou to bylo vydání pro mladé čtenáře v Československu, jejichž mateřštinou není čeština. Za opravdovou cizinu můžeme považovat jen Polsko, Maďarsko a Německo. Poláci se mohli seznámit se čtyřmi Foglarovými tituly, Maďaři a Němci s jedním.

Mnichovská vydání Hochů od Bobří řeky a stínadelské trilogie v češtině, z let 1984–1986, měla malý náklad a byla určena pro děti českých emigrantů. Je s nimi spojena jedna dosud plně nevysvětlená záhada – jak se dostal do nakladatelství Obrys/Kontur rukopis Tajemství Velkého Vonta, který ještě nevyšel v Cechách tiskem. Foglar údajně nikoho nepověřil vyvezením rukopisu do zahraničí a nejdříve ani nevěděl, že tam jeho knihy vyšly. Vzhledem k tomu, že předtím poslední díl trilogie marně nabízel nakladatelství k vydání, je jisté, že někdo jeho rukopis okopíroval a do zahraničí propašoval. Ale kdo si troufl riskovat a vyvézt do Německa knihu zakázaného autora, když sám z toho nemohl mít žádný užitek? Ani nakladateli to nemohlo přinést velký zisk, od každé z těch čtyř knih vydal pouhých 500 výtisků.

Mám důvodné podezření, že v tom měla prsty státní bezpečnost, respektive její spolupracovník, který se chlubil, že to byl on, kdo foglarovky propašoval do zahraničí. Tehdy se ovšem ještě nevědělo, že je agentem StB. A právě proto, že se tím chlubil, je nanejvýš pravděpodobné, že to nedělal na vlastní pěst z lásky k Foglarovi, ale byl tím pověřen svým řídicím důstojníkem.

Ptáte se, jaký to mělo smysl, aby nová foglarovka vyšla poprvé na Západě? Tuto otázku jsem si položil také a mám na ni zatím jedinou odpověď: Státní bezpečnost chtěla Foglara stisknout, přinutit ho k prohlášení, že do nepřátelské ciziny sám rukopis neposlal, a donutit ho, aby proti emigrantskému nakladatelství podnikl právní kroky. Zabíla by tak dvě mouchy jednou ranou. Foglar by se zdiskreditoval u odpůrců režimu a emigrantské nakladatelství by se dostalo do problémů, soud by prohrálo a muselo zaplatit nejen soudní výlohy, ale i odškodnění autorovi.

Ale třeba to bylo úplně jinak. Nakladatel, který ty knihy v Mnichově vydal, se vrátil z emigrace a dnes spolupracuje s KSČM.

Vydání Hochů od Bobří řeky v němčině se setkal s naprostým neúspěchem, jsou-li pravdivé informace, které jsem o něm dostal. Prodal se minimální počet výtisků. Ani v Polsku Foglar neprorazil, o tom svědčí skutečnost, že tam vyšly jeho knihy v jediném vydání a po záhadě hlavołamu už zřejmě nebyl zájem o další dva díly. Totéž platí o budapeštském vydání Záhady hlavołamu.

Když o tom přemýšlíme, dojdeme k překvapivému závěru. Děti, které od sebe žijí třeba jen kilometr, ale jejich domovy jsou odděleny státní i jazykovou hranicí, vyrůstají v naprosto odlišném kulturním ovzduší. Co zajímá a baví českého kluka, pro to nemusí mít jeho německý soused pochopení. A naopak. A ještě jeden mimořádný úspěch foglarovek. Za raritu můžeme považovat překlad Hochů od Bobří řeky do esperanta, který vyšel v Třebíči.

SKAUTSKÝ VŮDCE

JESTŘÁB

NA SKAUTSKÉ STEZCE

K přezdívce Jestřáb, pod kterou ho skauti znají už víc než osmdesát let, přišel Jaroslav Foglar bez vlastního přičinění. Měl povahu, která ani trochu nepřipomínala dravého ptáka, byl spíš nesmělý, citlivý, smířlivý, měl jisté pocity méněcennosti, než aby ta přezdívka vystihovala jeho osobnost.

Skauti z 34. oddílu, do kterého vstoupil v létě 1924, mu začali říkat Jestřáb proto, že přišel od Jestřábů, z oldskautského klubu. Ale ještě předtím byl krátký čas členem jednoho oddílu vršovického.

Chceme-li pochopit, jak se stal skautem a co pro něho skauting znamenal, musíme se vrátit do dávné minulosti. Jaroslavovi, kterému doma říkali Slávek, bylo dvanáct let a tehdy se stalo něco, co mělo pro jeho další život osudový význam. Začalo to tím, že maminka spolužáka Mirka Stieblinga zabalila svému synovi svačinu do starých novin. Člověk někdy žasne, jak nedozírné následky může mít zdánlivě bezvýznamná maličkost. Ve škole o přestávce Mirek svačinu rozbálil a jeho pohled náhodou padl na nepatrnou zprávičku, zastrčenou v novinách kdesi

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

na dolním konci stránky. Byla tam výzva, aby se zájemci o výpravu do Anglie dostavili na ústředí spolku Český skaut. To byla pro kluka s toulavou povahou neodolatelná výzva. Ukázal tu noticku svému spolužáku Foglarovi a přemluvil ho, aby se spolu vypravili na staré Město a k zájezdu do Anglie se přihlásili.

Skauty oba dva dobře znali, vídali je v ulicích, čas od času tam chlapci v zelených košilích, krátkých kalhotách a s americkými širáky na hlavě konali poradatelskou službu nebo pochodovali v trojstupe na výlet kamsi za město. Na skautské ústředí se Slávek s Mirkem vydali s bláhovou představou, že tam na ně čekají a vezmou je zadarmo do vzdálené země. Do Anglie je sice nevzali, zato jim poradili, aby vstoupili do některého skautského oddílu. Na ústředí byl právě mladý skautský vůdce a oba čiperné kluky pozval na schůzku do školy ve Vršovcích, nedaleko jejich bydliště.

S dychtivým očekáváním se tam vypravili. Nevadilo jim, že vršovický oddíl neměl svou klubovnu a scházel se v odpoledních hodinách ve školní třídě. O tom, co skauti dělají, neměli žádnou představu, a tak je trochu překvapilo, že je učili vázat jakési divné uzly a mávat malými praporky (říkali tomu morseovka). Moc je to nebavilo, ale potom hráli dvě hry a při nich se pěkně vyřádili. Vůdce je nakonec pozval na výlet. Vypravili se na něj v neděli ráno od vršovické školy.

Měl bych vlastně napsat, že se na ten výlet se skauty vydal jen Slávek, protože Mirek na sraz nepřišel. Cíl byl velmi daleko, Prokopské údolí na jihozápadním okraji Prahy, a šli tam pěšky. Pro kluka z Vinohrad je Prokopské údolí nádherná divočina, vápencové skály porostlé křovím a zakrslymi borovicemi, modré jezírko pod svislou hladkou stěnou, staré opuštěné lomy. Slávkova fantazie mohla pracovat naplno a jeho touha po dobrodružství se tam nečekaně splnila. Ve skalách natáčeli filmaři jakousi kovbojku. Chlapci je chvíli pozorovali a stáli se svědky tragické nehody. Jeden z herců měl sešplhat po laně ze skalní stěny, ale na laně se neudržel, spadl z dost velké výšky a těžce se zranil. Duchapřítomný skautský vůdce hned s oddílem přispěchal na pomoc. Zraněného ošetřili, zhotovili pro něho nosítka a dopravili ho k železničnímu domku u trati.

Tahle událost se Slávkovi zapsala hluboko do paměti, ještě po sedmdesáti letech si vybavoval každou podrobnost. Okouzlo ho i Prokopské údolí, později se do něho vracel stále znovu, sám i s Dvojkou. A modré jezírko ve skalách ho inspirovalo při psaní knihy Chata v Jezerní kotlině.

Při jedné z dalších oddílových akcí, prodeji losů skautské loterie, se nachladil a dostal zápal plic. Tehdy to bylo nebezpečné onemocnění ohrožující život, neexistovala ještě antibiotika. Slávek se naštěstí uzdravil, ale vyděšená maminka mu další skautování zakázala. Teprve po patnáctých narozeninách se směl mezi skauty vrátit. Spojení na vršovický oddíl ztratil, ten se už ve škole nescházel a školník o něm nic nevěděl. Ale Slávkův starší bratr v té době založil klub oldskautů, který si říkal Jestřábi, a brášku do něho přizval. Byl mezi Jestřáby nejmladší a moc se mu nezamlouval program, který měli, lépe řečeno neměli. Chodili sice na výlety, ale bez cíle a cestou si jen povídali o všedních věcech. Slávek však toužil po hrách, výzkumech, táborových ohních a nejvíc postrádal mezi Jestřáby mladší chlapce.

Potom se náhodou seznámil s 34. oddílem. Mezi malými skautíky se mu tak zalíbilo, že k nim přestoupil. A hned dostal přezdívku Jestřáb.

„V kronice nás trháš svým brkem, přišel jsi k nám od Jestřábů, a tak ti budeme říkat Jestřáb!“ řekl vedoucí čtyřiatřicítky. Narážel tím na Foglarův první velký čin, kterým se v novém oddíle proslavil – začal psát kroniku.

Jestřábovi bylo sedmnáct let a oddílový vůdce mu nejen svěřoval mladší chlapce, ale nechával ho, aby s nimi dělal takový program, jaký chce. Ted se projevíly všechny Jestřábovy skryté touhy, dosud neuskutečněné. Začal se skautíky podnikat výlety, na nichž hráli dobrodružné hry. Na oddílovou akademii nacvičil veselé i vážné výstupy. Vyprávěl mladším kamarádům pohádkově laděné příběhy, které si sám vymýšlel. Jezdil s oddílem často na dvoudenní výpravy, při nichž přenocovali obvykle v sále některého venkovského hostince, někdy i v přírodě. Již tehdy měl vyvinutý smysl pro osobitá pojmenování míst, která měla pro něho i pro oddíl zvláštní význam, protože tam něco pozoruhodného prožili nebo se tam rádi vraceli. „Údolí mládí“ se stalo oblíbeným místem jejich výletů (dnes je v těch místech pražská zoologická zahrada). V „Zátoce neznáma“ měli první tábor. „Sluneční zátoku“ objevil o něco později na Sázavě. I pro oddílové podniky razil zvláštní názvy. O každých velikonocích se vydávali na „Jarní robinsonádu“. Společenství nejvěrnějších členů nazval „Rudý kruh“. Dračí louka, Tygří džungle, Větrné údolí, Dýmové jeskyně – tak pojmenovával tábořiště, kam se často vraceli. Pak že neměl cit pro mateřský jazyk!

KRONIKY

Jestliže někdo zpochybňuje Foglarovy příběhy psané pro mladé čtenáře a prohlašuje je za pouhé „čtivo“, které nemá s literaturou a uměním nic společného, potom je tu jiný druh psaní, v němž má

Jaroslav Foglar významné a nezastupitelné místo. Jsou to kroniky pražského 2. oddílu skautů, které založil a vedl mezi lety 1924 a 1988. I když jsou v nich „jen“ záznamy o činnosti nevelké skupiny dospívajících chlapců, představují cenný materiál jak pro pedagogy, tak pro historiky, kteří se zabývají dějinami skautingu a mimoškolní výchovy ve 20. století. Práce, kterou na tomto poli Jestráb vykonal, je obdivuhodná a nevím, zda dokázal někdo jiný tak soustavně a tak dlouho zapisovat dění v jednom malém sdružení, které však patřilo k významnému českému a mezinárodnímu hnutí mládeže.

V Památníku českého písemnictví je dnes uloženo 70 foliantů, které svým formátem o něco přesahují rozměry A4. Když si uvědomíme, že je to DÍLO jediného člověka, který se živil nejdřív jako úředník, potom jako časopisecký redaktor, profesionální spisovatel a vychovatel v internátu, nechápeme, kde na soustavné psaní kronikových záznamů bral nejen čas, ale hlavně sílu. Kromě toho dlouhá léta pečoval o svou starou maminku a vedl skautský oddíl vyvíjející nesmírně intenzivní činnost. V některých svazcích jsou zápisy a kresby i jiných členů Jestrábova skautského oddílu a ke konci cizí záznamy dokonce převažují. Přesto jsou kroniky zaplněny z osmdesáti až devadesáti procent Foglarovým úhledným, vyrovnaným, dobře čitelným rukopisem. Strážlivý odhad říká, že musel v kronikách popsat na sedm tisíc stránek.

„Jsem roduvěrný kronikář,“ píše o sobě v jednom svazku a vystihl tím přesně svoje založení. Z jiné drobné poznámky vidíme, za jakých okolností často do kronik psal:

„Blíží se půlnoc. Déšť silně a vytrvale bubnuje na můj stan. Chlapci už spí a jen já ponocuji, abych tu zapsal události jednoho dne jejich mladého života.“ (Záznam z 18. července 1948.)

A zápis z 19. srpna 1939 osvětluje, co považoval za vhodné na stránkách kronik zachycovat:

„Vzpomínám a vybírám v tříšti vzpomínek, co ještě se tak na táboře stalo a co tu není zaznamenáno. Honem honem to sem zapsat, i když to není nic světoborného. Zakrátko čas jako přival smete i ty poslední kousíčky třpytných vzpomínek a bude po nich. Ale když zde budou zapsány, byť bezvýznamné, nikdy už nemohou být zapomenuty a při čtení pomohou dokreslit obraz dávno uplynulých chvil, chvil nejkrásnějších, chvil táborových.“

Foglar do kronik zaznamenával opravdu všechno, události z táborů, výletů do přírody, program schůzek v klubovně i drobnosti zdánlivě naprosto bezvýznamné, výsledky různých závodů a soutěží, které se v oddíle pořádaly. To všechno s odstupem času vnímáme jako pestrobarevnou mozaiku vytvářející obraz života několika chlapeckých generací ve 20. století. V kronikách nacházíme Jestrábovy portréty jednotlivých členů oddílů, jak těch, kteří sehráli ve dvojce kladnou roli, tak těch, s nimiž byly různé potíže. A zadní plán těch obrazů ze života mladých lidí tvoří drobná fakta o každodenním životě v tehdejší době, o válečném nedostatku potravin, o tísnivé atmosféře let, kdy byly v republice u moci diktátorské režimy.

Po zákazu Mladého hlasatele měl Foglar v novém zaměstnání víc volného času, který mohl věnovat oddílu. Častěji než dřív psal kroniku a nad jejími stránkami zapomínal na hrůzy světové války, která trvala šest roků. V devíti tlustých svazcích z let 1939–1945 jsou převážně jeho vlastní texty. Je to dokument nejen o důležitém období českého skautingu, ale i výpověď o Jestrábově autonomním vnitřním světě, který se kryje se světem jiných lidí jen částečně.

Na záznamech je snad nejúžasnější, že je psal vždy přímo na čisté stránky kroniky, bez konceptů a jiných předběžných příprav. A přitom jsou kronikové texty nejen čtivé a zajímavé i pro ty, kteří popisované události sami nezažili, ale někdy nad nimi máme pocit, jako kdyby to byly úryvky z dobře napsaného románu.

A co také překvapuje – na rozdíl od příběhů vydaných knižně je tu Foglarův jazyk čistý, srozumitelný, téměř v něm nenacházíme stylistické neobratnosti ani prohršky proti duchu češtiny. Na tom vidíme, že autor jinak postupuje při psaní povídky, novely nebo románu, které mají být vytištěny, a jinak zaznamenává skutečné události do kroniky, kterou bude číst nanejvýš několik chlapců. Při psaní kroniky ho nesvazuje pocit odpovědnosti, nemusí si vymýšlet děj ani jednající postavy, jen prostě vypráví o tom, čeho byl svědkem.

První zápisy do kroniky se týkají událostí z jara roku 1924, kdy učitel Karel Kalivoda se svou manželkou a bratrem založili v Praze VII 34. skautský oddíl.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Jsou tu popsány první oddílové akce, schůzky i výlety, ale Jestřáb je pořídil až na podzim téhož roku, kdy do Čtyřiatřicítky vstoupil. Teprve od října zapisuje události s minimálním časovým odstupem.

První kroniková kniha má zvláštní název: Pohádky Ohnivců. Kalivodův oddíl totiž přijal jméno Ohnivci. Jestřábovi tehdy bylo sedmáct let a jeho zápisy svědčí o velké stylistické obratnosti. Dokonce prozrazují, že je na svůj věk neobyčejně vyzrálý. Překvapivé zjištění – jeho pozdější knížky vzbuzují dojem, že jejich autor nikdy nedospěl. Jak jinak by dokázal tak citlivě vnímat duši dospívajícího chlapce a tak dokonale znát její potřeby a touhy?

Od podzimu 1924 vedl kroniky pečlivě a soustavně až do léta 1930 a za tu dobu popsal tři silné svazky. Až na několik málo stran zaplněných dětským písmem jsou všechny záznamy dílem Jestřábovým. Vidíme na nich, co všechno se svým skautským oddílem dělal, jak v něm postupně zvolna dozrával vynikající vůdce klukovského kolektivu, ale dají se tu vystopovat i zárodky jeho prvních knih a zrod Foglara-spisovatele. Kronika z léta 1928 je nadepsána „Tábor Zelené příšery“. Na dalších stránkách čteme o událostech, které vlastně známe z první, slavné foglarovky Hoši od Bobří řeky. V táboře dochází k záhadným úkazům, které jsou dílem jakéhosi přízraku, podepisujícího se Zelená příšera. Na stránkách kroniky jsou zachyceny nejen její podivné kousky, ale i atmosféra měsíčních nocí, která hraje tak velkou roli v později napsaném příběhu o Rikitanovi a Písni úplňku.

Malý úryvek ukazuje, jakou úroveň mají kronikové zápisy jednadvacetiletého Foglara:

„Nadešlo období tichých měsíčních nocí.

V tu dobu leskl se kraj jako ze stříbra a náš tábor vypadal jako zakletá vesnička v pohádce. Kouzelný svit měsíce zářil na protější vysoké skály, vnikl v opuštěná lesní údolí, rozsvětlil paseky vysoko na kopcích a kouzlil strašidelné stíny na lesních pěšinách.

A v jeden pozdní večer, kdy měsíc dorůstal do první čtvrti, přišel ke mně Moja a tajuplně zašeptal:

Jestřábe – svítí měsíc – a nahoře – víš – tam na pasekách bude tak krásně. Pojď, půjdeme...

Sebrali jsme s sebou ještě Rudlu a tiše se vyplížili z tábora vzhůru do kopce. Jaký to byl čarokrásný pohled tam z paseky do kraje zalitého měsíční září. A páry vystupovaly z řeky, lesy tiše oddechovaly a my ve svých srdcích cítili být něco tak divně vážného a vznešeného.

Pak jednou, když byl už měsíc v úplňku, vydali jsme se večer podle řeky. Byli jsme všichni, kromě Oty a Jirky. Po cestě našli jsme zeleně svítícího broučka. Svítil a svítil, jako by cosi v trávě ztratil.

Když jsme docházeli k lomu, vycházel právě veliký měsíc nad lesy.

Otočili jsme se a čekali, až vyjde celý.

Vyšel.

Byl bílý a strašidelný.

Šli jsme dále k záhybu, tam, kde se řeka točila. Usedli jsme na břeh a dívali se, jak měsíček se ve vodě zhlíží. Žáby v rákosí pěly své milostné písně. Na řece se dělala kola.

A my si šeptem vyprávěli o oddíle, o chlapcích a jejich povahách. A hoši mně slibovali, že budou vždy hodní a dobří.“

V pečlivě vedených kronikách je mezera, chybějí tu záznamy z let 1931 a 1932, v dalších dvou letech zapsal Jestřáb jen část událostí. Ale od roku 1935 až do osmdesátých let psal soustavně a vytrvale.

Z tohoto monumentálního díla byly zatím knižně publikovány jen tři svazky. První dva pod názvem Kronika Hochů od Bobří řeky vyšly poprvé ještě za Foglarova života, v roce 1996, a dosáhly během devíti let tří vydání a jednoho dotisku, při poměrně vysokých nákladech, jaké dnes mají jen bestsellery. Třetí kronikový svazek, Tábor Zelené příšery, se objevil na knihkupeckých pultech na jaře 2007. Z toho můžeme usoudit, že se Jestřábovy zápisy o činnosti jeho oddílu setkaly se zájmem, jakému se těší jen málokteré kroniky.

TÁBOR V ZÁTOCE NEZNÁMA

Celoroční činnost Čtyřiatřicítky vyvrcholila letním táborem. Jestřábovi bylo 18 roků, ale nebyl ještě plnoletý, plnoletost tehdy získávali mladí lidé až v 21 letech. Tábor měli vést ti, kteří formálně stáli v čele oddílu, učitel Kalivoda a Jaroslav Ryšavý-Bohr, nikoli jejich pomocník a zástupce, mladičká Jestřáb. Ale oba vůdcové svou účast na táboře odrekli. Odvážný Jestřáb se tedy vydal do lesů sám s osmi chlapci. Jak o tom později napsal v povídce zařazené do knihy Tábor

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

smůly: Když se někdo cizí zeptal, kolik je nás v táboře, řekli jsme mu: no, s dědečkovým kufrem je nás deset!

O tom, jak první tábor začal, probíhal a skončil, vypráví Jestřáb ve svých pamětech. Nic nezastírá, nic nepřikrašluje – byla to málem katastrofa. Vedoucím byl sotva odrostlý chlapec, který sám nikdy netábořil a neměl vůbec představu, co musí s sebou vzít, jak postavit podsady, čím naplnit dlouhé letní dny, aby chlapci byli spokojení. Neprošel žádným vůdcovským kurzem, nebyl na lesní škole, kde by mu řekli, jak má vypadat skautský program, nečetl pravděpodobně ani žádnou příručku. Naštěstí se na tábořišti setkal se starším, zkušeným vůdcem, který mu dal nejdůležitější rady. Jinak byl odkázaný jenom sám na sebe, na svoje nejasné touhy a fantazii. Právě tomu můžeme děkovat za všechno, co později Jestřáb vymyslel a vyzkoušel. Zvykl si – obrazně řečeno – hledat cestu neznámým terénem a objevovat kouzelná místa, kam by jinak nikdy nezabloudil, kdyby se řídil jen kompasem a mapou.

Tehdy Jestřáb samostatně vykročil po skautské stezce a šel pak po ní celý život, za slunečných dní i v dešti. V jeho stopách se později vydaly nejen tisíce skautů a skautek, ale i děvčata a chlapci, kteří nikdy do žádného oddílu nechodili. A také učitelé i dospělí vedoucí z různých organizací mládeže.

V dalších dvašedesáti letech vedl Jestřáb skautský oddíl. Nejdříve byl Bobrovým zástupcem, od roku 1927 vůdcem. Vytvořil tak český a patrně i světový rekord v nepřetržité službě mládeži. Zdůrazňuji, vedl oddíl, nebyl tedy jen skautským činovníkem, který zastává v organizaci nějakou funkci, ale s mládeží přímo pracuje.

Po Táboře v Zátoce neznáma se 34. oddíl spojil s 2. oddílem, který byl v krizi, neměl dost členů a jeho vůdce musel z existenčních důvodů vedení zanechat. Přestože čtyřiatřicítka byla silnější a měla dokonce vedoucí dva, spojené oddíly si ponechaly nižší číslo, především proto, že Dvojka byla jedním z nejstarších skautských oddílů. Vznikla již v roce 1913 a prošlo jí mnoho významných osobností, kdežto 34. oddíl byl založen teprve před půldruhým rokem a neměl dosud žádnou tradici.

Co těch dvašedesát let v čele skupiny chlapců znamenalo, lépe pochopíme z několika statistických čísel. Jestřáb podnikl s Dvojkou více než 2000 výletů (vlastně výprav, jak výletům důsledně říkal) a zúčastnil se nejméně stejného počtu schůzek v klubovně. Vedl 61 táborů a prožil na nich dohromady 5 let, až na tři válečné roky vždy pod stanem. Jeho oddílem prošlo přes 800 chlapců. Zaplnil svými texty na 70 kronik, napsal a sám vytiskl přes 500 čísel časopisu Čigoligo. K tomu je třeba připočítat jeho drobné příručky určené jen pro vnitřní potřebu Dvojky. Těch je také pěkná řádka, počínajíc Tábornickou moudrostí, přes Vánoční sešity, až po torzo knihy o Dvojce, které má „jen“ 72 stran.

A kolik tisíc hodin zabraly asi Jestřábovi přípravy programu schůzek, výprav a táborů, to nikdo nedokáže spočítat, nevěděl to ani sám Jestřáb. Jen se několikrát zmínil, že mu práce pro oddíl zabírá každý týden 30-40 hodin; zkuste to vynásobit x 40 x 60 a dojdete k číslu, které nemá daleko ke 100 000. A za tuto nelehkou, ale krásnou a záslužnou práci pro chlapce, a tím vlastně i pro celou společnost, nevzal nikdy ani korunu. Místo poděkování ho často pronásledovali a obviňovali, že kazí mládež. Tak se chovali ovšem především ti, kteří pro mládež nikdy nehnuli prstem, zato seděli na místě, které jim zajišťovalo nad ostatními nekontrolovatelnou moc.

SVĚTOVÉ SKAUTSKÉ HNUTÍ

Je to snad přímo symbolické, že se Jestřáb narodil ve stejném roce jako světové skautské hnutí – v létě 1907. Zatímco devět dní staré novorozeně u Foglarů spokojeně spalo v kolébce, Angličan generál Robert Baden-Powell s dvaadvaceti chlapci se přeplavil z jihoanglického městečka Poolu na nedaleký neobydlený ostrov Brownsea a vybudovali na něm první skautský tábor. Nikdo v té chvíli netušil, že tam kladou základy největší mezinárodní organizace mládeže, která se zakrátko rozšíří do celého světa.

Po celé další století skautské hnutí rostlo a sílilo a jeho poselství mělo pro Jaroslava Foglara osudový význam. To nejdůležitější, co v životě vykonal, čím žil, je se skautingem úzce spojeno.

Baden-Powell byl profesionální voják, který to dotáhl až na generála. Proslavil se zejména v burské válce na jihu Afriky. Když na konci 19. století Búrové oblehli město Mafeking, Britové je dokázali ubránit. Ačkoli se to zdá neuvěřitelné, měli na tom podíl i místní chlapci. Velitel posádky Baden-Powell měl málo dospělých mužů a nemohl nikoho z nich uvolnit z přední obranné linie k důležitým pomocným službám uvnitř města. A tu ho napadlo, že by některé práce mohli vykonávat chlapci. Z osmnácti kluků od deseti let vytvořil tři šestičlenné

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

hlídky a vyzval je, aby každá hlídka zvolila svého velitele. Potom jim dal na zkoušku první úkol – měli po městě roznášet poštu. Osvědčili se znamenitě, a tak je pověřil dalšími službami. Doručovali rozkazy obráncům, pomáhali zdravotníkům, starali se o raněné. Baden-Powella udivilo, s jakým nadšením své úkoly vykonávali, jaké na ně bylo spolehnutí. Dovedli si poradit i ve složitých situacích.

Búrové Mafeking nedobyli a Baden-Powell začal uvažovat, že by stálo za to, aby angličtí chlapci dostávali kromě školního vzdělání i výchovu, která by z nich pomohla udělat tělesně zdatné, bystré mladé muže. Později se mu dostala do ruky kniha Ernesta Thompsona Setona *The Birch Bark Roli – Svitek březové kůry*. Americký spisovatel v ní vyložil svoje názory na výchovu chlapců a stanovil pro ni konkrétní program, který nazval *woodcraft – lesní moudrost*. To Baden-Powella tak zaujalo, že Setonovy myšlenky a metody spojil se svou představou o výchově mladých lidí. V roce 1907 svůj nápad vyzkoušel v praxi na ostrově Brownsea.

Původní Baden-Powellova představa o cílech výchovy byla jistě svázána s jeho vojenským povoláním, ale zakrátko v ní civilní složka převážila složku brannou. Pokus s tábořením se tak zdařil, že se Baden-Powell dal do psaní první skautské příručky: *Scouting for Boys – Skauting pro chlapce*. Ta vyšla o rok později a setkala se s nečekaným ohlasem nejen v Anglii, ale i v zahraničí. Během dalších čtyř let se skautské hnutí rozšířilo do desítek zemí – mezi nimi byly i Čechy.

Jaroslavu Foglarovi jsou čtyři roky, nedávno mu zemřel tatínek, a netuší, že v těchto dnech profesor A. B. Svojsík se šesti chlapci opakuje v lesích pod hradem Lipnicí Baden-Powellův experiment. A že už za rok tam bude stát první český skautský tábor, který se stane modelem pro tisíce jiných táborů – i těch jedenašedesáti, na nichž bude Jaroslav Foglar v praxi provádět myšlenky Setonovy, Baden-Pellowy, Svojsíkovy, a především svoje vlastní.

ZELENÁ PŘÍŠERA

Červenec 1928. Jestřáb si vzal v zaměstnání dovolenou a chystá se s Dvojkou na tábor. Pojedou na stejné místo jako v minulém roce a stany s podsadou si postaví přímo na břehu Sázavy, nedaleko později objevené Sluneční zátoky. Jestřáb si už zvykl, že na tábor jedou jen někteří dvojkaři. Tentokrát je jich zvláště málo, jen šest chlapců a jejich vůdce. Stojí vůbec za to věnovat hrstce kluků o prázdninách všechen volný čas? Tahle myšlenka ho vůbec nenapadne, léto si už nedovede představit jinak než na táboře.

Těm věrným, kteří jedou spolu s ním, připraví letos mimořádný program. Vymyslel něco, čím by chtěl vyzkoušet jejich všímavost, kombinační schopnost a co by dodalo táborovým dnům trochu napětí. Zahraje si na tajemnou bytost, která zasáhne do života dvojkařů a trochu je postraší. Vymyslel už pro ni název – Zelená příšera, vnukly mu ho zelené papíry, které viděl ve svém podniku. Několik desítek listů si vzal s sebou a přibral k nim i zelený inkoust. Tyto nezbytné pomůcky má ve stanu vyloženy na stolku tak, aby si jich bystrí pozorovatelé mohli všimnout. To je první zkouška jejich postřehu.

Jestřáb už má rozepsanou knížku, o níž od klukovských let sní – chtěl by vyprávět všem chlapcům příběh, který by nejen s chutí přečetli, ale podle něho i něco sami dělali. Tak jako se to podařilo Setonovi, od něhož nedávno četl *Dva divochy*, *Rolfa zálesáka* a další krásné knihy.

Nápad se Zelenou příšerou musí nejdřív vyzkoušet, bude se mu pak lépe psát. Začal s tím hned druhý den po příjezdu na tábořiště. Již první večer měli stany hotové, podsady si připravili na čtyřdenní výpravě počátkem července, stačilo na dřevěné konstrukce navléknout plátna. První „čin“ Zelené příšery vyvolal v táboře podle očekávání rozruch. Dokud svítilo slunce, chlapci se předstihovali v siláckých řečech, co všechno Zelené příšere udělají, až ji dopadnou. Sotva se však setmělo, nikdo se neodvážil z tábora ani do lesa vzdáleného jen pár kroků. Všichni se drželi stále pohromadě a to Jestřábovi vyhovovalo, neměl rád, když se někdo odtahoval od ostatních.

Co se dělo na tomhle táboře dál, zná každý čtenář foglarovek z knihy *Hoši od Bobří řeky*.

V kronice z tohoto tábora najdeme nejen záznamy o rejdech Zelené příšery, ale i historky, které známe z Tábora smůly, „Patálii s mravenci“ a povídku „Fredy – chloubka tábora“.

Píšu o tom proto, že na těchto příkladech vidíme, jak Jestřáb postupoval při psaní svých nejlepších knih – nápady si nejdřív ověřil v praxi na svém oddíle a přidal k nim skutečné události, které by si sám nikdy nevymyslel.

Tábor Zelené příšery byl už jeho čtvrtým táborem a v předcházejících letech

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

nasbíral tolik zkušeností, že všechno dokonale klapalo. Malý počet chlapců umožňoval, aby s nimi prováděl pestrý skautský program obohacený vlastními nápady. Věděl již, jak skauti rádi měří svoje síly, jak soutěžení zvyšuje výkonnost a dodává vzruch i málo zajímavé, jednotvárné práci. Zavedl tedy bodování – za každý pracovní nebo sportovní výkon dostávali chlapci jistý počet bodů. Body se všem stále sčítaly a kdo jich měl na konci týdne nejvyšší počet, byl slavnostně vyhlášen vítězem. I když bodovací soutěž nebyla Jestřábovým „vynálezem“, časem ji tak propracoval a ve svých knihách a článcích tak zpopularizoval, že ji zavedli skoro ve všech skautských oddílech a užívají ji dodnes jako jeden ze základních výchovných prostředků.

TÁBORY

Skautský tábor je robinsonské dobrodružství, které může prožít každý kluk, každé děvče. Přijedou na prázdnou louku u lesa a jsou postaveni před stejné úkoly, jaké musel zvládnout Robinson Crusoe. Musí si zajistit střechu nad hlavou, postavit jednoduchou kuchyni, v níž by mohli vařit jídlo i za deštivého počasí, zajistit zdroj pitné vody, zřídit latrínu, vyhloubit jámu na odpady. Teprve po dokončení všech těchto nezbytných objektů může začít zábavný program, hry, výzkumné výpravy do okolí, koupání, pozorování přírody, táborové ohně.

Ve dvacátých letech minulého století, kdy Jestřáb převzal vedení Dvojky, trvaly skautské tábory nejméně měsíc. Dvojka na táboře strávila někdy i pět až šest týdnů. Později se délka táboření stále zkracovala, dnes tábory bohužel většinou končí po dvou týdnech. Jen Dvojka se za Jestřábova vedení držela tradice a tábořila aspoň polovinu prázdnin. Zkušený skautský vůdce totiž ví, že za tábor toho s oddílem udělá mnohem víc než za celý školní rok. Na táboře má chlapce každý den čtyřicet hodin kolem sebe a může na ně mít výchovný vliv – především svým osobním příkladem.

Pro děti je letní tábor jednou velkou hrou, ale pro vedoucího nepřetržitou pracovní směnou. Působí tu v mnoha funkcích najednou – zajišťuje zásobování, dohlíží na kuchařské služby, vede táborovou pokladnu a hlavně připravuje program a sám se ho také účastní. Kromě toho odpovídá za zdraví a bezpečí táborníků.

Ve skautském hnutí již od jeho počátků stále platí, že vedoucí oddílu nejen nedostává za tu vyčerpávající práci finanční odměnu, ale dokonce platí stejný táborový poplatek jako chlapci. A k tomu věnuje táboru dovolenou nebo její část, někdy si dokonce musí vzít v zaměstnání dovolenou neplacenou.

Tohle všechno dělal Jestřáb neuvěřitelných jedenašedesát let. Za tu dobu získal tolik zkušeností a sám vymyslel tolik zlepšení, že tábory Dvojky představovaly vzorový model, který inspiroval mnoho jiných skautských vůdců. O některých originálních nápadech psal pravidelně do časopisů, zřídil na to dokonce zvláštní rubriku. Později je shrnul do knížky Náš oddíl.

Nebudu je zde proto vypisovat a zájemce odkazuji na tento svazek Foglarových sebraných spisů. Je v něm opravdu to nejlepší, co vymyslel a s úspěchem vyzkoušel jak v průběhu školního roku, tak na táborech. Tuto knihu můžeme považovat za originální český příspěvek do pokladnice mezinárodního skautského hnutí.

Jestřáb se ujímal těžké, odpovědné práce táborového vedoucího rád, tábor pro něho nebyl jen vyvrcholením celoroční činnosti Dvojky, ale nejbáječnejším dobrodružstvím. Na tom vidíme, že v něm stále přetrvával chlapecký duch. Kdo z dospělých by byl ochoten každý rok na celý měsíc opustit pohodlný domov, žít v primitivních podmínkách a starat se o třicet cizích kluků? Dvakrát třikrát se to dá vydržet, zvláště když je člověku dvacet let, ale být ochoten překonávat i v šedesáti letech všechny malé i větší překážky spojené nejen s táborem, ale i s jeho přípravou, snášet rozmary počasí – to dokáže jen málokdo. A Jestřáb vedl tábory až do svých 77 let!

IDEALIZACE CHLAPCŮ A OPAKOVANÁ ZKLAMÁNÍ

Jestřáb se dopouštěl od začátku až do konce své výchovatelské dráhy jedné chyby – chlapce si idealizoval. Očekával od nich stejné nadšení pro skauting, jaké měl on sám. Nechápal, proč někteří na jeden výlet přijdou, a druhý vynechají. Divil se, že některé hry hrají s malou chutí. Stavěl jim před oči stále znovu ideální vzor a myslel si, že se mu hned budou chtít podobat. Doufal, že všechno půjde tak snadno a rychle, jak o tom psal v Hoších od Bobří řeky.

Stále znovu se nechával zaskočit tím, že někteří chlapci projevovali o

připravené podniky malý zájem, snad si neuvědomoval, že jsou mezi jednotlivci velké rozdíly a ke každému je třeba přistupovat jinak. Po celé desetiletí ho vždy znovu vyvádělo z míry, když některý z nadšených dvojkařů najednou začal vynechávat schůzky a výpravy nebo se jeho chování nápadně zhoršilo.

Jedno z prvních velkých zklamání prožil půl roku po vstupu do 34. oddílu. Připravil pro chlapce o Velikonocích dvoudenní výpravu. Sraz byl před pátou ráno na nádraží, ale z šedesáti skautů jich přišlo jen sedm. Zklamáný Jestřáb večer u táborového ohně navrhl, aby tito věrní z různých družin společně s ním založili Rudý kruh, sdružení, v němž budou všichni věrně stát při sobě. Vkládal do toho velké naděje, ale již za několik měsíců napsal do kroniky:

(V Rudém kruhu) „...měli své heslo, tajemné obřady, skutečně existující, přestože je nikdo jiný z oddílu neviděl ani neslyšel. V jejich psaných zákonech stálo: vypadnou-li dva z Rudého kruhu, bude rozpuštěn.

Poněvadž 26. září 1925 nedostavil se nikdo z nich na oddílovou schůzi, aniž již na minulou vycházku do údolí mládí, zašel jsem k nim hned po schůzi do Libně na Teras, kde bydleli i se čtyřmi hochy, co nebyli členy Rudého kruhu.

A ti všichni hoši, ať byli členy nebo ne, prohlásili mne na setmělé ulici slavnostně, že kromě Táty Dlouhána vystupují všichni z oddílu. Byl jsem překvapen, nebyl jsem mocen slova. To jsem měl za to, že jsem Teras nejvíce hájil a do popředí strkal.

Maně jsem si vzpomněl na jejich písničku: My jsme kluci z Terasu, umíme hrát na basu, kam my zavítáme, všechno rozsekáme, protože jsme švarní hoši z Terasu.

Ano, všechno rozsekali. I ten Rudý kruh rozsekali, i naše přátelství.“

Jestřáb sám neprožil bouřlivou pubertu a nedovedl se proto vžít do mentality dospívajícího chlapce, jehož nitrem zmítají protichůdné pocity. Nejvíce ho zasáhlo, když někdo zdánlivě bez příčiny z Dvojky odešel, aniž se s ním a ostatními chlapci rozloučil. Považoval to za zradu.

I přes opakovaná zklamání se Jestřáb vždycky znovu zvedl a pokračoval v práci, která mu kromě radostí přinášela nejednu trpkou zkušenost – a práce se mu dařila.

Ve Dvojce časem vytvořil takové ovzduší, že tam člověk neslyšel hrubé slovo, natož sprosté nadávky. Chlapci byli k sobě přátelští, ohleduplní. Ale když je někdy Jestřáb náhodou přistihl, že se chovají jinak, než by se podle jeho představ chovat měli, býval tím zase těžce deprimovaný. Dokládá to jeden zápis z kroniky Tábora Alvareze:

„28. července 1942: Čtvrt na deset večer. Nahoře na palandách hrají Pistolníci pokra o sirky. Je tam Prófa, Valda, Cyklon, Smítko a Sušík. Tenhleten zvyk, společně povalování na palandách, se mi nelíbí, vedou se tam chechtavé řeči, každou chvíli vznikne nějaká tahačka o kartu či o sirku, ozve se protivný křik: Nešil! Co šilíš?! Já tě shodím z palandy! a hoši vypadají tak nějak obyčejně, nezajímavě, skoro pepicky, jako kluci ze šancí. Ani trochu podle mých představ.“

O zklamání z chlapců píše v kronikách velmi často.

Nejhůř nesl, jestliže někteří chlapci prožívali bouřlivou pubertu a porušili některá dvojkařská tabu – třeba začali kouřit. Nestali se ještě závislí na nikotinu, jen chtěli vyzkoušet, co cigareta s člověkem udělá, jak to chutná. Jan Hałas, syn básníka Františka Halase, o tom píše:

„Do turistického oddílu TJ Dynamo Radlice (pod touto hlavičkou tajný skautský oddíl v oněch letech přežíval) jsem chodil tři roky a zúčastnil se tří táborů. Krátce po vstupu do oddílu mi zemřela maminka, tátu jsem už neměl, a tak si stále více uvědomuji, co pro mne oddíl v kritických letech dospívání znamenal... S politováním však musím konstatovat, že jsem se po čase příliš nesnažil stát se druhým Mirkem Dušinem a můj oddílový osud spíše připomíná osudy méně kladných Foglarových hrdinů. Jednoduše řečeno – zlobil jsem čím dál víc a na svém posledním táboře pod Krivánem jsem byl dokonce usvědčen z tajného pokuřování omamných cigaret značky Detva. Jestřáb mi pak taktně naznačil, že bych už v září neměl přijít na zahajovací schůzku. Nic jsem nenamítal a bylo to pochopitelné. Vzpomínám, že jsem v té době už neležel v Rikitanových dobrodružstvích, ale měl jsem rozečten Bolestný život Baudelairův.“ (Jestřábe, díky, str. 125-126.)

Jestřáb byl zapřísahlý nepřítel kouření a prostě Jendu z oddílu vyhodil, protože kouřil – a dokonce na táboře! Myslím, že Jenda tenkrát nebyl sám, kdo tohle tabu porušil a musel z Dvojky odejít. Moudrý pedagog by se snažil spíš tyto rebely v oddíle udržet a tím si na ně uchovat vliv, to však bylo nad Jestřábovy síly. Obával se, že by mohli dávat špatný příklad chlapcům, s nimiž zatím nebyly žádné problémy. V přehledu celoroční činnosti Jestřáb napsal:

„Žlutá družina po odchodu Taltaru, respektive jeho tří členů, kteří byli ve Žluté, začíná se znovu radostně rozvíjet. Se všemi hochy Taltaru jsme se rozešli přátelsky, uznali nakonec nemožnost celé situace a doznali, že zájem o oddílovou

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

činnost u nich ochabl, bohužel velmi předčasně. Byli to Jenda Halas, Richard, Venda, Láda, s nimi odešel i Vendův nejbližší kamarád Jurka.“

ÚROVEŇ DVOJKY STOUPÁ

První dva roky v čele Dvojky byly pro Jestřába kritické, oddíl trpěl nedostatkem nováčků. Starší chlapci odrůstali a noví na jejich místo nepřicházeli. Jestřáb psal náborové letáčky a vylepoval je na různých místech, byla to však marná práce. Teprve počátkem třicátých let nastal zlom, o členství ve Dvojce žádalo stále víc zájemců. Tu změnu způsobily dva faktory. Ze začátečníka se stal zkušený vůdce, který do oddílového života přinesl tolik nových nápadů, že schůzky a výpravy byly nabitý zajímavým programem. O mimořádné činnosti tohoto oddílu se začalo mluvit po celé skautské Praze a to byla nejlepší propagace. Přispěli k tomu i rodiče chlapců, kteří vyprávěli přátelům a známým, do jakého znamenitě pracujícího skautského oddílu jejich synek chodí.

Ještě na Táboře Zelené příšery v roce 1928 měl Jestřáb jen šest chlapců. O dva roky později zahajoval nový skautský rok s 28 hochy. Za další čtyři roky bylo dvojkařů již 40. A po táboře na Podkarpatské Rusi v roce 1938 počet členů kulminoval, do oddílu jich chodilo přes padesát. S takovým množstvím se špatně pracuje, chlapci se navzájem ani pořádně neznají, proto se Jestřáb rozhodl radikálně snížit hranici na 32 členů. Čtyři družiny po osmi.

K pověsti Dvojky jako jednoho z nejlepších skautských oddílů přispívalo Jestřábovo psaní. Časopis Skaut-Junák mu otiskoval povídky a román na pokračování. Na tábory teď jezdilo mnohem víc chlapců a to umožňovalo Jestřábovi, aby uplatnil velké dobrodružné hry v terénu, které vymýšlel.

Do zdárně se rozvíjející činnosti neblaze zasáhly politické události na konci třicátých let. Mnichovskou dohodou na podzim 1938 bylo Československo připraveno o pohraniční kraje, které se staly součástí velkoněmecké říše. Většina českých rodin utekla před terorem sudetských Němců do vnitrozemí. Půl roku po ztrátě Sudet přišla nová pohroma. Do Čech a Moravy vpadly 15. března 1939 německé armády a obsadily je. Po ztrátě pohraničních hor, v nichž byly vybudovány stovky pevností, nebyla obrana okleštěné republiky možná. A k tomu vpředvečer okupace se od českých zemí odtrhlo Slovensko a vytvořilo svůj vlastní stát, podle jména samostatný, ale ve skutečnosti závislý na Německu. Hitler předstíral, že vzal Čechy a Moravu pod svou ochranu, a pojmenoval zabraná území „protektorát Čechy a Morava“. S okupací hned začala perzekuce, která postupovala krok za krokem a systematicky likvidovala všechny projevy svobody. Junák, nezávislá demokratická organizace skautů a skautek, přišel na řadu až na podzim 1940, kdy ho okupační úřady ze dne na den zakázaly. Předtím však došlo k přepadu některých skautských táborů.

Jestřábova Dvojka se toho roku vypravila na říčku Chvojnici u Oslavan místo do Sluneční zátoky jako v letech předcházejících. Postavili si jako obvykle stany s dřevěnými podsadami, kuchyň, jídelnu a sklípek a začal program plný her. Ale po několika klidných dnech přišel příkaz tábor okamžitě zlikvidovat a vrátit se do Prahy. Dvojka tábořila daleko od domova, a tak mohla všechny věci v rychlosti sbalit a odvézt domů. Horší to bylo tam, kde do táborů vpadlo gestapo, německá tajná policie.

Po prázdninách Jestřáb znovu chlapce svolal k zahajovačce, schůzce, kterou začínala obvyklá oddílová činnost ve školním roce. Vládla na ní poněkud stísněná nálada, jako v celé společnosti, zejména starší dvojkaři si uvědomovali, že vyhlídky do budoucna jsou dost chmurné. Přesto se jako vždy rozjela hned v září i družinová činnost s pravidelnými schůzkami. Oddíl měl romantickou klubovnu ve staré kamenné věži na ostrůvku u Jiráskova mostu. Obýval tam ve druhém patře velkou místnost, která byla pro chlapce i Jestřába druhým domovem.

Pak přišel další úder, který měl znamenat konec českého skautingu. Zákaz činnosti Junáka. 4. listopadu přijeli pro Jestřába gestapáci do redakce Mladého hlasatele. Musel s nimi odjet do věže, ukázat jim klubovnu a předat od ní klíče. Přitom mu oznámili, že podle úředního výnosu je skautská organizace rozpuštěna, její majetek zabaven a oddíl nesmí dál pokračovat v činnosti.

Gestapáci pak zapečetili klubovnu i vstupní dveře do věže páskou s razítkem. Jestřáb se z toho málem zhroutil. Stanů a dalšího táborového vybavení mu bylo líto, ale klidně by je oželel. V nedostupné klubovně však zůstaly oddílové kroniky, kterých si cenil nadevšechno. Věděl, že existují jen v jediném, originálním exempláři a jejich ztráta je pro Dvojku i pro něho osobně nenahraditelná.

Několik týdnů si marně lámal hlavu, jak kroniky zachránit. Jít na gestapo a

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

požádat o jejich vydání s tím, že je to jeho soukromý majetek? Bláznovský nápad, nejspíš by si ho tam hned nechali a skončil by v koncentračním táboře. Dostat se do klubovny malým okénkem? Je hrozně vysoko. Kromě toho věž stojí pár kroků od Jiráskova mostu a odtamtud je na ni vidět. Ve dne by žebřík přistavit nemohli a v noci by takový pokus o vloupání do vlastní klubovny byl ještě nápadnější.

Několikrát se v dalších dvou měsících k věži vrátil, aby vždy zjistil, že pečete jsou na místě a dovnitř patrně zatím nikdo nevstoupil. Pořád tu byla naděje, že drahocenné kroniky nikdo neodnese. Při jedné z těch obhlídek, za mlhavého předjarního dne, si všiml, že papírová pečeť na dveřích do věže je malounko odchlípnutá. Při troše opatrnosti by se snad dala odlepit. To mu dodalo novou naději. Na poradě s několika nejstaršími, nejspolehlivějšími dvojkaři se rozhodli, že se pokusí pečeť sejmut neporušenou. Jestliže se jim to podaří, seberou v klubovně ty nejcennější věci a pečeť vrátí na původní místo.

Dohodnuto, vykonáno. Jestráb ve svém životopisu podrobně vyličil celou riskantní operaci. Podařila se, kroniky byly zachráněny. Jen si v duchu říkám, jak bychom se dnes na Jestrábovu umanutost dívali, kdyby se akce nezdařila, gestapáci je přistihli nebo později poznali, že do věže někdo vnikl. Co kdyby měli soupis zabaveného majetku a při jeho odvozu zjistili, že mnohé věci zmizely? Nepadlo by podezření okamžitě na Jestrába a chlapce z jeho oddílu? Kdo jiný by měl zájem na ručně psaných kronikách? Pro cizího člověka přece nemají žádnou hodnotu.

Jestráb tehdy hodně riskoval, a nejen sám osobně. Ohrozil i bezpečnost chlapců, kteří mu kryli při záchranné operaci záda, hlídkovali na mostě a v sousedních ulicích. Mají kroniky takovou cenu, aby vyvážily lidský život?

Ale to je možná zbytečné uvažování o tom, co už se stalo a naštěstí dopadlo dobře. Nezabýval bych se touto nebezpečnou akcí, kterou Jestráb inicioval, kdyby byla jediná. O dalších Jestrábových odvážných činech bude ještě řeč.

ODDÍLOVÉ ČASOPISY (1929-1988)

První časopis, který začal Jestráb vydávat, nebyl Mladý hlasatel, ale Originál váša. Trochu nezvyklý název, také to nebyl časopis určený veřejnosti, ale chlapcům z Dvojky. Originál váša bylo v oddíle často užívané úsloví, kterým chlapci vyjadřovali obdiv, chválu nebo úžas. První číslo vyšlo v Táboře na Bobří řece 6. července 1929, právě v den Jestrábových dvaadvacátých narozenin. Mělo šestnáct stránek malého formátu a celé je napsal a doprovodil svými kresbami sám vůdce. Mezi táborníky kolovalo v jediném exempláři. Ten po táboře skončil v oddílové kronice a je tam dodnes uchovaný. Malou ukázkou najdeme v knize Tábor smůly, kde se jedna kapitola jmenuje Originál váša – už se těším na jaro. Jsou tam poprvé uveřejněny neocenitelné rady zálesáka Frédyho, například: když prší, tak si vezmi paraple. Když chceš kopnout do nějakého klobouku na zemi, přesvědč se napřed, není-li to tvůj klobouk.

Časopis měl dobrý ohlas, a tak se stal součástí oddílové tradice. Brzy však byl přejmenován na Čigoligo. V prvních letech vycházelo nepravidelně a čtenáři si ho posílali jako štafetu. Později došlo k závažné proměně. Místo zábavného čtení se Čigoligo stalo jakýmsi „úředním věstníkem“ Dvojky, kam Jestráb psal různé pokyny a rady, ale také stručné zprávy o činnosti oddílu. Tu a tam v něm vůdce četl svým chlapcům levity nebo je naopak za něco pochválil.

Stala se z toho tradice neodmyslitelně spojená s Jestrábovým oddílem. Čigoligo vycházelo s jistými přestávkami až do konce Jestrábovy vůdcovské kariéry, naposledy je připravil do tisku v roce 1988 a jeho nástupci pokračují ve vydávání dodnes.

Od roku 1936 psal Jestráb tento oddílový oběžník na cyklostylové blány a tiskl jej na ručním rozmnožovacím stroji, takže každý člen oddílu mohl dostat svůj výtisk. V letech 1938-1940 vycházelo Čigoligo měsíčně jako skutečný časopis s pestrým obsahem, o proměnlivém počtu stránek. Celkem vyšlo 19 čísel a říká se jim „indiánská Čigoliga“ podle obálky, na níž je hlava indiána s čelenkou plnou orlích per. Jestráb nechal vytisknout tento obrázek na různobarevné papíry a jednotlivá čísla se od sebe liší barvou.

Za zmínku stojí, že tehdy Jaroslav Foglar pracoval na plné obrátky v redakci Mladého hlasatele, a zůstává záhadou, kde bral čas a sílu vydávat paralelně i druhý časopis pro svůj oddíl. Kromě čísel „indiánských“ bylo Čigoligo vždy jednolistové, tištěné zpravidla po jedné straně a vešly se na ni dvě stránky rukopisné. Uvážíme-li, že jednolistových čísel je v archivu uloženo téměř šest set, vidíme, že jejich obsah představuje dalších 1200 stran textů, které Jestráb napsal a publikoval pro malý okruh čtenářů.

Na Čigoligu je zajímavé, že vycházelo rozmnožované i v době, kdy přechovávat

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

doma cyklostyl bylo pro Jestřába velice nebezpečné. Za války šli po těchto přístrojích gestapáci, protože domácí odboj na nich tiskl protinacistické letáky. Stejný strach z nepovolených tiskovin měla po válce komunistická strana a v době, kdy vládla, byly přísně evidovány nejen rozmnožovací stroje, ale i blány, na něž se psalo psacím strojem bez černé pásky. Ponechat si doma ruční cyklostyl přes celou válku až do osmdesátých let, to vyžadovalo hodně odvahy. Výrobou nepovolených, cenzurou neschválených tiskovin hodně riskoval. Ale co všechno by Jestřáb neudělal pro svou milovanou Dvojku! Čigoligo se stalo pevnou oddílovou tradicí, kterou bylo nutné udržovat!

A ještě jedna groteskní podrobnost. Aby zametl stopy, že jeho „skupina klubu českých turistů“ je 2. skautský oddíl skrytý pod novou firmou, změnil za války v roce 1942 název. Místo Čigoliga tiskl Pomalago. Oba tituly pocházejí z oddílového pokřiku, který začíná slovy:

Čigoligo, čigoligo, čau, čau, čau, čau, pomalago, pomalago, pau, pau, pau.

Když Jestřáb viděl, že se nic neděje, vrátil se po prázdninách 1943 k původnímu Čigoligu.

Stejná historie se opakovala po roce 1948, kdy se Dvojka skrývala v tělovýchovné jednotě jako tábornický oddíl. V době, kdy bylo Foglarovi na stopě StB a hrozilo akutní nebezpečí, že vůdce ilegálního skautského oddílu zavrou a Dvojku rozpustí, název Čigoligo znovu změnil, tentokrát časopis přejmenoval na Gonio. Pod tímto názvem však vyšlo jen pět ročníků, a sotva se poměry v šedesátých letech trochu uvolnily, Jestřáb se vrátil k tradičnímu jménu Čigoligo.

DVOJKA ZA VÁLKY

Daleko závažnější a nebezpečnější než akce „záchrana kronik ze zapečetěné věže“ byla další činnost Dvojky za německé okupace. Foglarův oddíl se po zákazu skautské organizace nerozešel, ale pokračoval v činnosti. O klubovnu sice přišli, družiny se však zpočátku scházely u některého člena nebo na ulici a měly stejný program jako dosud.

I v minulosti se stalo už několikrát, že museli svoje doupe opustit, ale vždycky se jim podařilo najít nové útočiště. Začali je hledat i tentokrát a po čase je opravdu našli. Jestřáb zajistil oddílu jakousi legální existenci – vyjednal Dvojce vstup do klubu českých turistů. Představitelé KCT věděli, že k nim přechází oddíl ze zakázané organizace, měli z toho možná obavu, ale na druhou stranu byli rádi, že několik desítek zdatných chlapců posílí odbor mládeže, který zatím nevyvíjel žádnou činnost. A teď se rozroste o skupinu podnikající výlety každou neděli.

Jestřáb provedl v oddíle jen nepatrně změny, hlavně odstranil vžité skautské názvy. Oddíl nahradil slovem skupina. Místo Racků, Ostržů, Medvědů a Vlků byly družiny pojmenovány podle barev – Červená, Zelená, Žlutá, Modrá. Kamufáž velice prostoduchá, průhledná, zejména když se vůbec nezměnil program. Dvojka podnikala každou neděli výpravy za Prahu, hrála v terénu skautské polní hry, zabývala se signalizací, nacvičovala první pomoc, skládala zkoušky tělesné zdatnosti, učila se pohybovat v krajině podle mapy, luštila šifrované zprávy – a to všechno nejen patřilo ke klasické skautské činnosti, ale dalo se považovat za nežádoucí brannou výchovu české mládeže.

Cím byl německý útlak silnější, tím byl oddíl sebranější a stmelenější. Starší chlapci si byli vědomi, že vlastně provádějí ilegální činnost a připravují se na chvíli, kdy bude vlast a národ potřebovat silné, dobře připravené muže k rozhodující bitvě za svobodu. Jejich postoj vyčteme z prostého čtyřverší, které jeden z nich zapsal v roce 1941 do kroniky:

My stáli svorně v nesnazi,
byť nepříznivý vítr vál,
jen slabý z boje odchází,
my pluli dál a dál...

Poslední slova jsou ze staré skautské písničky, kterou zpívali dvojkaři odnepaměti.

Zachráněná Dvojka přečkala první, nejkritičtější měsíce po likvidaci skautské organizace, blížily se prázdniny a s nimi i otázka, co budou dělat v létě. Tábory byly nacistickými úřady zakázané, jet pod stany se dvojkaři neodvážili, tím by na sebe okamžitě upozornili. Už loňská násilná likvidace tábora znamenala šok, tentokrát by se asi nevrátili domů, aspoň ne vedoucí. Jestřáb si však

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

nedovedl představit léto bez tábora. To byla jeho nejlepší dovolená, zapomínal tam na pochmurnou současnost. Situace se stále zhoršovala. V květnu 1941 byl náhle zastaven Mladý hlasatel, v němž Jestřáb pracoval jako redaktor. O měsíc později přepadlo Německo Sovětský svaz. Většina Čechů tu zprávu uvítala, byli přesvědčeni, že je to i na dobře vycvičené a vyzbrojené hitlerovské armády příliš velké sousto. Jenže první dny ukázaly tragickou nepřipravenost Rusů a Němci rychle, téměř bez odporu postupovali na Moskvu. Nálada v Čechách rychle klesala pod bod mrazu. I Jestřáb, který se nikdy o politiku nezajímal, podlehl depresi. Jestli se z ní má dostat, musí jet na tábor!

Chlapci jeho rozhodnutí přijali s nadšením. Někteří rodiče však měli jiný názor. Báli se své syny pustit, dobře věděli o zákazu táboření. Jestřáb je nedokázal přesvědčit ani tím, že místo ve stanech se chtěl s oddílem ubytovat v malé vesničce nedaleko Sluneční zátoky. Zajistil tam pronájem chalupy. Nakonec s ním jelo jen dvanáct statečných – spíš bych měl říct dvanáct chlapců statečných rodičů. Ve velké místnosti nastavěli dřevěné palandy – a tam i v okolí dobře známém z předcházejících táborů se pak odbyval obvyklý táborový program.

Společný pobyt nedaleko Sluneční zátoky pojmenovali Tábor věrných. Začíná jím nejsvětější stránka dějin Dvojky. Chlapci s Jestřábem v čele se tak sehráli jako snad ještě nikdy.

Vedoucí jiných skautských oddílů viděli, že Dvojka nerušeně pokračuje v činnosti. To jim dodalo odvalu a někteří následovali Jestřábův příklad. V klubu českých turistů vznikaly nové a nové oddíly. Spíš bychom však měli říct staronové, protože to byly oddíly skautské, které se znovu zformovaly. (Podobně se vše opakovalo v 70. letech, kdy skautské oddíly po třetí likvidaci Junáka posílily Svaz turistů a různé tělovýchovné jednoty.)

ALVAREZ POTŘEBUJE JEN STATEČNÉ A SILNÉ!

Jaroslav Foglar se výrazně zapsal do dějin mimoškolní výchovy svými hrami. Vymýšlel je především pro Dvojku a tam je také hned zkoušel. Měl zvláštní talent pozměnit jednoduchou, nepřiliš zábavnou činnost v dramatickou hru. Především tím, že k ní vypracoval dobrodružné libreto, kterému sám říkal „legenda“. Byl to obyčejně malý příběh se silným motivačním účinkem. Prikažte dvanáctiletému klukovi, aby doběhl do lesa vzdáleného tři sta metrů a poběží nejspíš velice pomalu, bez zájmu. Jestliže mu však v rámci herního libreta přidělíte úlohu poštovního jezdce, který má dopravit do vesnice zprávu o hrozícím nebezpečí, uběhne těch tři sta metrů jako o závod. Zvláště když je trasa, kterou musí proběhnout, ostřelovaná nepřáteli. Tohle Jestřáb dobře věděl a uváděl příběhem jak hry plánované na půl hodiny, tak hry na celé odpoledne i delší dobu.

Největší popularitu získaly jeho hry dlouhodobé, rozdělené na několik dílů a do několika měsíců. Nejznámější se stala hned ta první, kterou popsal v knize Devadesátka pokračuje. „Alvarez potřebuje jen statečné a silné!“ To bylo heslo s novou, neobvyklou hrou spojené a opakovaně připomínané.

který kluk by nechtěl být statečný a silný! I nejbáživější a nejslabší čtenář záviděl hrdinům Devadesátky příhody, které prožívali, když postupovali ve stopách španělských conquistadorů za bájným aztéckým zlatým pokladem.

Jestřáb tuto dlouhodobou hru vymyslel na počátku válečného roku 1942 a sehrál ji se svým ilegálním skautským oddílem při jarních výpravách a na letním táboře. Vycházel přitom z knihy J. Kleinpaula Ferdinand Cortéz a dobytí Mexika. V ní hraje jistou roli kapitán Pedro de Alvarado. Autor o něm na začátku napsal:

„Alvarado využil nepřítomnosti Cortézovy a vnikl do chrámů, aby tam uloupil vzácné věci.“

Později se tento člověk vydal v čele svého oddílu na průzkum neznámých krajů. Cestou museli překonávat nedůvěru indiánů a odrážet jejich výpady. Jestřáb jen pozměnil jméno ústřední postavy na Alvarez a hru rozvíjel podle své volné fantazie. Hlavní dějová linie je založena na dobrodružném putování, plném úkladů a nebezpečí, za aztéckým zlatem. Roli Alvarezovy výpravy převzaly v oddíle družiny, respektive táborové služby.

O čtyři roky později začal psát do časopisu příběh navazující na úspěšnou knihu Pod junáckou vlajkou. Dal mu název Devadesátka pokračuje. Dlouhodobá hra o Alvarezově putování a jeho tragickém konci se stala ústřední nositelkou děje. Úspěch u čtenářů byl nečekaný. Mnoho skautských oddílů se nechalo alvarezovskou hrou inspirovat a buď opakovaly popsané úseky, nebo podle tohoto modelu vymýšlely hry nové, původní. Jestřáb se tak stal průkopníkem her, v jejichž rámci lze uplatnit nejružnější motivy i aktivity. Díky Devadesátce – jednomu „chlapeckému románu“, jak často s despektem píší kritikové o foglarovkách –

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

desetitisíce dětí prožily na letních táborech všech možných organizací řetěz malých dobrodružství v dlouhodobých hrách připravených podle alvarezovského modelu.

Znovu se ptám: Je to opravdu tak málo, že mohou kritici Foglarovy knihy stále tupit a zatracovat? Nebylo by rozumné, kdybychom vytvořili v rámci literatury pro mládež zvláštní kategorii, kam by se mohly foglarovky zařadit?

Nejpozoruhodnější je ta skutečnost, že čeští autoři dlouhodobých her získali světový primát. Tento druh her s libretem se stal v zahraničí nesmírně populární o několik let později. Především ve Spojených státech amerických, ale i v Evropě. Pravda, neříká se jim hry dlouhodobé ani etapové, ale hry simulační, jejich obsah je však naprosto stejný. Využívají je pedagogové ve školách při zeměpisu, dějepisu, ekologii, sociologii, psychologii i v jiných vyučovacích předmětech. A nejen ve školách základních a středních, dokonce i na univerzitách, samozřejmě s tematikou a pravidly úměrnými věku a didaktickým potřebám. Americká kongresová knihovna ve Washingtonu vydala v roce 1973 čtyřdílný soupis těchto nových her. Na více než dvou tisících stran jsou podrobné bibliografické údaje o simulačních hrách používaných při výchově. Autor J. Bealch v úvodu píše: „Tento soupis jsem sestavil jako průvodce novým, vzrušujícím oborem, který se bouřlivě, ale poněkud chaoticky rozvíjí v posledních dvaceti pěti letech.“

Foglar má tedy zásluhu na rozšíření nového, působivého druhu her. Na Alvareze i Poklad Černého delfína, v němž popsal o deset let později další dlouhodobou hru, byl vždy velmi pyšný. Někdy se zdálo, že těžce nese, když jiní vedoucí a učitelé zpracovávají svoje náměty a dávají jim podobu hry na pokračování. Jako kdyby zapomněl, že on sám Alvareze připravoval podle vzoru, o kterém se dočetl v knize svého kolegy spisovatele a skautského vůdce Jaroslava Nováka-Bratky. Ten vymyslel a popsal první dlouhodobou hru v knize Zelené jezero, kde vypráví o táboře vodních skautů. Družiny v ní pátrají po pokladu Aztéků a Mayů, kterého se zmocnil pirát Olonéz.

Zelené jezero vyšlo poprvé v roce 1939, sedm let před Devadesátkou a o tři roky dřív, než Jestráb poprvé hrál Alvareze se svým oddílem.

Podobnost obou her je až příliš nápadná. I v Novákově knize připravuje vůdce nejdříve drobné „úvodní“ závody a soutěže a teprve v závěru se družiny vydají na cestu za pokladem. V Zeleném jezeru je hlavní část hry zahájena divadelním výstupem. Velmi podobná scéna se odehraje i v Alvarezovi. V obou případech vystoupí účinkující v kostýmu z dob španělských conquistadorů. O prvenství nemůže být tedy sporu, „vynálezcem“ her na pokračování je jasně Jaroslav Novák. Pokud ovšem za dlouhodobou hru nepovažujeme klasické skautské „pokladovky“, jaké popsal už zakladatel světového skautského hnutí R. Baden-Powell.

A přece patří Jestrábovi největší zásluha, teprve jeho Alvarez odstartoval vlnu zájmu o tento nový druh her, vlnu, která dosud neopadla a je dnes možná ještě silnější než před šedesáti lety. Jestráb uměl přijít v pravý čas s tím, co právě „viselo ve vzduchu“ a obohatilo program dětí a mládeže.

JESTRÁBOVA MOTIVACE

Přehlížíme-li celoživotní Jestrábovu práci pro jeho skautský oddíl a spočítáme si, kolik času Dvojce věnoval, když víme, jaká rizika pro ni opakovaně podstupoval, musíme si nutně položit otázku: proč to dělal? Jaké důvody k tomu měl neboli – řečeno jazykem psychologů – jakou měl motivaci?

Jestráb na to odpovídá jednou větou: „Rozhodl jsem se, že budu celý život pomáhat mládeži.“

To však nevysvětluje jeho skutečné pohnutky k celoživotní vytrvalé práci pro skautský oddíl.

Určitou roli v tom hrálo, že sám jako kluk nikdy nezažil pravý skautský program, hry, výlety do přírody, táboření. Oldskauti Jestrábi, odrostlí chlapeckému věku, nic z jeho představ o pravém skautingu neuskutečnili. Proto v něm zůstávala neuspokojená palčivá touha po zajímavých příhodách, které by přerušily nekonečný řetěz všedních dní. Kolikrát právě o této touze píše ve svých knihách! Tak začínají Hoši od Bobří řeky, Poklad Černého delfína i jiné typické foglarovky. Připomínám to, protože nutkává touha uskutečnit nesplněné mladistvé sny bývá často silným hnacím motorem činnosti i v dospělém věku. Je zvláštní, že si tuto souvislost lidé často vůbec neuvědomují.

V Jestrábově dlouholeté práci pro oddíl byl jistě kus nezištného idealismu, ale i on sám z toho musel něco mít. Vůdcovská práce ho těšila a bavila, jinak by sotva v sobě našel tolik vytrvalosti a síly k věčnému překonávání překážek. I

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

ten nejušlechtilejší vychovatel musí mít ze svého úsilí nějaký osobní zisk, prospěch. Na tom není nic špatného, máme na to jedno trefné přísloví – ani kuře zadarmo nehrabe. Ten zisk nemusí být materiální. Kdo delší dobu pracuje s mladými lidmi a věnuje jim svůj volný čas, přizná, že mezi chlapci a děvčaty stárne pomaleji, neobrustá „sádlem“ v doslovném i přeneseném slova smyslu – jako kdyby na něj přecházel kousek z mládí, které ho obklopuje a považuje za svého přítele.

Jestráb našel v oddíle náhradu za rodinu, kterou sám nezaložil (práce pro oddíl mu však zabránila v jejím založení). Vlastní děti neměl, zato spoustu „adoptivních“ synů. Nacházel je stále znovu v chlapcích do oddílu přicházejících. To asi mohlo do jisté míry uspokojit jeho citový život. Byl na tom líp než skuteční otcové rodin, kteří mají vlastní syny. Jestrábovi kluci nikdy neodrostli a neodešli do světa, měl je stále kolem sebe, i když mu léta přibývala. To neznamenal, že by skutečně setrvali ve Dvojce, ale sotva jeden odešel, hned měl Jestráb za něho náhradu. Dvojka proto zůstávala věčně mladá a s ní zůstával věčně mladý i Jestráb. Aspoň se o to snažil a do velké míry se mu to i dařilo.

Byl do oddílu tak zamilovaný, že se proto ani neoženil. Ne že by nehledal pro sebe ženu, snažil se vhodnou životní partnerku najít, ale nikdy se mu to nepodařilo.

I kdyby byly Jestrábovy pohnutky při vedení oddílu opravdu zcela nezištné, jisté je, že to přinášelo nezanedbatelný zisk Jaroslavu Foglarovi-spisovateli. Díky stálému styku s chlapci znal jejich zájmy a záliby, mohl na nich vyzkoušet svoje nápady a plány. Než popsal příběh Hochů od Bobří řeky, sám jej s chlapci prožil. A nejveselejší knihu – Tábor smůly – by nikdy nedokázal napsat, kdyby se většina příhod, o nichž vypráví, předtím skutečně nestala na táborech Dvojky v letech 1927 až 1930.

Na chlapcích z oddílu také testoval svoje nové rukopisy, zjišťoval, zda je zaujmou a které části jim připadají nejzajímavější.

Podle skutečných chlapců z oddílu popisoval některé postavy ve svých příbězích. Deníky dvojkařů mu poskytly látku, kterou pak zpracovával. Když za války Profa s Odymem začali sbírat obrázky Zdeňka Buriana a podařilo se jim proniknout do skladiště nakladatelství Toužimský a Moravec, kde byla spousta starých letáků i neprodaných sešitů a knih s Burianovými ilustracemi, Jestráb to použil v knize když Duben přichází.

Všechny zajímavé praktiky, které ve Dvojce a pro Dvojku Jestráb vymyslel, popsal v časopiseckých rubrikách nazvaných Skautská stezka a Z Bobří hráze, v knihách Kronika Ztracené stopy a Naš oddíl. A psaní mu vynášelo značné peníze. Zdůrazňuji, že na tom není nic špatného a i tím lze věrohodněji vysvětlit, proč Jestráb vydržel vést skautský oddíl tak neuvěřitelně dlouho a s takovým nasazením. Kdyby to všechno dělal jen z čistého idealismu, musel by být nadpozemsky dokonalý. I tak musíme přiznat, že to bylo dílo jedinečné a neopakovatelné.

SKAUTI V ODBOJI PROTI NĚMCŮM

Někteří z nejstarších dvojkařů se zapojili za války do odboje. To bylo velmi nebezpečné, německá tajná policie měla síť svých agentů a mnoho odbojářů zatkla. Na Vladimíra Trejbalu-Odyma čekali gestapáci v bytě jeho kamaráda, kam šel se svým přítelem na ilegální schůzku. Odvezli je k výslechu a pak na Pankrác. Odymův tatínek využil svých vlivných známostí, aby syna dostal z vězení, a skutečně se mu to podařilo. Odym se vrátil před vánočními svátky domů. Jeho přítel to štěstí neměl, byl odvezen do koncentračního tábora a tam na jaře 1945 zemřel, krátce před koncem války.

Jiný dvojkař, Jaromír Šmejč-Mang, se stal spolupracovníkem Zpravodajské brigády. To byla možná největší odbojová skupina, jaká operovala za druhé světové války na celém území Čech. Měla několik set členů, kteří shromažďovali drobné zpravodajsky důležité informace, především o rozmístění a pohybu německých vojsk. Prostřednictvím tajné vysílačky na Českomoravské vrchovině je vysílali do Londýna. Zpravodajskou brigádu založilo hned na začátku války několik starších chlapců z 5. oddílu vodních skautů, vedeného jiným skautským spisovatelem, Brátkou, o němž byla již řeč. Postupem času se síť informátorů rozrostla do nevídaných rozměrů, bylo jich víc než pět set. A co je na tom nejužasnější, Němci nikdy do této početné ilegální organizace nepronikli, nikdy ji neodhalili. Ačkoliv je známo, že dokázali nasadit svého agenta skoro do všech odbojových skupin, i do těch, které měly méně než deset členů.

Jestráb o této nebezpečné činnosti starších dvojkařů nevěděl a ti mu sami nic před koncem války neřekli. Byli vázání přísnou mlčenlivostí, věděli, že čím méně

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

lidí ví o jejich kontaktech a činech, tím lépe.

Velkou část posledních válečných prázdnin Dvojka strávila přímo ve Sluneční zátoce. Zabydlela se v domečcích, které tu těsně před válkou postavil pražský Sokol a teď zůstávaly prázdné. Tento společný pobyt dostal příznačný název Tábor strachu. Jestřábovi totiž společný pobyt chlapců výslovně zakázali lidé z kolaborantského Kuratoria. Přesto zákaz porušil.

V posledních měsících se řady „Káčat“ – jak se říkalo skautským oddílům skrytým v Klubu českých turistů – tak rozrostly, že gestapo zasáhlo. Na podzim v roce 1944 začalo zatýkání vedoucích.

Jestřáb se to dozvěděl a narychlo odjel k příbuzným do Ledče nad Sázavou. Nějaký čas se u nich skrýval, ale když dostal zprávu, že gestapo pro něj domů nepřišlo, vrátil se do Prahy. Dvojka pak pokračovala v činnosti až do května 1945, kdy Německo kapitulovalo a okupace skončila.

Dvojkaři mohli znovu obléknout skautský kroj. V těch dnech všeobecného nadšení nad koncem války nikdo netušil, že demokracie se v republice udrží jenom necelé tři roky a pak zase bude se svobodou slova i sdružování konec – tentokrát na více než čtyřicet roků. A že i Jestřábov oddíl čekají nová psanecká léta.

Zásluhy Dvojky a některých jejích členů v době okupace byly oceněny vyznamenáním. Oddíl a Jarmil Burghauser dostali stříbrný válečný kříž. Jestřáb se stal nositelem válečného kříže bronzového. Trochu se ho to dotklo a zapsal si: „Jumbo má kříž stříbrný, já ,jen bronzový.“ Ale to bylo tím, že Jumbo vyvíjel protinacistickou činnost nejen ve Dvojce, ale i v odboji. A na ten Jestřáb navázán nebyl.

SPOLUTVŮRCE ČESKÉHO SKAUTINGU

Když v roce 1912 vydal A. B. Svojsík sedmisetstránkovou knihu Základy junáctví, netušil, jaký bude mít toto dílo ohlas a co bude znamenat v dalších sto letech pro českou mládež. Po těžkých, skromných začátcích před první světovou válkou a v jejím průběhu se začala skautská myšlenka šířit a skautské hnutí zapouštělo u nás hlubší kořínky. Ale ještě v roce 1924, dvanáct let po vydání Základů, dostává v Praze nový oddíl pořadové číslo 34. To znamená, že v hlavním městě republiky může být nanejvýš tisíc skautů. Nikdo asi v té době nepředpokládal, že o dvacet let později bude oddílů a skautů desetkrát víc a že se o to zaslouží mladíček, který právě přešel z klubu oldskautů do nedávno založené čtyřiatřicítky.

Ještě v roce 1938 měla organizace Junák kolem 70 tisíc členů, ale po druhé světové válce se o skauting zvedla velká vlna zájmu a do obnoveného Junáka se přihlásilo přes 200 tisíc chlapců a děvčat. Nejsem asi daleko od pravdy, když řeknu, že to byla především zásluha Jaroslava Foglara. Jeho knihy Hoši od Bobří řeky, Boj o první místo, Tábor smůly a Pod junáckou vlajkou získaly pro skauting tisíce mladých čtenářů. Všechny vyšly v letech 1933 až 1940, některé z nich nejen v knižní podobě, ale i na pokračování v časopise a v novinách. Jestřáb v nich popsal tak zajímavou činnost a tak barvitě, že si mnoho chlapců i děvčat řeklo: tohle bychom chtěli prožít! Do takového oddílu chodit! Podnikat tak užasně výpravy do přírody! Mít tak báječné kamarády!

V knihách vypadají vyprávěné příhody zajímavější, barevnější, než jsou ve skutečnosti. Ze v životě všechno nejde tak hladce, pozná čtenář teprve po vstupu do skautského oddílu. Na táboře zjistí, že kromě malých i větších dobrodružství na něho čekají i lecjaké ne právě lákavé práce. Potom už záleží na něm, zda se smíří s poněkud méně romantickou realitou, nebo zklamaně z oddílu odejde. Důležitý je však prvotní impuls, který ho zavede na skautskou stezku. Zná mnoho lidí různého věku, kteří přiznali, že do skautského oddílu vstoupili poté, co si přečetli některou z uvedených foglarovek. Nejedna z nich řekl, že to mělo pozitivní vliv na jeho další život. Který jiný český spisovatel může o sobě prohlásit, že jeho dílo tak zapůsobilo na tolik mladých lidí? O žádném nevím.

Jestřáb vtiskl do povědomí svých čtenářů jasnou představu, jak má skautský oddíl pracovat, jaký má mít program, jakým duchem má být prostoupen. To je asi jeho hlavní podíl na formování podoby i náplně českého skautingu. Neméně významným přínosem jsou Jestřábovy různé drobné i významnější praktiky a nápady, kterými doplňoval a zpestřoval činnost oddílů i družin. Největší zásluhu má v oblasti her, které představují nejdůležitější složku klasického skautského programu. Za těch dvaasedesát let, co vedl Dvojku, vymyslel, vyzkoušel a potom publikoval desítky vynikajících nových her. V tomto oboru byl skutečný mistr.

NÁPADY, PRAKTIKY A „VYNÁLEZY“

Jestřáb jako dobrý pedagog brzy pochopil, že úspěch u chlapců mu nezajistí jen velké programové projekty, ale je třeba zpestřovat činnost i zdánlivě zanedbatelnými drobnostmi. Právě těmi, které se stále znovu opakují. Ukážeme si to na několika příkladech. Na výpravách a v táboře je třeba často svolat všechny děti, protože začíná společný program nebo jim vůdce potřebuje něco povědět. Obvykle se užívá píšťalka, kterou je dobře slyšet i na značnou vzdálenost. Podle staré skautské i tělocvikařské tradice nastoupí oddíl do přehledného útvaru. Jestřáb nechtěl, aby to v oddíle vypadalo jako u vojenské čety nebo při školní hodině tělocviku, proto Dvojka na signál nenastupovala do trojřádu, ale vytvořila obdélníkový tvar. Vůdce, jeho zástupce a další členové vedení stáli v čele, dvě družiny přímo proti nim, třetí po jejich levé straně, čtvrtá po pravé straně. Všichni tak na sebe vzájemně viděli, měli k vedoucím téměř stejně daleko a dobře slyšeli jejich slova.

Někdy se chlapci na nástup loudali a to znamenalo v nabitém programu ztrátu času. Jestřáb tedy vymyslel jednoduchý trik, jak lenochy a pomalé přimět k rychlejšímu pohybu. Zavedl prosté pravidlo, které se pak ve Dvojce vždycky dodržovalo a platí snad dodnes. Sotva dozněla píšťalka, Jestřáb začal zvolna, hlasitě počítat do třinácti. A než řekl třináct, musely už družiny stát vyrovnané před vůdcem. Kdo v tom okamžiku nebyl na svém místě, hned skončil v černé skřínce.

Jestřáb zvolil třináctku proto, že patřila ve Dvojce k oblíbeným symbolickým číslům a na rozdíl od většiny lidí ji dvojkaři považovali za číslo šťastné.

Co tedy znamenalo, že opozdilec skončil v černé skřínce? Černá skříňka byla malá bednička, do níž se ukládaly lístky se jmény chlapců, kteří se nějak provinili. Neuklidili si na táboře stan, přestoupili táborový řád, hrubě porušili pravidla hry. Takové přečiny většina vedoucích provinilcům ostře vytkne před kolektivem, někdy se rozhodnou i pro citelnější potrestání a to často vyvolá rozladění. Jestřáb nemusel chlapce napomínat, všichni už věděli, že za jisté přestupky je „černá skříňka“ (ve Dvojce pak tento výraz zkrátily na „almara“). A jaký to mělo důsledek pro postiženého? Když bylo potřeba vykonat nějaký drobný mimořádný úkol nebo na táboře pomoci denní službě, vůdce zalovil rukou v černé skřínce, vytáhl z ní jeden lístek a přečetl jméno na něm napsané. Dotyčný chlapík musel tento úkol vykonat bez odmlouvání. Tím byl přečin anulován, lístek s jeho jménem se do černé skříňky nevracel.

Proč jsem se o této zdánlivě bezvýznamné maličkosti rozepsal? Protože na ní je vidět Jestřábovo vychovatelské mistrovství. Černá skříňka měla podivuhodný účinek, oddílové nástupy se staly malým dramatickým závodem s časem, který všichni sledovali s velkým zájmem. Kdo přišel na nástup včas, nečekal dlouho na opozdilce a program měl rychlejší spád. Vůdce nemusel ukládat osobně tresty (a bez nich to ve větším kolektivu nejde), sami chlapci už věděli, za co skončí jejich jméno v „almare“. Tahání lístků se jmény provinilců z černé skříňky byla vzrušující loterie, kdo měl lístek se svým jménem uvnitř (a někteří výtečníci jich tam mívali i víc), s napětím čekal, čím jméno bude vytaženo a nahlas přečteno. „Výherce“ se nemohl na vůdce zlobit, protože to vlastně nebyl on, kdo mu uložil nepříjemný úkol, ale odsoudila ho k němu černá skříňka.

Chlapci rádi sbírají různé věci. Jestřáb jejich sběratelského instinktu využil tak, že začal vydávat „upomínkové lístečky“, které měly připomínat zdařilé oddílové výpravy a mimořádné podniky, například tradiční podzimní hru vyzvědači. Byly to malé kartičky s datem, názvem akce a jednoduchým symbolickým obrázkem. Dostávali je jen ti, kteří se podniku zúčastnili. Možná že i tahle drobnost pomáhala zvýšit procento účasti na výpravách. Tento nápad převzaly od Jestřába i jiné oddíly a v Ostravě jej později zdokonalili – jako upomínkový lístek dostávali chlapci malou fotografii pořízenou přímo na tom podniku – obvykle to byl nejpodařenější nebo program vystihující snímek.

Kromě upomínkových lístečků vymyslel Jestřáb i oddílové nálepky. To byly větší karty o velikosti 13 x 5,5 cm s obrázkem a kratičkým textem, který měl dvojkaře upozornit na různé oddílové tradice a zvyklosti, tábory, velké hry atd. Jestřáb vydal sto různých druhů a při jejich výrobě mu pomáhali – podobně jako u lístečků upomínkových – někteří dobrovolníci. Především je kolorovali.

Na každém táboře se najde spousta věcí, k nimž se nikdo nehlásí. Jestřáb vymyslel velmi prostý prostředek, jak najít majitele aspoň těch cennějších

osobních potřeb. Každému chlapci, který byl do Dvojky přijat, přidělili číslo. To před tábořem musel napsat nesmyitelnou barvou na kovovou jídelní misku, maminka mu je vyšíla na košile, trenýrky a další části oblečení. Když se na výpravě nebo v táboře našla některá věc bez majitele, podívali se na číslo a hned bylo jasné, komu patří. I u tohoto „vynálezu“ si možná řeknete, že to jsou celkem bezvýznamné drobnosti. Jenže právě na takových „drobnostech“ závisí dokonalé fungování oddílu a Jestřáb postupně Dvojku k jisté dokonalosti dovedl. Stala se tím pověstná už na konci třicátých let, jiné oddíly si ji braly za vzor a mnohé věci z oddílové praxe ochotně přejímaly.

Ve skautských oddílech se odnepaměti užívají místo civilních jmen přezdívky. K jejich největším propagátorům patřil právě Jestřáb. Při vymýšlení a udělování přezdívek mu pomáhal jazykový cit – posuďte sami podle namátkou vybraných přezdívek dvojkařů různých generací: Páva, Sten, Brčko, Mamut, Cvalda, Séva, Sněhura, Šušík, Ody, Jumbo, Orko – většinou jsou to přezdívky jedinečné, neopakovatelné, setkáme se s nimi jen ve Dvojce.

Jestřáb měl hlavní slovo i při pojmenovávání oddílových tábořišť, míst, kam se opakovaně vraceli při výpravách: Měsíční louka, Zaječí rokle, Tiché údolí, Ještěří jámy, Tygří džungle, Opičí stromy, Skalní hřiště, Pískové skály, Dýmové jeskyně, Dračí louka. Některé z těchto názvů mají pro chlapce romantické kouzlo.

Dvojka pořádala každý rok stanový tábor. Jestřáb jim začal hned od počátku dávat názvy, aby je od sebe odlišil: Tábor v Zátoci neznáma (1925), Mohykánský tábor (1926), Tábor Svazu třinácti (1927), Tábor Zelené příšery (1928), Tábor na Bobří řece (1929), Tábor smůly (1930), Tábor ve Sluneční zátoci (1931). Každý z těchto táborů má jednoduchý znak upevněný na dřevěném kolečku. V klubovně Dvojky jsou dnes těch znaků dlouhé řady a pomáhají v ní vytvářet neobvyklou atmosféru. Tento zvyk od Jestřába převzalo mnoho jiných oddílů.

A. B. Svojsík popsal v Polních hrách zvláštní herní pomůcku, hadrové míčky. Měly nahradit smrkové šišky a sněhové koule, kterými chlapci po sobě rádi házejí. Špičatá šiška a umačkaná, tvrdá koule mohou ohrozit oči, ale měkký míček ušitý z odstřížků ani při zásahu oka zrak nepoškodí. Svojsíkův nápad zapadl bez odezvy, ale pak se ho chopil Jestřáb. Zaměnil hadrové míčky za papírové koule, vyzkoušel s nimi ve Dvojce několik nových her a napsal o tom článek. Ohlas byl nečekaný, tento staronový „vynález“ vyzkoušela řada skautských vůdců a všichni zjistili, že se s ním dá hrát spousta vzrušujících her. Kluci rádi házejí a hry s papírovými koulemi jim dopřávají zažít napínavé boje, aniž hrozí nebezpečí, že při hře dojde ke zranění.

Foglarovy knížky pomohly mnohým čtenářům objevit kouzlo starých městských čtvrtí. Právě do tohoto prostředí situoval jednu ze svých nejúspěšnějších her, kterou vymyslel již na počátku své vůdcovské dráhy – Vyzvědače. Tu dnes hraje v malé obměně hodně skautských oddílů, protože je plná napětí a má výchovnou hodnotu.

Hrává se po setmění, zpravidla v listopadu, kdy slunce zapadá již po čtvrté hodině a od pěti bývá úplná tma. Oddíl je při ní rozdělen na „vyzvědače“ a „kontráše“ čili agenty protišpionážní služby. Vyzvědači dostávají ve své centrále, umístěné kdesi ve spleti uliček starého města, špionážní úkoly. Obvykle pátrají po pamětních deskách, historicky významných domech, sochách, pomnicích atd. Tuto činnost jim znesnadňují kontráši, kteří po vyzvědačích slídí a dotykem je zatýkají. Obě strany se snaží nepřátele přelstít nejfantastičtějšími převleky. A co hra přináší? Pro chlapce (a nejen pro ně, vyzvědače hrají s nadšením i dívčí oddíly) je to vzrušující zábava, při níž mají pocit, že prožívají skutečné dobrodružství. Jen tak mimochodem přitom získávají poznatky z historie svého města. Dozvídají se, že tu kdysi žily významné osobnosti. Naučí se rozeznávat základní znaky stavebních slohů atd. Takové úspěšné hry pomáhají chlapcům i děvčatům zapustit v oddíle hlubší kořínky.

Kápězetka čili krabička poslední záchrany je také Jestřábův malý „vynález“.

Mohli bychom ještě dlouho pokračovat ve výčtu Jestřábových nápadů, doplňků, praktik a „zlepšováček“. Za šedesát let jich vymyslel tolik, že jejich soubor dnes tvoří zvláštní tvář českého skautingu. Zájemce je najde soustředěné v těchto svazcích Foglarových sebraných spisů: Naš oddíl, Z Bobří hráze, Hry, Kronika Ztracené stopy i v obou dílech kroniky Hochů od Bobří řeky. A ovšem i rozptýlené ve Foglarových příbězích, kde popisuje život skautského oddílu.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Po druhé světové válce se Československo těšilo relativní svobodě jen necelé tři roky. V této době mohla i Dvojka svobodně vyvíjet činnost, podnikat výpravy do přírody, scházet se v klubovně a nosit veřejně skautské stejnokroje. Ale když došlo v únoru 1948 k převratu a komunistická strana získala absolutní moc, byl to začátek konce nejen svobody, ale i skautingu. Podobně jako za německé okupace nebyl Junák zlikvidován hned. Němci zrušili skautskou organizaci po dvaceti měsících od vpádu do českých zemí, komunistům to trvalo dvaadvacet měsíců. Když přišla na pořad dne konečná likvidace Junáka, vyvíjelo činnost už jen několik desítek oddílů, ostatní se raději rozešly, než by se podrobily diktátu.

Kolikrát Jestřáb riskoval, když pokračoval s Dvojkou přes zákaz v činnosti! Za druhé světové války mu šlo doslova o krk každý den. A teď zase nastala doba, kdy se musel rozhodnout, zda bude s Dvojkou pokračovat, nebo oddíl rozpustí.

Ještě než zanikly poslední přežívající skautské oddíly, samozvaný „akční výbor“ vyloučil Jestřábův 2. oddíl z Junáka. Tím měla Dvojka vlastně skončit činnost. Jenže mladí militantní levičáci, kteří ve skautské organizaci v únoru 1948 vytvořili „akční výbor“ a odstranili z vedení demokraticky zvolené představitele, neznali Jestřába a jeho odhodlání udržet Dvojku stůj co stůj. Třeba i za cenu, že s chlapci najde přístřeší v některé jiné organizaci nebo spolku, jako to udělal za války.

Akční výbory byly v té době všude. A přece se našla instituce, která Dvojku s Jestřábem vzala pod svá ochranná křídla, aspoň v první, nejtěžší době. V pražském Aeroklubu se mohl 13. ledna 1949 stát nejstarší, nejdéle činný skautský oddíl – modelářskou letkou! Neudržel se tam však ani rok, o stavbu létajících modelů neměli chlapci zájem. Jestřáb byl člověk manuálně málo zručný a kromě toho nemínil věnovat drahocenný čas výrobě hraček. Chtěl dál provádět svůj osvědčený program. Dvojkaři dostali z úkol hledat jinou možnost legální činnosti a nejvhodnější útočiště našli v radlické tělovýchovné jednotě. Radlice jsou okrajová pražská čtvrť, odkud chlapci neměli daleko na oblíbená tábořiště Dvojky v Prokopském údolí. Jako turistický oddíl dokonce získali klubovnu v domečku u hřiště.

Čtyři roky se mohli celkem nerušeně scházet, podnikat každou neděli výpravy do přírody a v létě pořádat několikatýdenní tábor. Našli ideální tábořiště na Slovensku pod Krivánem, na břehu divoké horské říčky. Od Prahy tak daleko, že tam byli celkem bezpeční před kontrolami. Tak si to aspoň Jestřáb myslel, ale později se ukázalo, že i tam je vyčleněná státní bezpečnost a poslala za nimi své agenty. Ti „nenápadní“ pánové se vydávali za lesáky a předstírali, že trhají šišky na semeno, ale podle toho, jak se zajímali, co chlapci v táboře dělají, jak je zpovídali, prohlíželi si jejich zápisníky, nebylo pochyby o jejich pravé totožnosti. Ostatně brzy nato vedoucího Jaroslava Foglara v Praze předvolali na státní bezpečnost, opakovaně ho vyslýchali a nad Dvojkou opět visel Damoklův meč.

Jednou Jestřába předvolali k výsledku v den, kdy měl odjet s oddílem na tábor. Všechno už bylo připraveno k odjezdu na Slovensko, táborové potřeby naloženy v objednaném železničním vagónu. Jestřáb byl v těžkém stresu, věděl, že se na nádraží už scházejí chlapci, ale estébáci ho stále zadržovali. Teprve v poslední chvíli mu dovolili odejít s tím, že si ho po táboře znovu předvolají. V jakém duševním rozpoložení pak byl celý měsíc v nádherném kraji pod Tatrami, umíme si jistě představit. Přesto jeho zápisy v kronice z Tábora dešťů nic z jeho úzkosti a obav nenaznačují, nechtěl hochy zneklidňovat, kazit jim prázdniny, tábor měl zůstat jako vždy bezstarostným „královstvím chlapců“. A možná sám chvílemi zapomínal, co mu tam v dálce hrozí, tábor je pro vedoucího jedna nepřetržitá pracovní směna!

Na táborech podnikových nebo pořádaných domy dětí a mládeže či jinými organizacemi než skautskou bývají placení zaměstnanci, kromě hlavního vedoucího i zdravotník, kuchařky, hospodář a praktikanti, kteří vedou družiny. Skautský vůdce zpravidla vykonává všechny tyto funkce sám. Aspoň u Jestřába to tak bývalo, jen někdy mohl počítat s pomocí některých starších chlapců. Zatím co ostatní zalezli po večerce do spacího pytle a klidně usínali, Jestřáb uvažoval, co všechno budou nazítří dělat, i sebelepší plán připravený předem je třeba upravovat podle počasí, nálady, stupně únavy. Z kronik Dvojky vyčteme, že býval vzhůru často až do půlnoci, protože chtěl zapsat všechny události uplynulého dne a věděl, že za denního světla na to nebude mít čas.

Jestřába za tuto obětavou, nesmírně náročnou a vyčerpávající službu mládeži napadali, šikanovali, vyslýchali, nepřímo mu vyhrožovali vězením.

Právě v roce 1954, který byl snad nejkritičtější a kdy tlak StB na Jestřába dosáhl vrcholu, řekl vyslýchající důstojník Jaroslavu Foglarovi, že by měl Dvojku rozpustit. Hájl se tím, že jeho oddíl je činný v legální organizaci a nedělá nic nezákonného. A co vaše působení v Aeroklubu? ptať se ho estébák. I

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

tam jsme byli řádně registrovaní, mám ještě schovanou průkazku, odpověděl Jestřáb. Z této věty pochopil, že ho Státní bezpečnost sleduje už řadu let a má o něm a o Dvojce podrobné informace.

Cítí velké roztrpčení, místo aby mu poděkovali za to, že chlapcům dává zajímavý, užitečný program pro volný čas, pořád mu naznačují, že se dopouští trestné činnosti. Jestřáb je tou nespravedlností znechucený, ale nejvíc ho ničí obava, že zítra jeho oddíl zakážou a rozpustí. Dvojka pro něho znamená víc než cokoli jiného, je to jeho láska, jeho rodina, jeho životní program. Nemůže bez ní být. Nevzdal se jí ani za války, kdy za vedení ilegálního skautského oddílu mohl kdykoli přijít o život, nevzdá se Dvojky ani teď. Proto estébáka, který se mu představoval jako Dvořák, neposlechl a oddíl nerozpustil. Raději podepsal „ďáblův úpis“, závazek o spolupráci se Státní bezpečností. Ale už v té chvíli, kdy ho podepisuje, je pevně rozhodnutý, že těm chlapcům nic neřekne. Když po něm budou něco chtít, nějak se z toho vykroutí.

K této pochmurné kapitole Jestřábova života se ještě vrátíme.

Dodnes zůstává záhadou, jakým zázrakem Dvojka všechny úklady doby přežila a nikdy neskončila činnost. Snad nad Jestřábem držel ochrannou ruku nějaký skautský anděl strážný. Ale spíš to bylo tím, že tři roky po Stalinově smrti došlo v Sovětském svazu k neslýchané události. Na sjezdu vládnoucí komunistické strany se poprvé mluvilo o tom, že v Sovětském svazu pod Stalinovým vedením docházelo k nezákonnostem, které připravily o život miliony nevinných lidí.

A další miliony skončily v pracovních táborech na Sibiři. Československo tehdy bylo svobodným státem jen formálně, ve skutečnosti se stalo po únoru 1948 sovětskou gubernií, rozhodující vliv na každodenní život u nás mělo to, co se dělo v Moskvě. Po odhalení Stalinových zločinů i u nás došlo k velkému otřesu. Estébáci znejistěli. Když byl nedávno v Moskvě popraven sám nejvyšší představitel tajné policie, nemá ani u nás nikdo jistotu, co se může stát!

Je tu ovšem i jiný, podle mne pravděpodobnější důvod, proč Jestřábova Dvojka přežila toto nejkritičtější období. Více informací najdete v kapitole V osidlech Státní bezpečnosti.

OD ZÁTOKY NEZNÁMA PO ZELENOU ŘÍČKU

Na Jestřábových táborech je jedno zvláštní – jistý konservativismus. Rád se vracel na stejná místa. Před válkou a za války Dvojka šestnáctkrát tábořila ve Sluneční zátoce nebo v její blízkosti. Od roku 1949 jezdila na tábor daleko od domova, až na Slovensko, Jestřáb tam objevil krásné místo na břehu průzračné horské říčky, s výhledem na Kriváň. Jen dvakrát tuto tradici porušil a uspořádal tábor jinde, ale pak se zase vrátil do Tatranského národního parku.

Pro vedoucího je výhodné, když vede tábor v místech, která dobře zná. Má tam už kontakty s majitelem pozemku, lesní správou, ví o nejlepších zásobovacích zdrojích, ale především může připravit už před odjezdem na tábor to nejdůležitější – zajímavý program. Ten vždy úzce souvisí nejen s tábořištěm, ale hlavně s jeho okolím.

Na druhé straně táboření na stále stejném místě časem vyvolává u chlapců jistou nespokojenost. K jejich přirozeným potřebám patří poznávání nových krajů, prozkoumávání neznámých míst, a když jedou na stejné tábořiště popáté, už je to tak nebaví, třebaže je to v krásném kraji. Možná i tato skutečnost hraje určitou roli v tom, že se ve Dvojce pohybuje průměrná doba členství jen mezi třemi až čtyřmi roky.

O Sluneční zátoci mluvil Jestřáb vždy s nadšením. V knize Hoši od Bobří řeky ji umístil do liduprázdných končin, kam chlapci s Rikitanem putují čtyři dni. Skutečná Sluneční zátoka, která mu byla modelem, leží však v obydleném kraji, na břehu Sázavy nedaleko Ledče.

V dobách, kdy tam Dvojka začala tábořit, byla to krásná velká louka, kterou obtékala obloukem řeka a ohraničoval vysoký les. Tehdy tam nestálo žádné stavení, ale divočina to rozhodně nebyla. Na druhém břehu vedla železniční trať, po níž několikrát za den přejel vlak, pověstná posázavská lokálka. Přesto Jestřáb dovedl o tomto místěku v typické české krajině napsat oslavné básně. Ve svých pamětech věnoval tomuto kraji kapitolu, kterou nadepsal Sázavo, řeko nádherná.

Dobře si pamatuju na den, kdy jsem legendární Sluneční zátoku viděl poprvé. Bylo to nedlouho po druhé světové válce, kdy ještě nestály v horním Posázaví stovky chat, ale i tehdy to pro mne bylo rozčarování. Tohle že je tábořiště, o kterém Jestřáb mluví jako o nejkrásnějším, nejkouzelnějším? Tehdy jsem si uvědomil, že stejně kriticky se museli na Sluneční zátoku dívat i dvojkaři. Pro

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

ně však znamenala přece jen víc, neboť tam prožili několik táborů a v nich i kus svého mládí.

Tábořiště na zelené říčce se víc podobá sluneční zátoce Hochů od Bobří řeky tím, že leží na okraji hlubokých lesů. Ty lákají městské kluky k velkým výpravám. Tatranské štíty a dosud neporušená horská údolí jsou pro ně opravdovou divočinou. Proto mi bylo vždycky trochu divné, proč Jestřáb tráví se svými chlapci tolik času v táboře a jeho nejbližším okolí. Do hor se Dvojka vypravila jen málokdy. I v této nádherné přírodě stavěl Jestřáb táborový program na osvědčených hrách, soutěžích a tradičních akcích, které se dají provozovat téměř všude.

Když jsem pročetl kroniku z Tábora u Sinovíru, pochopil jsem, že Jestřáb ve skutečnosti o divočinu nestojí. Vyhovuje mu spíš mírná krajina, v níž může uplatnit svůj hravý program. V roce 1938 ho chlapci přemluvili, aby už nejezdili v létě na Sázavu, ale vypravili se na Podkarpatskou Rus. Dnes je to součást Ukrajiny, ale tehdy patřila k Československé republice. Země ještě dost hospodářsky zaostalá, ale s úchvatnou, divokou přírodou. Dvojka se tam potom skutečně vypravila. Cesta rychlíkem trvala patnáct hodin, přešli celé Slovensko a v městečku Chust přeložili všechny táborové potřeby do dvou autobusů, jednoho nákladního auta a pokračovali v jízdě několik dalších hodin. A když z autobusů vystoupili, čekalo je dalších dvacet kilometrů putování na tábořiště. Tehdy se octlí ve skutečné divočině. Ale táboření bylo spojeno s tolika obtížemi, že se Jestřáb někdy pod nimi hroutil. Kromě toho se tam nedal provádět klasický „foglarovský“ program. Chcete-li hrát Džungli nebo Boj o zlatodoly, abych jmenoval dvě z her, které Jestřáb vymyslel, potřebujete k nim spíš udržovaný český lesík než skutečný prales, protože v pralese se nedá běhat a kromě toho hrozí nebezpečí, že se hráči poztrácejí a už nenajdou cestu zpátky do tábora.

Chlapci rádi podnikali výpravy nahoru na poloniny, kde kvetly květiny v cechách nevídané, byli nadšeni medvědími stopami v blátě, se zájmem pozorovali kroužící orly – a Jestřáb zatím trnul strachem, zda se všichni vrátí do tábora živí a zdraví. Představa, že by si někdo v tak odlehlém kraji zlomil nohu, mu kazila náladu i v zářivém letním dni. Vždyť i chleba jim vozilo auto z městečka vzdáleného 85 kilometrů!

Něco jiného je hra na dobrodružství a něco jiného skutečné dobrodružství. Jestřáb jako odpovědný vůdce nemohl vystavovat chlapce nadměrnému riziku, a proto si mohl dovolit jen takovou hru na dobrodružství, kterou vždy bral jako přípravu na to, co přijde v budoucnosti, až z chlapců dorostou muži. Ti se pak mohou vypravit za skutečným dobrodružstvím, protože budou větší, silnější, zdatnější, a hlavně budou za sebe sami odpovídat.

CELOROČNÍ ČINNOST DVOJKY

Na celoroční činnosti Jestřábova skautského oddílu nás udivuje intenzita a časová náročnost. Během několika prvních let své vůdcovské kariéry zavedl Jestřáb ve Dvojce programové schéma, které se později téměř neměnilo. V každém týdnu se konala družinová schůzka (jednotlivé družiny ji měly v různých dnech), jedno oddílové setkání v klubovně a jedna oddílová výprava (za deštivého počasí se oddíl stáhl do klubovny). Tento rytmus se opakoval po celý školní rok, jediný volný víkend měli dvojkaři v den, kdy byl svátek matek.

O prázdninách jezdili na tábor. Vícedenní podniky byly málokdy. Na jaře se Dvojka vydávala na několikadenní velikonoční robinsonádu, která byla pevnou součástí každoročního programu. Dokud bývalo v pondělí o svatodušních svátcích pracovní volno, pořádala Dvojka dvoudenní výpravu pod stany. A v některých letech podnikla část oddílu o vánočních prázdninách několikadenní zimní výpravu.

Snadno si spočítáme, že v průběhu školního roku se chlapci z Dvojky setkávali na skautské akci stodvacetkrát, pokud měli stoprocentní docházku. To bylo kupodivu snadnější v dobách, kdy ještě byl šestidenní pracovní týden a děti chodily do školy i v sobotu. Se zkrácením pracovní doby na 42 hodin a 5 dní v týdnu nastaly značné komplikace. Děti měly najednou od pondělí do pátku mnohem víc učení, také na různé kroužky, jazykové a hudební školy bylo méně času. Potom sice následovaly dva dny volné, ale těch začali rodiče městských dětí využívat k cestám na chatu nebo chalupu. Jestliže rodina odjela v pátek odpoledne a vrátila se až v neděli večer, nemohla nebo nechtěla nechat doma dvanáctiletého chlapce jen proto, že měl v sobotu nebo v neděli jednodenní podnik s oddílem. V té době začala mít i Dvojka někdy potíže při získávání nováčků.

Jestřáb byl svým založením tradicionalista. Rád se vracel k tomu, co se mu osvědčilo. Do programové osnovy s lety přibývalo akcí, které se každý rok

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

opakovaly, většinou ve stejném ročním období.

Na podzim soutěžili jednotlivci ve vázání uzlů na čas.

V listopadu Dvojka hrávala v uličkách pražského Starého Města vzrušující hru Vyzvědači.

Vánoční nadílka v klubovně patřila k nejoblíbenějším a nejstarším tradičním podnikům. V dobách, kdy vedl Dvojku Jestřáb, scházeli se během vánočních prázdnin v klubovně zájemci o „mašinky“ – postavili rozsáhlé kolejiště, po němž se pak proháněly modelové elektrické vláčky.

Po Novém roce se konala akce nazvaná „Sami sobě“, při níž měl každý dvojkař ostatní něčím pobavit nebo zaujmout. Zahrát na hudební nástroj, zapívat neznámou písničku, ukázat malé kouzlo, předvést pantomimický výstup atd.

Napříč městem byla soutěž družin složená z řady úkolů, které se plnily na různých místech staré Prahy na konci zimy. O velikonoční robinsonádě už byla řeč.

Na jaře se konal Boj družin, dvoudenní mezidružinové závody v základních skautských znalostech a dovednostech.

K táborovým tradicím patřila Třináctá noc, jakýsi večerní karneval masek, pořádaný vždy třináctý den po příjezdu na tábořiště.

Poslední schůzce před táborem se říkalo Ukončovačka, první schůzce v novém školním roce Zahajovačka.

Dvojka jezdila po dlouhá desetiletí na polodenní vycházky nebo jednodenní výpravy na svá tradiční „tábořiště“ – místočka v nejbližším okolí Prahy. Jak už víme, každé z těchto tábořišť mělo jméno, které mu dali dvojkaři. Na tradičních tábořištích pak oddíl prováděl tradiční, tj. osvědčený program, hrál tradiční hry, pořádal tradiční soutěže.

Tradice usnadňují přípravu celoročního programu, ale někdy oddíl trochu svazují a hrozí nebezpečí, že se spíš stanou přítěží. Jestřáb na ně vždy kladl velký důraz, a právě to bylo někdy „jablkem sváru“ mezi ním a staršími chlapci.

JESTŘÁB A STARŠÍ DVOJKAŘI

Jak přijímali chlapci, kteří do Dvojky vstoupili, Jestřábem připravovaný program? Když měl tolik zkušeností s vedením oddílu, tolik báječných nápadů a s takovým nadšením se oddílu věnoval, očekávali bychom, že tam většina hochů zůstávala velmi dlouho. A přece to je trochu jinak, podle toho, co jsem vyčetl z kronik a číkoliga, došel jsem k závěru, že délka členství v průměru nebyla vyšší než tři až čtyři roky. Jestřáb nejlépe rozuměl tomu pravému skautskému věku, chlapcům mezi jedenácti až patnácti lety. Mladší přijímal do oddílu jen výjimečně, starší zájemce zpravidla odmítal s tím, že by ve

Dvojce stejně dlouho nevydrželi. S vlčaty neměl žádné zkušenosti, a když byla ve třicátých letech a potom i v letech osmdesátých při oddíle smečka vlčat, vedli ji Radko Kadlec a Josef Bláha-Rešetlák.

Proč odcházeli chlapci po několika málo letech z tak dokonale fungujícího oddílu, který vyvíjel zajímavou, intenzivní činnost? Vždyť tolik mimopražských čtenářů foglarovek marně toužilo po oddíle Dvojce podobném a byli by dali nevím co za to, kdyby do ní mohli vstoupit. Ale chlapci, kteří bydleli v Praze a mohli si tento sen splnit, po několika málo letech odcházeli. Někteří přestali chodit na schůzky a výpravy už za několik týdnů po vstupu.

Na otázku, proč hodně chlapců odcházelo z oddílu předčasně, není snadná odpověď. Mám za to, že poměrně časté střídání členstva zavinil paradoxně dokonale propracovaný Jestřábův program plný her. Odpovídal totiž přesně věku 11 až 15 let. Oddíl i družiny se scházely každý týden v klubovně a o víkendu Dvojka podnikala výpravy. Chlapci se zajímavých, zábavných, ale každoročně opakovaných akcí nejspíš přesytili. Do Dvojky přicházelo hodně čtenářů foglarovek, kteří tam našli přesně to, co hledali – přátelské prostředí, zajímavé hry, dlouhé tábory plné malých dobrodružství. A tím, že se jejich sen bezezbytku splnil, nezůstalo v nich nutkání, které člověka vede, aby se opakovaně pokoušel prožít to, po čem tak silně, ale marně toužil. Mám zato, že tato moje domněnka není daleko od pravdy, podporuje ji skutečnost, že velmi málo Jestřábových skautů po odchodu ze Dvojky založilo svůj vlastní oddíl. Prostě si užili krásná klukovská léta a nepotřebovali se k nim vracet.

Druhý – a patrně závažnější důvod: Jestřáb starším chlapcům nerozuměl. Neměl pro ně vhodný program. Nedovedl a ani nechtěl jim dát odpovídající podíl na vedení Dvojky. Střežil svoje vůdcovské postavení, a když měl někdy pocit, že je ohrožuje některý ze starších chlapců, z nichž za léta strávená ve Dvojce vyrostli mladí muži, vyzval nebezpečného konkurenta, aby z oddílu odešel.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Radikální postoje bývají pro ranou dospělost charakteristické, a tak není divu, že leckterý dvojkař po pěti šesti letech začal vehementně prosazovat ve Dvojce změny. Neměl chuť chodit o nedělích na stále stejná místa, hrát stejné hry, v létě tábořit zase u Zelené říčky. Nestačilo mu už vykonávat roli rádce osmičlenné družiny, chtěl vést celý oddíl podle svých představ. Ty ambice byly často přehnané, ale v osmnácti letech je mladý muž přesvědčený, že všichni „ti staří“ to dělají špatně. Kdyby mu dali volnou ruku, ukázal by jim, jak se má vést skautský oddíl dnes.

Nejhůř Jestřáb snášel, když chtěl takový sebevědomý starší dvojkař zrušit některé tradiční věci, například už nezařazovat do táborového programu dlouhodobou hru, protože mu všechny připadaly stejné. Měly sice pokaždé jiné libreto, ale úseky se často opakovaly, přecházely z jedné hry do druhé. Takový starší reformátor si neuvědomoval, že většina chlapců to vnímá jinak, pro ně to není úsek staronový, ale nový, protože jsou v oddíle teprve první nebo druhý rok a tohle ještě nikdy nehráli.

Jestřáb znal potřeby chlapců lépe než rebelanti, měl program za léta vyzkoušený, věděl, co na dvanáctileté zabere, které hry je baví a k čemu ještě nedozráli. A trval na svém.

Jiné, ale stejně nepříjemné konflikty mívával s těmi chlapci, kteří neusilovali o převzetí vůdcovské role ve Dvojce, ale byli v oddíle už pět šest let a program šitý na mladší věk je přestal bavit. Ochotně jim svěroval dílčí práce, například vedení bodovací soutěže, přípravu větších her, ale to je nemohlo uspokojit.

Potřebovali program úměrný svému věku, a ten jim Jestřáb nikdy nedokázal nabídnout. Ohlíželi se tedy po jiných oddílech, a když viděli, že leckde utvořili starší chlapci roverský kmen se samostatnou činností, dostali chuť jejich vzor napodobit. Jestřáb však neměl rád, jestliže se na oddílových výpravách nebo na táboře vytvářely v oddíle skupinky, které si vystačily samy a neprojevovaly zájem o ostatní. Jeho ideálem byl oddíl soudržný, jednotný, v němž každý stejně přátelí s každým. To byl jeden z jeho pedagogických omylů. Stačilo, aby se oddíl cestou z výpravy rozdělil na menší hloučky, a hned ho to rozladilo. Nikdy nepochopil, že lidská společnost stojí na malých skupinkách a ty se zákonitě utvoří všude, kde je víc lidí pohromadě. Dvojka uznávala a úspěšně pěstovala družinový systém, ale s jistým omezením. Družiny nanejvýš desetičlenné, ale často méně početné, mívaly samostatné schůzky v klubovně, ale nepodnikaly družinové vycházky. Na konci týdne se vydala do přírody vždy celá Dvojka pohromadě. I převážná část programu byla určena celému oddílu, jen při některých hrách, závodech a soutěžích působily družiny jako samostatné celky.

Roverský kmen nebo jeho zárodek vznikl ve Dvojce opakovaně, ale nikdy dlouho v oddíle nevydržel. Dříve nebo později starší chlapci odešli a rozchod často vyvolal na obou stranách roztrpčení.

Někdy pocit krivdy a nepochopení přetrvával dlouhá léta. Ty rány většinou zahojil čas. Odrostlí dvojkaři se po letech do oddílu vraceli na návštěvu a rádi vzpomínali na dobu, kdy v něm pod Jestřábovým vedením prožívali bezstarostné mládí.

K dalším Jestřábovým pedagogickým omylům patřilo malé pochopení pro to, že chlapci mívají v pubertě a hlavně po jejím skončení víc zájmů než jen skautský oddíl. Požadoval po všech členech oddílu, aby Dvojka byla u nich na prvním místě. Neuznával, že by někdo mohl dát – třeba jen někdy – přednost něčemu jinému než oddílové schůzce nebo výpravě. Úzkostlivě sledoval docházku všech jednotlivců a těžce nesl, když někdo vynechával bez vážných důvodů. V oddíle platil zákon, že kdo se nedostaví třikrát za sebou bez řádné omluvy, je ze Dvojky automaticky vyškrtnut. Ačkoli Jestřáb toto ustanovení vždy striktně nedodržoval, nikdy je nezrušil.

Právě tak malé pochopení měl pro chlapce, kteří se začali víc zajímat o děvčata. Věděl, že to postihne dříve nebo později skoro každého dvojkaře, přesto se s tím nechtěl smířit. Vadilo mu, že chlapec začne dělit svůj zájem mezi dívku a oddíl a často dá přednost děvčeti. Jak Jestřáb v takových situacích reagoval, napovídá jeden z jeho zápisů:

29. 10. 1945 „Potkávám u Sparty Robina – s holkama! Jedou do cirkusu. Tak mně to nějak v mé psi náladě dodalo.“

Robin byl jeden z nejlepších, nejschopnějších starších dvojkařů, měl už věk na to, aby se ohlížel po děvčatech. Jestřáb si to musel dávno uvědomovat, a přece ho zaskočilo, když ho viděl v dívčí společnosti.

Možná že tady bychom našli pravý důvod, proč se někteří chlapci rozešli s

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Jestřábem ve zlém. Měli pocit, že brzdil jejich přirozený vývoj. To ostatně vytýkalo nejvíc kritiků i jeho knihám, že stále vynáší chlapecká léta jako nejšťastnější, nejbarevnější období života a mluví o jejich konci, jako kdyby to bylo neštěstí, které se bohužel nedá odvrátit.

Jakže končí foglarovka Pod junáckou vlajkou?

„...naše Devadesátka musí stále žít. Rozuměls mi, Mirku?“

„Ano,“ pravil Mirek pevně. „I kdyby všichni dnešní hoši z Devadesátky odešli, já zůstanu! Navždy! Pořád! Do smrti!“

Devadesátka – to je přece Jestřábova Dvojka!

„A tak bude vaše mládí navěky pokračovat v těch nových chlapečích. Ne, neobávejte se – nikdy nezestárnete, Hoši od Bobří řeky! Nikdy! Nikdy!“

„Ano, nikdy!“ vydechl Luděk tiše a v zamyšlení, jako by o tom chtěl ujistit sám sebe. „Nikdy. A tak to bude dobře!“

To jsou závěrečné věty z knihy Strach nad Bobří řekou. A to je taky Jestřábův oddíl, vždyť to jméno užíval po dlouhá desetiletí.

Jestřáb měl Robinovi za zlé, že chodí s děvčaty. Ale když z něho o něco později vyrostla silná vůdcovská osobnost, v oddíle velmi oblíbená, Jestřáb mu poslal lístek, aby z oddílu odešel. Robin se pak stal jedním ze zakladatelů vodní Dvojky a úspěšně ji vedl i v letech 1968 až 1970. Ale ten lístek si stále schovával a pocit krivdy z něho asi nikdy úplně nevymizel.

To tedy bylo Jestřábovo věčné dilema – chtěl, aby chlapci zůstávali ve Dvojce, ale když neodešli, začal se jich obávat a vadilo mu, že chtějí jiný program.

Přesto někteří dvojkaři vydrželi v oddíle pod Jestřábovým vedením velmi dlouho. Například Jarmil Burghauser, jedna z nejzajímavějších a nejvýraznějších osobností, jaké kdy ve Dvojce byly. Talentovaný muzikant, všestranně vzdělaný, skladatel vážné hudby, později sbormistr Národního divadla – ten vydržel v oddíle celých deset let, od roku 1935 do roku 1945. Byl po léta Jestřábovým zástupcem, připravoval pro oddíl originální velké hry v terénu i ve městě, vedl společný zpěv. A dovedl si stejně radostně hrát s mnohem mladšími kamarády. Vždycky však uznával Jestřábovu vůdcovskou autoritu, nikdy se ho nesnažil převýšit. Ještě déle spolupracoval s Jestřábem Vladimír Janík-Dan, ale i ten znal svoje místo a nechtěl na sebe strhnout vedení.

POSLEDNÍ LÉTA V ČELE DVOJKY

V roce 1968 vyvrcholila politická obleva pražským jarem. Několik měsíců se zdálo, že se do republiky vrací svoboda, a v té době povstala znovu jako bájný fénix z popela skautská organizace Junák. A Jestřábova Dvojka se do ní hned přihlásila. Pražské jaro bylo ovšem zakrátko v srpnu převálcováno sovětskými tanky. Vpadly v noci na 21. srpen do Československa, které se začalo chovat příliš nezávisle. I když proti tomu drtivá většina Čechů, Moravanů i Slováků protestovala, nenásilný gándhiovský odpor po čase zeslábl a země se postupně vrátila do „normálních“, tj. ve skutečnosti nenormálních poměrů, jaké tu byly od roku 1948. V rámci této „normalizace“ byl ovšem zlikvidován i Junák. Formálně došlo ke „sloučení“ všech dětských organizací, které za pražského jara vznikly, do staronového Pionýra. Dvojka tam zůstala několik let, ale když se naskytla vhodná příležitost, přešla pod Jestřábovým vedením do Svazu turistů. V dalších letech měla krycí firmu TOM, turistický oddíl mládeže.

To už začalo poslední období Jestřábovy vůdcovské dráhy. Léta mu přibývala, síl ubývalo a to se muselo projevit i na práci s oddílem. V roce 1984 vede tábor naposledy. V dalších letech jezdí s Dvojkou na Zelenou říčku pod Kriváněm jeho mladší spolupracovníci. O tři roky později jim předává i celé vedení Dvojky. Je mu právě 80 let.

Na výpravy už s chlapci ze svého oddílu nechodí, ale skautským vůdcem zůstává aspoň na dálku. Jeho časopisecké články a knihy, které za předcházejících šedesát let napsal, jsou stále zdrojem inspirace, a nejen v českých zemích, také na Slovensku. Čerpají z nich i české skautské oddíly působící v zahraničí, složené z dětí emigrantů. Provází tedy na výpravy stovky oddílů, i když jen symbolicky tím, že se nepřímě podílí na přípravě zajímavého programu.

V listopadu 1989 se nedemokratický režim konečně a definitivně zhroutil a skautská organizace Junák znovu ožila. Jméno Jaroslav Foglar-Jestřáb znali v té době skautky i skauti v celé republice, stejně jako jména zakladatele světového skautského hnutí Roberta Baden-Powella a zakladatele českého skautingu Antonína Benjamina Svojsíka. Ale na rozdíl od těch dvou, kteří zůstávají v povědomí jen jako symbolické pomníky a málokterý skaut něco od nich četl, Jestřábovy skautské

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

knihy zná skoro každý Jestráb prožívá triumfální návrat do veřejného života, jezdí po celé republice na besedy se skauty a čtenáři všech generací.

Jeho Dvojka i dnes žije a pracuje, scházejí se v ní stejně nadšení chlapci jako v dobách, kdy ji vedl slavný vůdce. Vydrží-li ještě několik dalších let, dožije se v roce 1913 významného jubilea – sto let od založení. Dosud zůstává jediným českým skautským oddílem, který díky Jestrábovi nepřestal nikdy žít a pracovat, ani v těch nejtěžších, nejnebezpečnějších dobách.

Co víc mohl Jestráb od života očekávat?

JAK BÝVALÍ DVOJKAŘI HODNOTÍ SVÁ LÉTA VE FOGLAROVĚ ODDÍLU

Převážná většina je oceňuje jako nezapomenutelná. Mohli bychom to doložit mnoha dopisy, které svému bývalému vůdci napsali i po mnoha letech. Někteří z nich o svém působení ve Dvojce vydali svědectví v jednom ze tří sborníků. První sestavil sám Jestráb v roce 1976 a dal mu název Jak vzpomínají na oddíl jeho bývalí – dnes už dospělí – členové. Bylo to v době, kdy nad ním visela hrozba, že bude muset oddíl rozpustit. Bláhově se tehdy domníval, že tímto svědectvím o svém dobrém výchovném vlivu na mládež, které podávají lékaři, inženýři, lidé zastávající významná místa v Akademii věd, výzkumných ústavech, rozhlase a televizi, může zaštitit sám sebe i oddíl. Neuvedomil si, že hlasy představitelů inteligence mohou na estébáky zapůsobit právě opačně, jen zesílit jejich podezření, že vychovává elitáře.

O rok později sestavili bývalí členové oddílu Pamětní knihu a předali ji Jestrábovi jako dar k sedmdesátým narozeninám. Ta je podstatně rozsáhlejší a svůj příspěvek do ní poslalo 73 dvojkařů. Bylo to v době, kdy u nás vrcholila „normalizace“ a politický útlak opět celou společnost zmrazil. Skauting byl už zase sedm let zakázaný, v každém okrese StB vyčlenila jednoho referenta na hlídání bývalých skautů. A tehdy se našlo tolik odvážných mužů, kteří si uvědomovali hrozící riziko, a přesto napsali Jestrábovi nejen blahopřání k významnému životnímu jubileu a poděkování za to, co pro ně kdysi dávno udělal, ale vysoce oceňovali činnost oddílu.

Třetí sborník, nazvaný Jestrábe, díky, vyšel bohužel až po Jestrábově smrti, v roce 2000, jako pěkně vypravená kniha. V ní už může být všechno pojmenováno pravými jmény a mluví se tu o Hoších od Bobří řeky jako o skautském oddíle. Kromě příspěvků od těch, kteří prošli Dvojkou, je tu i řada textů od významných osobností, které sice do Dvojky nechodily, ale foglarovky pro ně v mládí byly pokladem. Píše o tom astronom Jiří Grygar, překladatel Antonín Přidal, filmový režisér Hynek Bočan, spisovatelé Jiří Stránský a Petr Chudožilov, kytarista Štěpán Rak, hudební skladatel Evžen Zámečník, zpěvák Pavel Bobek, nakladatel Jiří Stegbauer a další.

Každý rok 13. ledna se bývalí dvojkaři scházejí, aby si připomněli, co v oddíle kdysi dávno prožili. Někteří mezi sebou udržují stálý kontakt. Adresář, který si rozmnožili, obsahuje přes 150 jmen. A to musíme vzít v úvahu, že Jestráb mnohé dvojkaře přežil a po jeho odchodu další následovali svého vůdce na věčný tábor. První generace, s níž zakládal tradici „nové Dvojky“, se narodila téměř před sto lety!

JAROSLAV FOGLAR

ČLOVĚK

DĚTSTVÍ

Jaroslav Foglar se stal ve dvacátém století postavou téměř mytickou. Mladí čtenáři s nadšením hltali jeho obrázkový seriál o Rychlých šípech i knihy, které značná část kritiků odmítala. Na rozdíl od většiny jiných spisovatelů písčících pro děti byl v každodenním styku s těmi, pro které psal. S jeho jménem je spojována řada superlativů. Stal se nejoblíbenějším i nejvydávanejším autorem knih pro mládež. Jeho knihy vycházejí v nejvyšších nákladech. Rychlé šípy se staly nejúspěšnějším českým kresleným seriálem. Časopisy pro mládež, které redigoval, byly ve své době nejčtenější, měly nejvyšší náklad. Nejdéle vedl

skautský oddíl.

Na svět přišel 6. července 1907 v Praze Podskalí: jeho otec Jindřich Foglar byl úředník, maminka Marie v domácnosti, jak bylo v té době obvyklé. Měl staršího bratra Zdeňka.

V prvních osmi letech života se rodina sedmkrát stěhovala. Nejdřív k Ústí nad Labem, do Předlic, kde tatínek dostal místo v České obchodní společnosti a jako její zástupce prodával uhlí ve velkém. Byl stále na cestách a při náročném zaměstnání se zhoršila jeho srdeční choroba. Vrátili se tedy zpátky do Prahy, ale pobýli tam jen krátce. V Poděbradech nedávno vznikly lázně, kde léčili srdeční nemoci, a tatínek v roce 1911 rozhodl, že se přestěhují přímo do tohoto lázeňského města. Tam však hned po první léčebné proceduře zemřel – v novém bytě bydleli teprve dva týdny.

Paní Foglarová zůstala sama s dvěma dětmi, bez pravidelných příjmů, po manželově smrti jí vyplatili jen pojistku. Nemohla zůstat v pronajaté vilce, a tak se stěhovali znovu, už počtvrté, a zase zpátky do Prahy. Maminka našla byt v nuselském údolí pod Vyšehradem.

Vyšehrad, starými pověstmi opředené místo, vysoké cihlové hradby, bludiště temných chodeb uvnitř dávno opuštěné pevnosti, travnaté dolíky pod hradbami, křoviny a černé skály – to bylo ideální prostředí pro klukovské hry. A když se po čtyřech letech Foglarovi stěhovali na Vinohrady, muselo to osmiletému Jarkovi připadat jako vyhnání z ráje. Také na léta strávená pod Vyšehradem celý život vzpomínal a na zamilovaná místa se vracel aspoň ve svých knihách.

Rodinné úspory ubývaly a mladá vdova s dvěma dětmi musela hledat zdroj obživy. Po nějakém čase si koupila z posledních peněz malý papírnický obchod na Vinohradech v Korunní ulici, nedaleko kostela svaté Ludmily. Pro Slávka i Zdeňka to znamenalo velkou životní změnu. Maminka je až dosud vypravovala ráno do školy a při návratu z vyučování je vítala doma. Ted však odcházela z domova dřív, než se probudili, a vracela se až večer. V těch dobách ještě nebyla uzákoněna osmihodinová pracovní doba a krámk paní Foglarové byl otevřený od sedmi ráno do sedmi večer. Z nuselského údolí chodila na Vinohrady pěšky a pěšky se do Nuslí vracela. Doma ji čekala další práce, musela pro dva syny vařit, prát, zašívát jim věčně rozdrbané šaty. Sama to všechno zvládnout nemohla. Kromě toho Slávkovi bylo teprve osm let a potřeboval, aby na něho někdo po škole dohlédl. A tak se k nim přistěhovala babička.

Pro oba kluky to byla dost krutá změna. Maminka byla vlídná, laskavá, ledaco jim prominula, ale babička měla daleko k idylické osobnosti, jakou popisuje Božena Němcová ve své slavné knize, byla přísná, nesmlouvavá a držela kluky zkrátka.

Ve svých pamětech Foglar píše, jak toužebně čekával, až se maminka vrátí z práce. Po tatínkově smrti se stala ve světě jeho jediným pevným bodem, nahrazovala mu i otce. Mladšího synka před babičkou často bránila a Slávka citová závislost na matce se tak ještě prohlubovala. V této době se utvářel výrazný rys Foglarovy osobnosti, jeho vřelý, nekolísající vztah k mamince. Byl s ní citově tak spjatý, že se od ní nedokázal nikdy odpoutat. To je také jeden ze dvou hlavních důvodů, proč se nikdy neoženil a nezaložil svou vlastní rodinu. S maminkou žil až do její smrti. Mohli bychom si myslet, že z něho s matčíným odchodem spadla velká tíha a pocítil úlevu – jenže pravý opak je pravda. Nesl mamčinu smrt velmi těžce, nemohl se z toho dlouho vzpamatovat. Najednou byl doma úplně sám.

Vraťme se však do Foglarova dětství. Když se jednou maminka vrátila z krámk na Vinohradech se zprávou, že se v domě nad jejím obchůdkem uvolnil malý byt a mohou se do něho hned přestěhovat, měl z toho rozporuplné pocity. Nechtělo se mu opustit nuselské údolí a kamarády, které našel pod vyšehradskými šancemi, ale byl šťastný, že bude s maminkou hned po návratu ze školy a nemusí na ni čekat do pozdního večera.

Také pak v jejím papírnictví trávil hodně času a možná to mělo rozhodující vliv na jeho celoživotní zaměstnání i povolání. S rozkoší číchal vůni papíru. Bílé, nepopsané listy a sešity ho přímo fascinovaly. Maminka prodávala i pastelky a vodové barvy, a tak se k nim snadno dostal. Rád kreslil a maloval, měl neobyčejně vyvinutý cit pro barvy. Ze všeho nejraději však psal.

Ve školách za Rakouska i za první republiky se kladl velký důraz na úhledný rukopis. Předmět zvaný psaní měl v osnovách důležité místo a Jaroslav se na něj vždy těšil. Nespokojil se s krasopisně vypracovaným úkolem, často přepsal několik odstavců z čítanky navíc. Říkával tomu „úkoly z pilnosti“ a měl na ně zvláštní sešit. Zvykl si je vypracovávat už v první třídě. Vstup do školy měl usnadněný tím, že se naučil psát jako předškoláček. Ostatní spolužáci teprve zápasili s jednotlivými písmenky, a Jaroslav už dokázal napsat celé věty. Někteří chlapci považovali školu za nutné zlo a s odporem vypracovávali uložené

úkoly. Nikdy je nenapadlo napsat něco navíc. Foglara proto považovali za šprta, který se chce zavděčit učiteli. Pan učitel jeho „úkoly z pilnosti“ dával za vzor a to kluky ještě víc proti tomu vzornému mazánkovi popuzovalo. A když po nich učitel dokonce chtěl, aby taky dělali kromě povinných domácích

cvičení něco navíc, jejich zlost vyvrcholila. Jeden ze spolužáků si na toho šplhouna po vyučování počíhal, a protože byl silnější, přebral ho, sebral mu tašku s učením, vytáhl sešit s „úkoly z pilnosti“ a roztrhal ho na kousky. Jak na to vzorný žáček reagoval? Nežaloval panu učiteli, ale opatřil si nový sešit a „úkoly z pilnosti“ psal dál.

Psací vášeň u něho neochabovala ani s přibývajícími léty. Později už nepřepisoval odstavce z čítanky, ale psal svoje vlastní slohová cvičení. To byl další předmět, do kterého se zamiloval a měl v něm úspěchy. Uplatnil při něm svůj pozorovací talent a silně vyvinutou fantazii. Učitel občas některého žáka vyzval, aby svůj sloh přečetl nahlas celé třídě. A Jaroslav zase hrál prim. Co pro jiné byla nepříjemná povinnost (a někdy skutečné mučení), považoval za radostnou hru.

To všechno předznamenávalo Foglarův další život. Psaní ho vždycky bavilo a těšilo, byla to skutečná vášeň, silnější než všechny ostatní, a neopustila ho ani ve vysokém věku. Zabývali jsme se již jeho knihami a kronikami, řeč ještě bude o časopisech, které redigoval a v nichž uveřejnil stovky článků. Kromě toho napsal tisíce dopisů svým čtenářům a přátelům. Jen málokdy se stalo, aby někomu neodpověděl, i když to byl třeba třináctiletý kluk, kterého nikdy neviděl.

Foglarův rukopis by si zasloužil důkladný grafologický rozbor. Na základní škole se naučil psát typickým školním písmem, velice úhledným, ale zcela neosobním. Po dokončení povinné školní docházky navštěvoval dva roky obchodní školu, kde měli předmět zvaný krasopis. Psací stroje byly tehdy vzácné a drahé, úředníci v podnicích psávali dopisy rukou. Tam Foglar svůj rukopis ještě zdokonalil. Vidíme to na prvních svazcích oddílové kroniky, kde je jedna stránka jako druhá. Ty texty by ovšem mohl napsat kterýkoli Foglarův spolužák z obchodní školy. Teprve později se jeho úhledný, ale uniformní rukopis začíná měnit a během několika let získává osobitou, neopakovatelnou podobu. Zůstává naprosto čitelný, vyrovnaný, ale má v sobě jisté prvky písma tiskacího. Na první pohled ho rozeznáme od rukopisu jiných lidí. Zaplnil jím v kronikách tisíce stran. Rukou psal později i svoje příběhy. Žil s maminkou v malém bytě o jednom pokoji a kuchyni, vlastní pracovnu získal až po mnoha desetiletích, a tak měl na psaní klid jen venku, zpravidla v některém parku.

Maminčino papírnickví moc nevynášelo, stačilo sotva na obživu. Několikátý rok už pokračovala první světová válka a ceny vylétly do nevídané výšky, zejména potraviny byly drahé a v obchodech nedostupné. Jen bohatí si mohli opatřit dostatek jídla na venkově u sedláků, chudší lidé si museli zvyknout na nekonečné stání ve frontách i na nejzákladnější věci. Někdy čekali na bochník špatného chleba několik hodin, a než na ně došla řada, pekař všechn chleba vyprodal. Když válka vypukla, bylo Slávkovi sedm let a ještě žil v bezstarostném dětském světě, ale v době, kdy boje skončily, táhlo mu na dvanáctý rok. Začínal si uvědomovat sociální rozdíly a měl jistou představu o spravedlnosti.

Ani v prvních poválečných letech to nebylo s hospodářstvím a zásobováním lepší. Hodně živitelů rodin se z fronty nevrátilo a chudých ještě přibývalo. S jejich bídou kontrastoval přepych těch, kteří za války zbohatli.

Paní Foglarová neměla nikdy peníze nazbyt, a tak si její synkové jen málokdy mohli koupit věc, po které toužili. U Jaroslava se poměrně brzy projevil podnikavý duch. Již na základní škole se naučil vydělávat peníze. Ve svých pamětech popisuje „podnikatelské aktivity“, které vyvinul, když zatoužil po bicyklu. V těch dobách byla kola velmi drahá a protože od maminky peníze očekávat nemohl, začal si na kolo šetřit. Vyhledával každou možnost, jak přijít k sebemenší částce. Bývaly to často velice tvrdě zasloužené peníze! Na kolo potřeboval tisíc korun – když odnesl sousedům kbelík popela na vzdálenou skládku, dostal dvacet haléřů. Za umytí chodeb a schodů v třípatrovém domě měl pětikorunu – ale stálo ho to půl volného odpoledne! Svoji touhu po kole a jak si na ně vydělával, popsal později v knize Přístav volá. Sociální citění, které v něm tyto zážitky z dětství vypěstovaly, zůstávalo mu po celý život, i v dobách, kdy vydělával miliony. Chlapci z jeho oddílu vzpomínají, že na tábor vzal i ty nejchudší, kteří nemohli zaplatit celý táborový poplatek, protože na něj rodina neměla.

Člověk nemůže vyskočit ze své kůže, říkával jeden z moudrých mužů. I na Foglarovi vidíme, jak rané zážitky z dětství v nás zůstávají po celý život a

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

zvyky z mládí jen těžko měníme. Slávek poznal, jakou cenu má koruna, naučil se v dětství šetřit, nedostal nikdy nic bez vlastního úsilí, vypěstoval v sobě podnikavost – a to ho provázelo po celý život. Kdo ho poznal trochu blíž, byl udiven jeho neuvěřitelnou šetrností. Mohu ji ukázat na zdánlivě bezvýznamné maličkosti. Před lety jsem se nabídl, že vypíšu z kronik Dvojky všechny zajímavé texty, aby zůstaly zachovány pro případ, že by se kroniky ztratily, byly zničeny nebo odcizeny, případně zabaveny státní bezpečností. Jestřáb je jinak žárlivě strážil, ale uznal, že by bylo dobré, kdyby existovala kopie aspoň těch nejdůležitějších zápisů a postupně mi půjčoval jednotlivé svazky domů. Jednou jsem chtěl začít s přepisem hned večer, ale uvědomil jsem si, že nemám doma karbonový papír a nemohl bych tedy pořídit kopie. Poprosil jsem Jestřába, aby mi půjčil čtyři kopíraky. Jestřáb se chvíli ošival, ale pak mi je přinesl. K mému údivu to nebyly syté černé listy, ale šedivé papíry z cyklostylových blan.

„Já tohle užívám místo kopíraků,“ řekl omluvně Jestřáb.

Každý týden psal na blány nové Čigoligo a bylo mu líto vyhodit s použitou blánou i podkladový papír, kterým se dá pořídit jedna velmi slabá kopie. Schovával je a ušetřil tak dvacetikorunu za krabici kopíraků.

V každé rosné kapce se prý zrcadlí celý svět. I tuto příhodu považuji za typický projev Foglarovy – řekněme – hospodárnosti.

Chlapci z Dvojky jeho šetrnost dobře znali a říkají, že se projevovala i v táborovém hospodářství. Jídelní lístek Jestřáb sestavoval tak, aby byl finančně co nejméně náročný. To ovšem muselo připadat chlapcům v dobách hlubokého míru, kdy životní úroveň vzrostla a všechno bylo k dostání, přinejmenším jako podivínská vlastnost.

VZDĚLÁNÍ A KOMPLEXY

Za vzorného žáčka byl Jaroslav Foglar považován jen v prvních letech na obecné škole, dokud měl před ostatními náskok ve čtení a psaní. Později svou pověst premianta ztratil. Na měšťance se prospěchem propadl mezi průměrné žáky a na závěrečném, propouštěcím vysvědčení měl pět trojek a dokonce čtyřku z přírodopisu! Jedničku jen ze zpěvu a tělocviku.

Po ukončení měšťanské školy byl Slávek postaven před těžké rozhodnutí – co bude dělat dál. Na středoškolské studium nebylo ani pomyšlení, neměl potřebný prospěch ani chuť trávit další čtyři roky ve školních lavicích. Maminka ho přiměla, aby se nechal zapsat aspoň na dvouletou obchodní školu. Nic bližšího o tom neříká, v pamětech tuto životní kapitolu odbývá poznámkou, že ho učení nebavilo, chodil tam neochotně a nerad. Byla to škola nižšího typu, kterou bychom dnes mohli srovnat s odborným učilištěm. Dvouletá docházka (1921 až 1923) neskončila maturitou, absolventi dostali jen vysvědčení, které je opravňovalo vykonávat nižší úřednické práce. A Foglarovo vysvědčení bylo dost mizerné, je na něm jediná jednička (ze psaní strojem), jediná dvojka (z českého jazyka), šest trojek a šest čtyřek!

Nedostatečné školní vzdělání si už nikdy nerozšířil. Brzy po ukončení obchodní školy nastoupil do zaměstnání a dalších čtyřiašest let docházel denně do práce. A když byl v roce 1948 vyhozen z redakce týdeníku vpřed, na pokračování v denních studiích bylo pozdě a o dálkovém studiu nikdy neuvažoval. Ostatně byl už v té době zkušeným redaktorem a slavným spisovatelem, proč by se tedy ještě měl učit něco nového...?

Starší chlapci z jeho oddílu si vůdcovy mezery ve vzdělání uvědomovali, neuměl totiž například žádný cizí jazyk. Někdy mu to nepřímou naznačovali, zvláště když se s ním dostali do konfliktu. Jeden z nejvěrnějších dvojkařů, Odym, který chodil do oddílu sedm let, napsal si do deníku 15. července 1944 o Jestřábovi:

„Proč se nemůže snést s hochama staršíma? Protože většinou byli v oddíle studenti a ti jej svými myšlenkovými pochody brzy překonali. Nejenže není Jestřáb vzdělán, ale zásadně žádné knihy nečte a potírá všechno učení podle příruček. Prý zkušenosti, zkušenosti! To je to hlavní. On, s velkým o, zkušenosti má...“

Jestřáb měl sám částečně vinu na tom, že ho tak starší někdy viděli. Neuváženě o sobě v té době šířil, že raději knihy nečte, aby se nenechal ovlivnit cizím slohem.

Do Dvojky chodilo hodně středoškoláků, kteří po maturitě začali studovat na vysoké škole. Vědomí, že nemá ani maturitu, prohlubovalo Jestřábovy pocity méněcennosti. Ty ho deprimovaly už od mládí a pramenily ze dvou drobných vad – na jedno oko viděl velmi špatně a měl ho malinko stočené stranou. Kromě toho trochu zadržával v řeči.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Zrak se vylepšit nedal, zato s drobnou vadou řeči sám statečně bojoval. Jak ho špatná výslovnost trápila, vyčteme z jeho záznamů:

„24. 8. 1944 Bobrova maminka mě hezky vítá, ale já špatně mluvím – nervy! Z toho u mne potom velká deprese, ale i touha konečně se ze všeho dostat. Začnu cílevědomou nápravu.“

„1. 9. 1944 Udělal jsem akci 500 dní mluvení.“

Jeho řečová vada se projevovala silněji, jestliže mu zvláště záleželo, aby udělal co nejlepší dojem. A někdy i při proslovu v klubovně, který považoval za důležitý. Opakovaně si umiňoval, že si dá na bezchybnou výslovnost pozor, a zaznamenával si, jak to předsevzetí plní. Pokud se mu přes všechna cvičení nedařilo vadu zmírnit, jeho nálada klesala pod bod mrazu. Stávalo se to, když byl něčím rozrušený.

„4. 2. 1945 Jsem zase hrozně nervózní, jako posledně. Zdrcuje mě to úplně a v tom zdrceném rozpoložení jdu zase domů a doma následuje i taková noc. Pořád na to musím myslet.“

O den později:

„Usmyslil jsem si přepěvně mluvit zvolna. Tragedii z dvou posledních nedělí v klubovně chci mít pořád na očích.“

Stále znovu začínal s cvičením správné mluvy a nakonec se mu podařilo tuto drobnou vadu odstranit do té míry, že ji někteří lidé pak ani nepostřehli.

ZAMĚSTNÁNÍ

Po obchodní škole musel znovu řešit problém, co bude dělat. Maminka ho věčně živit nemohla, a tak začal hledat místo kancelářského praktikanta. Bylo to pár let po první světové válce, zruinované hospodářství se teprve rozbíhalo, stále bylo hodně nezaměstnaných, zejména mezi méně kvalifikovanými silami. Jaroslav strávil spoustu času pročítáním inzerátů v novinách, a když někde našel nabídku volného místa, poslal tam žádost o přijetí. Odpovědi, pokud je vůbec dostal, byly zamítavé. Na každé volné místo se hlásily desítky uchazečů – tak jako dnes. (Je to zvláštní paradox, že dokud stál o zaměstnání a byl ochoten přijmout cokoli, nemohl dlouho žádné místo najít. A když později chtěl zůstat na volné noze a psát, donutili ho, aby šel do zaměstnání, které se pro něho stalo trýzní.)

Po marných pokusech najít místo se obrátil na agenturu, která zprostředkovávala práci. S její pomocí se uchytil v jakési informační kanceláři. Byla to pražská pobočka zahraniční firmy, která opatrovala důležité informace o různých lidech a podnicích, jejich spolehlivosti, solventnosti atd. Vedle toho působila jako soukromá detektivní kancelář. Nezasvěcenému člověku to může připadat jako zajímavé, vzrušující zaměstnání, ale mladý praktikant Foglar tam vykonával práce velice nudné. Vyřizoval poštu, roznášel po městě dopisy, chodil pro výpisy do obchodního rejstříku. Jen jednou ho vzal starší kolega s sebou, když řešil jakýsi bezvýznamný detektivní úkol, jinak to byla otravná úředničina. A k tomu velmi mizerně placená. Proto využil příležitosti, která se mu naskytla, a přešel do papírenské firmy Oskar Stein. Tam to nebylo o moc zábavnější, ale lépe ho platili a měl lepší vyhlídky na postup. Ostatně tatínek také pracoval ve velkoobchodu, prodával uhlí. Mladému Slávkovi byl papír přece jen milejší. Hlavně nemusel cestovat po republice jako otec, měl přesně vymezené kancelářské hodiny a ostatní čas mohl věnovat oddílu. V té době už byl členem Čtyřiatřicítky, stal se tam dokonce vůdcovým zástupcem a práce s veselými, bezstarostnými chlapci byla jeho největším potěšením. U Steinů levně nakupoval papíry netypizovaného formátu, větší než A4, různé zbarvené. Opatřil jich takovou zásobu, že na ně psal kroniku dvacet let.

Prací v kanceláři se živil, bylo to jeho zaměstnání. Skautský oddíl vedl ve volném čase, nedostával za to žádné odměny, považoval to však za svoje povolání i poslání.

U firmy Oskar Stein vydržel celých třináct let, výpověď dal teprve na jaře 1938. Tehdy mu ředitel velkého nakladatelství a vydavatelství Melantrich nabídl místo v propagačním oddělení. Odtud to byl jen krůček do redakce časopisu pro mládež.

Ten časopis se jmenoval Mladý hlasatel a Foglar stál již předtím u jeho zrodu. Byl to on, kdo přišel s myšlenkou, že by měl Melantrich vydávat moderní týdeník pro dospívající děti a vychovávat si tak budoucí čtenáře Českého slova a dalších svých časopisů. Ředitel Šalda Foglara znal a věděl, že dětem rozumí a umí psát příběhy, které mladé čtenáře zaujmou. V nedělní dětské příloze Českého slova nedávno vycházeli na pokračování jeho Hoši od Bobří řeky a v soutěži o

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

nejlepší novinku získala cenu jeho kniha Přístav volá. Foglarova myšlenka se mu líbila, a tak ji ochotně přijal. Ten sympatický, bystrý mladík mu dokonce předložil podrobně vypracovanou koncepci navrhovaného týdeníku. Je v ní několik dobrých nápadů, dalo by se o nich uvažovat. Na redaktorské místo by ale měl přijít zkušený člověk, nový časopis nemůže dělat amatér. Foglar by s redakcí mohl spolupracovat, přetáhnu ho k nám do podniku, říkal si ředitel Salda. Má nápady, mohl by se uplatnit v propagačním oddělení.

Nový časopis začal vycházet v roce 1935. Foglar se později přiznal ke svému tajnému přání – návrh na vydávání týdeníku pro mládež podal proto, že se chtěl stát jeho redaktorem. To přání se mu však splnilo až po několika letech. Do Mladého hlasatele zatím mohl jen přispívat. Nejdřív psal drobné články, ale pak přišel s myšlenkou čtenářských klubů, která se rychle ujala a měla takový ohlas, že Foglarovi konečně nabídli místo v redakci. Hned po svém nástupu vymyslel kreslený seriál o Rychlých šípech a díky jemu začal náklad Hlasatele strmě stoupat.

Kreslené seriály nebyly žádnou novinkou, vycházely už řadu let a získaly značnou oblibu. Televize tehdy ještě patřila do oblasti vernovských fantazií, a tak ji vlastně komiksy zastupovaly. Děj příběhu podávaly v obrázcích a bud bývaly beze slov jako němé filmy té doby, nebo je doprovázely dialogy omezené na několik málo slov. Foglar přišel v Mladém hlasateli s tematickou novinkou – vymyslel seriál, v němž vystupovala pětičlenná parta českých kluků. Nabídl čtenářům příhody podobné těm, o nichž psal ve svých knihách a jaké by se při troše fantazie mohly přihodit kterémukoli mladému čtenáři. Šťastnou souhrou okolností našel pro svůj záměr ideálního kreslíře. Nebyl to absolvent výtvarné školy, ale vystudovaný právník, který se zúčastnil jen krátkodobých kurzů kreslení a dodával novinám a časopisům osobité karikatury. Jmenoval se dr. Jan Fischer. Foglar ho přemluvil, aby zkusil kreslit jeho Rychlé šípy, a vypracoval detailní několikadílný scénář. Fischerovi se práce dařila, a když čtenáři přijali první příběhy se zájmem, oba tvůrci nového seriálu se dohodli, že ho po několika týdnech neukončí, jak původně předpokládali, ale budou v něm pokračovat.

S dalšími čísly ohlas Rychlých šípů stále sílil, byla to i nejlepší propagace Foglarovy klubovní myšlenky. A když po dvou letech přibyl k úspěšnému seriálu vkládaný román na pokračování, Záhada hlavolamu, v němž hrály hlavní role Rychlé šípy, náklad Mladého hlasatele dosáhl na tehdejší dobu neuvěřitelných 210 000 výtisků. V květnu 1941 však bylo vydávání Mladého hlasatele příkazem německých okupačních úřadů zastaveno.

Jaroslav Foglar ztratil ze dne na den nečekaně práci, ale jeho zaměstnavatelé ho dál ponechávali v podniku. Věděli, že za nějaký čas válka skončí, doufali, že Německo ji prohraje, vrátí se blažená doba první republiky a Melantrich bude znovu vydávat všechny svoje časopisy včetně Mladého hlasatele. Jaroslav Foglar se stal na čtyři roky nakladatelským lektorem a posuzoval rukopisy jiných autorů. Nemusel už týden co týden psát další pokračování románu, obrázkový seriál, klubovní stránku ani Bobří hráz, očekávali bychom tedy, že se věnuje naplno psaní nových knih. Ale za ty čtyři roky dokázal napsat jedinou – když Duben přichází. Jakmile vypadl z tempa, práce mu nešla od ruky, nejvíc toho udělal v dobách, kdy byl prací doslova zavalený.

V prvních letech války se situace zdála beznadějná, německá vojska vítězila na všech frontách a okupovala většinu Evropy. Ale poté, co se na stranu Anglie a Ruska přidaly Spojené státy americké, válečné štěstí se obrátilo. Německý postup v Rusku byl zastaven a po tvrdých bojích začaly hitlerovské armády ustupovat. Tehdy Foglarovi nakrátko svítla naděje, že bude moci promlouvat k mládeži na stránkách nového časopisu Správný kluk. Ten začalo vydávat v létě 1943 Kuratorium pro výchovu mládeže, kolaborantská organizace, která chtěla vychovávat českou mládež v duchu spolupráce s německými okupanty. Mladý redaktor přizval zkušené, významné publicisty, mezi nimi i Jaroslava Foglara. Ten měl v časopise zřídit čtenářské kluby, jen pod jiným názvem – jako čtenářské kroužky. Na jeho výzvu se jich přihlásilo během prvních šesti měsíců na 4000, s největší pravděpodobností to byly hlavně někdejší hlasatelské kluby, které nepřestaly pracovat ani po zániku Mladého hlasatele. Vydavatelé brzy pochopili, že se jim nepodaří tyto chlapce a děvčata indoktrinovat nacistickou ideologií, protože kroužky byly vedeny ve starém duchu. Proto po několika měsících s Foglarem rázně skoncovali. Nesměl už do redakce vůbec vstoupit.

Válka skončila až na jaře v roce 1945 a ve vyčerpané Evropě byl krajní nedostatek všeho – i papíru na tisk časopisů. K tomu vyšel ministerský příkaz, že nesmí být vydávána žádná periodika, která vycházela za německé okupace, i když byla potom třeba zastavena. Melantrich proto nemohl obnovit Mladého hlasatele a nedostal zatím ani povolení k vydávání jiného týdeníku pro mládež.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Ale takové povolení získala skautská organizace Junák, do níž se přihlásilo nečekané množství chlapců a děvčat. Na podzim 1945 mělo vyjít první číslo časopisu Skaut-Junák s pozměněným názvem Junák. Jaroslav Foglar byl vyzván, aby se stal jeho šéfredaktorem, což ochotně přijal. Vypracoval pro něj koncepci, která se podobala úspěšnému Mladému hlasateli. To se některým skautským činovníkům nelíbilo, chtěli časopis s vysloveně skautským obsahem. Jaroslav Foglar nesl velice nelibě tlak, který na něj vyvíjeli, a nebyl ochoten svou představu o Junáku podstatně změnit.

Potom za ním přišel dr. Karel Bureš, jeho bývalý redakční kolega, s nabídkou Mladé fronty. To byl velký podnik podobný Melantrichu. Před časem začal vydávat nový časopis pro mládež, nazvaný Vpřed, s obsahem tak málo zajímavým, že byl trvale ztrátový. Vedení Mladé fronty se ohlíželo po redaktorech, kteří by uměli dělat Vpřed přitažlivější. A vzpomněli si hned na dva hlavní tvůrce Mladého hlasatele. Jaroslav Foglar už měl místo šéfredaktora v Junáku, ale dr. Bureš zatím nenašel vhodné uplatnění. A tak se vedení MF obrátilo právě na něho s lákavou nabídkou. Když převeźmete s Foglarem redakci časopisu Vpřed, zaručíme vám výhodné finanční podmínky a budete mít zcela volnou ruku – můžete dělat takový časopis, jaký považujete za nejlepší. Mysleli tím samozřejmě na pokračování Mladého hlasatele pod novým názvem.

Dr. Bureš zašel za svým bývalým kolegou a přednesl mu velkorysou nabídku. Jaroslav Foglar vycítil vhodnou příležitost k prosazení svých koncepčních záměrů v Junáku a chtěl také požádat o vyšší plat. Měl pocit, že není za svou vysilující práci dostatečně uznáván ani odměňován, přestože Junák pod jeho vedením měl vysoký náklad a odběratelů daleko víc než předválečný Skaut-Junák.

Vedení Junáka na Foglarovy požadavky nepřistoupilo a naznačilo mu, že když není spokojený, může z redakce odejít. Dal tedy výpověď a přešel do týdeníku Vpřed, z něhož udělal zakrátko nejčtenější časopis pro chlapce a děvčata.

A historie se opakovala. Právě když popularita týdeníku Vpřed kulminovala, přišel únor 1948 a s ním i konec svobodného tisku. Vpřed nebyl zastaven ze dne na den jako před sedmi lety Mladý hlasatel, časopis vycházel dál, ale Foglar směl zůstat v redakci jen do konce ročníku. Tím jeho úspěšná dráha profesionálního redaktora definitivně skončila. Dál mohl jen psát a tisknout v padesáti výtiscích Čigoligo, časopis Dvojky.

PODNIKATELSKÝ DUCH

Jaroslav Foglar ve svých vzpomínkách píše, jak nerad chodil do obchodní školy a v zaměstnání nepotřeboval celkem nic z toho, co se tam naučil. A přece měl z té školy užitek, vypěstovala v něm podnikatelského ducha. V životě ho pak nejednou s úspěchem uplatnil. Ale možná že ho v sobě měl odmalička. Hodně času trávil v mamčině papírnictví, to byl skutečný obchod, nemusel si tedy jen hrát „na krám a na prodávání“, jak o tom píše Josef Čapek v knížce Povídejme si, děti. Malý Slávek začal samostatně podnikat už jako školák, dnes bychom řekli, že se uplatnil v oblasti služeb. Byla již řeč o tom, jak nosil na skládku nájemníkům kbelíky s popelem a myl v domě schody. Dělal také agenta knihkupci a nabízel jeho knihy v městské knihovně. Zdroje výdělků našel i ve škole – psal některým líným nebo neschopným spolužákům slohové úkoly. O všech příjmech i vydáních si vedl přesné účetní záznamy.

To mu zůstalo po celý život, v jeho zápisníčcích jsou uchovány ceny potravin a nejrůznějších věcí téměř z celého dvacátého století. A také záznamy o honorářích, které dostával od nakladatelů. Byl tedy nejen pečlivý archivář a kronikář, ale i účetní.

Ovdovělá maminka nedostávala na děti sirotčí důchod ani dětské přídavky, jako to je dnes, stát nedorovnával chudým a nezaměstnaným jejich příjmy na úroveň existenčního minima. Každý se musel starat sám o sebe. Byla to tvrdá výchova, ale vedla k hospodárnosti, lidé nekupovali zbytečnosti, nevyhazovali věci, které jim mohly ještě sloužit, jen proto, že vyšly z módy. Učili se od mládí rozumně hospodařit s penězi, a především šetřit. Na dluh kupovali jen v případě krajní nouze, hlavně potraviny u hokynářů. Co k životu nutně nepotřebovali, na to si nepůjčovali.

Tuto tvrdou ekonomickou školu života vystudoval i Jaroslav Foglar. Naučil se vycházet s minimálními příjmy, než vydal korunu, dlouho přemýšlel, zda tu věc opravdu potřebuje.

Šetrnost se mu tak zadřela pod kůži, že se jí celý život nezbavil. Zbytečně nevydával peníze, ani když měl později velké příjmy a stal se z něho milionář. Rozhodně nebyl Harpagon, jen si uměl peněz vážit a působilo mu radost, jestliže

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

na něčem ušetřil. Mohli bychom říct, že vlastně neuměl peněz užívat. V minulosti ne tak dávno, kdy u nás totalitní režim zavedl takzvané plánované hospodářství a v obchodech byl trvalý nedostatek zboží, nedalo se v jisté době koupit auto bez zvláštního poukazu. Foglar jednou takový poukaz dostal. Bylo to v období, kdy mu po krátkou dobu vycházely knihy ve vysokých nákladech a měl tolik peněz, že si auto skutečně koupil. Ale ani jednou s ním nevyjel a zakrátko ho zase prodal. Spočítal si, že provoz auta je mnohem dražší než cestování veřejnými dopravními prostředky.

Jen v posledním životním období, po mamčině smrti, se vypravil několikrát s cestovní kanceláří do zahraničí. To už nevedl Dvojku a na tábory nejezdil, měl tedy čas na vícedenní zájezdy. To snad byl jediný luxus, který si v životě dopřál.

Za třináct let, kdy pracoval jako úředník v papírenském velkoobchodu, našetřil si tolik peněz, že se mohl pustit do prvního velkého obchodního podniku. Dvojka a několik dalších skautských oddílů přišly v roce 1934 o klubovny. Domečky na vltavském nábřeží nedaleko dnešní Florence, které sloužily jako skautský domov, byly zbourány a skauti za ně nedostali náhradu. Jestřáb věděl, že klubovna je důležitou podmínkou dobré činnosti, a protože se mu nepodařilo najít vhodnou místnost, rozhodl se pro neobvyklé řešení. Koupil v Děčíně vyřazenou nákladní loď a nechal ji přestavět na klubovnu. V jedné velké kajutě se scházela Dvojka, ostatní pronajal jiným oddílům.

Ta loď nebyla žádná malá kocábka, měřila zděli 64 metrů, našíř 8 až 12 metrů. Nákup vltavského „křižníku“ a jeho přestavba na klubovnu stály tolik, že se Jestřáb poprvé v životě zadlužil. Vložil do toho bláznivého podniku všechny svoje úspory a chybějící peníze si půjčil od příbuzných a přátel. Měl ovšem předem spočítáno, že se mu vložené prostředky za několik let vrátí v nájemném, které bude vybírat od oddílů na lodi ubytovaných. Časem dluhy splatí, loď mu zůstane a ještě bude něco vynášet. Dvojka vyřeší jednou provždy věčný problém, kde sehnat klubovnu, bude ji mít zadarmo a v tak romantickém prostředí, jako je lodní podpalubí. Bratřův 5. oddíl vodních skautů, který se suchozemskou Dvojkou stále soutěží o pověst nejlepšího pražského oddílu, bude proti nám takhle malinký!

Skautská klubovní loď pak natrvalo zakotvila u nábřeží před Rudolfinem a byl z ní nádherný výhled na panorama Hradčan.

Nějaký čas se zdálo, že nákup lodi byl geniální nápad. Ale potom přišla katastrofa. Ne snad že by se Orlice, jak se ta loď jmenovala, potopila. Daleko však k tomu neměla. Začalo do ní téct a nikdo, ani odborníci z holešovického přístavu, nemohl přijít na to, kudy voda do podpalubí proniká. Následující dva roky Jestřáb považoval za nejhorší období svého života. Nebudu popisovat, co všechno dělal na záchranu lodě, o tom sám několikrát vyprávěl. Jen tuto jeho podnikatelskou kapitolu uzavřu konstatováním, že skončila krachem. Jestřáb nakonec skautský Titanic musel prodat se značnou ztrátou do starého železa. Dluhy pak dlouho splácel.

Naštěstí je měl z čeho splácat. V té době získal nejen redaktorské místo v Mladém hlasateli, ale začaly mu vycházet knížky, měl tedy dvojí příjem. Zpočátku nebyl přívýdělek moc velký, jako spisovatel začínal, nikdo ho neznal, náklady proto byly nízké. První vydaná knížka, Přístav volá, vyšla v Melantrichu jen jednou. Teprve úspěch, s nímž se setkali Hoši od Bobří řeky a Boj o první místo, zajistil jejich nová vydání a povzbudil mladého spisovatele k psaní dalších příběhů.

Tehdy podobně jako dnes platili nakladatelé autorům knih buď jednorázovou dohodnutou částku, nebo jim vypláceli honorář postupně podle počtu prodaných výtisků. Jan Kobes uzavíral s Foglarem smlouvy, které autorovi zajišťovaly jisté procento z nakladatelské ceny knihy. Kolik procent spisovatel dostane, záleželo na oboustranné dohodě. Foglar byl zpočátku srozuměn s tím, co mu navrhl nakladatel. Odmítl jen tehdy, když ho chtěl někdo ošidit a nabídl mu za knížku směšný fixní honorář 1000 Kč. Ale jak jeho spisovatelská hvězda stoupala, stával se z něho stále tvrdší vyjednávač. Koncem třicátých let minulého století už znala jméno Jaroslav Foglar většina mladých čtenářů a běžně užívaný výraz foglarovky dosvědčoval, že tenhle spisovatel už není neznámý začátečník, ale dostal se na úroveň Vernovu, Setonovu, Mayovu, jejichž knihy mají podobné souborné pojmenování.

Tehdy si vymohl zvýšení odměny na 15 % i víc, a protože jeho knihy vycházely v nových a nových vydáních se stále vyšším nákladem, měl z toho nemalé příjmy.

Potom však vypukla druhá světová válka a peníze rychle ztrácely na hodnotě. Starší lidé si pamatovali, jak to bylo s měnou po první světové válce, a ti chytří ukládali svoje úspory do věcí, které neztrácejí cenu ani při sebevětší inflaci. Na dům tehdy Foglar ještě dost prostředků neměl, a tak koupil v Německu

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

velký tiskařský stroj, takzvanou rotačku. Uzavřel ten obchod společně s Janem Kobesem, svým nakladatelem. Počítali s tím, že na téhle obří mašině budou tisknout po válce časopis pro mládež.

Na rozdíl od lodi Orlice byla tohle skvělá investice, která se oběma vyplatila. Zanedlouho poté, co rotačku přivezli z Německa, válka skončila a měna se zhroutila. V oběhu bylo tolik peněz a zboží byl takový nedostatek, že vláda osvobozeného Československa provedla jednoduché ozdravné opatření. Nechala vytisknout nové bankovky, vyrazit nové mince a pro výměnu dosud platných „protektorátních“ peněz za peníze nové stanovila přísné podmínky. Každý občan si mohl vyměnit jen několik set korun. Všechny ostatní úspory zůstaly na vkladních knížkách jako takzvaný vázaný vklad, bez možnosti peníze z nich vybírat. Příslíb, že tyto vázané vklady budou po zlepšení hospodářské situace státu uvolněny, nikdy nebyl splněn. To znamenalo, že lidé přišli o všechny peníze, často o celoživotní úspory.

Foglar s Kobesem sami časopis vydávat nemohli, a tak rotačku prodali nakladatelství Mladá fronta a získali za ni velkou částku, kterou si rozdělili napůl.

Po krátkém působení v časopise Junák přešel Jaroslav Foglar do redakce týdeníku Vpřed, vydávaného Mladou frontou. I tam si dovedl vyjednat velice výhodné finanční podmínky.

Za tři poválečné roky vydělal tolik peněz, že mohl žít z úspor několik let po únoru 1948, kdy zůstal bez pevného pracovního poměru a neměl žádné příjmy z prodeje knih.

V roce 1953 přišla další pohroma, druhá měnová reforma. Stát tajně vytiskl nové bankovky a zaskočil občany tím, že jim je vyměňoval v nevýhodném poměru. U vkladů nad 50 000 Kčs byl kurz 30:1, za 30 „starých“ korun dostali jen 1 korunu „novou“. Snadno si představíme, co asi prožíval v té chvíli umlčený spisovatel bez příjmů. Úspory, které mu mohly vydržet při rozumném hospodaření ještě dlouhá léta, se povážlivě ztenčily.

Dalších deset let strávil ve dvou zaměstnáních. Nejdřív krátce působil v Městské stanici mladých turistů, později pracoval jako vychovatel ve studentském internátu. Mohli bychom si myslet, že se zkušný pedagog cítil mezi středoškoláky jako mezi chlapci ze svého oddílu. A studenti určitě znali foglarovky, které se sice neprodávaly v knihkupectvích ani nebyly ve veřejných knihovnách, zato kolovaly mezi mládeží a měly příchutť zakázaného ovoce. Přesto Foglar do služby nechodil rád, dokonce se pro něho práce v internátu stala utrpením. Můžeme se jen domýšlet, proč. Nejspíš zde narážel na stejné problémy, jaké mívá se staršími dvojkaři. Studentům patnácti až devatenáctiletým nerozuměl. Cítili se spíš dospělí, než aby se považovali za chlapce. Do oddílu přicházeli nováčci, které přilákaly nejen Foglarovy knihy, ale i program Dvojky. Bylo to tedy společenství stmelené stejnými zálibami a zájmy. Příjímácká zkouška zajišťovala, že se do Dvojky nedostanou individua, která by se nechtěla podříditi zavedenému řádu, narušovala kázeň, šikanovala druhé. V internátu ubytované přespolní žáky si však vychovatel nemohl vybírat, neměl právo je vyloučit a kázeňské prostředky byly velice omezené. S některými studenty Foglar celkem vycházel, s jinými se však nedokázal po dobrém domluvit. Těžce na něho doléhala její svéhlavost, rebelantství, neochota zúčastňovat se společného programu. Uprímně řečeno, on sám to s nimi moc neuměl, prostředky s úspěchem užívané u mladších, vybraných chlapců v internátu nezabíraly. I po letech vzpomínal na vychovatelskou éru jako na desetileté martyrium.

Teprve v polovině šedesátých let se dočkal lepších časů, zase mohly vycházet jeho knížky. Nakladatelství je vydávala od roku 1965 ve vysokých nákladech, velké peníze mu vynesly i sešity s obrázkovým seriálem Rychlé šípy. Toto „zlaté“ období trvalo jen pět let, přesto vydělal tolik peněz, že si mohl koupit nový družstevní byt a chatu v Černošicích a žít z úspor dalších sedmáct let, kdy byl opět v klatbě.

Tvrdě vyjednávat o honorářích dovedl nejen s nakladatelstvími, ale i se spolupracovníky, kteří kreslili seriál Rychlé šípy. Podle tehdejšího honorářového sazebníku dostávali autoři za podklad ke kreslenému seriálu jen pakatel, na převážnou většinu honoráře měl nárok kreslíř. Nápad a myšlenky neměly žádnou cenu. Foglar se tím cítil poškozený a požadoval po ilustrátorech, aby mu postoupili autorské právo na obrazovou část seriálu. Tak například od dr. J. Fischera odkoupil právo na tisk Rychlých šípů za 30 000 Kč.

Myslím, že peníze, které vydělal, si zasloužil a tvrdě odpracoval nejen jako spisovatel a redaktor, ale i jako vedoucí oddílu. Dvojce věnoval stovky dní a tisíce hodin, aniž za tu namáhavou, nevděčnou službu české mládeži dostal jedinou korunu.

VZTAH S MAMINKOU

Foglar sám patrně nikdy úplně nedozrál, aspoň částí své osobnosti zůstal na úrovni třináctiletého chlapce. Ale právě proto dovedl napsat působivé knihy pro tento věk. Významnou roli v tom mohl sehrát i neobyčejně silný vztah s matkou. Myslím, že nejsem daleko od skutečnosti, když řeknu, že byl na mamince po celý život závislý.

Můžeme to vystopovat již v jeho raném dětství. Ve svých vzpomínkách píše, jak ho maminka každý večer před spaním přikryla a on se pak bál v posteli pohnout, „aby si nezkazil to přikrytí, když bylo od maminky“.

Neprošel nikdy pubertální vzpourou, která mladého člověka osvobozuje z rodinných pout a umožňuje mu, aby začal žít svůj vlastní život a byl schopen po čase rodiče i sourozence opustit.

Na zvláštní vztah s maminkou ukazuje i její oslovení. Nebyla pro něho v dospělosti matka ani máma, ale Pumík! Jinak jí neřekl ani ve svých zápisech. A je to přezdívka v mužském rodu, ten Pumík.

„Pumík rampluje zaseknutým popelníkem u kamen, nakonec ho vytáhnul, drobek jeden legrační.“

„Pumík spinká na stole.“

„Pumíček se říznul do prstíčku.“

To jsou jeho autentické zápisy, o mamince se vyjadřuje se zvláštní něhou. Někdy k ní přistupuje jako k malému dítěti, jindy o ní píše, jako kdyby to byla staříčká, nemohoucí osůbka nad hrobem: „Putníčku! Maminko! Chudinko, věchejtku můj!“

Paní Foglarová měla v té době před sebou ještě čtyřiaadvacet let života. Svého mladšího synka, který bude mít brzy padesát roků, objímá, jako by byl malý chlapeček, a říká mu: „Kdopak se jednou o tebe bude starat, ty malej šmolejku.“

Dovede ho však pěkně zpražit. Potom si Jaroslav do sešitu poznamená:

„14. dubna. Dnes (jsem si vzal) poprvé trenýrky. Pumi říká: Kdo ti to dovolil!“

Každý týden spolu chodívají do kina. Večery trávívají společně, někdy čtou, jindy poslouchají rozhlas. Nejšťastnější se slávek s maminkou cítí o Vánocích.

„24. 12. 1949 Posloucháme rádio a tak slavíme jako vždy svorně a šťastně náš klidný, milý večer. Kéž je takových ještě hodně a hodně!!!!“

Při maminčině nemoci bývá vystrašený:

„19. 11. 1949 Odpoledne... náhle mu (Pumíkovi) přišlo tak strašně špatně, že jsme si oba mysleli, že umře. Trvalo to asi čtvrt hodiny. Byla to čtvrt hodinka hrůzy. Po kapkách na cukru to náhle přešlo, a tak jsme byli oba přímo bláznivě veselí.“

Vztah s maminkou ho nejspíš vede k tomu, že se pořád cítí jako chlapec a mluví o věčném chlapectví. Mám zato, že je to také hlavní důvod, proč se nikdy neoženil a nezaložil vlastní rodinu. I když po tom někdy toužil.

S maminkou bydlel až do její smrti. Dožila se vysokého věku – 102 let. A Jaroslav se o ni obětavě staral až do konce. Mohl si najmout ošetřovatelku, která by o maminku pečovala, měl na to peněz víc než dost, přesto ji nikdy nesvěřil cizímu člověku. Byla to služba velice náročná, fyzicky i psychicky vyčerpávající, zvláště když paní Foglarová v několika posledních letech života nemohla chodit. Přesto její smrt Jaroslava zdrtila. Když mluví o maminčině odchodu, není to prosté „maminka zemřela“, ale „maminka mně zemřela“.

V knize Život v poklusu píše: „Vždycky jsem toužil mít u sebe maminku, kterou jsem měl rád jako málokdo.“ Jiřímu Polákovi v rozhovoru uveřejněném v knize Poselství žlutého kvítka o maminčině smrti řekl: „Byla to pro mne nejtěžší rána, která mne kdy v životě postihla, a dlouho, předlouho jsem se z ní nemohl vzpamatovat. Každý týden jsem chodil na její hrob, rozsvěcoval tam světýlko a povídal si s ní (dokonce nahlas, když v okolí nikdo nebyl) ... Že bych se s jejím odchodem smířil, to nikdy.“

Je s podivem, že o milované mamince, s kterou žil třiasedmdesát let, nikdy nikde nepsal. Marně byste v některé foglarovce hledali její portrét, něco na ten způsob, jak vypodobnila Božena Němcová svou babičku.

ŽENY VE FOGLAROVÉ ŽIVOTĚ

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Ve foglarovkách téměř úplně chybí ženský prvek. Autor se zabývá jen mužským, respektive chlapeckým světem. Je v tom tak důsledný, že to vedlo některé kritiky k podezřívavým otázkám o spisovatelově sexuální orientaci. Tím spíš, že ve Foglarových příbězích hraje významnou roli přátelství výlučně mezi chlapci. Zejména v jedné z nejčtenějších Foglarových knih, Chatě v Jezerní kotlině, je silné přátelské pouto mezi Pavlem Zemanem a Luďkem Grygarem hlavním tématem. To platí i o vztahu Jiřího Dražana a Ládi Vilemína (Přístav volá), Lubora Klementa s Vojtou Řezinou (Když Duben přichází).

V žádné foglarovce opravdu nevystupuje děvče nebo žena ve významnější roli. Zato v nich bývá vykreslen chlapec, který je středem obdivu svých klukovských vrstevníků. Můžeme se ptát – jak to, že ani jeden z dospívajících Foglarových hrdinů nepokukuje po děvčatech, ale touží po přátelství s těmi nadpozemsky dokonalými chlapci, kteří mají nejen ušlechtilý charakter, ale i příjemnou tvář a zdatné tělo. Někdy máme dokonce pocit, že tihle obdivuhodní chlapci působí až trochu zženštile.

Znalec Foglarova díla může namítnout – a co Historie Svorné sedmy? Tahle povídka je opravdu jedinou výjimkou, ale hlavní autorova pozornost je zaměřena i v ní na čtyři klukovské členy dětského společenství a děvčata děj nijak nerozvíjejí. Kromě toho na konci odcházejí Pavel a jeho kamarádi do skautského chlapeckého oddílu, Jírka, Lenka a Martina do oddílu dívčího.

Když k tomu vezmeme v úvahu, že se Foglar nikdy neoženil a věnoval skoro všechn svůj volný čas vedení Dvojky, skautského oddílu složeného výlučně z chlapců, může se zdát oprávněná otázka: Je normální člověk, který chodí s klukovskou tlupou každý týden na výlet do přírody, schází se s ní pravidelně v klubovně a v létě vede tábor trvající čtyři až šest týdnů?

Znám na tuto otázku přesvědčivou odpověď. Jaroslav Foglar „normální“ nebyl. Ale v jiném smyslu, než si myslí ti, kteří ho podezřívají z homosexuality nebo dokonce pedofilie. Který „normální“ člověk by vydržel to všechno dělat celých šedesát let? Který „normální“ člověk by takovou časově neuvěřitelně náročnou službu dospívajícím chlapcům dělal dokonce zadarmo? Který „normální“ člověk by byl ochoten nést odpovědnost za pubertální výrostky nejen na výletech, ale zejména na letních táborech? Který „normální“ člověk by riskoval vězení a někdy i život vedením ilegálního skautského oddílu v dobách, kdy totalitní režimy u nás vládnoucí považovaly skauting za nepřátelský, nebezpečný a skautské vedoucí zavíraly, někdy dokonce popravovaly?

Všechny tyhle „nenormální“ věci Jaroslav Foglar skutečně dělal! Proč to dělal a kde k tomu bral sílu a vytrvalost, je téma, které by zasloužilo zvláštní studii. Mohu však s jistotou prohlásit, že nesmírně silná Foglarova motivace neměla nic společného s jeho sexuální orientací. V tomhle smyslu byl Foglar naprosto normální člověk. Mám pro to řadu přesvědčivých důkazů.

Staré přísloví říká: sídlo v pytli neutajíš. Z těch více než osmi set chlapců, kteří prošli Dvojkou, si nikdy ani jediný nestěžoval, že by ho jeho vůdce nějak obtěžoval nebo dokonce zneužíval. Kdyby se něco takového v oddíle stalo, dávno by to proti Foglarovi využili jeho osobní nepřátelé. Měl jich vždycky dost a někteří z nich bohužel chodili nějaký čas k němu do Dvojky!

Jiná sexuální orientace by určitě neunikla bdělým příslušníkům státní bezpečnosti, kteří podezřelého skautského vůdce řadu let sledovali. Jistě by toho využili k nátlaku a vydírání, když se ho snažili získat jako tajného spolupracovníka. Nic takového se však neodvážili o Foglarovi nejen tvrdit, ale ani naznačit.

Nejvěrohodnějším důkazem normální sexuální orientace je však Foglarův vztah k ženám a styk s nimi. To je kapitola jeho života téměř neznámá a pro toho, kdo studuje spisovatelův život, asi nepřekvapivější. V autobiografii Život v poklusu se zmiňuje o svých láskách jen na třech místech a pouze letmo, jako kdyby to byly naprosto nedůležité epizody. Někdy to na čtenáře působí dojmem, jako by o tom psal hlavně proto, aby se obhájil před podezíráním z nenormálnosti. Jinak věnuje bezvýznamným příhodám ze svého života víc pozornosti než citovým záležitostem.

Ve skutečnosti se objevila v různých životních etapách v jeho těsné blízkosti řada žen, o nichž se vůbec nezmiňuje. O některé projevil zájem sám a pokusil se s nimi sblížit, jiné se mu postavily do cesty z vlastního rozhodnutí – prostě se zamilovaly do pohledného, slavného spisovatele, jehož knížky četly a o kterém věděly, že zůstává zatím svobodný.

V autobiografii píše o starší sestře Moji Kalouse, člena Dvojky, s níž se seznámil na Táboře Svazu třinácti v roce 1927. Dvacetiletý skautský vůdce byl Jiřinou Kalousovou tak okouzlen, že jí dovoloval, aby se zúčastňovala táborového programu. A když tábor skončil, opsál vlastní rukou do zvláštního sešitu celou táborovou kroniku této letní robinsonády a věnoval ji slečně Jiřině jako

upomínku na společně prožité dny.

Tohle nebyla jeho první láska, ta se jmenovala Božena Voldřichová. Zamiloval se do ní v době studia na obchodní škole, nějaký čas spolu chodili, ale jak to u prvních lásek bývá, za čas se rozešli. Potom se s ní přes dvacet let neviděl, a když se náhodou po té dlouhé době potkali na smíchovském nádraží, byl to pro něho citový otřes. Oslovila ho paní středního věku, doprovázená dvěma děvčaty. V prvním okamžiku ji považoval za cizího člověka, ale potom ji poznal. To setkání ho dost zkrušilo. Uvědomil si, že mohl být dávno ženatý a tyhle dvě dívky mohly být jeho dcery.

Za těch dvacet let prošla jeho životem řada jiných žen. S některou se stýkal delší dobu, s jinou jen několik týdnů, ale všechny známosti skončily rozchodem, ačkoliv se někdy zdálo, že konečně našel tu pravou partnerku pro život.

Při rekapitulaci roku 1947 si 31. prosince zapsal:

„Vstoupila mi do cesty dívka. Ožením se.“

Tou dívkou byla M. M., jeho spolupracovnice v redakci časopisu vpřed, mladší o osmnáct let. I když před ní a po ní projevoval zájem i o jiné ženy, tohle děvče mu bylo ze všech nejbližší. Na rozdíl od většiny ostatních prchavých lásek, s nimiž udržoval po nějakou dobu vztah, měli oba hodně společných zájmů. M. M. vedla dobrý skautský oddíl, který si vzal za vzor Foglarovu Dvojku. Nejdřív si vyměnili několik dopisů. K prvnímu osobnímu setkání došlo v říjnu 1946. Dlouho si povídali o svých oddílech a Foglar vycítil, že děvče k němu vzhlíží s obdivem jako ke svému vzoru a ideálu. Po dalším setkání jí nabídl, aby odešla ze školy, kde učila, a ujala se v časopisu vpřed korespondence se čtenářskými kluby. Okamžitě nabídku přijala a nastoupila na zkušební dobu. Po Novém roce se stala stálou členkou redakce a s Foglarem se setkávali skoro každý den. Zůstávali tam spolu i po pracovní době a pořád si měli o čem povídat. Jestráb jí vyprávěl o svých nelehkých začátcích přivedení skautského oddílu, o různých praktických zkušenostech, které získal a uplatnil při vedení Dvojky. Nacházel v ní pozornou posluchačku i schopnou žákyni a to mu jistě nebylo nepříjemné.

Děvče se mu od prvního setkání líbilo, ale zpočátku v ní hledal jen schopnou spolupracovnici, které může předat rozsáhlou klubovní agendu. Čtenářské kluby byly vždycky Foglarova pýcha, a když viděl, jak tohle děvče zůstává v redakci až do večerních hodin a dovede napsat neuvěřitelné množství pěkných dopisů klubům, byl více než spokojen. Protože byl zvyklý na obdivné pohledy, snad mu ani nedocházelo, že M. M. k němu cítí víc než jen obdiv. Teprve když mu to opakovaně řekli oba jeho kolegové z redakce, zpozorněl. A pozval dívku na cyklistický výlet. Ta se však obávala, že by mu nestačila, na kole moc jezdit neuměla. A tak pozvání odmítla. Foglara se to dotklo, vyložil si to úplně jinak. Nebylo to poprvé, co se stáhl do ulity, když si nesprávně vyložil důvod, proč některá žena nepřistoupila na jeho návrh.

První mráček v začínajícím vztahu se rozplynul a na konci roku si Foglar zapsal onu větu: „Vstoupila mi do cesty dívka. Ožením se.“

M. M. by se ani chvíli nerozmýšlela, kdyby jí nabídl ruku. Ale slávek je jako vždy nerozhodný, stále ten významný krok odkládá.

Dívčini rodiče známosti s mnohem starším člověkem nepřejí a začínají na dceru naléhat, aby se vdala. Koncem ledna 1948 dospívá vztah těch dvou do kritického stadia. M. M. napíše Foglarovi dopis a ten po poradě s maminkou na něj druhý den odpovídá ústně. Oba dospěli k závěru, že jsou natolik rozdílní, že by neměli natrvalo spojit své osudy.

Popsal jsem podrobně vývoj jednoho ze vztahů mladého spisovatele s ženami. Vybral jsem ten, který trval poměrně dlouho, půldruhého roku. Většina ostatních známostí nevydržela déle než několik měsíců. Jestráb byl tak zabraný do práce pro oddíl, že mu na ženu nezbýval čas. Oddíl byl jeho největší, nejstálější láska. Na většině žen, s nimiž se po nějakou dobu scházel, dřív nebo později mu začalo nejvíc vadit, že neprojevovaly o Dvojku zájem. Neměl si s nimi o čem povídat. Také se divil, proč nechápou, že musí jít v neděli s oddílem na výpravu a chtějí po něm, aby s nimi šel na rande. Čím byl starší, tím víc si stěžoval, že o něho projevují zájem hlavně mladičká děvčata. On sám by dal přednost partnerce, která by mu byla věkem bližší.

Nesmíme zapomínat ani na maminku. Ta by ho byla viděla ráda ženatého možná v době, kdy slávkovi bylo kolem třiceti let, a ani to není jisté. O manžela přišla již dávno, starší syn Zdeněk se oženil a odstěhoval, mladší syn pro ni byl jediným člověkem, který vyplňoval její prázdnotu. Jak stárla, stále víc se bála, že zůstane sama. Nakonec přestala skrývat svou nelibost, že už zase ohrožuje její klid a jistotu nějaká cizí žena. Jestráb se o tom zmínil jen jednou, v pamětech píše o krátké letní romanci, kterou prožil na chatě v černošicích s mladou rozvedenou ženou, kterou „maminka smrtelně nenáviděla“.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Jak Foglarovi přibývala léta, bylo stále jasnější, že se už neožení. Čas od času na něj padl smutek a litoval, že nezaložil rodinu. A utěšoval se tím, že rodina by pro něho byla velkou zátěží, nemohl by napsat tolik knížek ani vést tak dlouho oddíl.

Jistou náhradu našel v rodině svého staršího bratra. Ten měl dvě malé děti, chlapce a holčičku. Často za nimi docházel a dlouhé hodiny si s dětmi hrál. Zejména neteři věnoval hodně času, povídali si, společně kreslili a dováděli. Synovec Petr se stal později členem Jestřábova skautského oddílu a strávil v něm několik let.

RIKITAN, SALI, TAPIN, ZDENEK

Tyto tři přezdívky a jedno křestní jméno patří vedoucím oddílů v knihách Hoši od Bobří řeky, Boj o první místo, Pod junáckou vlajkou, Devadesátka pokračuje a Poklad Černého delfína. Jejich pravé jméno je však Jestřáb. Když popisoval Jaroslav Foglar život skautského nebo turistického oddílu, vždycky psal o své Dvojce. Proto musíme v postavě vedoucího hledat Jestřába.

V knihách – i těch nejrealističtějších – je všechno zjednodušené, stylizované, nejen události a krajiny, i lidé. Rikitan je člověk s tak málo prokreslenou povahou, že mladému čtenáři připadá nadpozemsky dokonalý. Ani na Tapinovi, Salim a Zdeňkovi nenajdeme žádné chyby, a tak si říkáme – byl Jestřáb také takový jako oni?

Zeptáme-li se na Jestřábovu povahu a charakter bývalých dvojek, kteří jsou už dospělí a mají odstup od doby, kdy s Jestřábem chodili na výpravy a tábořili ve Sluneční zátce nebo na Zelené říčce, většinou nám odpoví, že to byl dobrý, obětavý vedoucí a jsou mu vděční za to, co pro ně udělal. O jeho povaze se toho mnoho nedozvíme. Jen někteří s odpovědí trochu váhají a pak řeknou: Rikitan to nebyl. To slýchám obvykle od těch, kteří se s Dvojkou a Jestřábem nerozešli v dobrém nebo je Jestřáb dokonce proti jejich vůli vyzval k odchodu z oddílu, ačkoli by sami ještě neodešli. V kapitolách o Jestřábovi jako skautském vůdci je věnována pozornost opakovaným konfliktům, které Jestřáb měl se staršími chlapci, a bylo by zbytečné se k tomuto problému vracet. Místo toho se pokusím shrnout informace, které jsem získal jak z ústních výpovědí dvojkařů, tak z písemných pramenů. O Jestřábově povaze totiž hodně vypovídají nejen jeho osobní zápisky, ale i oddílové kroniky.

Začnu tím, že projdu bod po bodu skautský zákon a budu se ptát, jak ho Jestřáb dodržoval. Upozorňuju, že moje odpovědi jsou ryze subjektivní. S Jestřábem jsem udržoval přátelské styky více než padesát let a za tu dobu jsem ho dost poznal, ale nikdy jsem s ním nebyl v tak úzkém kontaktu jako dvojkaři. Oproti nim mám zase tu výhodu, že se na něho dívám z většího odstupu a objektivněji (aspoň se o to snažím) než chlapci, pro které byl několik let nekriticky obdivovaným vůdcem, s nímž hrávali báječné hry a prožívali všelijaká dobrodružství. Věřím také, že dospělý dovede některá slova a činy jiného dospělého zhodnotit lépe, spravedlivěji než dítě.

První bod skautského zákona říká: Skaut je pravdomluvný. Žádný člověk o sobě nemůže tvrdit, že nikdy nelhal, nemáme tedy právo to požadovat ani po Jestřábovi. Pokud jde o mne, nikdy mě neobelhal. Jiná věc je, že mi vždycky neřekl do očí všechno, co měl na srdci. Ale později mi třeba sdělil svoje výhrady v dopisu.

Druhý bod zákona: Skaut je věrný a oddaný. Vůči mamince a Dvojce plnil tento příkaz ne na sto, ale na tisíc procent.

Nepoznal jsem jiného člověka, který by tak miloval maminku a oddaně jí sloužil, který by tak dlouho vedl partu dospívajících kluků a riskoval pro ně svoje bezpečí a někdy i život, jako to dokázal Jestřáb. Ale také vím, že byli lidé, kteří pro něho hodně udělali, a když potřebovali jeho pomoc, nedočkali se jí. To je případ Stanislava Sohry, bývalého spolupracovníka z dob časopisů Mladý hlasatel a Vpřed. Sohr po letech, kdy byl Jestřáb na černé listině, začal v Ostravě odvážně uveřejňovat v roce 1966 seriál Rychlé šípy, přestože mu za to hrozila ztráta zaměstnání. A když po pražském jaru v době normalizace byl z místa vyhozen na dlažbu a obrátil se v nejvyšší nouzi na Jestřába s prosbou o pomoc, Jestřáb pro něho nic neudělal.

Třetí bod zákona: Skaut je prospěšný a pomáhá jiným. Jestřáb si přímo dal do svého životního programu, že bude pomáhat dětem.

A vykonal toho pro ně tolik jako málokdo. Pro chlapce, kteří chodili do Dvojky, pro tisíce členů hlasatelských klubů a nakonec i pro čtenáře svých knížek.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Čtvrtý bod zákona: Skaut je přítelem všech lidí dobré vůle a bratrem každého skauta. Maximalistický požadavek, který lze sotva splnit. Každý z nás má některé lidi rád, jiné právě nemiluje – a nemusí to být lidé vůle nedobré. Ani Jestřáb by zde neobstál bez výhrad. S některými osobami se tak zneprátelil, že jim nemohl přijít na jméno. Někdy to byli bohužel bývalí dvojkaři. Navždy se rozkmotřil s Prófou, jedním z nejnadšenějších dvojkařů z válečné generace. Těžce ho ranilo, že Prófa nastoupil do redakce Junáka právě v době, kdy ji sám opouštěl s pocitem velké krivdy. Prófa pak napsal o Jestřábovi do Junáka několik ironických poznámek, a ten mu to nikdy neodpustil. Právě tak se natrvalo rozešel s některými skautskými činovníky, především s Jaroslavem Novákem-Brátkou, který po Jestřábovi převzal v Junáku šéfredaktorské místo.

Ne vždy byl ve svém hněvu tak důsledný a živil ho v sobě tak dlouho. Občas se s někým poškorpil, ale brzy se s ním zase smířil – sám mu podal ruku ke smíru. Mohu to doložit výňatky z Odyмова deníku, z něhož jsem už citoval při jiné příležitosti. Odym si zapsal o Jestřábovi na začátku roku 1941: „Někdy jej obdivuji, někdy nenávídím. Myslím, že nejlepším člověkem z mých přátel je Jumbo. Každý jej musí mít rád.“

Jestřáb si občas deníky od dvojkařů půjčoval, zajímaly ho jejich názory. Odyмова slova ho musela hodně bolet, nejen ta o nenávisti, ale i bezvýhradná chvála na Jestřábova zástupce Jumba. Přesto Odymovi do deníku na volnou stránku napsal:

„Milý Odyme, pročítám stránky Tvého deníku. Něco z nich mne udivuje, něco rozbolestňuje (například to, proč mám být nenáviděn), něco zase radostně překvapuje. Ale myslím, že Ti rozumím. Víím, co se v Tvé duši děje. Čtu také stránky dřívější, týkající se Dvojky. Zůstaly hezké, barevné stránky se vzpomínkami písmem do nich vtesanými.“

Schovej si je, nezahoď, jednou po létech bude tento sešit Tvou nejdražší knihou, kterou nevyměníš za zlato!

A Ty pořád buď takovým dobrým hochem, jakým jsi byl, když jsi tyto stránky tvořil, nesnaž se být dospělý dříve, než to bude opravdu potřeba, zůstaň dlouho chlapcem, i když druzí se budou tvářit zkušeně, dospěle. Tvůj Jestřáb“

Pátým bodem zákona se nemusíme zabývat, týká se jen zdvořilosti.

Šestý bod zákona: Skaut je ochráncem přírody a cenných výtvarů lidských. O Jestřábově vztahu k přírodě vypovídají nejen jeho knihy, ale i zápisy v kronikách. Stačí malý příklad: v jedné táborové kronice vyzývá chlapce, aby dávali pozor, kam šlapou, a nezašlápli ani jedinou květinu.

Sedmý bod zákona: Skaut je poslušný rodičů, představených a vůdců. Tatínka ztratil v raném dětství, ale s maminkou bydlel celý život a snad nikdy se jí nevzepřel. V dobách, kdy pracoval v papírenském velkoobchodě, byl spolehlivý, poctivý úředník. Ani v jiných zaměstnáních na něho nebyly stížnosti.

Osmý bod zákona: Skaut je veselý myslí. Poznal jsem málo lidí, kteří měli takový smysl pro legraci jako Jestřáb. Připomínám Jumbova slova, která jsem citoval v jedné z předcházejících kapitol: „...snad neproneseš jedinou větu, kde by nebyla nějaká drobná humorná narážka, slovní hříčka, okřídlené oddílové rčení“.

Devátý bod: Skaut je hospodárný. V dřívějších dobách tento bod zněl: Skaut je spořivý. Jestřáb ho snad v životě neporušil, chlapci z Dvojky si někdy říkali, že to s tou šetrností přehání. Na besedách se čtenáři někdy vyprávěli o soutěži nakladatelství Melantrich, v níž rukopis jeho knihy Přístav volá dostal první cenu spolu s knížkami dvou dalších autorů. Mezi ty tři pak bylo rozděleno 10 000 Kč rovným dílem, každý dostal 3 333 Kč. A Jestřáb vždy s předstíraným pohoršením dodal, že je Melantrich tenkrát vlastně ošidil o korunu! Co se s tou korunou stalo? Měl to být vtip, ale něco to přece o jeho vztahu k penězům vypovídá.

Desátý bod zákona: Skaut je čistý v myšlení, slovech i skutcích. Do duše a hlavy druhého člověka nevidíme, ale podle toho, jaký morální kodex Jestřáb ve svých knížkách prosazoval, měl mravní čistotu v uctě.

Přehledku bodů skautského zákona můžeme uzavřít tím, že Jestřáb všechny body dodržoval. Ale protože nikdo není dokonalý, i on jistě čas od času některý z těch příkazů porušil.

Poněkud problematičtější je hodnocení Jestřábových osobních vlastností, které nejsou ve skautském zákoně výslovně zmíněny. K vlastnostem kladným, u skauta očekávaným, patří pracovitost, vytrvalost, odvaha, samostatnost, cílevědomost, svědomitost, spolehlivost, odpovědnost, trpělivost a sebeovládání. Všechny u Jestřába v různé míře nacházíme. Ale jako každý člověk i on měl některé vlastnosti negativní, které si možná ani neuvědomoval nebo se mu nedařilo se jich zbavit. Dvojkaři nejednou na vlastní kůži pocítili, že je náladový. Stačilo, aby se některý z chlapců trochu netaktně vyjádřil o programu výpravy a Jestřáb hned ztratil náladu. Kolikrát v kronice přiznává, že jeho nálada klesla pod bod mrazu a raději odešel z klubovny nebo tábora, nejspíš proto, aby na sobě

nenechal znát rozladění.

S náladovostí byla spojená Jestrábova přecitlivělost. Je až s podivem, jak na něho působilo chování kluků, s nimiž cloumala puberta. Zkušený vychovatel ví, jak snadno jim uklouzne nevhodné slovo, a neměl by se tím nechat vyvést z míry. Jestrába však vždycky znovu ranilo, když ho některý z chlapců kritizoval. Sám však jim dovedl velice ostře vytknout jejich chyby a prohřešky.

Před dvojkaři se většinou dovedl ovládnout, zato doma čas od času vybuchl. Jeho hněv však nikdy nebyl namířený proti mamince, odnesly to jen věci. Někdy se choval opravdu jako malý kluk.

„Dopoledne jdu pro vajíčka, ale zapomněl jsem doma peníze. Zuřím a doma chci tašku rozervat. Pumík mně v tom ovšem zabrání.“

„Dnes jsem se konečně rozčilil na zelené pero (nechtělo psát) a vyhodil jsem ho oknem ven.“

(Když se na poště ztratily rukopisy poslané do tiskárny:) „Doma jsem zoufalý tak, že až vzteky brečím a Pumík zavírá okno v pokoji, abych z něj nevyskočil.“

(Připravuje stránky do 10. čísla Junáka:) „Sterzingerova stránka mě zdržela tak strašně, až jsem dostal záchvat vzteku a rozkopál jsem na zemi všechny rukopisy.“

„Doma mě Pumík hecuje kvůli obleku atd. Rozvzteklil jsem se a kopám do kola, rozbil jsem asi dva dráty.“

Když jsem si přečetl tyto záznamy, hned mi byl „Rikitan“ sympatičtější, připadal mi lidštější.

K důležitým „mužným“ vlastnostem patří statečnost a odvaha. O Jestrábovi jsme si řekli, jakou odvahu projevoval v nebezpečných dobách vedením ilegálního skautského oddílu. Na druhou stranu se však ve stejné době choval v mnoha situacích málo statečně. Někdy mi jeho činy připadaly skoro schizofrenické. Po převratu v únoru 1948 podepsal prohlášení akčního výboru, který z vedení Junáka odstranil demokraticky zvolené představitele. To mnozí lidé považovali za zbabělost. Ale když ho vzápětí vyzval vedoucí pracovník nakladatelství Mladá fronta, aby se přihlásil do komunistické strany a tím pro sebe zachránil redaktorské místo, přihlášku do KSČ nepodal a raději se nechal vyhodit. Podlehl nátlaku a podepsal spolupráci se Státní bezpečností, ale nikoho nepoškodil, ba naopak se snažil lidem prospět kladnými zprávami o jejich životě. A za několik měsíců se vzbouřil, nepřišel na schůzku s řídicím důstojníkem a napsal mu, aby ho nechali na pokoji. Po třetí likvidaci Junáka v roce 1970 nechal Dvojku „sjednotit“ s Pionýrem, když to jinak nešlo, ale jen tlak trochu polevil, hned s oddílem z této totalitním režimem vytvořené „jednotné“ dětské organizace utekl do Svazu turistů. V knize Hoši od Bobří řeky se chlapci vydávají na osamělou noční cestu k močálu, mají tak podat důkaz o své statečnosti. Autor, který tu knihu napsal, na jaře v roce 1945 přiznává, že se bojí i za bílého dne chodit kolem vybombardovaného domu, kde po náletu leželi mrtví lidé. Může nám připadat trochu směšné, dětinské, že se bál víc zubaře a injekce u lékaře než gestapáků a estébáků. V roce 1949 má jít na poměrně lehkou operaci kýly a napíše si o tom: „Celý život pro mne ztratil cenu. Bojím se hrozně té operace.“

O rok později: „Jedu k dr. Lichtenbergovi pro informace. A on mne hned bere na injekci!! Bojím se, ale moc to nebolelo.“

Na těchto příkladech je vidět, že odvaha a zbabělost se projevují v různých situacích jinak a člověk jednou čelí velkému nebezpečí s nepochopitelným klidem, jindy se hroutí pro bezvýznamnou maličkost. Tak je to jistě u každého člověka, nejen u Jestrába.

K těm horším stránkám Jestrábovy osobnosti patřila žárlivost. Nežárlil na ženu, ale na jiné spisovatele, kteří měli v něčem úspěch. V tom se choval jako mnoho jeho kolegů, kteří zase žárlili na Foglarovy úspěchy u čtenářů i nakladatelů. Chtěl být stále jednička mezi autory knih pro mládež. Jakmile někdo začal zpracovávat téma, které on sám využil v některé své knížce, hned se nechal slyšet, že ho ten chlap vykrádá nebo kopíruje. Měl pocit, že po něm už nikdo nemá právo psát o životě skautského oddílu, ačkoli první český skautský příběh vyprávěl jeho největší spisovatelský rival Bračka-Novák o deset let dřív. Když v knize Františka Žabky Rady do prázdninového batohu našel kapitolku o krabičce poslední záchrany, poslal do nakladatelství rozhořčené upozornění, že je to jeho vynález.

Vypadá to opravdu trochu podivínsky a mnozí lidé ho za to odsuzovali, ale já jsem si říkal – vždyť už je třicet let na černé listině, nesmí mu vyjít jediná kniha. Co se asi děje v jeho duši, když vidí za knihkupeckými výklady příběhy s podobnou tematikou, jako je ta jeho? Můžeme se divit jeho zatrpklosti? vždyť je to už starý pán!

A ještě jednu nepřilíh dobrou vlastnost v sobě vypěstoval – sklon k autoritářství. Proto dlouhá léta nesnesl vedle sebe ve Dvojce rovnocenného

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

partnera, s nímž by společně vedli oddíl. Ale o tom už byla řeč. O věrných pomocnících, kteří mu pomáhali dlouhá léta vést oddíl, nenajdeme v žádné jeho knize zmínku, jako kdyby neexistovali.

K Foglarově povaze patří i zvláštní vztah k minulosti. Stále znovu se snažil zastavit čas. Nejvýrazněji to cítíme z jeho opakovaného nářku nad tím, jak se dvojkaři mění, dospívají, přestávají být chlapci. Kolikrát mu jeho odpůrci otloukli o hlavu touhu po věčném chlapectví! Tento zvláštní rys jeho osobnosti je podmíněn tím, že silně prožíval přítomnou chvíli a stále se k ní vracel, i když se už stala minulostí. Někdo je po celý život obrácený čelem k budoucnosti, pořád na něco čeká, něco vyhlíží, a proto ani nedovede ocenit současnost. Foglar byl naopak obrácený stále čelem k minulosti. Vyčteme to už z řádků, které napsal do první oddílové kroniky v únoru 1925, tehdy mu bylo teprve 17 let.

„Údolí mládí! Divné to jméno! Proč jsme je tak nazvali? Umírá v něm vždy tak krásně den, červeným pláčem loučí se s námi... a nám je jaksi teskně u srdce, když si vzpomenu, že zítra právě tak rudě vzejde nový den, ale nám se ten starý nevrátí..., z našeho Mládí je pryč, vyškrtnut... Jen vzpomínka barevná zůstane, která bledne – ztrácí se – až zmizí jak jarní pára.“

Tento záznam pokračuje básní o jedenácti slokách. konvenční, neumělé veršování, v němž se jasně projevuje jeho sentimentální vztah k minulosti.

„To údolíčko klidně spí
ve stříbrném jase,
o svých dětech tiše sní,
zdali přijdou zase?

Přijdou? Nebo zapomenou?
Rozběhnou se v širý svět –
v pláň života rozbrázděnou,
kolik se jich vrátí zpět?“

Mnoho dalších dokladů o tomto Foglarově povahovém rysu najdeme jak v jeho příbězích, tak v kronikách, kde jsou některé zápisy plné stesku po tom, co nenávratně zmizelo v propasti času.

OBČANSKÉ POSTOJE

S odvahou a ustrašeností často souvisí i chování člověka ve společnosti, jeho občanské aktivity a postoje. Jak se projevoval v „normálním“, civilním životě Jaroslav Foglar? Z toho, co jsme si o něm dosud řekli, jasně vyplývá, že prokázal české mládeži a tím i celému národu velké služby jak svými knihami, tak celoživotním vedením skautského oddílu. I kdyby nevytvořil nic jiného než laický mravní kodex, který zabudoval do svých příběhů, stačilo by to jako cenný příspěvek ke zlepšení morálky. Ale udělal toho mnohem víc.

Můžeme mu vyčítat, že se sám ve veřejném životě dospělých jinak neangažoval? Žil ve svém vlastním světě, který se jen částečně překrýval se světem jiných lidí. Toto své výsostné území nerad opouštěl, byli tam vítaní chlapci, o dospělě nestál.

Jiřímu Polákovi v rozhovoru řekl:

„Já nejsem pravičák ani levičák. Jsem normální klidný, řadový, ukázněný občan, který se nikdy nepletl do politikaření. Mojí jedinou politikou vždy bylo pěstování základních občanských ctností, bez fanatismu.“ (Poselství žlutého kvítku, str. 54.)

Politiku příliš nesledoval, neměl čas trávit hodiny nad novinami, a tak ho často zaskočily události, kterým nerozuměl. Za války byl ochoten spolupracovat s časopisem Správný kluk, který začalo vydávat kolaborantské kuratorium pro výchovu mládeže. Přitom se s Dvojkou všemožně vyhýbal kuratorijní „povinné službě“, na niž museli docházet všichni dospívající chlapci. Ostatně ve Správném klukovi začal hned šířit svou myšlenku čtenářských klubů, nezávislých na dospělých, proto s ním redaktor spolupráci brzy ukončil.

V únoru 1948, kdy se odehrával rozhodující zápas politických stran, zda zůstane Československo nadále demokratickou zemí, byl překotnými událostmi zaskočen a neorientoval se v nich. 25. 2. si запиše:

„Svobodné slovo a jiné štváčské listy nevyšly.“

Ale hned druhý den nato poslouchá zahraniční rozhlas, londýnskou BBC – poprvé od války. Koncem května, kdy je už KSČ u moci a volby jsou zmanipulované, zachová se zmateně.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

„31. 5. 1948: Celé dopoledne jsem hrozně stísněný kvůli včerejším volbám. Volil jsem za plentou, a to prý se nesmělo. Ačkoliv jsem dal kandidátku.“

Rozumějte správně – hlasoval pro jednotnou kandidátku, na které byli komunisté a jejich souputníci, nevhodil do urny bílý lístek, považovaný za hlas proti KSČ. Ale nevšiml si, že ho od stolu pozorují členové volební komise, které zajímá, jak kdo hlasuje. Co vkládá volič do obálky za plentou, nemohou kontrolovat, a tak od rána všem radí, aby za plentu nechodili a dali volební lístek do obálky před nimi. Jestřábovi to nedošlo a teď má strach, jaké následky to pro něho bude mít.

Na konci roku si poznamená:

„18. 12. 1948 Protektorátní doby strachu, neklidu a nespravedlnosti tedy opět nastaly! Přes noc jsem já, dobrovolný pracovník s mládeží, bezúhonný člověk, vždy jen na mysli dobro jiných mající, mimo zákon nedobrovolně postaven.“

O rok později je už teror tak silný, že se lidé bojí agentů-provokátů.

„18. 10. 1949 Večer přichází jakýsi starší hoch ze Žižkova, z bývalého vodáckého oddílu. Ptá se, kam by měl vstoupit. Říkám do CSM nebo do Sokola. Zneklidnil mne i Pumíka, že celý večer nestojíme za nic.“

A takových ustrašených záznamů je v jeho sešitě plno. Přesto dál vede Dvojku.

Národ je rozdělený na dva nesmiřitelné tábory, jeden má všechnu moc, příslušníci toho druhého dvě možnosti – buď zmlknout a nedávat najevo svoje smýšlení, nebo se postavit na odpor a riskovat vězení. Těch druhých je hrstka a většinou to s nimi dopadne špatně.

„12. 8. 49 Dan mně říká o rozsudku nad Navrátillem, Teddym, Skálovi. Do čeho se ti blázní zamíchali?“

Jmenovaní skauti se rozhodli proti totalitnímu režimu bojovat, podíleli se na přípravě převratu, který byl ovšem v zárodku potlačen, a skončili na dlouhá léta ve vězení. Jiří Navrátil a Teddy chodili několik let do Dvojky. Jestřáb o nich říká: „Do čeho se ti blázní zamíchali?“ Ale sám vede ilegální skautský oddíl. Všichni přece vědí, že jejich členství v Aeroklubu je stejná zástěrka, jako bylo válečné členství v KCT. Jak dlouho to může Jestřábovi procházet, uvědomuje si vůbec, jaké nebezpečí mu stále hrozí?

„9. 12. 1949 Přihlašuji se do Svazu čsl.-sovětského přátelství.“

Naivně si myslí, že by ho legitimace tohoto bezvýznamného spolku zachránila.

„3. 12. 1952 Dnes byl popravený Slánský... V posteli trochu čtu a zase hluboko přes půlnoc nemohu usnout, myslím pořád na Nálepkovou akci pro oddíl.“

V tomhle záznamu se zrcadlí Foglarova osobnost a jeho postoj ke světu za hranicemi jeho vnitřního království, království chlapců. Celá společnost je rozrušená popravou člověka, který byl ještě nedávno generálním tajemníkem KSC a s nímž bylo oběšeno dalších deset předních komunistů. Jedni si myslí, že to opravdu byli západní špióni, druzí jsou šokováni tím, že se uchvatitelé moci začali vraždit mezi sebou – jen Jestřáb přemýšlí, jaké nálepky začne pro své chlapce kreslit a tisknout.

Nechci to hodnotit, jen to uvádím jako skutečnost. Myslím, že tahle sonda do občanského vědomí Jaroslava Foglara stačí. Stále se chová jako kluk, kterého nutí, aby plnil povinnosti dospělého muže.

Po únoru nevystupuje proti novému režimu aktivně ani pasivně, je stále ponořený do svého světa, nikomu nepřekáží, ani méně úspěšní kolegové spisovatelé už mu nemusí závidět vysoké náklady knih, nevychází mu nic. Přesto ho stále znovu tupí, pasují na nepřítel, vysílají. Opakovaně žádá o přijetí do Svazu spisovatelů, a vždycky dostává zamítavou odpověď. Teprve při prvním krátkém tání v roce 1957 ho přijmou za kandidáta a o osm let později za člena. Jenže po sovětské okupaci je Svaz spisovatelů, který se vymkl v době pražského jara kontrole, zlikvidován a do nového Svazu ho samozřejmě nepřijmou. Historie se opakuje...

V OSIDLECH STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Skauting se stal po skončení druhé světové války nejpočetnějším hnutím mládeže a sjednocená skautská organizace Junák hrála ve společnosti významnou roli. To si uvědomovaly i politické strany a snažily se v ní získat vliv. Vedení Junáka však trvalo na naprosté apolitičnosti. Tu se podařilo udržet jen do února 1948. volení představitelé byli pak z Junáka vyloučeni a do vedení se dostali členové tzv. akčního výboru, převážně komunisté. Brzy se ukázalo, že jejich představy o dalším rozvoji skautingu „očistěného od reakčních živlů“ byly pokrytecké nebo naivní, protože na sekretariátu KSČ měli dávno jasno – skauting byl pro ně „hnutím buržoasním, vychovával děti třídních nepřátel a měl neblahý vliv na mládež z proletářských rodin“. Za přitěžující okolnost považovali soudruzi i to, že vznikl v Anglii a byl organizací mezinárodní, demokratickou.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Vylučování nepohodlných skautských vůdců a rozpouštění oddílů bylo po únorovém převratu na denním pořádku. A i ty oddíly, které nebyly zlikvidovány zásahem shora, raději se dobrovolně rozcházely, než by zradily skautské ideály. Poslední zanikly počátkem roku 1950, kdy byl Junák úředně zrušen.

Jednou z obětí této čistky se stal i nejstarší oddíl, který nepřestal pracovat ani za těch nejsvízelnějších okolností během druhé světové války, pražská Dvojka. Z Junáka ji vyloučili na konci roku 1948. O její likvidaci se postarali lidé, kteří věděli, že je to jeden z nejlepších skautských oddílů. Důvod rozpouštění byl jasný – vede ho Jaroslav Foglar. Jestřábův oddíl tak přišel nejen o legální základnu pro svou činnost, ale i o klubovnu a většinu hmotného majetku. Stejně jako před osmi lety, kdy skautskou organizaci zlikvidovali němečtí okupanti.

Na rozdíl od mnoha postrašených a znechucených skautských vůdců však Jestřáb ani na okamžik nepomyslel na rozpouštění své

Dvojky, ta pro něho znamenala víc, než si dovedeme představit. Vedení oddílu bylo Jestřábůvou celoživotní zálibou, posláním, vášní. V oddíle měl nejlepší přátele. Úzký kontakt s chlapeckým kolektivem byl nezbytnou podmínkou jeho spisovatelské práce.

Podobně jako na konci roku 1940 i teď se z dvojkařů stali psanci. Tentokrát však bylo jejich postavení paradoxně obtížnější než za války. Nehrozilo jim nebezpečí od Němců, ale od lidí z vlastního národa. Mezi největší Jestřábůvy nepřátele se bohužel zařadili i někteří bývalí členové jeho vlastního oddílu, zaslepení marxistickou ideologií. Jestřáb přesto pokračoval s oddílem v obvyklé činnosti celkem nerušeně přes čtyři roky, dokud nepřišel na ministerstvo vnitra 31. března 1954 dopis z ústředního výboru komunistické strany:

„Vážení soudruzi,

soudruh Jiří Budský z Prahy 16, Přímá ul., č. 1648, upozornil nás na podezřelou činnost turistického oddílu Dynamo tělocvičné jednoty DSO Dynamo při závodě Autorenova Praha 16.

Vedoucím turistického oddílu Dynamo je Jaroslav Foglar, který výchovu zaměřuje na zásady rozpouštěného Junáka. Jmenovaný má být bez zaměstnání. Oddíl se skládá z bývalých členů rozpouštěného Junáka a studentů a žáků nár. škol. Členové této organizace jsou ponejvíce, jak Budský uvádí, z buržoasních rodin. Činnost je zaměřena na ideologickou výchovu po západním způsobu a různé hry, které prý mají zvláštnost, že jsou zaměřeny na způsob špionáže, šifrování, učení morse značek, sledování, sebeobranu a k diversi a výzvědné činnosti.

Pozoruhodné je také, jak sděluje soudruh Budský, že mezi mládež docházejí asi 2 vojíni základní vojenské služby. Dále, že vedoucímu Foglarovi v okupaci bylo dovoleno psát do tisku Kuratoria a dokonce mu bylo umožněno vydávat knihy. Soudruh Budský uvádí, že o činnosti Foglara byla podána písemná zpráva obvodnímu oddělení veřejné bezpečnosti v Praze 16.

Prosíme o přešetření a o výsledku nám podejte zprávu.

Se soudružským pozdravem...“ (nečitelný podpis, razítko Ústřední výbor komunistické strany Československa, oddělení státní administrativy a branné).

Hned na druhý den, 1. dubna, posílá náčelník stížnostního oddělení ministerstva vnitra npor. Plašil téměř doslova opsané udání náčelníkovi krajské správy MV s žádostí o prošetření tohoto případu. O výsledku má být podána zpráva do 20. 4. 1954.

16. dubna píše stížnostnímu oddělení MV náčelník III. odboru krajské správy Státní bezpečnosti v Praze npor. Holomoucký:

„Předmět: Foglar Jaroslav – zpráva.

K Vašemu č.j. Sv- 01430/50-54 ze dne 1. dubna 1954, pojednávající o závadné činnosti Foglara Jaroslava, v Praze XVI.-Radlicích, sdělujeme toto:

Foglar Jaroslav, nar. 6. 7. 1907 v Praze, nár. české, čsl. občan, redaktor-spisovatel, bytem Praha 12, Korunní 16/732

je zpracováván III. odborem 4. odd. ref. 1 KS-MV Praha pro podezření z organizování ilegálního skautského oddílu, dále pro rozšiřování skautské ideologie a to ve spisovém osobním svazku č. 12339. Podle dosud provedeného šetření a sledování jeho činnosti není možno v plné míře potvrdit údaje, že se pojednává o provádění výcviku teroristické neb špionážní činnosti. Je zjištěno, že v oddíle se pořádá výcvik ve vysílání morse značek, dále že jsou zde hrány skautské hry, ale dosud nebyly zjištěny žádné náznaky, že by chlapci v oddíle byli naváděni k nějaké protistátní činnosti jak Foglarem samým, neb kýmkoliv. Pokud se týká členů jeho oddílu, který má název „turistický oddíl CSAO Dynamo Radlice“, jsou přijímáni jen pionýři s výborným prospěchem a celý život v oddíle

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

je veden duchem kolektivity. Je pravdou, že osoba Foglara sama osobě neskýtá záruku v dobrém vedení oddílu a to pro jeho činnost, kdy jako spisovatel a vedoucí 2. skautského střediska je zatížen skautskou reakční ideologií což se pochopitelně projevuje částečně i ve vedení oddílu v Radlicích.

V současné době ÚV CSM připravuje turistickou akci pro pionýry, která má znovu rozšířit turistiku mezi naši mládež, ovšem s vyloučením skautských prvků. Už z těchto důvodů nelze hodnotit činnost Foglara jako protistátní, jak uvádí s. Budský. Naopak, zbaví-li se Foglar některých svých charakterových chyb a budeli ve své spisovatelské činnosti usměrněn, může na poli dobrodružné literatury pro mládež vykonat mnoho prospěšného.

Pokud je zjištěno, tak s. Budský získal svoji zprávu od OV – Svazarmu v Praze 16, kam Foglar zasílal žádost, zda by jeho oddíl nemohl být vzat pod okresní organizaci Svazarmu. Jaký je současný stav jednání není dosud známo. Činnost Foglara je dále sledována a budou-li proti jeho činnosti zjištěny závadné poznatky, budou z naší strany učiněna náležitá opatření proti jeho osobě.

Zprávu zasíláme k Vašemu dožádání a v případě osvětlení některých dalších okolností podám informace npor. Bílek kl. 2443 KS-MV Praha.

Náčelník III. odboru npor. Holomoucký.“

Tento list nese označení TAJNÉ. Je přepsán i s chybami.

Náčelník stížnostního oddělení počátkem května posílá tuto zprávu ústřednímu výboru KSČ. Zdálo by se, že Státní bezpečnost udání soudruha Budského prošetřila a vyvrátila smyšlenky, že se ve Foglarově oddílu provádí výcvik zaměřený na špionáž a podvratnou činnost. Vyšetřování vedl nejspíš estébák, který četl v mládí foglarovky a nechtěl Jestrába zničit. Přiznává sice, že se ve Foglarově činnosti projevuje jeho skautská minulost, ale zřejmě ho nepovažuje za člověka státu nebezpečného, naopak vyjadřuje názor, že by mohl pro mládež vykonat mnoho prospěšného, kdyby byl „správně usměrněn“.

JESTŘÁBOVA OBHAJOBA

Z dopisu nadporučíka Holomouckého vyplývá, že StB na Foglara založila zvláštní svazek a sleduje jeho činnost. Udavačský dopis měl přece jen vliv na vývoj dalších událostí, StB věnuje Jestrábovi od té doby zvýšenou pozornost. 29. června 1954 je poprvé předvolán do pověstné Bartolomějské ulice. Vyslýchají ho, proč a jak vede turistický oddíl mládeže, obviňují ho, že pokračuje ve skautské činnosti, používá v oddíle krycích jmen (přezdívky), hraje s chlapci nevhodné skautské hry, vytýkají mu, že se nepřizpůsobil době ani ve své spisovatelské práci a obrací se k dnešku zády. O výsledku s ním sepisují dvoustránkový protokol.

StB získala v předcházejících šesti letech už pověst nejnebezpečnější organizace, která má ve státě téměř neomezenou moc. O výsledcích v Bartolomějské ulici kolovaly v Praze hrůzostrašné pověsti, které nebyly daleko od pravdy. Na Jestrábovi zřejmě neuplatnili fyzické násilí, jen na něj vyvinuli silný psychologický tlak a přinutili ho podepsat protokol, s jehož obsahem nesouhlasil. Po návratu domů si zapsal o této traumatické zkušenosti jedinou krátkou poznámku: „Jsem zdrcen nespravedlností.“ Vedení oddílu mu ale nezakázali, směl dokonce odjet s Dvojkou na obvyklý letní tábor s tím, že ho po návratu ze Slovenska znovu pozvou do Bartolomějské. Ta pohružka na něm leží jako tíživý balvan. A když tráví srpnové dny se svou maminkou na chatě, rozhodne se, že napíše svou obhajobu a odevzdá ji estébákům před dalším výsledkem, k němuž je předvolán v druhé polovině srpna. Apologetika začíná těmito slovy:

„Byl jsem velmi roztrpčen objeven, že má nehonorovaná dobrovolná práce pro mládež je mne – místo uznání a podpory – ještě naopak vytýkána. Na táboře pak, kde jsem byl krajně vyčerpan všemožnými starostmi a řízením tábora (starostmi, na které je v jiných táborech a ozdravovnách několik placených sil, zatímco já obsáhl vše sám a ZDARMA), můj pocit křivdy vzrůstal ve mně až k zalnutí.“

A přiměl mne k tomuto písemnému dodatku k prvnímu 2 stránkám protokolu.

Prohlašuji znovu a co nejslavnostněji: Po zrušení oddílu skautského neměl jsem ani tu nejmenší snahu – a ani důvod – pokračovat v ideologii Junáka, který mne ze svého středu vyloučil – as nímž jsem se vlastně prakticky rozešel už v roce 1946, kdy jsem po odchodu ze služeb Junácké edice vstoupil do Mladé fronty jako redaktor časopisu vpřed, za což jsem byl Junákem veřejně i interně napadán.“

Když takto formuluje svůj rozchod s Junákem, předpokládá, že estébáci neznají

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

pozadí těchto skutečností. Z Junáka ho i s Dvojkou vyloučili komunističtí radikálové, kteří chtěli skautskou organizaci postavit do služeb KSČ a Foglara i jeho vliv považovali za vážnou překážku svých záměrů. S Junáckou edicí se rozešel z pracovních, nikoli ideových důvodů a jeho odchod do jiného časopisu neznamenal rozchod se skautským hnutím, naopak v něm stále setrval a vyloučení z Junáka v prosinci 1948 nesl jako těžkou křivdu.

Po těchto úvodních odstavcích následuje deset stran formátu A4 psaných na stroji s nejhustším řádkováním. Jestřáb se v nich snaží vysvětlit a obhájit všechno, co mu při výsledku předhazovali. Píše o tom, co s chlapci dělá v klubovně i na výpravách do přírody, jaký účel plní jeho hry, proč užívají v oddíle přezdívkami, zdůrazňuje svou snahu o mravní výchovu:

„Přijďte se podívat na náš oddíl! A uvidíte hochy, kteří si podávají ruce při setkání i při rozchodu, kteří se vzájemně prosí o každou maličkost a děkují si za každou prokázanou drobnou službu.

Uvidíte prostředí, ve kterém neexistuje jediné hrubé slovo nebo dokonce slovo nemravné, kde se nepronese jediná nadávka.

Poznáte hochy zapálené pro pravdu, pro pomoc všem dobrým lidem, kdož ji potřebují.

U nás se netrpí páskovství ani podobné jiné projevy dnešní tak zvané zlaté mládeže. U nás se nekouří, nepije alkohol...

Víte o nás vše, že si hoši říkají chlapeckými přezdívkami a že oslavovali nějaké výročí – z okupační doby – jedné družiny. Jistě tedy znáte i tyto všechny klady našeho prostředí. Není možné, abyste tohle vše nevěděli!

Neměli bychom být spíše vzorem mnohým ostatním mládežnickým kolektivům a zejména mládeži nikde se nezařadivší, místo abychom byli rozháněni a pranýřováni?“

Jestřáb byl vždycky tak ponořený do svého vlastního světa, že mu často unikaly souvislosti ve společenském vývoji. O současné dění se příliš nezajímal, většina dramat, která se odehrávala po únoru 1948, šla mimo něj. Snad si ani plně neuvědomuje, jaké nebezpečí mu hrozí, když se dostane do spárů tajné policie. Má strach jen z jediné věci – že mu zakážou vést oddíl a Dvojku rozpustí. Kdo zná estébáky, musí považovat Jestřábovy argumenty, které uvádí na svou obranu, za naivní, naprosto neúčinné. Jaký dojem mohou v otrlých násilnících Foglarova slova, že vede chlapce k ušlechtilému jednání, ohleduplnosti k druhým, abstinenci, že v oddíle vychovává hochy zapálené pro pravdu?

Převážná většina obsahu Jestřábovy apologetiky je zaměřena na ty kladné stránky výchovy, které odedávna uplatňuje při vedení oddílu a spisovatelské práci. Mezi ně tu a tam vloží věty, které mají estébákům dokázat, že se snaží přizpůsobit požadavkům doby. Odsoudí skauting jako „nástroj vládnoucích tříd k podmanění mládeže“. Opakovaně poukáže na odpracované brigádnické hodiny, zdůrazní, že uzavřeli s oddílem „Zátopkovský účet“ a skládají zkoušky tělesné zdatnosti, aby získali zvláštní odznak. Dnešnímu čtenáři se může zdát, že na některých místech zachází příliš daleko, třeba když popisuje, jak chlapcům v oddíle vykládal, proč nemusí litovat zániku skautingu, nebo se zmiňuje o slibu zemřelému prezidentovi K. Gottwaldovi. Nesmíme však zapomínat, za jakých okolností a pro koho tento text Jestřáb psal. Jestli mohlo na estébáky něco „kladně zapůsobit“, pak jen tyto části jeho obhajoby. Ostatně jak víme z bible, i nejvěrnější učedník je schopen ve chvílích největšího ohrožení Ježíše třikrát zapřít.

A Jestřáb byl ochoten pro záchranu Dvojky udělat všechno, třeba se upsat ďáblu. Ostatně i k tomu úpisu po jisté době došlo.

Ale teď se zdálo, že se svou obhajobou uspěl, 19. srpna 1954 poznamenal: „Rozuzlení na StB, jsem prověřen, mám čisté svědomí.“

Státní bezpečnost však ze svých spárů lidi jen tak nepouštěla. Estébák, který se mu představil kupodivu svým pravým jménem Bílek, pozval Foglara na schůzku 22. září. Sejdou se u divadla. K setkání skutečně dojde a Jestřáb dostane první úkol – má přinést příští středu písemné odpovědi na otázky, které se týkají jeho staršího bratra. A také napsat svoje „názory na skaut“. O tomto dalším setkání si Jestřáb zaznamená:

„29. 9. 1954 Schůzka s p. Bílkem. Předám mu dotazník o Zděndovi a názory na skaut. O mém nástupu nic neví. Říkám, že to asi padne. Popírá tu možnost.“

O jakém nástupu je tu řeč? Jestřáb se již dále nemohl udržet na volné noze, jednak přišel v předcházejícím roce při ménové reformě o většinu úspor, ze kterých žil, ale také mu hrozilo trestní stíhání za to, že nepracuje. Kdo neměl za vlády komunistů stálé zaměstnání, mohl být kdykoli obviněn z „příživnictví“ a

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

odsouzen do vězení. Výjimku měli členové uměleckých svazů, ale Jestřába do Svazu spisovatelů nepřijali. Podal proto žádost o místo v nedávno zřízené Městské stanici mladých turistů. Ted se obává, že opletačky se Státní bezpečností zmaří naději na tohle přijatelné zaměstnání.

Do stanice ho nakonec přijmou. Ale StB za to požaduje další služby. Zatím po něm nechtějí písemný závazek k tajné spolupráci, ale „jen“ informace o některých lidech, většinou starých skautech, kteří hráli v Junáku významnější roli. Například o Mirko Vosátkovi-Grizzlym, Milanu Skalníkovi-Medníkovi, Vladimíru Trejbalovi-Odymovi, Jarmilu Burghauserovi-Jumbovi, Jiřím Dvořákovi-Sopkovi, Vladimíru Stárkovi-Wabim a Jiřím Stárkovi-Hakimovi. Jestřáb si to netroufá odmítnout, ale nenapíše o jmenovaných skautech nic, co by je mohlo v očích estébáků kompromitovat. Naopak vyzvedává jejich kladné stránky. Můžeme si to ověřit například na zprávě, kterou předal estébákům o Jiřím Dvořákovi. Jeho vztah s tímto bývalým členem Dvojky byl už od konce třicátých let napjatý až nevraživý a Sopka jako redaktor turistického časopisu odmítal Jestřábovy články. Přesto o něm Jestřáb píše:

„Ačkoli byl ještě hochem, byl předčasně duševně i tělesně vyspělý, že dělal dojem takřka dospělého člověka..., získal si přátelství hochů svými schopnostmi, humorem, ochotou každému pomoci. Stal se pro mne dobrým pomocníkem při oddílové práci. Byl slušný, nepoužíval hrubých slov, ve škole se dobře učil. Doma neměl na různých ustlání. Otec-úředník nějakého magistrátního úřadu byl velmi prchlivý člověk a v rodině byly na denním pořádku hádky, jimiž D. silně trpěl... Povahově se D. jevil jako člověk nepřilíš výbojný, ale důsledný, klidný, kantorsky zkosnatělý. Politicky vyhraněných názorů neměl, já o nich aspoň nevím. Byl zapálen pro práci v Junáku, protože jako snad většina ostatních pracovníků byl přesvědčen, že je to výchova dobrá, nesledující žádné postranní cíle. Někakých sklonů k touze po kariéře a touhu po velkých a snadných příjmech jsem u něj nepozoroval.“

Když tak psal o člověku, s nímž se nerozešel v dobrém, můžeme právem usoudit, že tím spíš ani v nejmenším nepoškodil ty, s nimiž udržoval dlouhá léta přátelské styky. O Jumbovi, který strávil ve Dvojce deset let a byl z války Jestřábovým zástupcem, měl jen slova chvály. Je to výjimečně nadaný muzikant, od mládí komponuje vážnou hudbu, vyrostl v občansky slušného, všestranně vzdělaného muže, má vědomosti o všech oborech lidského vědění a práce, je to nevěrec, který vášnivě diskutoval s katolíky; žil sice v poměrném blahobytu, ale tím více překvapovalo, že za nacistické okupace považoval za nutné, aby se skautská organizace po skončení války obrátila k východu a poslovanštila.

TAJNÝ AGENT ŠÍPEK

Po podporučíkovi M. Bílkovi, který měl „na starosti“ Jaroslava Foglara v době, kdy se o něho zajímal ústřední výbor KSČ a svým hlášením Jestřábovi spíš pomohl, než aby mu uškodil, převzal roli bdělého dohlázeitele jiný estébák, Dvořák. Ten se už nespokojil s občasnou schůzkou, ale přinutil Jestřába k podepsání spolupráce se Státní bezpečností. Nevím, jaký tlak na něho prováděl, ale dovedu si to představit, mohla stačit pohružka, že když vázací akt nepodepíše, okamžitě mu zakázou vést mládež a jeho oddíl rozpustí. Jestřáb závazek zřejmě podepsal 31. října 1955, a tak se stal tajným agentem Státní bezpečnosti. V registru svazků je veden pod číslem 2299. Krycí jméno Šípek mu řídící pracovník dal patrně podle slavného seriálu Rychlé šípy, šíp – Šípek. To je skutečnost, kterou nechci zpochybnit. Mnoho lidí, jejichž jméno se octlo nejdříve v tzv. Cibulkových seznamech spolupracovníků Státní bezpečnosti a později i v oficiálních seznamech vydaných ministerstvem vnitra, tvrdí, že nikdy žádný závazek nepodepsali a je to jen výmysl estébáků. Jejich obhajoba je často nevěrohodná, zejména pokud zůstal v archivu zachován jejich osobní svazek s vlastnoručně napsaným vázacím aktem nebo se v jiných svazcích našly nezpochybnitelné dokumenty o jejich výpovědích a hlášeních. Státní bezpečnost byla totalitní organizace, ve které panovala přísná kázeň a řád, tam si sotva některý důstojník dovolil vymýšlet, ohrozilo by to jeho kariéru a velmi dobře placené místo. Kromě toho měli volné ruce, mohli použít při verbování agentů takové prostředky, že dříve nebo později většinu vyhlédnutých osob ke spolupráci donutili – psychickým nátlakem, vyhrožováním, vydíráním a v padesátých letech nepochybně i fyzickým násilím.

Jedna věc je podpis vázacího aktu, který oprávněně můžeme považovat za úpis ďáblůvi, jiná věc je pak to, jak dotyčný člověk plnil úkoly, které mu řídící pracovník ukládal. Zda skutečně na své známé a přátele donášel kompromitující údaje, nebo jen zoufale kličkoval a snažil se úkol splnit, ale nikoho

nepoškodit. Znáám staršího muže, kterého estébáci donutili podepsat závazek o spolupráci a dali mu za úkol „hlídat“ přítele z mládí, musel o něm čas od času donést řídícímu důstojníkovi zprávu. Hned po podepsání vázacího aktu o tom svému příteli řekl. Stýkali se dál jako dřív a kdykoli měl tento „agent“ přinést o svém příteli nové informace, zašel za ním a řekl mu: „Poslali mě za tebou, co jím mám říct?“ A dohodli se na tom, jakou zprávu estébákům podá. Tento člověk nikomu ani v nejmenším neublížil, přesto prožil po zveřejnění Cibulkových seznamů pravé peklo. Někteří jeho známí a přátelé se ho začali štítit jako malomocného a ti, kteří mu záviděli pracovní úspěchy, začali na něj pořádat nechutné štvance.

Takových případů bylo jistě víc. Seznamy spolupracovníků totiž obsahují nerozlišitelnou směsici jmen skutečných udavačů, kteří donášeli na druhé za peníze nebo jiné výhody, a obětí komunistického režimu – lidí vězněných, zastraněných, vydíraných, zlomených. Odsoudit takového člověka můžeme jen tehdy, jestliže ho nezpochybnitelné dokumenty usvědčují, že někoho vážně poškodil nebo dokonce dostal za mříže. To však patrně není Foglarův případ. Nasvědčují tomu zprávy, které řídícímu důstojníkovi podával. A především ta skutečnost, že Jestřába vedli jako tajného agenta necelého půl roku, a pak jeho svazek uzavřeli a uložili do archivu. Jak uvidíme později, Jestřáb další spolupráci s StB odmítl. Kromě toho se zřejmě projevil jako donašeč naprosto bezcenný. Jiné agenty využívali estébáci po dlouhá léta, někdy je nechali jistou dobu nečinné, ale v příhodnou chvíli si je znovu zavolali a zase po nich něco chtěli.

Jaké úkoly agentu Šípkovi dávali na podzim 1955 a v zimě 1956? Vím jen o tom, že ho několikrát poslali za dr. Karlem Burešem, s nímž kdysi pracoval v redakci Mladého hlasatele a týdeníku Vpřed. Může nám to připadat zcela absurdní, protože Bureš se nedlouho po únorovém převratu stal dobrovolným a horlivým spolupracovníkem Státní bezpečnosti. Právě na tom je však vidět, jak estébáci nedůvěřovali ani svým lidem a stále je různým způsobem sledovali a prověřovali. Byl to právě Bureš, kdo upozornil StB na skautského činovníka dr. Karla Průchu. Nejenže na něj a jeho druhy od roku 1949 donášel, ale později je zatáhl jako agent-provokátér do jakési ilegální činnosti a měl hlavní zásluhu na tom, že Průcha a dvacet jeho skautských přátel skončilo před státním soudem. Za protistátní činnost byli odsouzeni k tvrdým trestům, až na 15 let! Tři roky po těchto procesech s tzv. ilegálním ústředím Junáka posílá za Burešem řídící pracovník StB Dvořák Jaroslava Foglara, který samozřejmě nemá ani tušení o Burešově skryté udavačské roli. A tak ve své písemné zprávě popisuje, jak s bývalým spolupracovníkem společně prohlíželi staré sportovní časopisy, bavili se o bližícím se hokejovém mistrovství světa a končí větou: „B. činí dojem zcela spokojeného člověka, agilního pracovníka, jemuž je jeho práce na poli sportu vším.“

A když ho o několik týdnů později za Burešem vyšlou znovu, Jestřábovi povolí nervy a píše řídícímu důstojníkovi 3. března 1956 dopis, který je důkazem, jak se jeho nechuť k špiclovské roli stupňuje až k opravdovému zoufalství:

„Soudruhu Dvořáku:

minulý čtvrtek jsem byl podle úmluvy na našem místě, ale nedostavil jste se. Včera jsem vás volal, nezastihl jsem vás však v kanceláři.

U B. jsem s věcí předchozí čtvrtek byl, přijala mne ale jen jeho paní, on ležel – spal – měl chřipku (nebo snad zápal plic). Paní nechtěla, aby byl rušen.

Ten úkol ještě dokončím, také tu záležitost venkovskou, za každou cenu. Podám vám pak zprávu. Další věci však prosím vás pro mne nechystejte, jsem nervově nemocen, zdrcen i vyhlídkami na dvě bolestivé operace – a lékař specialista ve zdravotním středisku mne důtklivě varuje před jakýmkoliv rozechvěním atd., jinak nastane u mne úplné zhroucení s dlouhou pracovní neschopností.

U B. jsem se pokoušel celkem osmkrát, než jsem mu po deváté mohl věc odevzdat. To bylo pro mne dalších devět dnů těžkého rozčilení, ve kterých jsem se nemohl věnovat ani své soukromé práci, ani se soustředit ve svém pracovišti.

Kromě toho je to pro mne dalších 9 dnů – a se čtvrtečním marným čekáním deset dnů ztracených i časově, neboť mám prakticky pro sebe každodenně jen 80-100 minut volného času. A s tímto nepatrným volným časem denně mám přepracovávat knihu, připravovat rozbor své pedagogické práce, psát řady článků – a teď k tomu všemu ještě samé doktorování, běhání po střediscích, roentgeny.

Za těchto okolností je to pro mne vše neúnosné, nestačím na to časově ani nervově.

Myslím, že mohu pracovníkům s naší mládeží hodně pomoci, ale nutně potřebuji ke své práci klid, abych se mohl na ni náležitě soustředit.

chtěl jsem vám toto vše původně sdělit ústně, ale vím, že by to byl pro mne zase jen další zhoubný nervový otřes – a tak raději píšu...”

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

A stal se div. O několik týdnů později, 17. dubna, estébáci Foglarův spis uzavírají a odkládají. Další úkoly už Jestrábovi nedávají a jako tajného spolupracovníka ho už nikdy neaktivují, naopak na něho vedou pozorovací svazek v letech 1958-1961 a znovu později i v roce 1975. Za dalších osm let pak jeho spis skartovali. To už měl Jestráb 76 let a zřejmě ho přestali považovat za nebezpečného člověka, kterého je třeba stále hlídat.

Taková tedy byla „kariéra“ tajného agenta StB s krycím jménem Šípek. Přestože se dosud neobjevil žádný dokument, který by Foglara usvědčoval, že někoho přivedl do neštěstí, někteří novináři ve snaze přijít se senzačním námětem naházeli na něho dost bláta jen proto, že se jeho jméno octlo v Cibulkových seznamech. Většinou to jsou mladí lidé, kteří v dobách, kdy komunistická strana zavírala nevinné lidi po tisících do koncentračních táborů, buď vůbec nežili, nebo byli tehdy malí a nesnesitelnou tíhu doby nepocítovali. Těmto „spravedlivým“ říkám – rád bych vás viděl, jak byste se chovali vy za podobných okolností. To se vám to mluví a píše, když žijete v demokratickém státě a nehrozí vám nebezpečí, že skončíte u státního soudu, který vás pošle na dlouhé roky do uranových dolů jako bezprávné otroky jen proto, že jste třeba psali skautskou příručku nebo vedli oddíl.

Jaroslav Foglar patří k těm nemnoha lidem, kteří uvízli před lety v estébáckých osidlech, podepsali jim spolupráci a veřejně to přiznali ještě předtím, než vyšly tiskem Cibulkovy seznamy. Píše o tom ve svých vzpomínkách Život v poklusu. Máme právo ho za to odsoudit, prohlásit ho za zbabělce, člověka bezcharakterního? Rikitan ale nebyl, říkají někteří, a nejsou to jen Jestrábovi dlouholetí odpůrci, stejná slova jsem slyšel i od jeho zklamaných ctitelů a zastánců. Na to bychom se jich měli zeptat: A vy znáte nějakého skutečného Rikitana, člověka bez bázně a hany, který nikdy, za žádných okolností neselhal? Nevytvořili jste si o Foglarovi jen mýtus, který jeteď konfrontován se skutečností?

OSOBNÍ ARCHIV

O neuvěřitelných sedmdesáti svazcích kroniky Jestrábova oddílu už byla řeč. Zatím jsme se však vůbec nezminili, že Jaroslav Foglar nebyl jen pečlivý a vytrvalý kronikář, ale snad ještě důkladnější archivář. Kdo byl někdy v jeho pracovně, kterou měl v osmdesátých a devadesátých letech v Uruguayské ulici, nikdy nezapomene na desítky velikých krabic naplněných papíry. Ostatně dnes jsou téměř všechny písemnosti z jeho pozůstalosti uloženy v Památníku národního písemnictví. Jenom jejich roztrídění a zkatologizování trvalo odborné pracovníci několik let, a ta gigantická práce není dodnes ukončena. Prozatímni soupis Foglarových rukopisů, deníků, zápisníků, korespondence, dokumentů, fotografií a výstřižků se rozsahem rovná knize, má téměř dvě stě stran! Foglarův archiv je dnes uložen ve 270 archivních kartonech.

Podle vyjádření paní D. Lábusové, která v Památníku zpracovává Foglarův archiv, patří tento osobní fond k nejrozsáhlejším, jaké jsou vůbec v této instituci uloženy. Jaroslav Foglar po celý život pečlivě ukládal písemnosti, které prošly jeho rukama a byly nějak spojeny s jeho osobou. Ponechával si nejen všechny dopisy od přátel a čtenářů, ale pořizoval si kopie svých dopisů. Právě ty mají dnes zvlášť velkou cenu, protože originály většinou zmizely v osobních archivech adresátů, pokud se vůbec zachovaly, a pátrání po nich by bylo velmi složité a časově náročné. Některé dokumenty a zápisníky, o nichž víme, že původně ve Foglarově archivu byly, se však záhadně ztratily ještě předtím, než byly krabice převezeny z bytu a pracovny na Strahov. Odcizil je někdo z těch, kteří měli do spisovatelova bytu a pracovny přístup? Nebo je snad Jestráb někomu půjčil a už je nedostal od něho zpátky? Vím, že všechny svoje písemnosti pečlivě ukládal a nikdy z nich nic neskartoval. Poslední roky trávil v Thomayerově nemocnici a už nemohl na svoje věci dohlížet, i paměť mu již tak dobře nesloužila. Pokud se ztracené dokumenty najdou, měly by být předány Památníku, aby foglarovská archivní složka byla co nejúplnější.

Spisovatel dlouhá léta uvažoval, co se stane s jeho písemnostmi, až zemře. Přímé dědice neměl, proto se obával, že by jeho osobní archiv mohl potkat podobný osud jako pozůstalost F. J. Prokopa. Tento vynikající znalec šachu také neměl přímé dědice. A když náhle skonal, jeho byt zapečetili úředníci z národního výboru. Po nějakém čase odvezli nábytek a cennější věci, všechno ostatní nechali vyvézt na skládku. Včetně osobního archivu, kde byl kromě cenných dokumentů týkajících se šachu i unikátní, tisícistránkový rukopis světových dějin šachové hry.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Co když se stane něco podobného s mými písemnostmi, říkal si spisovatel, kterému už táhlo na osmdesátku. Největší strach měl o kroniky, které vyplňovaly celou knihovničku. Věděl, že jsou nenahraditelné, protože existuje jen jejich originál. Někteří bývalí dvojkaři znali cenu kronik, a tak přicházeli s různými návrhy. Nabízeli, že je uschovají u sebe. Uvažovali o vytvoření několikačlenného konsorcia, které o ně bude pečovat a zajistí, aby se neztratily. Jestřáb si myslel, že by bylo nejlepší, kdyby celý jeho archiv skončil v některé odborné státní instituci. Jenže až do roku 1987 bylo jeho jméno v seznamech nežádoucích spisovatelů, nesměla mu vyjít žádná knížka, a tak bylo pravděpodobné, že by o jeho osobní archiv neměli nikde zájem, zejména když je v něm tolik materiálu k dějinám zakázané skautské organizace. Kdysi za ním sice přišla pracovnice Památníku národního písemnictví a nabízela mu, že část jeho archivu převezmou, ale tehdy se ještě cítil plný síly, na smrt nepomýšlel, a také chtěl mít všechno při ruce. Pořád se ještě nevzdal myšlenky, že napíše paměti, o nichž začal uvažovat už před čtyřiceti lety. Jak mu přibývala léta, paměť přece jen slábla, musel se stále víc spoléhat na deníky, kroniky a korespondenci. Nebyl si tehdy ani jistý, zda by dobrá vůle jedné pracovnice Památníku o převzetí archivu zakázaného autora nenarazila na odpor v této úctyhodné instituci, i tam jsou jistě na vedoucích místech lidé dosazení režimem, a ten foglarovky za literaturu vůbec nepovažuje.

Podobné pochybnosti měl, když za ním v polovině osmdesátých let přišli přátelé s návrhem, aby nabídl svoje písemnosti Pedagogickému muzeu J. A. Komenského. Tam by asi opravdu patřily, vždyť se věnoval celý život mimoškolní výchově. Ale jeho jméno bylo stále na indexu a k institucím totalitního státu neměl důvěru.

V roce 1987 předlouhé období nuceného mlčení skončilo a Olympia vydala znovu Hochy od Bobří řeky. Osmdesátiletý spisovatel okrál a ožil. Najedou byl všude žádanou a vítanou osobností, z celých Čech a Moravy se hrnuly pozvánky na besedy. Tehdy také začal paměti skutečně psát a do archivu denně nahlížel.

Takže teprve o deset let později přijal nabídku Památníku národního písemnictví a celý svůj archiv mu věnoval.

To měl již devadesát let, byl těžce nemocný a trvale hospitalizovaný. Pracovníci Památníku pak archiv postupně odváželi z Foglarova bytu i z jeho pracovny v Uruguayské ulici. 2. ledna 1999 se vypravili pro další část naposledy. Ani tehdy nestačili odvézt všechno, na místě zůstalo ještě asi 20 banánových krabic naplněných písemnostmi. Ty Památník dostane až po ukončení soudního sporu o Foglarovo dědictví, který se táhne již sedmý rok.

Památník je určitě to nejlepší místo, kde mohl jedinečný archiv skončit. Je tam v rukou odborně vyškolených pracovníků, mají k němu přístup badatelé a přísný řád i dohled zajišťují jeho bezpečnost. Sama skutečnost, že o Foglarovy věci projevil zájem právě Památník národního písemnictví, je nejlepším důkazem, jak skončil dlouholetý boj nadšených čtenářů a zapříisahých nepřátel foglarovek: foglarovy knihy se staly nezpochybnitelnou součástí českého národního písemnictví.

DOPISY ČTENÁŘŮM

Jaroslav Foglar dostával po celý život od svých čtenářů dopisy. Někdy jich bylo tolik, že mu znesnadňovaly vlastní práci. Na rozdíl od jiných spisovatelů na dopisy osobně odpovídal, a nejen dospělým, i dětem. Sám jsem to zažil. Byl bych se v patnácti letech spokojil s jednořádkovým pozdravem a vlastnoručním podpisem, i to by mne naplnilo hrdostí a mohl bych se chlubit kamarádům. Jestřáb mi však vždy odpověděl dopisem nejméně tak dlouhým, jaký jsem mu poslal sám. Psal jsem mu o tom, co pro mne znamenají jeho knihy, jaký ohlas má jím redigovaný časopis u nás ve městě, svěřoval jsem se mu s problémy v oddíle. Jestřáb mi nejen poděkoval za slova uznání, ale snažil se mi poradit, jak mám naznačené problémy řešit, jak můžeme činnost oddílu zlepšit. Povzbuzoval mě, abych se nevzdával, když se mi překážky zdály téměř nepřekonatelné.

Takových dopisů musel napsat tisíce. V Památníku národního písemnictví je dnes uložena celá korespondence ve zvláštních kartonech. Seznam adresátů zabírá v soupisu fondu Jaroslava Foglara několik desítek stran a za většinou těch jmen je samostatná složka s větším či menším počtem listů. Jejich obsah by vydal na několik knížek. Snad se někdo časem tohoto úkolu ujme a připraví do tisku aspoň výběr těch nejzajímavějších.

Když uvažuji, proč věnoval tolik svého drahocenného času neznámým klukům,

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

kteřé v životě neviděl, říkám si, že to jistě nedělal proto, aby si udržel čtenáře. Těch měl víc než dost. Zřejmě tak plnil svoje předsevzetí, že bude pomáhat mladým lidem.

Ještě jedna zdánlivě bezvýznamná maličkost. Zpočátku jsem do svých dopisů adresovaných Jestřábovi přikládal známku na odpověď, věděl jsem, že ho poštovné stojí hodně peněz. Jestřáb mi však opakovaně napsal, abych známku nepřikládal. Protože už víme, jak byl šetrný, o něčem to vypovídá. I dopisy mladým lidem zřejmě považoval za službu, kterou vykonává zdarma a bez ohledu na to, co ho to stojí času a peněz.

NA ZEMI I NA NEBI

Jestliže dnes přehlížíme Foglarův život, nemůžeme se ubránit myšlence, že se narodil ve špatnou dobu. Prožil téměř celé dvacáté století, které možná bylo nejhorší v celých dějinách lidstva. V jeho průběhu došlo ke dvěma světovým válkám, které trvaly dohromady deset let. Masové vraždění pokračovalo, i když největší mocnosti udržovaly křehký mír. Po bolševické revoluci se v Rusku dostal k moci režim, který o sobě tvrdil, že je diktaturou proletariátu a buduje socialismus, ale ve skutečnosti likvidoval nejen buržoazii, ale i drobné zemědělce, dělníky a inteligenci. Když se po více než sedmi desetiletích zhroutil, nechal za sebou na šedesát milionů mrtvých. V Německu uchvátila moc strana, která si také dala do názvu socialistická, u moci se udržela naštěstí „jen“ třináct let, ale zatahla svět do druhé velké války a i její oběti se počítají na desítky milionů. A v těchto časech žil a tvořil člověk, který se snažil svými knihami šířit mezi chlapci a děvčaty základní mravní hodnoty a podněcovat je k smysluplné činnosti. Není divu, že mohl veřejně vystupovat vždy jen v krátkém období, kdy naši zem neovládal totalitní režim.

Nejlepší, nejpřesvědčivější zkouškou každého díla je čas. Kolik nových knih bylo literárními kritiky nadšeně uvítáno a oslavováno, ale nikdy nenašly dost čtenářů, aby mohly vyjít ještě jednou. Kolik románů bylo v průběhu dvacátého století poctěno významnou cenou národní nebo mezinárodní, a dnes je nechtějí koupit ani antikváři. Kolik přízviskových spisovatelů bylo v druhé polovině dvacátého století úředně prohlášeno za „národní umělce“, ale jejich jména už nikdo nezná. Foglarovy knihy většina kritiků buď vůbec ignorovala, nebo to pro ně bylo bezcenné čtivo, přesto vycházely a dodnes vycházejí v nových a nových vydáních. Foglarovky nedostaly nikdy žádnou prestižní literární cenu, zato je dovedli ocenit mladí čtenáři, kteří o nich v různých anketách řekli, že to jsou jejich nejmilější knihy. Jaroslav Foglar nebyl „úředně“ prohlášen národním umělcem, zato se jím skutečně stal. Málokterý jiný český autor se může pochlubit tím, že dokázal zaujmout čtyři po sobě jdoucí generace.

Spisovatel může být spokojený, když jeho knihy najdou čtenáře, kterým zpríjemní volné chvíle, potom ví, že je nepsal nadarmo. Jestliže ty knihy přinášejí navíc silný čtenářský zážitek, je to důkaz o jejich estetické hodnotě, i kdyby měly po formální stránce všelijaké nedostatky. A jen málo knih má v sobě skrytou inspirativní sílu, která dokáže čtenáře motivovat k vlastní činnosti, do které se dá ve chvíli, kdy dočtenou knihu odloží.

Knihy Jaroslava Foglara – aspoň ty nejlepší z nich – splňují všechna tato tři kritéria.

Snad ještě záslužnější práci než Jaroslav Foglar-spisovatel vykonal pro českou mládež Jaroslav Foglar-skautský vůdce. Za těch dvašedesát let, co vedl Dvojku, víc než osm set chlapců s ním hrálo na výletech do přírody báječné hry a prožívalo v letních táborech vzrušující robinzonská dobrodružství. Převážná většina z nich vzpomíná na léta strávená pod Jestřábovým vedením jako na blažené chvíle bezstarostného mládí. S odstupem času si uvědomili, že jim pomohl zdárně proplout úskalími dospívání, i když v jeho poslední fázi je ponechával, aby sami řídili svůj člun.

Svými skautskými příběhy, návodnými příručkami, nesčítnými články v různých časopisech, ale především praktickou činností Dvojky se výrazně zapsal do dějin českého skautingu a pomáhal ho utvářet po stránce programové i metodické. Mnohé jeho zkušenosti přebraly a s úspěchem využívají i jiné organizace mládeže.

Jeho pozemské putování skončilo 23. ledna 1999, ale po stezce, kterou ukázal jiným, stále jde mnoho jeho následovníků ze všech generací. A ti na něho nezapomněli ani při hlasování o Největším Čechovi, které uspořádala v roce 2005 Česká televize. Jaroslav Foglar byl zařazen mezi stovku osobností do soutěže nominovaných.

ZAHADY A TAJEMSTVI Jaroslava Foglara

Astrofyzik Jiří Grygar tehdy vyhledal v tomto seznamu slavných Čechů ty, kterým se dostalo v minulosti od českých nebo zahraničních astronomů mimořádné pocty – byla podle nich pojmenována některá z nově objevených planetek. Jejich jména uveřejnil na internetových stránkách České astronomické společnosti. Mezi 51 významnými Čechy uvedl i tyto spisovatele: Karla Čapka, J. A. Komenského, Boženu Němcovou, Jaroslava Seiferta, Jaroslava Haška, Bohumila Hrabala, Jana Neruda, Franze Kafku, K. J. Erbeny, Milana Kunderu – a také Jaroslava Foglara!

Dokud Jestřáb byl mezi námi na Zemi, pohyboval se po celý život v nejlepší společnosti – mezi dětmi. A dnes je ve stejné skvělé společnosti na nebi.

KNIHY JAROSLAVA FOGLARA

Hoši od Bobří řeky
Boj o první místo
Přístav volá
Historie Svorné sedmy
Tábor smůly
Chata v Jezerní kotlině
Pod junáckou vlajkou
Záhada hlavořamu
Když duben přichází
Devadesátka pokračuje
Stínadla se bouří
Tajemná Rásnovka
Poklad Černého delfína
Kronika Ztracené stopy
Dobrodružství v Zemi nikoho
Náš oddíl
Tajemství Velkého Vonta
Strach nad Bobří řekou
Život v poklusu
Jestřábe, vypravuj (soubor povídek)
Modrá rokle
Kronika Hochů od Bobří řeky I
(skautský rok)
Kronika Hochů od Bobří řeky II
(tábory ve Sluneční zátoce
a na Zelené říčce)
Z Bobří hráze
Hry Jaroslava Foglara
Tábor Zelené příšery
Tábor ve Sluneční zátoce
(divadelní hrd)

KNIHY O JAROSLAVU FOGLAROVÍ

Hojer, Jindřich, Černý, Václav a kol.: Jestřábe, díky, Praha 2000
Mikula, Lumír: Causa Jaroslav Foglar, Ostrava 1991
Nosek, Václav: Jestřábí perutě, Praha 1999
Pírek, Zdeněk: Čtenářské kluby Jaroslava Foglara, Brno 1990
Polák, Jiří: Poselství žlutého kvítku, Praha 2003
Raba, Jiří: Jaroslav Foglar v hádankách a vzpomínkách, Praha 2005
Sohr, Stanislav: Zase zní Píseň úplňku, Karviná 1968
Zachariáš, Jiří: Stoletý hoch od Bobří řeky, Praha 2007

DOSLOV

Jaroslav Foglar – „Jestřáb“ (6. července 1907–23. ledna 1999) je už přes šedesát let nejčtenějším a nejoblíbenějším českým autorem dětské literatury. Napsal na pětadvacet literárních děl.

Po ukončení obchodní školy (1925) byl třinácti letý úředníkem ve velkoobchodu papírem a začal vést nejstarší existující český skautský oddíl – pražskou Dvojku. Tento oddíl, známý také pod pozdějším názvem Hoši od Bobří řeky, vedl bez přestávky – i po zákazech skautingu v Československu – až do sklonku osmdesátých let (pod jeho vedením jím prošlo přes osm set chlapců).

V roce 1938 nastoupil jako redaktor dětského týdeníku Mladý hlasatel, kde již

ZAHADY A TAJEMSTVÍ Jaroslava Foglara

předtím vznikl z jeho podnětu jeden z nejpozoruhodnějších počínů v historii dětských hnutí u nás i ve světě – časopisecky organizované Foglarovy čtenářské kluby. Tam také začala éra jeho proslulého kresleného seriálu Rychlé šípy, který přispěl k do té doby u nás nevídané oblibě časopisu pro děti. Za druhé světové války nacistické okupační úřady Foglarovu tvorbu potlačovaly a zakazovaly.

Po válce nemenší měrou přispěl k popularitě dětského týdeníku Vpřed. Po únoru 1948 byl politicky pronásledován, jeho knihy dal komunistický režim odstranit z veřejných a školních knihoven a spisovateli znemožňoval svobodné tvůrčí uplatnění. Jeho díla si však lidé dál mezi sebou předávali a půjčovali, a tak dál ovlivňovala nové generace čtenářů.

Na odčinění krivdy čekal téměř dvacet roků – až do poloviny šedesátých let. Avšak politický „konsolidační proces“, následující po okupaci Československa sovětskými vojsky v roce 1968, znamenal téměř dalších dvacet let zakazování jeho tvorby. Z donucení tedy „promlčel“ na čtyřicet let svého života. Byl to podivný, až bolestně smutný „bobřík mlčení“.

Teprve po „sametové revoluci“ v roce 1989 se dvaasmdesátiletému Jaroslavu Foglarovi dostalo plné tvůrčí svobody a občanského uznání. Jeho metody s vysoce pozitivním morálně etickým kodexem i praktické návody u nás přímo či nepřímo výchovně využívá většina organizací pracujících s dětmi a mládeží. Jeho tvorba nejen v jazykové oblasti (frazieologie) vstoupila v druhé polovině 20. století do českého národního myšlení a působí tak dosud.

Jiří Stegbauer

Miloš Zapletal

ZÁHADY A TAJEMSTVÍ
JAROSLAVA FOGLARA

Reprofoto a foto z archivu autora a Josefa Bláhy-Rešetláka

Redakce Dana Winklerová

Grafická úprava a sazba Veronika Jelenová

Vydala Euromedia Group k. s. – Knižní klub

v Praze roku 2007 jako svou 3891. publikaci

Odpovědná redaktorka Alena Peisertová

Technický redaktor David Dvořák

Vytiskly Tlačiarne BB, spol. s r. o., Banská Bystrica

Vydání první